Richard Haass

Lumea în care trăim

O scurtă introducere

Evoluţia lumii contemporane şi provocările globalizării Dr. Richard Haass este preşedintele Council on Foreign Relations. Diplomat cu experienţă şi consilier

ORIO

politic, Haass a fost consultant senior al preşedintelui George W. Bush pentru Orientul Mijlociu, a lucrat împreună cu secretarul de stat Colin Powell şi s-a implicat în negocierea tratatelor de pace din Cipru şi Irlanda de Nord. A fost distins cu Presidential Citizens Medal, State Department's Distinguished Honor Award şi Tipperary International Peace Award. A publicat mai multe cărţi, printre care şi *A World în Disarray: American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order* (2017) şi *War of Necessity, War of Choice:* A *Memoir of Two Iraq Wars* (2010). *Lumea în care trăim. O scurtă introducere (The World: A Brief Introduction)* a apărut în 2020 şi este cea mai recentă carte a sa.

Richard Haass

Lumea în care trăim

O scurtă introducere

Traducere din limba engleză de
ANCA DUMITRU

EDITURA ORION

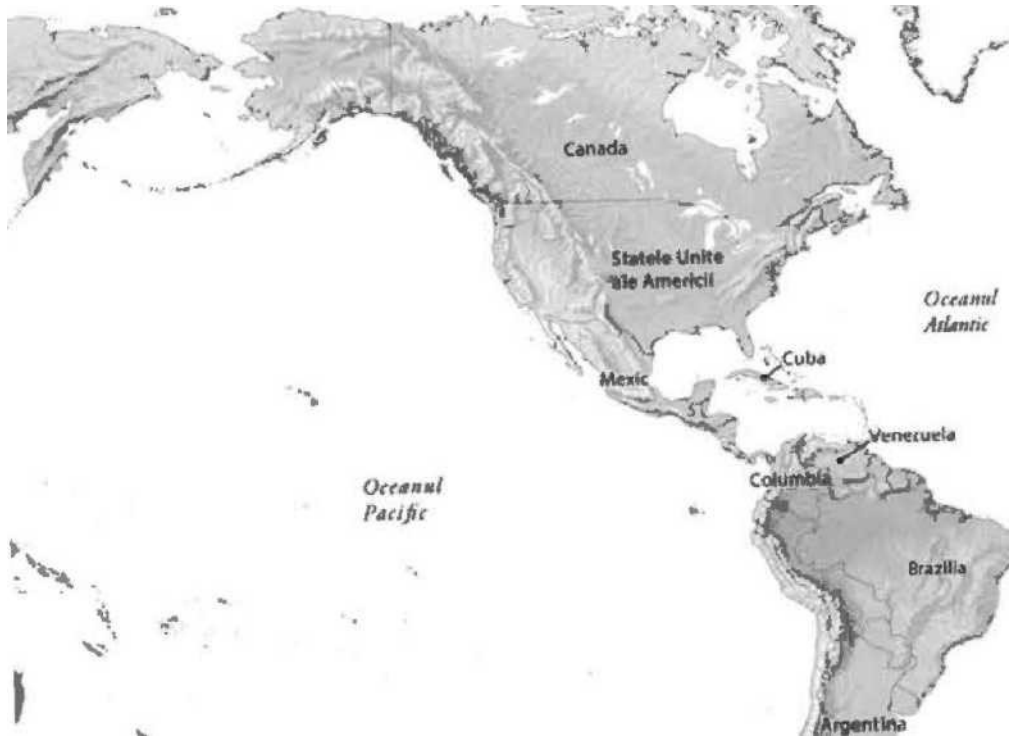
Canada
Statele Unite
ale Americii
Oceanul
Atlantic
Cuba
Mexic
Venezuela
Columbia
Oceanul
Pacific
Brazilia
Argentina

Rusia
Marea Britanie
Germania
Ucraina
Crimeea
Franța
Kazahstan
Italia
Turcia
Coreea de Nord
Coreea de Sud
Tunisia
Israel
Siria
Irak
Iran
Afganistan
Cașmir
China
Japonia
Pakistan
Algeria
Libia
Egipt
Arabia Saudită
India
Taiwan
Hong Kong
Marea Chinei de Sud
Mali
Sudan
Bangladesh
Filipine
Nigeria
Sudan de Sud
Vietnam
Somalia
R.D.Congo
Indonezia
Oceanul Indian
Oceanul Atlantic
Zimbabwe
Australia
Africa de Sud

Pentru Susan, Sam şi Francesca

PREFAŢA

Fiecare carte îşi are propria poveste, care explică de ce autorul a investit timp şi efort în a o scrie. în cazul acesta, povestea începe într-o zi de vară, cu mai bine de zece ani în urmă, pe când pescuiam împreună cu un amic în Nantucket. Pe barcă ne-a însoţit şi nepotul prietenului meu; l-am întrebat ce şcoală urmează. „Standford”, mi-a răspuns. îşi pregătea diploma, cu o specializare în informatică, şi tocmai urma să înceapă ultimul an. Am continuat să îl descos despre ce anume mai studia, pe lângă chestiunile de codare. Economie? Istorie? Politică? Răspunsurile lui mi-au arătat că, pe lângă specializarea lui principală, alesese un număr minim de discipline şi cele pentru care totuşi optase aveau puţin de-a face cu o bază a cunoaşterii. Era clar însă faptul că acest tânăr inteligent avea să absolve curând una dintre cele mai bune universităţi, cu o înţelegere foarte mică, dacă nu complet absentă, a propriei ţări sau a lumii. Si urma să o facă într-un moment când soarta tării sale şi a lumii aveau să fie legate inextricabil şi multe aspecte urmau să fie prinse în acest colimator – cele mai multe de la al Doilea Război Mondial încoace şi din anii de după.

Lucrul acesta m-a neliniştit. O căutare simplă a cerinţelor de absolvire din majoritatea instituţiilor superioare de învăţământ din America mi-a arătat că este posibil să termini aproape orice colegiu

universitar de doi sau de patru ani din Statele Unite, fie că vorbim despre colegii obişnuite sau despre cele din Ivy League, fără a dobândi nici cea mai rudimentară înţelegere a lumii. Rezultatele unei cercetări recente cu privire la cele peste unsprezece mii de colegii şi universităţi americane arată că numai 17% dintre ele cer studenţilor să urmeze cursuri legate de sistemul de guvernare al Statelor Unite sau cursuri de istorie, în vreme ce numai 3% dintre acestea solicită absolvirea unui curs de economie. Să nu mă înţelegeţi greşit – fiecare colegiu sau universitate oferă nenumărate cursuri despre relaţii internaţionale sau despre politica externă a Americii şi multe dintre acestea sunt predate extraordinar şi sunt foarte exhaustive. Dar, cu excepţia situaţiei studenţilor care le aleg ca specializare principală, cursurile acestea nu fac parte din cerinţele de absolvire – în nenumărate cazuri nu se regăsesc în criteriile de absolvire nici chiar pentru cei care aleg aceste subiecte ca specializare de bază. O cercetare cu privire la cele mai bune colegii şi universităţi americane arată că mai puţin de o treime dintre ele pretind celor care au specializarea în istorie să urmeze măcar un curs de istorie a Statelor Unite sau de principii ale guvernării! Cursurile de bază, pe care toţi studenţii trebuie să le urmeze, sunt o specie pe cale de dispariţie. Majoritatea instituţiilor de învăţământ cer ca fiecare student să facă unul sau mai multe cursuri din diferite arii specifice, cum ar fi ştiinţele naturale, ştiinţele sociale şi artă. în instituţiile mai mari găsim până la o sută de astfel de cursuri în fiecare domeniu. Astfel, este posibil să satisfaci cerinţele unei programe de istorie a Americii fără să fi învăţat

despre Revoluţia Americană sau despre Războiul Civil, să poţi termina facultatea cu o specializare principală în istorie fără a înţelege al Doilea Război Mondial sau Războiul Rece sau, mai grav, fără a pricepe de ce lumea contează şi cum anume funcţionează ea. Studiul unei limbi străine este valoros, dar nu poate deveni un substitut.

Situaţia este şi mai gravă în licee, pentru că foarte multe dintre ele nu oferă nici măcar cursuri de bază legate de relaţiile internaţionale şi de problemele globale. Scopul meu nu este să explic cum anume s-a ajuns în această situaţie, deşi aş spune totuşi că liceele au restrâns ponderea cursurilor legate de studiile sociale şi civice din cauza resurselor limitate şi a presiunilor de a satisface cerinţele legate de ştiinţă, tehnologie, inginerie şi matematică, adunate toate sub acronimul STEM. O altă explicaţie ar fi dificultatea de a se pune de acord cu privire la ce anume ar trebui să se predea.

Reticenţa instituţiilor de învăţământ superior în a afirma o poziţie proprie cu privire la ce anume ar trebui să aibă la îndemână un absolvent este doar o altă consecinţă nefastă. Ar fi fost mult mai util dacă ar fi făcut-o, şi atunci tinerii s-ar fi putut îndrepta spre instituţiile de învăţământ care rezonează cel mai bine cu interesele şi obiectivele lor.

Mai trebuie să menţionăm şi faptul că o treime dintre americanii care absolvă liceul nu îsi continuă studiile şi doar 40% dintre cei care totuşi o fac ajung să aibă o diplomă. Toate acestea însă reprezintă subiectul unei discuţii distincte. Ceea ce contează aici şi acum este că un foarte mare număr de tineri din Statele Unite şi de

pretutindeni sunt, în fond, neinformaţi cu privire la lumea în care se pregătesc să intre.

Acestea fiind spuse, cartea aceasta se adresează femeilor şi bărbaţilor de toate vârstele. Mulţi dintre noi, cei care am urmat un colegiu sau o universitate, nu ne-am concentrat pe aceste aspecte sau, chiar dacă le-am studiat, am uitat multe din cele care ne-au fost predate. Mai mult, ceea ce au învăţat cei din generaţia mea, cu zeci de ani în urmă, a devenit inadecvat sau chiar irelevant. Foarte multe lucruri legate de istorie au ieşit la iveală în ultimii ani. Războiul Rece, care fusese acceptat ca un fapt incontestabil în anii 1950-1960, când am crescut eu, şi care a definit lumea vreme de patru decenii după al Doilea Război Mondial, s-a terminat, la fel cum Uniunea Sovietică a luat sfârşit. China este o putere a lumii. Au apărut noi tehnologii şi problematici, de la internei şi inteligenţa artificială la schimbările climatice. A sosit vremea să nu ne mai gândim la educaţie ca la ceva primit în tinereţe, care ia sfârşit pe la mijlocul celei de-a doua decade a vieţii noastre şi cu care trăim apoi în următorii cincizeci de ani. Trebuie să completăm în permanenţă acest rezervor intelectual, pe măsură ce înaintăm pe autostrada vieţii.

Scopul meu, cu această carte, este să vă ofer informaţiile de bază pe care trebuie să le cunoaşteţi despre lume, pentru a deveni alfabetizaţi global. „Alfabetizaţi global” nu se referă la numărul de oameni care ştiu să citească (în cazul în care vă interesează, se pare că undeva spre 85% din adulţii planetei ştiu să citească, un număr care sună mai bine decât realitatea pe care o reflectă, şi anume că aproape 750 de milioane de

bărbaţi şi femei nu ştiu nici acum să citească). Alfabetizarea globală, în ceea ce ne priveşte, are de-a face cu cât de mult (sau de puţin) cunosc şi înţeleg oamenii lumea.

Alfabetizarea globală este esenţială pentru că trăim într-o perioadă când ceea ce se petrece în afara unei ţări contează foarte mult. Graniţele nu sunt impermeabile. Statele Unite sunt flancate de două oceane – dar oceanele nu sunt tranşee de

apărare. De bine, de rău, regula Vegas – ce se întâmplă în Vegas rămâne în Vegas – nu se aplică în lumea actuală globală.

Lumea, cartea de faţă, este gândită să ne ajute să construim o bază cu ajutorul căreia să navigăm în siguranţă printre titlurile orei şi să filtrăm potopul de ştiri care vine spre noi. Unul dintre obiectivele cărţii este ca cititorii să devină mai puţin vulnerabili la manipulările oamenilor politici, cu agende partizane, sau în faţa celorlalţi, care se pretind a reprezenta autoritatea, când, de fapt, nu o fac. Fiecare dintre noi luăm decizii şi emitem opinii – ca votanţi, studenţi, elevi, profesori, părinţi, prieteni, consumatori sau investitori – care afectează relaţiile tării

noastre (şi deci ale noastre) cu restul lumii. Cu o mai bună înţelegere a lumii şi a provocărilor care se ivesc, vei fi un cetăţean mai informat, unul care-i va putea trage la răspundere pe reprezentanţii aleşi şi care va ajunge să aibă judecăţi libere şi sănătoase.

Să ne gândim la câteva înrebări legate de titlurile orei. Comerţul liber este ceva ce trebuie sprijinit sau dimpotrivă? Sunt taxele o idee bună

sau nu? Ar trebui ca Statele Unite să atace Coreea de Nord sau Iranul, să se obişnuiască cu ideea programelor nucleare ale acestora sau să negocieze? Până unde şi cu ce preţ Statele Unite, sau oricare altă ţară, ar trebui să promoveze democraţia şi drepturile omului şi să prevină genocidul? Cât de reală este schimbarea climatică şi ce ar trebui să facem? Ar trebui să intru voluntar în forţele armate sau ar trebui să mă alătur unei agenţii internaţionale sau unei organizaţii non-guvernamentale (ONG)? Este un gest patriotic să cumpăr produse făcute în ţara mea şi nu pe cele produse altundeva, chiar dacă sunt mai scumpe şi calitatea nu este aceeaşi? Ce precauţii merită să ne luăm în faţa bolilor pandemice sau a terorismului? Ce datorăm refugiaţilor sau altor persoane care vor să intre în ţară? China şi Statele Unite chiar sunt sortite să devină inamice şi să intre într-o relaţie care aminteşte de cea dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică din timpul Războiului Rece?

Nu există o limită a numărului de întrebări care pot fi puse cu privire la lume şi ale căror răspunsuri pot avea consecinţe profunde asupra vieţii noastre. Trăim un moment când istoria tocmai se scrie. Faptul că descriem prezentul în termenii trecutului – de pildă, trăim într-o lume post-Război Rece – ne spune doar unde am fost, nu şi încotro ne îndreptăm. Plăcile tectonice ale relaţiilor internaţionale se mişcă. Istoria nu a luat sfârşit odată cu colapsul Uniunii Sovietice. Acesta este un moment critic pentru a înţelege ce se petrece în lume, din ce cauză şi cum anume vor fi afectate vieţile noastre.

Un al doilea motiv să cunoşti mai multe despre lume este că orice ţară, şi Statele Unite în special, datorită rolului şi responsabilităţii tot mai mari, pretinde ca cetăţenii să fie familiarizaţi cu lumea şi să poată opera cu succes dincolo de graniţele ţării. Aceşti bărbaţi şi femei ar putea fi la propriu pedestraşii armatei propriei ţări sau ar putea fi implicaţi în diplomaţia internaţională, în inteligenţa lumii, în forţele de ordine, în ajutorul străin şi în siguranţa statului. Vorbim despre jurnalişti, academicieni, oameni de afaceri, precum şi despre cei care lucrează pentru unul dintre numeroasele ONG-uri care se implică în promovarea educaţiei, sănătăţii sau dezvoltării.

Un al treilea motiv pentru alfabetizarea globală vine din interesul personal pentru economie. Să luăm doar cazul Statelor Unite, reprezentativ pentru unul din douăzeci de oameni de pe planetă. în vreme ce cota Statelor Unite în economia globală este considerabil mai mare procentual (de ordinul a 25%), acest număr începe să scadă. Fiecare ţară contribuie la economia globală cu un procent mai mic şi fiecare ţară, mai puţin China şi India, reprezintă un procent şi mai mic din populaţia mondială. înţelegerea pieţelor străine este o cerinţă pentru cei care vor să rămână competitivi şi care îşi dau seama că a cunoaşte ce se întâmplă în alte părţi ale lumii este esenţial pentru orice decizie de afacere sau investiţie.

Americanii au şi un motiv suplimentar pentru a se alfabetiza global – Statele Unite au jucat un rol de lider în lume în ultimele trei sferturi de secol. Statele Unite au fost arhitectul principal al lumii şi meşterul ei. Ceea ce această ţară alege să facă (sau să nu facă) în viitor va avea un impact enorm

asupra tuturor celorlalţi din lumea întreagă, care la rândul lor vor avea un impact asupra a ceea ce se petrece chiar în Statele Unite.

Dincolo de motivaţia ca americanii să cunoască mai bine lumea, m-am aventurat în scrierea acestor pagini cu gândul că ele vor fi relevante şi pentru alte ţări. Politica externă a Americii este specific americană, dar lumea pe care vrea să o modeleze nu este.

Lumea în care trăim vorbeşte despre idei, probleme şi instituţii esenţiale înţelegerii lumii. Am încercat, de asemenea, să luminez toate regiunile lumii, puterile dominante, provocările asociate globalizării şi aspectele relevante ale istoriei. Cartea ar putea să nu pară deloc scurtă, dar fiecare capitol şi, de multe ori, părţi ale capitolelor ar putea reprezenta o carte în sine. Ceea ce rămâne la capătul ei este puţin din majoritatea manualelor scrise cu titlu de curs introductiv în domeniile vizate, din simplul motiv că teoriile care domină cercetarea academică a domeniului sunt prea abstracte şi prea îndepărtate de viaţa reală a fiecăruia dintre noi.

Dacă ar fi să găsesc o paralelă cu ceea ce oferă această carte, atunci aceasta s-ar regăsi în studiul limbilor. Această carte nu vă va face „fluenţi” în chestiunile legate de relaţiile interna-ţionale, dar vă va oferi un nivel conversaţional, vă va permite să detectaţi schimbările din lume şi direcţiile dinapoia lor, care le dau formă. Deşi detaliile cotidiene referitoare la ceea ce se

petrece se vor schimba inevitabil, multe dintre cele discutate în capitolele următoare rămân relevante. Cartea este astfel gândită încât să fie

valabilă pe termen nelimitat, să fie utilă chiar şi atunci când istoria continuă să se desfăşoare, aşa cum, fără greş, o va face.

Cartea este împărţită în patru secţiuni. Prima scoate în evidenţă istoria şi amploarea ei globală. Capitolele din această secţiune sunt dedicate chestiunilor esenţiale ale perioadei de câteva sute de ani care au dus la Primul Război Mondial, cele trei decade de la finalul acestuia până la cel de-al Doilea Război Mondial, patru decade şi mai bine de Război Rece şi actualitatea. Istoria, se spune că ar fi zis Mark Twain, nu se repetă, dar rimează. E nevoie să învăţăm lecţiile date de istorie pentru a creşte şansele viitorului de a îmbunătăţi trecutul.

A doua secţiune a cărţii începe cu o introducere în lumea largă şi include capitole privitoare la şase regiuni principale ale lumii: Europa, Asia de Est şi Pacific, Asia de Sud, Orientul Mijlociu, Africa Subsahariană şi Americile. Fiecare capitol examinează importanţa regiunilor şi oferă istoria lor condensată, încercând să-i explice dinamica.

A treia şi cea mai lungă secţiune a cărţii vizează provocările globale, incluzând schimbarea climatică, terorismul, securitatea cibernetică, proliferarea armelor de distrugere în masă şi comerţul. în funcţie de cât de bine sunt gestionate aceste provocări, ele pot fi o sursă a dezordinii sau a stabilităţii. Acest aspect presupune să urmărim tipul de guvernare care se aplică fiecărei zone. Trebuie să clarificăm: guvernarea globală (care este doar un nume simandicos pentru cooperare internaţională) nu trebuie confundată cu un guvern global, noţiune care defineşte o entitate sau autoritate internaţională unică, ce deţine o putere mai mare decât cea a guvernelor

individuale.

O a patra şi ultimă secţiune se referă la ordinea mondială, conceptul de bază al relaţiilor internaţionale, şi la ce anume o pune în discuţie şi o ameninţă. Această parte a cărţii se referă la câteva dintre principalele surse de stabilitate în lume, inclusiv noţiunea şi realitatea de fapt a suveranităţii, instabilitatea, balanţa puterii, alianţe şi coaliţii mai puţin formale, rolul organizaţiilor internaţionale, al democraţiei, comerţului şi dreptului internaţional. Evaluează, de asemenea, dezordinea din lume şi se încheie cu o discuţie legată de semnificaţia tuturor acestor lucruri în actuala epocă internaţională.

Notele[1], care încep la pagina 389, sunt destul de dense. Ele nu includ numai detalii legate de sursele folosite în elaborarea cărţii de faţă, ci şi sugestii pentru lecturi viitoare. Suplimentar, veţi găsi o discuţie scurtă intitulată *Resurse suplimentare,* care începe la pagina 381, şi acoperă multiplele feluri prin care un cititor interesat poate urmări consecinţele chestiunilor discutate în această carte.

1 în această carte notele sunt puse la finalul cărţii şi organizate după numărul paginii.

Lumea poate fi citită de la un capăt la celălalt sau fragmentar, îmi imaginez că unii cititori vor prefera să înceapă cu ultima secţiune, legată de ordinea mondială, şi apoi să atace primele părţi. Oricare ar fi traseul ales, scopul meu este ca, la capătul lecturii, cititorul să aibă o imagine mai clară a lumii în care s-a născut, a felului în care aceasta funcţionează şi de ce este importantă.

PARTEA INTAI – ISTORIA

ESENŢIALĂ

ISTORIA ESENŢIALA

Istoria ne ajută să înţelegem cine suntem ca oameni, ca societate sau ca o ţară anume, unde ne aflăm şi cum am ajuns aici. Ne ajută, de asemenea, să-i înţelegem pe ceilalţi, oferindu- ne un context şi o perspectivă şi sporindu-ne în acelaşi timp cunoaşterea.

Istoria are şi o latură practică. Poate oferi lecţii. Deşi este adevărat că nu există două situaţii similare, există însă tipare. George Santayana, un scriitor de la finalul secolului al XlX-lea, începutul secolului XX, a mers până acolo încât să sugereze: „Aceia care nu îşi amintesc trecutul sunt condamnaţi să îl repete”.

După cum v-aţi aşteptat probabil, există o cantitate deloc neglijabilă de istorie ce poate fi exploatată pentru a oferi fundalul pe care îl caută cineva care vrea să înţeleagă lumea mai bine. în încercarea de a oferi o istorie care să fie utilă şi manevrabilă cantitativ, m-am limitat să mă refer la ceea ce îndeobşte este asimilat epocii moderne internaţionale, adică istoria care începe odată cu secolul al XVII-lea.

Această dată nu este una arbitrară. Războiul de Treizeci de Ani – un conflict care a acaparat o bună parte a Europei şi a avut dimensiuni atât politice, cât şi religioase – a luat sfârşit în 1648 prin Tratatul de la Westfalia, un tratat de pace considerat declanşatorul naşterii sistemului internaţional modern, unul în care naţiunile

suverane acceptă independenţa celorlalte şi respectă graniţele care le separă.

Există, să o admitem, o notă profund europeană în asta. Dar nu lipsită de logică. Europa, în acea epocă, juca un rol important şi exercita o influenţă puternică asupra altor părţi ale lumii, iar normele întrupate de Tratatul de la Westfalia

continuă să ofere bazele relaţiilor internaţionale în toată lumea. .1 3

De fapt, unele ţări (China îmi vine acum în minte), care sunt în prezent cele mai „westfaliene” şi care au cele mai tradiţionale imagini ale suveranităţii, sunt din afara Europei.

Istoria prezentată aici este împărţită în patru perioade. Prima, cea mai lungă, acoperă aproape trei sute de ani, de la începutul secolului al XVII-lea până la izbucnirea Primului Război Mondial, în 1914. Pe lângă naşterea sistemului statal modern, internaţional, acest interval acoperă perioada colonialismului, căderea câtorva imperii, deschiderea Japoniei şi naşterea Germaniei, Războiul Civil american şi naşterea Statelor Unite ca mare putere, emergenţa tehnologiilor care au revoluţionat sistemul de producţie, transporturile şi arta războiului.

A doua perioadă vizează trei decade, mai mult sau mai puţin, din 1914 până în 1945 – cei mai ucigaşi ani ai întregii istorii. O perioadă flancată de două războaie lungi şi costisitoare, care au dominat prima jumătate a secolului XX. Tot ea include întemeierea şi apoi eşecul Ligii Naţiunilor, Marea Depresiune, naşterea naţionalismului şi a fascismului, multiplele erori ale politicii externe şi diplomaţiei care au contribuit la izbucnirea,

pentru a doua oară într-un singur secol, a unui nou război mondial.

Cea de-a treia secţiune este rezervată Războiului Rece, perioada de patruzeci de ani care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, dominată de lupta dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Capitolul urmăreşte motivele izbucnirii Războiul Rece, de ce a rămas rece şi de ce s-a terminat atunci când a făcut-o şi cum anume s-a întâmplat.

Al patrulea şi ultimul capitol al acestei istorii evaluează perioada post-Război Rece. A început în 1989 şi, trei decenii mai târziu, este perioada în care ne aflăm încă. La un moment dat, această epocă va fi definită mai bine şi îşi va câştiga un nume. Prea multe însă sunt neclare şi nesigure pentru a şti acum exact cum va apărea ea în ochii unui istoric. Dar, o spunem din nou, este esenţial să cunoaştem cum anume s-au desfăşurat lucrurile până aici, dacă vrem să pricepem exact unde ne aflăm.

DE LA RĂZBOIUL DE TREIZECI DE ANI LA IZBUCNIREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1618-1914)

Rădăcinile sistemului internaţional modern se află în Europa secolului al XVII-lea. Acest continent era centrul lumii, pentru că el a fost cel care a acumulat tehnologiile noi, care s-au dovedit a fi critice în producţia de bunuri, agricultură şi transport, tipar şi războaie. Aşa cum se întâmplă întotdeauna, tranziţia a fost marcată de conflict.

Evenimentul critic a fost Războiul de Treizeci de Ani, un război care a început în 1618, a înglobat atât dimensiunea politică, cât şi pe cea religioasă şi a fost purtat deopotrivă în interiorul şi între graniţele marilor puteri europene de la acea dată. Până atunci, Europa fusese o ţesătură amestecată de imperii şi de mici regate. Autorităţile religioase şi politice se confruntau deseori pentru teritorii şi putere. Graniţele nu erau respectate; războaiele şi micile confruntări erau la ordinea zilei.

Când praful s-a aşezat, ţările au apărut ca o alternativă la imperii şi principate. Imperiile erau deseori conduse de la depărtare, fapt care nu putea determina loialitatea cetăţenilor, iar dimensiunile lor impresionante le făceau greu de guvernat. Spre deosebire de ele, micile principate nu aveau amploarea necesară pentru a concura cu pieţele străine, iar resursele limitate le împiedicau să poarte războaie eficiente. Oamenii sau dovedit a fi mai curând înclinaţi să se dedice unor guverne pe care le vedeau ca pe ceva al lor. Apariţia unei lumi compuse din ţări independente, care îşi respectă această independenţă, sa dovedit o inovare majoră, una care a introdus un grad mai ridicat de stabilitate şi pace, dar care a şi creat capacitatea de a purta războaie la un nivel fără precedent.

Tratatul de la We st falia, care a pus capăt Războiului de Treizeci de Ani, în 1648, a codificat această nouă înţelegere. Din multe puncte de vedere, tratatul a stabilit sistemul internaţional modern, unul dominat de ţări şi de principiul suveranităţii. Conceptul de suveranitate avea trei

dimensiuni principale. Prima – ţările trebuie să accepte graniţele altor ţări şi să nu folosească forţa pentru a încerca să le modifice. Cea de-a doua – ţările nu ar trebui să intervină în evenimentele care se petrec în interiorul altor ţări. Şi cea de-a treia – guvernele trebuie să aibă mână liberă să facă ceea ce cred de cuviinţă în interiorul graniţelor proprii. Aceste trei noţiuni pot să nu pară mare lucru, dar ele reprezintă un pas înainte, unul care, dacă ar fi fost respectat, ar fi redus drastic instabilitatea şi violenţa, care deveniseră ceva obişnuit.

Cu toate acestea, naţiunile europene au încălcat deseori suveranitatea vecinilor, aspect care explică în parte de ce istoria acestui continent a fost atât de violentă şi de distructivă. Totuşi, Tratatul de la Westfalia a adus o perioadă de pace relativă. Europa nu s-a mai afundat într-un război major sau, mai precis, într-o serie de războaie până la venirea la putere a lui Napoleon Bonaparte, genialul, ambiţiosul general francez, care a devenit om politic şi apoi împărat. A ajuns la putere în urma unei revoluţii ce a avut loc în Franţa, revoluţie care – aşa cum se întâmplă de cele mai multe ori în urma revoluţiilor – a sfârşit în exces şi dezordine. După câteva victorii militare care i-au asigurat controlul unei mari părţi din Europa, Napoleon a vrut mai mult, alegând să lupte cu prea mulţi duşmani şi pe prea multe fronturi, fiind în cele din urmă învins de o coaliţie formată din Austria, Prusia, Rusia şi Regatul Unit. învingătorii şi învinşii (mai puţin Napoleon) s-au reunit la Viena în 1814 şi 1815 şi au ajuns la o înţelegere care urmărea să împiedice Franţa să-şi

mai ameninţe vecinii şi mişcările revoluţionare să răstoarne guvernele nealese din acea perioadă. Congresul de la Viena a făcut alegerea înţeleaptă ca Franţa învinsă să fie integrată în noua ordine, mai degrabă decât să fie penalizată şi ostracizată, plantând astfel seminţele care ar fi putut preveni ca Franţa să se ridice într-o bună zi împotriva acestei ordini, pentru a o răsturna.

Congresul de la Viena a produs ceea ce a devenit cunoscut sub numele de Concertul Europei, un nume ce sugerează echivalentul diplomatic al unei orchestre de muzicieni care performează împreună. Sistemul viza Europa, dar a avut o pondere colosală, fără doar şi poate, în ordinea internaţională, dată fiind poziţia dominantă a Europei şi a europenilor în lume, la începutul secolului al XIX-lea. De fapt, spre jumătatea secolului al XIX-lea, Europa de Vest reprezenta aproape o treime din economia globală, eclipsând China şi India şi păstrând o distanţă detaşată faţă de Statele Unite. Concertul a pus în practică învăţăturile care constituiau esenţa Tratatului de la Westfalia şi, mai presus de toate, eliminarea posibilităţii ca o tară membră să fie invadată sau ca imixtiunile în afacerile interne ale unui membru al Concertului să nu fie posibile fără permisiunea acestuia. Concertul a fost, fără îndoială, conservator, adică a favorizat ca dinastiile existente să îşi continue guvernarea şi s-a opus impulsurilor revoluţionare. Ceea ce a permis ca această nouă structură să reziste atât de mult cât a facut-o, dincolo de interesul personal al

conducătorilor, a fost balanţa puterilor militare în Europa, care facea ca opoziţia individuală a unei

ţări faţă de principiile acesteia să devină neatractivă.

Concertul a ţinut, practic, până în zorii Primului Război Mondial, dar deja cu decenii înaintea acestuia încetase să mai joace un rol semnificativ Când anume a luat sfârşit este exclusiv o chestiune de perspectivă, dar aş spune că la mijlocul secolului al XlX-lea, când majoritatea puterilor s-au detaşat de Rusia în chestiunea Crimeei. Acesta a fost un conflict privitor la cine anume avea să preia puterea teritoriilor aflate atunci sub Imperiul Otoman, aflat în declin. A fost urmat de războaie între Prusia (strămoşul principal al Germaniei moderne) şi Austria şi Franţa. După cum vom vedea mai jos, ceea ce rămăsese din Concert nu a putut supravieţui naşterii Germaniei, care a fost unită sub ministrul preşedinte al Prusiei, Otto von Bismarck, în 1871, şi sub urmaşii lui, ducând la zguduirea stabilităţii europene.

DINCOLO DE EUROPA

Ar fi o greşeală să limităm o astfel de privire asupra istoriei secolelor al XVIII-lea şi al XlX-lea doar la Europa, chiar dacă Europa era regiunea lumii unde se aflau cele mai puternice şi mai influente entităţi ale epocii. O mare parte a globului – părţi ale Orientului Mijlociu, Asiei de Sud, Africii, Americile, Asia de Est – era colonizată preponderent de ţări europene (în principal de Marea Britanie, Franţa, Portugalia şi Spania, dar şi de Germania şi Italia, deşi în mai mică măsură), dar şi de Japonia şi Statele Unite. Motivul principal era cel economic, deşi aspecte legate de

mândria naţională şi de glorie nu au fost mai puţin importante.

Pentru China, secolul al XlX-lea începuse destul de bine; economia sa era destul de amplă, în bună măsură datorită relaţiilor comerciale pe care le avea cu Marea Britanie, dar şi cu alţii. Secolul însă s-a dovedit a fi orice, mai puţin glorios. A fost o epocă marcată de o conducere imperială lipsită de imaginaţie, de provocări ale autorităţii centrale venite din interior, de agresiuni străine asupra Chinei, inclusiv Războaiele Opiului, în care Marea Britanie a forţat China să participe la un comerţ de opiu pe care China nu îl dorea, ţinând cont de efectele drogului asupra populaţiei locale. Aceste conflicte au fost urmate de incursiuni în China ale Marii Britanii, Franţei, Germaniei, Japoniei şi Rusiei, care au dus la împărţirea concesiunilor chineze între aceste ţări, împingând China mult în urma puterilor economice europene, atât din punct de vedere administrativ, cât şi militar. Această realitate nu avea să se schimbe până târziu, în a doua jumătate a secolului XX.

Perioada care începe cu Războaiele Opiului şi se termină cu proclamarea Republicii Populare Chineze de către Mao Zedong, în 1949, este cunoscută pentru chinezi sub denumirea de „secolul umilinţelor” şi continuă şi azi să altereze perspectiva cetăţenilor Chinei asupra lumii. Guvernul actual chinez susţine că o China aflată în tensiuni interioare invită de fapt puterile străine la agresiuni, cărora doar un guvern profund centralizat şi puternic le poate face faţă. Acesta este argumentul pe care Partidul Comunist îl foloseşte pentru a-şi justifica dominaţia.

Japonia a intrat în secolul al XlX-lea la fel cum a

intrat şi ieşit şi din ultimele două secole – puternic izolată de lumea din afară. în 1853, Statele Unite (o ţară din Pacific în căutare de pieţe noi) au condus ofensiva deschiderii Japoniei spre comerţul cu restul lumii. Când navele de război americane s-au ivit, neinvitate, pentru a cere accesul la pieţele japoneze, Japonia a cedat, căci din punct de vedere militar nu avea nicio şansă. Asemenea Chinei, a fost forţată la concesiuni economice şi legale umilitoare către străini. Ele s-au dovedit extrem de nepopulare în Japonia şi au ajutat la declanşarea unei contestări politice de succes a shogunilor conducători (generalul care era primul printre egalii lui dintre stăpânii feudali). Sub împăratul Meiji ordinea imperială avea să fie restabilită până în 1868.

Meiji (care înseamnă „conducătorul luminat”) a condus Japonia vreme de cincizeci de ani, până în 1912, o perioadă descrisă îndeobşte ca Restauraţia Meiji, timp în care s-a format statul japonez modern. Japonia, spre deosebire de China, a urmat un curs paralel cu ceea ce se întâmpla în Europa şi în Statele Unite. La Tokyo s-au creat un guvern birocratic modern şi un aparat administrativ care supraveghea întreaga ţară. Japonia a introdus o politică industrială şi şi-a construit o armată modernă. De asemenea, a urmat modelul imperial european al ultimelor două decenii ale secolului. în vreme ce britanicii, francezii, germanii şi alţii ocupau şi controlau părţi semnificative din Orientul Mijlociu, Africa şi regiuni ale Asiei, Japonia exercita controlul asupra unor părţi din Coreea, Taiwan şi China. Japonia a învins Rusia în războiul pe care l-au purtat în 1904-1905, fiind astfel prima putere asiatică din

epoca modernă care a fost victorioasă în faţa unei puteri europene. Japonia, ca marile puteri europene ale epocii, a fost prinsă de valul mândriei nationale.

în aşa-numita Lume Nouă existau coloniile britanice din America de Nord, care, spre mijlocul secolului al XVIII-lea, au devenit tot mai frustrate de taxele forţate pe care Coroana britanică le impunea şi de controlul limitat pe care îl aveau asupra propriului destin. Ceea ce poartă numele de Războiul Revoluţionar (sau Războiul de Independenţă) a fost de fapt o eliberare naţională care a început în 1775. A fost purtat de multi oameni care veniseră din Marea Britanie şi de pretutindeni din Europa împotriva conducerii britanice. S-a dovedit (după mai multe impedimente) un succes, iar ţara cea nouă, Statele Unite ale Americii, şi-a declarat independenţa în 1776.

Chiar şi cea mai succintă istorie a Statelor Unite – una care trasează evoluţia politică a acestei noi democraţii prin Războiul Civil, Reconstrucţie, *The Gilded Age* şi epoca progresistă – ar trece cu mult peste limitele cărţii de faţă. Dar ceea ce este relevant pentru scopul propus este să spunem că această ţară va deveni o putere agricolă, industrială, financiară şi militară, una ale cărei decizii şi acţiuni (sau lipsa lor) vor avea impact asupra întregii lumi. într-adevăr, secolul XX nu este fără motiv deseori numit Secolul American, cu toate că implicarea semnificativă a Americii în lume a devenit o permanenţă abia odată cu al Doilea Război Mondial.

DRUMUL SPRE RĂZBOIUL MONDIAL

începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, un aspect dominant al istoriei europene a fost avansarea Marii Britanii spre o poziţie de importanţă globală, ca rezultat al economiei sale puternice, al legăturilor comerciale, al accesului la materii prime şi la pieţe prin intermediul coloniilor ei şi datorită puterii navale pe care o reprezenta. Această dominaţie a durat până la mijlocul secolului al XlX-lea, când costurile imperiului şi ale războaielor au devenit tot mai mari şi când Germania a apărut ca un rival serios. Spre sfârşitul secolului al XlX-lea şi începutul secolului XX, Europa devenise un amestec de putere şi slăbiciune. Germania, Marea Britanie şi, în mai mică măsură, Franţa reprezentau puterea. Germania era de departe cea mai puternică, având o economie bogată şi în creştere, bazată pe industrie, şi cu o populaţie mult mai mare decât cea a Marii Britanii sau a Franţei. Franţa nu-şi revenise cu adevărat după înfrângerea din războiul din 1870 cu Prusia şi era ţinută în urmă de propriile structuri politice şi sociale. Marea Britanie avea şi ea o economie în creştere şi o populaţie asemenea, dar nu putea ţine pasul cu Germania şi, chiar dacă o făcea, era mai degrabă o putere militară navală, nu terestră. De partea celor slabi se aflau imperiile în curs de destrămare: Rusia, Imperiul Otoman (Turcia) şi Austro-Ungaria. Dintr-o anumită perspectivă, declanşarea Primului Război Mondial poate fi înţeleasă ca un rezultat al jocului dintre entităţile statale în ascensiune sau declin şi al concurentei dintre cele dintâi cu privire la cine anume avea să păstreze dominaţia în epoca următoare.

Care este motivul exact pentru care a început

Primul Război Mondial şi cine sau ce se face responsabil sunt întrebări care iau ţinut zeci de ani ocupaţi pe cei mai talentaţi istorici. A fost un război care putea fi evitat. Un istoric influent i-a descris pe europeni îndreptându-se asemenea unor „somnambuli” către războiul din 1914; un război căruia obişnuiam să îi spun un război prin opţiune, dar o mai bună descriere ar fi, poate, aceea de război din neglijenţă.

Nu există o cauză simplă care să îl explice. Războaiele tind să izbucnească atât din motive subterane, cât şi din unele imediate. Nici Primul Război Mondial nu a făcut excepţie; după spusele lui Liddell Hart, un reputat istoric militar al războiului, „cincizeci de ani au fost necesari pentru a face ca Europa să devină explozivă. Şi au trebuit doar cinci zile pentru a o detona” Nu este, astfel, suficient să se spună că războiul a pornit din cauza asasinării arhiducelui Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Austro-Ungar, la Sarajevo, în iunie 1914, de către un terorist susţinut de Serbia, care la rândul ei avea legături strânse cu Rusia. Asasinate asemănătoare avuseseră loc şi înainte şi nu au declanşat conflicte. încleştările aproape constante dintre Rusia şi Austro-Ungaria în Balcani însă au jucat un rol important pentru a crea premisele unui război. Mobilizarea militară a avut şi ea un rol important, căci conducătorii au simţit presiunea de a face ceea ce făceau şi ceilalţi conducători, altminteri s-ar fi trezit în dezavantaj. Diplomaţia nu a reuşit să găsească o cale de a ţine pasul cu evenimentele.

O artă a guvernării deficiente a contribuit la alianţele (precum cea dintre Germania şi Austro-Ungaria sau Franţa şi Rusia) care s-au format,

fără a evalua până la capăt implicaţiile lor. Argumente care sporeau, susţinând că ţările nu aveau să clatine comerţul care îi îmbogăţea pe toţi, s-au dovedit incorecte. Faptul că exista o anumită balanţă a puterii s-a dovedit insuficient. Astfel de construcţii raţionale nu puteau concura cu succes cu naţionalismul în creştere al unei epoci care a produs atitudinea cavalerească ce spunea că un război este inevitabil, dar că nu trebuie să ne temem de el, căci va duce la o victorie rapidă şi relativ nedureroasă. Şi, deloc nesemnificativă între toate acestea, naşterea Germaniei rămâne una dintre principalele explicaţii ale războiului. Ţara modernă creată în a doua jumătate a secolului al XlX-lea de marele cancelar prusac Otto von Bismarck din ceea ce, la propriu, erau sute de state şi principate, a devenit puternică şi ambiţioasă, predispusă la risc şi agresiune în mâinile judicioase ale celor care i-au urmat lui Bismarck.

DE LA PRIMUL LA CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1914-1945)

Războiul a izbucnit în vara lui 1914. Conducătorii care şi-au aruncat ţările în confruntare au presupus o încleştare scurtă – rămâne faimoasă declaraţia lor că militarii aveau să se întoarcă până de sărbători –, dar luptele s-au prelungit până în toamna lui 1918. Pe de o parte era Tripla Antantă: Marea Britanie, Franţa şi Rusia. Japonia li s-a alăturat mai târziu, în vreme ce Rusia se retrăgea din război, ca urmare a începerii Revoluţiei din 1917. De cealaltă parte, Tripla Alianţă: Germania, Austro- Ungaria şi Italia, deşi Italia a rămas neutră în 1914 şi apoi a optat să se alăture puterilor Antantei.

Statele Unite au ales să nu intre în război, în ciuda legăturilor strânse pe care le aveau cu Marea Britanie şi Franţa. Acest gest reflecta îndelungata politică de evitare a intruziunii discreţionare peste hotare şi, mai mult, implicarea în ceea ce considerau un conflict nerezolvat al lumii vechi. Această tradiţie poate fi urmărită până la preşedintele George Washington care, în discursul său de rămas-bun din 1796, îi sfătuia pe americani să evite să se lase prinşi în alianţe şi să nu se implice în chestiunile altor naţiuni. O poziţie pe care a păstrat-o şi John Quincy Adams care, în 1821, ca secretar de stat, a explicat că Statele

Unite „... nu pleacă peste graniţe pentru a descoperi monştri pe care să îi distrugă. Ele sunt protectoarele libertăţii şi independenţei tuturor. Ele sunt purtătorul de cuvânt şi avocatul lor”.

Ceea ce i-a adus pe americani în luptă, în aprilie 1917, a fost decizia Germaniei de a intra într-un război nerestrictionat al submarinelor, unul în care Germania a folosit submarine pentru a doborî navele care duceau provizii americane către Marea Britanie şi Franţa. Americanii care se aflau pe aceste nave şi-au pierdut viaţa, iar reacţia publică în Statele Unite a fost considerabilă. Este posibil ca intrarea în război a Statelor Unite să se datoreze în parte şi publicării, la începutul anului 1917, a unui mesaj diplomatic secret (aşa-numita telegramă Zimmermann) în care Germania promitea Mexicului teritorii din Texas şi din alte câteva state, dacă acesta ar fi intrat în alianţă cu Germania, în cazul în care Statele Unite se alăturau războiului de cealaltă parte a baricadelor.

Oricare ar fi explicaţia, intrarea SUA în război a fost semnificativă, căci era pe punctul de a deveni o mare putere, cu o populaţie de peste o sută de milioane de locuitori şi cu o economie şi o armată în

creştere. Implicarea SUA în război a ajutat la înclinarea balanţei în defavoarea Germaniei şi la încetarea mai devreme a războiului care, în absenţa lor, s-ar fi prelungit.

Războiul în sine a fost cel mai letal şi costisitor conflict de până atunci din cauza inovaţiilor – calea ferată, telegraful, recrutarea în masă, arme de mare distanţă şi aviaţia. La costuri s-a adăugat graduala creştere a defensivei în detrimentul ofensivei; dacă ar fi să alegem o imagine a Primului Război Mondial, aceea ar fi cea a tranşeelor unde mulţi au luptat şi au murit. Nu mai puţin de 200 000 de soldaţi ai forţelor britanice au fost răniţi şi au murit într-o singură campanie în care britanicii şi aliaţii lor au încercat fără succes să preia peninsula Gallipoli de la otomani (această campanie aproape că a pus capăt carierei politice a unui ministru pe nume Winston Churchill). Folosirea armelor chimice nu a făcut decât să crească costul uman al războiului. Falia dintre aşteptările naive, chiar optimiste cu privire la ce va aduce războiul şi realitate este năucitoare. Poezia lui Wilfred Owen – *„Men marched asleep. Many had lost their boots, /But limped on, blood- shod. AU went lame; all blind; / Drunk withfatigue; deafeven to hoots / Ofgas-shells dropping softly behind”* – surprinde acest contrast la fel de bine ca orice carte de istorie.

Costul războiului a fost uriaş şi oribil: circa nouă

milioane de soldaţi şi-au pierdut viaţa. Alţi douăzeci şi unu de milioane au fost răniţi. Numărul civililor care au murit se ridică la milioane, chiar zeci de milioane, dacă este să ne gândim şi la cei care au căzut pradă bolilor infecţioase. Toate acestea într-o vreme când populaţia mondială era de circa 1,5 miliarde de oameni – o cincime din populaţia de azi. Ar trebui să înmulţiţi aceste statistici cu cinci pentru a ajunge la cifre care ar echivala unui cost proporţional, dacă un conflict de acest fel ar izbucni astăzi.

Astfel, acest război a fost în egală măsură costisitor pentru combatanţi şi civili. Dacă adăugăm rănilor şi ofensele, putem spune că a fost un război care nu a rezolvat mare lucru. Primul Război Mondial şi urmările lui au pus în lumină multe dintre seminţele celui de-al doilea mare război al secolului, care avea să vină la numai două decenii mai târziu. Este una dintre ironiile şi tragediile istoriei că „Marele Război” şi „Războiul care să pună capăt tuturor războaielor”, aşa cum i s-a mai spus Primului Război Mondial, s-a dovedit doar preludiul unui alt război, încă şi mai mare.

SFÂRŞITUL RĂZBOIULUI SI URMĂRILE LUI IMEDIATE

Un fapt interesant este că exista ceva mai mult decât un optimism firav la finalul Primului Război Mondial, iar eforturile diplomatice de a da o formă lumii de după război începuseră înainte ca luptele să înceteze. Woodrow Wilson, cel de-al douăzeci şi optulea preşedinte al Statelor Unite, a prioritizat crearea unei organizaţii internaţionale (care a

devenit Liga Naţiunilor) despre care credea că va preîntâmpina ca un astfel de război să se mai întâmple, eliminând ceea ce ar fi putut fi cauzele pentru care ţările ar intra în conflict. Acesta a fost ultimul dintre cele Paisprezece Puncte, prezentate prima dată Congresului în ianuarie 1918.

Cele mai multe dintre aceste luări de poziţie ale preşedintelui Wilson erau generoase şi idealiste. Voia ca toate înţelegerile diplomatice nu doar să fie publice, dar şi ca, ori de câte ori era posibil, negocierea lor să fie una deschisă. Navigaţia urma să fie liberă. Barierele comerciale urmau să nu mai existe. Armamentul să fie redus la nivel colectiv prin ceea ce astăzi numim controlul armelor. înţelegerile coloniale urmau să fie ajustate astfel încât cererile popoarelor care erau guvernate să fie egale cu cele ale guvernelor coloniale. (Acest principiu de a da o voce mai puternică celor guvernaţi a evoluat în ceea ce a devenit apoi cunoscut ca dreptul de auto-determinare.) Graniţele europene urmau să fie ajustate pentru a reflecta realităţile naţionale şi să şteargă actele de agresiune din trecut.

Credinţa preşedintelui Wilson că întemeierea Ligii Naţiunilor avea să fie cea mai bună garanţie împotriva viitoarelor agresiuni ale Germaniei – sau ale oricărei alte puteri – nu era împărtăşită de toată lumea. în special de Franţa care, condusă de Georges Clemenceau, era gazda Conferinţei de Pace de la Paris, care avea să aducă încheierea formală a Primului Război Mondial, şi îşi dorea să se asigure că Germania avea să iasă suficient de slăbită pentru a nu putea intra iar în război. Nelinişstea Franţei cu privire la război era generată de Rusia, aliatul său tradiţional

împotriva Prusiei şi Germaniei, pe care nu se putea conta, fiind în plin război civil, eveniment care, până la urmă, a făcut ca Rusia să se retragă din război. (Rusia şi Germania au semnat un tratat separat, în 1918, unul care înclina mult în favoarea Germaniei.)

Revoluţia şi războiul civil din Rusia, care i-a urmat, purtat între militarii bolşevici conduşi de Vladimir Lenin şi mai moderaţii menşevici, au fost declanşate de costul participării la Primul Război Mondial şi de neajunsurile economice, politice şi sociale ale Rusiei. Războiul civil rus va dura ani şi ani, sfârşindu-se prin victoria bolşevicilor. Toate acestea au dus, până la finele lui 1922, la fondarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) sau, cum obişnuim să spunem, Uniunii Sovietice. Pe hârtie, era o ţară condusă de un guvern, dar în practică era dominată de Partidul Comunist. Uniunea Sovietică va juca un rol central în cele două mari încleştări ale secolului XX, al Doilea Război Mondial şi Războiul Rece.

Primul Război Mondial s-a terminat în noiembrie 1918, după ce Germania, la capătul unei ofensive eşuate în primăvara lui 1918, şi-a exprimat dorinţa de pace şi armistiţiu. Două luni mai târziu, delegaţi ai tuturor protagoniştilor (mai puţin cei ai Germaniei şi Rusiei) s-au întâlnit în Franţa şi, până la sfârşitul lui iunie 1919, au agreat termenii Tratatului de la Versailles. Germania a acceptat vina războiului, a agreat să plătească penalităţile costisitoare, cunoscute ca reparaţii de război, către guvernele ţărilor împotriva cărora a luptat, şi a returnat Franţei teritoriile Alsaciei şi Lorenei, pe care le anexase în urma războiului franco-prusac, ce avusese loc cu mai bine de jumătate de

secol înainte. Germania a cedat, de asemenea, teritorii ceva mai mici în favoarea Belgiei şi a Poloniei, şi-a
fortificat coloniile de peste mare, a acceptat reduceri drastice în propria armată şi marină, a acceptat o ocupaţie militară franceză limitată şi a cedat Franţei controlul economic al
J 3-
minelor de cărbune şi de fier din regiunea Saar, pentru o perioadă de cincizeci de ani. Puterile au stabilit să întemeieze o Ligă a Naţiunilor, o întreprindere mai degrabă idealistă decât realistă, realismul în acest caz considerând chestiunile de putere ca singurele care determină comportamentul unei ţări. (Este foarte diferit de „realism” ca orientare a politicii externe care caută să modeleze comportamentul extern al altor ţări, mai degrabă decât natura lor internă.) Liga, pe de altă parte, se întemeia pe ideea de siguranţă colectivă, în care toate ţările urmau să respecte acest status quo şi să lucreze împreună pentru a depăşi orice provocare, iar puterile dominante nu aveau să-şi folosească forţa pentru a face ajustări în favoarea lor.

Un tratat separat a parcelat teritorii semnificative din Imperiul Otoman în favoarea Greciei, Italiei, Franţei şi Marii Britanii. Multe ţări independente, inclusiv Cehoslovacia, Polonia, România şi Iugoslavia, au fost create în Europa de Est. Majoritatea ţărilor care astăzi formează Orientul Mijlociu s-au ivit odată cu căderea Imperiului Otoman, la începutul războiului, iar harta a fost redesenată de oficialii Marii Britanii şi ai Franţei, mai interesaţi să împartă prada decât să pună bazele unei stabilităţi regionale. Auto-

determinarea a fost astfel, în bună parte, limitată la Europa; locuitorii din Orientul Mijlociu, Asia şi Africa au fost perdanţii, parte a preţului plătit de Wilson pentru ca marile puteri, care doreau să îşi păstreze coloniile, să sprijine Liga Naţiunilor.

Primul Război Mondial a răsturnat patru imperii şi, datorită promovării pe care preşedintele Wilson a făcut-o autodeterminării, naţionalismul a început să se impună în toată lumea. Naţionalismul în forma sa cea mai incipientă are de-a face cu populaţiile din anumite zone care ajung să se perceapă ca împărtăşind o identitate anume, rezultat al unei istorii, limbi, religii, etnicităţi şi/sau credinţe politice comune. Naţionalismul are câştig de cauză mai ales atunci când popoarele sunt conduse de ceea ce se consideră a fi nişte străini. Frustrate de statutul lor de supuşi sau colonii, popoarele ajung să vrea să se conducă singure, să fie independente, să se bucure de libertatea religiei şi a exprimării în limba naţională şi să fie artizanii propriului destin.

Preşedintele Wilson s-a întors în Statele Unite din Franţa la

[3] [5]

mijlocul lui 1919. A pornit într-o lungă călătorie prin ţară, în încercarea futilă de a traduce sprijinul politic domestic pentru Ligă, convingând o mulţime de senatori să voteze în favoarea ei. Lui Wilson i se opuneau atât izolaţionişti, care nu doreau ca Statele Unite să se implice prea mult în chestiunile lumii, cât şi unilateralişti, care voiau ca Statele Unite să îşi menţină libertatea de mişcare, fără să fie constrânse de eventuale angajamente faţă de Ligă. Preşedintele, extenuat, se întoarce la Washington unde suferă un atac

cerebral. Câteva săptămâni mai târziu, în noiembrie 1919, Senatul votează împotriva tratatului care ar fi făcut din Statele Unite un membru fondator al noii organizaţii.

Liga Naţiunilor – creată, parţial, pentru aplanarea paşnică a disputelor care s-ar putea ivi între ţări – nu şi-a revenit niciodată din eşecul Statelor Unite de a adera la ea. De

[3]

asemenea, pretenţia de unanimitate, înainte ca orice acţiune să fie întreprinsă, a fost în detrimentul ei; la fel şi lipsa de putere pentru a-şi impune deciziile. Adevărul însă este că Liga a eşuat mai puţin din cauza neajunsurilor sale structurale, cât în urma unei realităţi fundamentale, aceea că ţărilor care îi constituiau nucleul, mai cu seamă Marea Britanie şi Franţa, le lipseau voinţa şi mijloacele de a acţiona în numele principiilor Ligii. La acel moment al istoriei, Statele Unite, Marea Britanie şi Franţa erau mai dedicate pacifismului decât construirii şi menţinerii ordinii internaţionale. La capătul Primului Război Mondial, europenii erau epuizaţi, în vreme ce Statele Unite erau decise să evite să mai fie trase în conflictele Europei.

CALEA CĂTRE RĂZBOI (DIN NOU)

Nimic nu a surprins mai bine idealismul gol al epocii cum a facut-o pactul Kellogg-Briand, semnat iniţial de cincisprezece ţări, în 1928, şi care, până la urmă, a ajuns să includă 62 de semnatari. Părţile au căzut de acord să nu recurgă la război pentru a-şi rezolva diferendele. Era mai puţin un act de politică externă serioasă, cât o alternativă la unul – o afirmaţie destul de vanitoasă, însă goală. Este interesant de notat că

printre semnatarii originari se numărau Germania, Japonia şi Italia, trei ţări responsabile pentru declanşarea, un deceniu mai târziu, celui de-al Doilea Război Mondial.

între timp, ţările mari sufereau transformări interne rapide. Germania a instaurat o democraţie parlamentară (cunoscută sub numele de Republica de la Weimar) imediat după încetarea Primului Război Mondial. Ţara se afla sub presiunea lipsei unei experienţe democratice, a reparaţiilor de război şi hiperinflaţiei, care a distrus valoarea monedei naţionale şi, odată cu ea, o mare parte a clasei de mijloc. Stabilitatea internă începea să se clatine.

Politica de pretutindeni era afectată de Marea Depresiune care a început în 1929. O lipsă a reglementărilor prudente şi speculaţiile nesăbuite au dus la prăbuşirea bursei din Statele Unite. Prăbuşirea bursei a pus mulţi oameni şi afaceri în incapacitatea de a-şi plăti datoriile. Produsul intern brut (PIB) american a căzut violent, rata şomajului a explodat, iar băncile au intrat în colaps. Răspunsul Rezervei Federale a fost unul inadecvat, neluându-se suficiente măsuri pentru a stimula economia americană. Actul tarifar Smoot-Hawley, pe de altă parte, care impunea taxe menite să descurajeze importurile, a determinat celelalte ţări să acţioneze similar, lucru care, o spun numeroşi observatori, nu a făcut decât să adâncească depresiunea, reducând substanţial comerţul internaţional. O şcoală de gândire susţine că legături economice semnificative, numite şi economie interdependentă, fac ca războiul să fie prea disruptiv şi, prin urmare, prea scump pentru a deveni o opţiune viabilă. Prin

slăbirea acestor legături economice, politicile comerciale protecţioniste au redus costul intrării în război şi în felul acesta au crescut posibilitatea unei astfel de acţiuni.

în Germania, depresiunea a fost ultimul cui bătut în coşciugul Republicii de la Weimar. Germania avea nevoie de împrumuturi pentru a plăti reparaţiile de război, dar, odată ce depresiunea a lovit, finanţele i-au scăzut şi hiperinflaţia a explodat, pe măsură ce guvernul tipărea tot mai mulţi bani, într-un efort disperat de a plăti ceea ce datora. Prăbuşirea Republicii de la Weimar a fost un caz de manual cu privire la ce se întâmplă când democraţia şi capitalismul eşuează; oamenii furioşi, disperaţi au început să accepte suspendarea libertăţilor civice fundamentale, în speranţa că ordinea şi prosperitatea se vor reinstaura. Partidele şi oamenii politici care au îmbrăţişat fascismul – o filosofie animată de naţionalismul extremist care ?

cerea controlul guvernamental al tuturor aspectelor vieţii politice şi economice – au început să câştige un teritoriu sigur în Germania, Italia, Austria şi Japonia. Până spre 1923, Partidul Nazist devenise partidul cu cea mai vastă pondere în parlamentul german; un an mai târziu, Adolf Hitler devenea cancelar. A consolidat rapid puterea, a desfiinţat toate scuturile democratice, a formalizat discriminarea violentă a evreilor şi a altor etnii şi a început reînarmarea Germaniei. Hitler a trecut peste constrângerile militare impuse de Tratatul de la Versailles. Lipsa unui răspuns din partea Franţei sau a Marii Britanii i-a dat ideea periculoasă că ar putea să afirme drepturile Germaniei – din moment ce acestea nu-i

mai impuneau respect.

Uniunea Sovietică, spre finalul anilor ’20 şi începutul deceniului al treilea, era pe cale să devină o ţară comunistă, cu un guvern centralizat, care deţinea şi mai multă putere decât un sistem autoritar tradiţional. Acesta controla toate aspectele vieţii locuitorilor şi superviza mai toate mişcările economice.

losif Stalin i-a urmat lui Lenin în 1924 şi a instituit un plan pe cinci ani de transformare a tării. Munca ţăranilor a devenit forţată odată ce piaţa liberă a dispărut. Milioane de oameni au murit de foame, ca rezultat al impunerii acestei politici a terorii şi alte milioane au ajuns în puşcărie şi, în multe cazuri, au fost executaţi, ca o consecinţă a efortului lui Stalin de a consolida controlul politic.

Istoria îşi continua cursul în Asia, ca şi în Europa. în China, protestele populare împotriva dinastiei Qing, care eşuase în modernizarea Chinei şi se opunea imixtiunilor străine în chestiunile de suveranitate a Chinei, au dus la prăbuşirea acesteia în 1912, punând capăt unui imperialism de peste două sute de ani. Naţionaliştii chinezi (o mişcare non-comunistă cu înclinaţii spre autoritarism) au câştigat controlul asupra unor părţi semnificative ale ţării. Dar la începutul anilor ’30, Japonia, condusă la vremea aceea de un guvern naţionalist de extremă stânga, a atacat şi a început să controleze părţi ale Chinei, înfiinţând un stat marionetă pro-nipon în Manciuria şi, în 1917, preluând controlul asupra Shanghaiului.

Liderii lumii, preocupaţi cu provocările domestice asociate Marii Depresiuni, erau prea puţin înclinaţi să se ocupe şi de problemele internaţionale. în 1935, conducătorul fasciştilor,

Benito Mussolini, a invadat Abisinia (Etiopia). împăratul a solicitat ajutorul Ligii Naţiunilor. Dar cum niciun ajutor serios nu s-a ivit, Italia a cucerit ţara fără mari probleme. Liga s-a dovedit neputincioasă, a impus Italiei câteva sancţiuni economice slabe, care, un an mai târziu, aveau să fie retrase. Asta a arătat altor ţări că agresiunea poate să fie o reuşită, cu cost minim sau deloc.

Dispoziţia lumii de a accepta agresiunea, mai întâi în China, apoi în Etiopia şi, în cele din urmă, în Europa, a fost apoi cunoscută sub numele de împăciuire. Este cunoscută ca o politică ce face concesii unei ţări ambiţioase şi agresive, cu speranţa ca apetitul acesteia să se domolească şi astfel să înceteze actele de agresiune. Aceeaşi politică a fost, mai târziu, adoptată în privinţa Germaniei de majoritatea membrilor Ligii Naţiunii şi, mai cu seamă, de guvernele succesive ale Marii Britanii, care au interpretat complet greşit natura lui Hitler şi ameninţarea pe care acesta o aducea în Europa,

Politica de împăciuire şi-a atins punctul maxim (unii spun în profunzime) în Europa în a doua parte a anilor ’30. Hitler voia să câştige teritorii de locuit *(Jebensraum)* pentru germanii „arieni” de descendenţă europeană sau indo-europeană care îşi afirmau „superioritatea” faţă de rasele „inferioare”. Scăpând de constrângerile impuse de Tratatul de la Versailles, Germania s-a retras în 1933 din Liga Naţiunilor, a recucerit Saarlandul în 1935, a intrat în Rhinelandul demilitarizat în 1936 (acelaşi an în care a semnat alianţele cu Japonia şi Italia) şi a anexat Austria la începutul lui 1938. în acea lună septembrie, la o conferinţă diplomatică de la München, Hitler a cerut ca Germania să

primească Regiunea Sudetă, parte a Cehoslovaciei unde locuiau etnici germani. Prim-miniştrii britanici şi francezi, practicând politica de împăciuire, au dat curs acestei cereri a Germaniei, cerând şi crezând în garanţia că Germania va respecta independenţa a ceea ce rămânea din Cehoslovacia. Un an mai târziu, Hitler îşi va încălca promisiunea cinică şi va invada Cehoslovacia, după care Marea Britanie şi Franţa şi-au extins presupusul sprijin militar spre câteva ţări europene încă independente, inclusiv Polonia. La 1 septembrie 1939, Hitler a invadat Polonia şi ceea ce va deveni al Doilea Război Mondial era de-acum ca şi început.

Deloc surprinzător, aceste evenimente i-au discreditat pe cei asociaţi cu politica de împăciuire, iar Winston Churchill a format un nou guvern britanic, în mai 1940, înclinat să susţină lupta împotriva Germaniei. în ziua când Churchill a devenit prim-ministru, Germania a invadat Belgia, Olanda şi Franţa. Până în iunie, Franţa se afla deja sub ocupaţie germană. Germania a continuat cu un atac aerian asupra Marii Britanii, la care a renunţat când rezistenta britanică s-a dovedit eficientă.

Statele Unite[5] au stat la distanţă de luptele din Europa şi Asia, dar înclinau în favoarea Aliaţilor şi împotriva Germaniei, introducând în a doua parte a anilor ’40 programul de „împrumut şi închiriere” care făcea ca materialul de război să le fie disponibil Aliaţilor. Franklin Delano Roosevelt, preşedintele Statelor Unite, a încercat să urmeze o cale de mijloc, făcând suficient ca Marea Britanie să rămână în război, ca Germania să nu devină prea puternică, dar nu atât de mult încât să

se lovească de rezistenta masivă a izolaţionişţilor de acasă, care susţineau că ţara poate şi trebuie să reziste tentaţiei de a se implica în conflictele Europei. între timp, Statele Unite au instituit un embargo selectiv asupra Japoniei pentru a-i refuza acesteia materiile prime necesare continuării dezvoltării militare.

Rusia şi-a urmat propria cale. în august 1939, Uniunea Sovietică şi Germania au semnat un pact de neagresiune care, printre altele, dădea Uniunii Sovietice părţi din Polonia şi Ţările Baltice, dar care oferea şi timpul necesar pentru a pregăti ceea ce Stalin considera că va fi un război inevitabil cu Hitler. Hitler a considerat acest acord o ocazie să îsi concentreze atenţia asupra cuceririi unor mari porţiuni din Europa, fură să îşi facă probleme că ar avea de purtat un război pe două fronturi. Când a realizat cam tot ce şi-a propus în Vest, Hitler sa îndreptat spre Uniunea Sovietică, invadând-o în iunie 1941. După cum aflase şi Napoleon, cu mai bine de un secol şi jumătate înainte, războiul cu o ţară de dimensiunile Uniunii Sovietice era mult mai uşor de început decât de câştigat. într- adevăr, decizia strategică a lui Hitler a slăbit semnificativ Germania şi a avut o contribuţie importantă la rezultatul final al războiului.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

La începutul acestui capitol am scris că Primul Război Mondial nu ar fi trebuit să se întâmple. A fost, ca să împrumut formularea istoricului Barbara Tuchman, un act de nebunie. Al Doilea Război Mondial nu putea însă fi mai diferit.

Germania şi Japonia au îmbrăţişat valori şi obiective valori şi obiective imposibil de impus cuprins în ordinea existentă. Ambele ţări au devenit ostatice ale sistemelor politice care, în fond, au eliminat orice control şi echilibru asupra celor care deţineau puterea. Erau libere să se extindă şi au făcut-o. Au investit puternic în instrumente de luptă şi nu au arătat nicio reticenţă în a le pune la treabă.

Asta nu înseamnă că al Doilea Război Mondial a fost din capul locului inevitabil, ci mai degrabă că undeva, pe parcurs, a devenit astfel. John Maynard Keynes, renumitul economist care a făcut parte din delegaţia britanică la Conferinţa de pace care a încheiat formal Primul Război Mondial, a scris o carte sclipitoare în 1919 despre orbirea colectivă a învingătorilor. Keynes a susţinut că originile celui de-al doilea război pot fi găsite în Tratatul de la Versailles, care a pus capăt primului război, mai ales în pacea punitivă care a penalizat Germania mai degrabă decât a ajutat-o să se recupereze într-o formă controlată.

Germanii au fost afectaţi nu doar de termenii tratatului, dar şi de clauza care plasa responsabilitatea pentru Primul Război Mondial pe umerii Germaniei. Pentru germani a fost un afront care trebuia rectificat, iar acest resentiment născut din cerinţa ca Germania să plătească reparaţii dure, să renunţe la teritorii pe care le considera ale sale şi să accepte nişte limite precise ale reînarmării a alimentat sentimentul naţionalist. Adolf Hitler a hrănit acest naţionalism excesiv în ascensiunea lui spre putere.

Cu toate acestea, au existat oportunităţi puternice de a preveni ceea ce avea să devină al

Doilea Război Mondial. O parte din responsabilitate le revine Statelor Unite. Respingerea în senat a noii Ligi a Naţiunilor a prevestit o retragere în izolaţionism, care a devenit populară în America în cele două decenii dintre cele două războaie mondiale. Pentru ca lucrurile să fie şi mai grave, îmbrăţişarea simultană a protecţionismului, care a slăbit economiile şi democraţiile peste tot în lume, a fost acompaniată de un declin al disponibilităţii militare a SUA. Franklin Delano Roosevelt, preşedintele SUA între 1933 şi până aproape de finalul celui de-al Doilea Război Mondial, în 1945, s-a lovit de rezistenţă politică în clipa când a încercat să ofere ajutor Aliaţilor care se opuneau Germaniei, căci mulţi americani se temeau că, dacă ar face-o, atunci Statele Unite ar fi trase în războiul european. (Mişcarea izolaţionistă s-a numit America First. Unul dintre principalii reprezentanţi a fost Charles Lindbergh, al cărui zbor peste Atlantic l-a transformat într-un erou public.) Această opoziţie faţă de Roosevelt a semnalat liderilor germani şi japonezi că ar putea invada alte ţări fără mari repercusiuni. Un echilibru al puterii înseamnă atât capacitate militară, cât şi voinţă politică de a face uz de ea şi, în anii ’30, Statelor Unite le lipseau ambele. Publicul şi mulţi dintre reprezentanţii aleşi au greşit în a aprecia cât erau de legate economia şi securitatea fizică americane de restul evenimentelor din Europa şi Asia.

O parte din vină le revine şi aliaţilor europeni. Aşa cum deseori se întâmplă în istorie, nu este atât vorba despre ce au făcut principalele ţări europene, cât despre ce au ales să nu facă. Lipsa

pregătirilor militare, propensiunea spre pacte internaţionale simbolice, dar lipsite de putere, politica de împăciuire în faţa actelor de agresiune germane din anii ’30, toate acestea au pregătit scena pentru cel de-al Doilea Război Mondial.

în cele din urmă, numai atacul japonez asupra flotei SUA de la Pearl Harbor, în Hawaii, de la 4 decembrie 1941, a fost cel care a adus Statele Unite în război. Dată fiind alianţa dintre Japonia, Germania şi Italia, declaraţia de război a SUA faţă de Japonia s-a transformat în declaraţii mutuale. Pe atunci, Germania controla aproape întreaga Europă. Vor mai trece încă trei ani, dar, în cele din urmă, participarea completă a Statelor
Unite, deja o mare putere economică şi militară – alături de Marea Britanie, Rusia şi restul Europei –, s-a dovedit decisivă. Victoria în Europa a sosit în primăvara lui 1945.

Statele Unite au fost cele care au preluat controlul cuceririlor Japoniei în Asia. Până în vara lui 1945, cea mai mare parte a Asiei era eliberată, dar Japonia nu era învinsă. S-a crezut că alternativele erau fie o invazie a insulelor nipone – o opţiune extrem de dificilă şi costisitoare –, fie folosirea unei arme noi şi teribile care ar convinge Japonia de inutilitatea oricărei forme de rezistenţă. Statele Unite ale Americii, conduse atunci de Harry Truman, care a devenit preşedinte după moartea lui Roosevelt în aprilie 1945, a optat pentru cea de-a doua soluţie şi a detonat bombele atomice asupra oraşelor japoneze Hiroshima şi Nagasaki. Japonia s-a predat în câteva zile, iar războiul din Pacific (şi odată cu el al Doilea Război Mondial) s-a încheiat. Era nucleară însă abia începea.

Costul celui de-al Doilea Război Mondial, ca şi în cazul predecesorului său, a fost extrem de mare. Mai mult de 15 milioane de soldaţi au murit în lupte; un număr şi mai mare de civili şi-au pierdut viaţa, inclusiv 6 milioane de evrei în Holocaust, genocidul de referinţă al acestei epoci sau al oricărei alte epoci. Franţa, Marea Britanie şi Italia au pierdut, fiecare, aproape o jumătate de milion de locuitori, majoritatea militari. Germania a pierdut 7 milioane de locuitori, Japonia aproape 3 milioane. Uniunea Sovietică a pierdut 24 de milioane de oameni, în vreme ce China a pierdut 15 milioane, dintre care majoritatea au fost civili. Costul pentru Statele Unite s-a ridicat la circa 400 000 de soldaţi decedaţi.

Dacă a existat un har mântuitor, acela este că (în contrast cu Primul Război Mondial) al Doilea Război Mondial s-a încheiat cu un rezultat clar şi cu viziune. Germania şi Japonia au fost cu adevărat învinse şi au ştiut-o. Dar au fost tratate cu respect. Ambele au fost transformate în democraţii puternice printr-o ocupaţie pe care cel mai bine o descriu capacitatea de clar-viziune şi caracterul său benign. Ambele ţări au fost integrate în înţelegerile regionale şi globale economice, politice şi de securitate.

Se poate dezbate cât anume din aceste lucruri reprezintă un rezultat al lecţiilor învăţate şi cât nevoia de a le obţine adeziunea ca parteneri în ceea ce avea să devină Războiul Rece. Dar ceea ce se poate spune cu siguranţă este că germanii Războiului Rece nu au apărut în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, aşa cum cei ai acestuia pot fi descoperiţi în Primul Război Mondial. Războiul Rece a fost rezultatul propriei dinamici, una care a

apărut din ascensiunea Statelor Unite şi a Uniunii Sovietice, cu sistemele lor politice şi economice fundamental diferite, cu ideologiile lor antagoniste şi cu interesele şi ambiţiile lor globale, nu mai puţin diferite.

RĂZBOIUL RECE (1945-1989)

Războiul Rece se referă la concurenta desfăşurată vreme de patru decenii între Statele Unite şi Uniunea Sovietică, cele două mari puteri (sau superputeri, cum li s-a spus în numeroase rânduri) ale epocii de după al Doilea Război Mondial. Ceea ce face ca această competiţie să fie fără precedent este tocmai faptul că a rămas „rece” şi nu a degenerat într-un conflict violent, purtat direct între ele. Este un contrast puternic al încleştărilor puterilor care au dus de două ori la conflicte de proporţii inimaginabile, în prima parte a secolului XX.

Statele Unite şi Uniunea Sovietică au fost aliate în lupta pe viaţă şi pe moarte împotriva Germaniei şi Japoniei, în cel de-al Doilea Război Mondial. în numai câţiva ani, cu toate acestea, se aflau deja captive în propria luptă pentru supremaţia globală. Faptul că nu se putea să nu ajungă la un astfel de rezultat se datorează mai ales ideologiilor opuse care le dirijau. Statele Unite reprezentau o democraţie care, în principiu – dacă nu şi de fiecare dată în practică –, respecta drepturile individului, susţinea importanţa pieţelor libere şi încuraja acumularea privată a bogăţiei; Uniunea Sovietică s-a construit în jurul rolului uriaş al statului în economie, pe proprietatea colectivă şi pe o poziţie dominantă a guvernului (mai degrabă decât pe cea a individului) în viaţa politică. Era o putere revoluţionară care încerca

să exporte comunismul în alte ţări din lume.

j Tratatului Atlanticului de Nord				Pactul de la Varşovia	
Belgia	Grecia	Olanda	Turcia	Albania	Ungaria
Canada	Islanda	Norvegia	Marea Britanie	Bulgaria	Polonia
Danemar	Italia	Portugalia	Statele Unite	Cehoslovacia	România
Franţa	Luxemburg	Spania	Germania de Vest	Germania de Est	Uniunea Sovietică

Cele două ţări difereau şi în ce priveşte obiectivele pe care le aveau în lume. în ţările nou eliberate şi devenite independente, liderii sovietici se opuneau atât democraţiei, cât şi capitalismului şi încercau să-şi impună propria voinţă. Scopul era acela de a domina în mod direct Europa şi de a instala guverne pro-sovietice peste tot. Statele Unite au luptat pentru a rezista ambiţiilor sovietice, promovând peste tot unde s-a putut democraţiile anti-sovietice şi anti-comuniste.

Eforturile de a evita astfel de tensiuni în perioada de după al Doilea Război Mondial au început pe când războiul nici nu încetase. Au existat o serie de conferinţe şi summituri, dintre care cel mai important a fost cel de la lalta, o staţiune din peninsula Crimeea, la începutul anului 1945, unde s-au reunit conducătorii Statelor Unite (Franklin Roosevelt), Marii Britanii (Winston Churchill) şi Uniunii Sovietice (losif Stalin). Roosevelt urmărea să îl facă pe Stalin să

adere la ceea ce avea curând să fie Naţiunile Unite. Mai mult, voia ca sovieticii să intre în război împotriva Japoniei, lucru care ar fi prevenit pierderile de vieţi americane şi ar fi deschis un al doilea front împotriva Japoniei. A reuşit în ambele scopuri pe care şi le-a propus, dar cel din urmă a fost lipsit de sens, căci Rusia a intrat în Războiul din Pacific cu doar câteva zile înainte de capitularea

Japoniei. Stalin şi-a luat mai multe angajamente de a respecta independenţa şi drepturile democratice ale ţărilor eliberate de nazism, dar toate s-au dovedit cinice – Uniunea Sovietică urmărea dominarea Poloniei şi a restului Europei de Est. Puterile au agreat să demilitarizeze Germania şi să o împartă în zone de ocupaţie. Ceea ce a fost gândit ca un aranjament temporar s-a dovedit a fi contrariul, Germania rămânând divizată pe întreaga durată a Războiului Rece. lalta s-a dovedit un caz bun de manual, justificând credinţa preşedinţilor americani că se poate ajunge la o rezolvare a conflictelor aparent imposibile numai pornind de la relaţia personală pe care ar avea-o cu un lider străin, chiar dacă acesta ar fi fost un dictator şi şi-ar fi manifestat o devoţiune de neclintit pentru ceea ce credea a fi interesul său naţional. Dezamăgirea legată de ce a rezultat, în ciuda a ceea ce s-a stabilit, nu a făcut decât să se adauge celorlalte cauze care au declanşat Războiul Rece.

Rezistenţa opusă ambiţiilor sovietice a luat multe forme. Statele Unite au investit miliarde de dolari în asistenta economică şi militară a statelor care erau considerate extrem de vulnerabile la

presiunea Uniunii Sovietice sau a comuniştilor locali susţinuţi de sovietici. Faptul că Statele Unite au ieşit din al Doilea Război Mondial ca o super-putere a contribuit în mod substanţial. în cele din urmă, efortul de război a fost cel care a permis Statelor Unite să depăşească Marea Depresiune.

Doctrina Truman şi-a arătat disponibilitatea de a oferi ajutor economic şi militar ţărilor aflate sub presiune din Europa de Vest – Grecia şi Turcia au fost printre primele care au beneficiat de el. Planul Marshall, numit după George Marshall, secretar de stat în vremea preşedintelui Truman, şi anunţat la Harvard în iunie 1947, prin ceea ce este considerat cel mai bun discurs inaugural rostit vreodată, oferea un ajutor de 13,3 miliarde de dolari – echivalentul a aproximativ 150 de miliarde în dolarii de azi –, vreme de patru ani, pentru reconstrucţia Aliaţilor europeni. Ca procent din producţia totală americană, Planul Marshall a fost echivalentul unui ajutor de 800 de miliarde de dolari azi. Această iniţiativă a reflectat respingerea izolaţionismului şi efortul de a menţine Statele Unite implicate activ şi deschis în politica lumii. S-a oferit şi un ajutor indirect, într-o formă sau alta, atunci când asistenţa deschisă a fost considerată contra-productivă. în Europa de Vest (sub umbrela NATO) şi în Asia, Statele Unite au trimis trupe staţionare şi au oferit garanţii de securitate Aliatilor.

?

Abordarea americană a Războiului Rece a fost dezvoltată în bună măsură de George Kennan, un oficial al Departamentului de Stat şi expert în chestiunea sovietică. La începutul anului 1946, Kennan a cerut „o stăvilire pe termen lung,

răbdătoare şi vigilentă, a tendinţelor expansioniste ale Rusiei”. Doctrina a fost mai târziu cunoscută sub numele de „politica de stăvilire”. Printre argumentele lui Kennan se regăsea implicit şi faptul că Statele Unite şi aliatii lor aveau să favorizeze defensiva în

detrimentul ofensivei, căci aceasta din urmă era expusă unor riscuri substanţiale şi ar fi eşuat. Si asta au făcut, deşi Kennan a precizat (iar patruzeci de ani mai târziu s-a dovedit a fi fost vizionar) că un sistem dedicat dominaţiei globale (aşa cum a fost cel sovietic) nu poate face faţă frustrărilor repetate şi, mai devreme sau mai târziu, va ajunge să îşi schimbe natura şi metodele.

Primele semne că Războiul Rece începea au apărut în Europa de Est, unde Uniunea Sovietică intervenea (deseori pe ascuns) pentru ca guvernele comuniste, pro-sovietice, să ajungă la putere. Pe măsură ce Războiul Rece căpăta formă, Uniunea Sovietică a format două imperii. Unul era extern, în Europa de Est, unde ţările, aparent independente, erau de fapt controlate din scurt de oficiali sovietici, atât în politica lor internă, cât şi în cea externă. Şapte ţări – Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria, Polonia şi România – au fost prinse în ceea ce se poate numi sfera de influenţă sovietică. Un alt

imperiu era cel intern, unde oficialii din capitala Moscova conduceau Uniunea Sovietică şi cele paisprezece republici ale sale, care includeau Estonia, Georgia şi Ucraina.

TESTELE PRINCIPALE: BERLIN, COREEA ŞI

CUBA

Winston Churchill, într-o luare de cuvânt privată, în Fulton, Missouri, din martie 1946 a descris Uniunea Sovietică drept cea care punea o „cortină de fier” între ţările pe care le domina în Europa de Est şi restul Europei. Lucrurile s-au precipitat în Germania, în vara lui 1948, când Uniunea Sovietică a pus o blocadă asupra Berlinului de Vest, care era înconjurat din toate părţile de Germania de Est, ocupată de sovietici. (în urma înţelegerilor de după al Doilea Război Mondial, Berlinul fusese împărţit, iniţial, în patru zone, supervizate de Statele Unite, Franţa, Marea Britanie şi URSS. Cele trei zone, toate aparţinând Republicii Federale Germania, sau Germania de Vest, au fost, mai târziu, unite.) Răspunsul SUA şi al Occidentului a venit sub forma sprijinului aviatic al Berlinului, oferind hrană, combustibil şi alte provizii de bază pentru a permite oraşului şi locuitorilor să supravieţuiască până la retragerea sovieticilor, care au ridicat blocada în primăvara lui 1949.

Competiţia a trecut repede dincolo de Europa, unde Statele Unite s-au opus deseori colonialismului, de teamă că acesta ar putea crea breşe influenţei sovietice. Multe ţări noi s-au format şi şi-au dobândit independenţa. Japonia a fost nevoită să renunţe la poziţiile sale din Coreea, la părţi din China şi Asia de Sud, o Mare Britanie epuizată a renunţat la India şi Palestina, iar Statele Unite s-au retras din Filipine. în cei cincizeci de ani care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial, pentru că un val de decolonizare traversa lumea, treizeci de noi ţări au apărut în

Asia, Africa şi Orientul Mijlociu.

Concurenta Războiului Rece a devenit mai intensă în iunie 1950, când trupele susţinute de sovietici ale Republicii Populare Democrate Coreea, cunoscută drept Coreea de Nord, au traversat graniţa care urma în mare paralela 38 şi au invadat Coreea de Sud (tehnic, Republica Coreea), în efortul de a pune capăt divizării peninsulei. Motivele Coreei de Nord erau naţionaliste, dar după victoria comunistă din războiul civil chinez din 1949 sovieticii probabil că îşi propuseseră să obţină încă o victorie a Războiului Rece în Asia şi să facă posibilă o peninsulă coreeană unificată, care s-ar fi putut opune unei Japonii reconstruite pe orbita strategică a americanilor. Este posibil şi ca Stalin să fi crezut că agresiunea Coreei de Nord nu avea să fie luată în seamă din cauza comentariului deplasat al secretarului de stat, Dean Acheson, la începutul lui 1950, care s-a referit la Coreea de Sud ca ieşind din perimetrul de securitate al SUA. Oricare ar fi fost socotelile, a fost nevoie de o vastă şi susţinută intervenţie militară americană, desfăşurată sub auspiciile Naţiunilor Unite pentru a dejuca planurile sovieticilor şi pe cele nord-coreene. Efortul SUA a avut câştig de cauză, salvând independenţa Coreei de Sud şi restabilind paralela 38 ca graniţă de drept, dar nu a fost fără un uriaş cost uman şi economic, exacerbat de o încercare lipsită de noroc a SUA de a reunifica întreaga peninsulă prin forţă. Această întreprindere a determinat China să îşi trimită şi ea trupele, lucru care a prelungit confruntările cu încă doi ani.

Un al treilea loc important în Războiul Rece l-a

ocupat Asia de Sud-Est, în special Vietnamul. După dramatica înfrângere suferită de Franţa, lângă Dien Bien Phu, din 1954, o comisie diplomatică a fost chemată să dezmembreze Indochina franceză (care a devenit Cambodgia, Laos şi Vietnam). Vietnamul a fost împărţit între un nord comunist şi un sud non-comunist, cu alegeri planificate pentru 1956 care să decidă soarta ţării. Alegerile naţionale nu au avut loc niciodată, căci guvernele Vietnamului de Nord şi de Sud şi-au consolidat puterea şi s-au pregătit de război. Statele Unite au trimis o infuzie de capital, arme, consilieri şi, când toate au eşuat, milioane de trupe care să sprijine regimul din Vietnamul de Sud, provocat de o insurgenţă susţinută de Vietnamul de Nord, ajutată material atât de Uniunea Sovietică, cât şi de China. Preşedinţii SUA au sperat nu doar să protejeze Vietnamul de Sud, dar şi să-i împiedice pe comunişti să preia întreaga Asie de Sud-Est. Eforturile SUA au eşuat, în cele din urmă, în Vietnamul de Sud, care a fost cucerit de cel de Nord în 1975, dezvăluind deja seminţele războiului civil şi ale genocidului din Cambodgia. Dar s-a spus că anii de eforturi au câştigat timp preţios pentru câţiva dintre vecinii Vietnamului, care s-au putut astfel dezvolta politic, economic şi militar, rezistând mai bine uzurpărilor comuniste.

Poate că cel mai periculos episod al Războiului Rece a avut loc în octombrie 1962, când Statele Unite au descoperit că personalul sovietic trimis în Cuba instala rachete înarmate cu focoase nucleare care puteau ajunge în SUA în numai câteva minute. Această mişcare era în dezacord cu descurajarea care trebuia manifestată în zone

foarte apropiate celeilalte puteri; unii au văzut în asta o încălcare a efortului de descurajare a înarmării nucleare. Războiul nuclear era privit ca o posibilitate reală. îmi amintesc că am participat la simulări în vremea aceea, când ne ascundeam la propriu sub pupitre, în şcoala primară, având credinţa că ele ne vor proteja. îmi amintesc şi cum Arnie, prietenul meu, ne spunea, pe un ton atotştiutor, că mai aveam doar zece zile până la declanşarea războiului, când vieţile noastre aveau să ia sfârsit.

Simulările s-au dovedit, din fericire, inutile, iar Arnie nu a avut dreptate. în cele treisprezece zile de criză, SUA au fost foarte ferme când au cerut ca toate rachetele sovietice să fie înlăturate, dar au fost şi flexibile atât în modul în care şi-au susţinut poziţia (alegând o „carantină” navală sau blocadă, şi nu atacul), cât şi în retragerea discretă din Turcia a rachetelor de rază medie, care puteau ajunge în Uniunea Sovietică. Administraţia Kennedy a susţinut public neinvadarea Cubei, dând astfel sovieticilor ocazia să se retragă cu demnitate. Ceea ce putea deveni cu uşurinţă un război nuclear a fost evitat la milimetru.

GESTIONAREA RIVALITĂŢII

De ce a rămas rece Războiul Rece? Să o spunem de la început – a existat un echilibru al puterilor militare. Statele Unite au ancorat Organizaţia Tratatului Nord-Atlantic, sau NATO, care includea aproape toată Europa de Vest. Uniunea Sovietică avea şi ea Pactul de la Varşovia, care includea statele satelit din Europa de Est. Cele două alianţe ar fi făcut ca un război în Europa să fie extrem de

costisitor şi cu un rezultat incert, prin urmare, puţin posibil. Acest echilibru s-a bazat nu doar pe inventarul militar, ci şi pe deschiderea SUA şi a altor state NATO de a interveni direct dacă o acţiune militară o cerea. Piatra de temelie a adeziunii la alianţa NATO, cea care se regăseşte în Articolul 5 al Tratatului Nord-Atlantic, spune că un atac asupra unuia constituie un atac asupra tuturor.

Dar această deschidere de a interveni militar nu a fost decât unul dintre aspectele care au menţinut ordinea Războiului Rece. Ceea ce l-a ţinut rece a fost conştientizarea comună, atât din partea Statelor Unite, cât şi a Uniunii Sovietice, a faptului că orice confruntare directă între ele putea escalada într-un schimb nuclear ale cărui costuri ar fi depăşit orice posibile câştiguri şi care nu ar fi avut niciun învingător, în nicio accepţiune semnificativă a termenului. Armele nucleare au susţinut astfel balanţa tradiţională, convenţională a puterii. Au atenuat competiţia, căci liderii au înţeles că un război nuclear ar avea costuri disproporţionate, indiferent de interesele care s-ar fi aflat în joc şi indiferent de felul în care s-ar fi declanşat. Dincolo de asta, trebuie să ţinem cont şi de geniul sinistru al distrugerii reciproce asigurate (cunoscut ca DRA) şi de capacitatea de a contraataca – adică, dacă o ţară ar avea capacitatea de a absorbi o lovitură nucleară şi ar mai fi încă într-o poziţie care să îi permită să riposteze (presupunând că se operează raţional), acest fapt ar trebui să dezamorseze din capul locului intenţia iniţială de a ataca. Dacă armele nucleare nu ar fi fost niciodată dezvoltate, s-ar putea susţine cu destule temeiuri că Războiul

Rece nu ar fi rămas rece, că istoria ar fi fost cu totul alta, căci toate calculele ar fi fost diferite. Aproape orice tip de confruntare ar fi putut declanşa intervenţii militare locale sau acţiuni mai vaste şi difuze din punct de vedere geografic. Nu este o exagerare să spunem că, în absenţa armelor nucleare şi a reţinerilor pe care ele le-au determinat, poate că azi, acum, am fi citit despre al Treilea Război Mondial, şi nu despre Războiul Rece.

Controlul armamentului, o ramură specializată a diplomaţiei, a ajutat la menţinerea păcii. Statele Unite şi Uniunea Sovietică au negociat, semnat şi intrat, de-a lungul deceniilor, într-o mulţime de acorduri care au susţinut stabilitatea şi descurajarea înarmării. Tratatele SALT (Tratative asupra reducerii producţiei armamentelor strategice) şi START (Tratatul pentru reducerea producţiei armelor nucleare strategice) şi-au jucat rolul impunând limite asupra numărului şi tipului de rachete intercontinentale cu baza la sol, a bombardierelor şi submarinelor purtătoare de focoase nucleare pe care le putea deţine fiecare parte. Un tratat din 1987 a eliminat rachetele care puteau purta focoase nucleare pe distanţe definite ca intermediare (ca opuse celor de scurtă sau de lungă acţiune). Astfel de acorduri au crescut atât transparenţa, cât şi predictibilitatea legată de a şti ce a făcut partea adversă, ce deţine şi, astfel, a ajutat să se evite curse costisitoare ale înarmării şi războaie pornite din erori de calcul.

Descurajarea înarmării a fost şi mai puternic impusă de limitele draconice puse asupra defensivei. **Tratatul de rachete anti-balistice** a fost semnat în 1972 şi a rămas activ pe toată durata

Războiului Rece. Sub acest pact, atât Statele Unite, cât şi Uniunea Sovietică şi-au interzis dezvoltarea anumitor sisteme care ar fi ameninţat capacitatea rachetelor părţii adverse de a-şi atinge ţintele. Astfel, ambele ţări erau vulnerabile, întărind încă o dată descurajarea înarmării şi restrângând şansele unui război nuclear.

Dar diplomaţia nu s-a rezumat doar la controlul armamentului. Ambasadele şi consulatele continuau interacţiunile diplomatice normale. Ambasadorii respectivi aveau acces la cei mai înalţi oficiali din guverne, la fel ca şi miniştrii care veneau în vizită. Activitatea lor depăşea sfera comerţului, culturii, schimburilor şi turismului. Şi, cel mai dramatic, existau întâlniri bilaterale ale liderilor celor două ţări. Pe scurt, Statele Unite şi Uniunea Sovietică erau rivali puternici, dar rivalitatea lor era limitată.

La fel de semnificativ a fost faptul că Statele Unite, atunci când au protestat la felul în care Uniunea Sovietică îşi trata cetăţenii, ai săi şi pe cei din imperiul extern, au fost circumspecte cu privire la acţiunile cărora le-au dat curs pentru a contesta controlul sovietic. Acest lucru a reprezentat un triumf al realismului asupra idealismului, căci Statele Unite aveau o politică externă care prioritiza mai degrabă restrângerea comportamentului sovietic dincolo de graniţele sale decât încercarea de a modifica fundamental ceea ce se petrecea între graniţele Uniunii Sovietice. Pentru a se asigura de acest lucru, nicio administraţie a Statelor Unite nu a acceptat vreodată, formal, doctrina Brejnev, numită după liderul sovietic Leonid Brejnev, doctrină prin care Moscova afirma „dreptul” de a folosi puterea

armată pentru a menţine la putere guvernele loiale comuniştilor în aşa-numiţii sateliţi politici, nimic mai mult decât sfera de influenţă a sovieticilor în Europa de Est. (O sferă de influenţă este aria de dincolo de graniţele unei ţări unde aceasta îşi arogă drepturi speciale.) în acelaşi timp, atunci când au existat revolte politice interne împotriva guvernelor susţinute de sovietici, în Germania de Est în 1953, în Ungaria în 1956, în Cehoslovacia în 1968 şi în Polonia în 1970, apoi din nou în 1981, Statele Unite nu au intervenit într-un mod semnificativ, în numele acestor popoare care încercau să se elibereze. Statele Unite nu au încercat nici să blocheze ridicarea Zidului Berlinului, în 1961, lucru care i-a împiedicat pe cei din Berlinul de Est, comunist, să fugă în Berlinul de Vest, democrat. Şi aceasta a fost o precauţie născută din îngrijorarea că orice intervenţie de acest fel ar fi dus la o confruntare directă cu Uniunea Sovietică, care, lesne de presupus, ar fi folosit forţa pentru a proteja ceea ce considera a fi interese vitale ale imperiului şi, în consecinţă, ale ţării.

Asta nu înseamnă că vreuna dintre ţări ignora de fapt ce se petrecea în cealaltă. Statele Unite, sub preşedinţii Jimmy Carter şi Ronald Reagan (şi, înainte de ei, Congresul), au condamnat abuzurile cu privire la drepturile omului din Uniunea Sovietică, cerând, printre altele, libertatea ca înalţii demnitari, disidenţii, evreii sovietici să poată emigra oriunde ar fi dorit. Uniunea Sovietică, la rândul ei, arăta constant neajunsurile societăţii americane. Dar aceste eforturi erau limitate şi nu includeau priorităţi care ar fi ameninţat ceea ce era văzut ca o miză mult mai

importantă – evitarea războiului nuclear sau a confruntărilor directe, născute de concurenţe regionale.

Uniunea Sovietică a făcut şi ea tot ce a putut pentru a promova regimurile anti-americane, comuniste în toată emisfera vestică, reuşind în Cuba şi în Nicaragua. A sprijinit mişcări şi indivizi care luptau împotriva guvernelor autoritare, nepopulare, care ofereau foarte puţine poporului. Dar, trebuie spus, Uniunea Sovietică a fost doar atât – un ajutor –, de regulă sub forma informaţiilor, a asistenţei militare şi altele conexe. în mare parte, o intervenţie militară directă a sovieticilor nu a avut loc în America Latină, o parte a lumii unde Statele Unite au declarat, prin doctrina Monroe, că sunt gata să acţioneze pentru a proteja ceea ce considerau că sunt interese vitale, în ceea ce era îndeobşte văzut ca sferă de influentă americană.

Stabilitatea celor patru decenii de Război Rece a beneficiat şi de structura relaţiilor internaţionale din acea vreme, şi anume bipolaritate. Este mai uşor să gestionezi o lume unde sunt două mari puteri decât mai multe. Sunt mai puţini actori şi mai puţini agenţi de decizie care să aibă un impact real. Asta nu înseamnă că Marea Britanie, Franţa sau alţii au făcut întotdeauna jocul americanilor; căci nu au făcut-o. Şi resentimentul Chinei, şi despărţirea de Uniunea Sovietică, la sfârşitul anilor 1960, erau deja lucruri documentate. Totuşi, lumea Războiului Rece era într-o mare măsură un „duopol” stabil, în care schimbările tindeau să se producă în interiorul structurii unui sistem internaţional dominat de două puteri. Majoritatea ţărilor au ales sau, aşa cum deseori a

fost cazul Uniunii Sovietice, au fost forţate să se afilieze uneia din cele două puteri. Unele totuşi au rezistat şi au ales să fie „nealiniate”, acceptând un tip sau altul de asistenţă de la ambele mari puteri, fără însă a adera la una sau la cealaltă. Acest bloc de ţări în curs de dezvoltare (care, uneori, s-au dovedit foarte apte să jongleze cu cele două puteri) a fost deseori descris ca lumea a treia, diferită atât de capitaliştii conduşi de SUA, lumea întâi, cât şi de cei din lumea a doua, comuniştii, conduşi de sovietici.

Stabilitatea s-a datorat şi înţelegerii felului în care se poate desfăşura concurenţa geopolitică. Atât Moscova, cât şi Washingtonul au ajuns să considere că, atunci când este vorba de a-şi sprijini asociaţii, existau limite cu privire la cât din schimbare era tolerabil pentru celălalt. Sovieticii au învăţat lecţia asta la Berlin, când au blocat sectoarele vestice, şi, la fel, în Cuba, un deceniu jumătate mai târziu. Statele Unite au învăţat şi ele lecţia, în Coreea, când nu s-au rezumat la a readuce lucrurile la *status quo-vA* dinainte şi au decis să pună presiune în nord, în încercarea de a reunifica peninsula. Rezultatul a fost prea mult pentru China şi Uniunea Sovietică, iar chinezii au trimis sute de mii de „voluntari” pentru a opune rezistenţă forţelor autorizate ale ONU, conduse de SUA. Rezultatul a însemnat alte douăzeci de mii de victime americane şi a prelungit un război care, până la urmă, s-a terminat la graniţa iniţială. Iar în timpul războiului din octombrie 1973, din Orientul Mijlociu, purtat de Israel împotriva Siriei şi Egiptului, când americanii şi sovieticii au luat partea aliaţilor acestora, ambele superputeri au căzut de acord asupra unui rezultat care a lăsat

Israelul în afara unei victorii complete, iar armata egipteană, încercuită din toate părţile, intactă.

Rezultatul clar a fost că Uniunea Sovietică şi Statele Unite, deşi erau în plin Război Rece, au evoluat într-o stare de „coexistenţă paşnică”. Două sisteme politice şi economice foarte diferite, cu perspective şi agende divergente asupra lumii, au reuşit totuşi să evite izbucnirea unui conflict. De-a lungul timpului, cele două superputeri au făcut paşi pentru a creşte şansele ca această competiţie dintre ele să rămână una paşnică. Numele pe care a ajuns să îl poarte a fost „detentă”, de la cuvântul francez care denumeşte relaxarea tensiunii unui arc.

RĂCIREA RĂZBOIULUI RECE

Nu există o dată anume la care Războiul Rece a luat sfârsit (aşa cum se întâmplă în cazul războaielor „calde”), însă cei mai mulţi istorici o plasează în ultima parte a anului 1989, când a căzut zidul care despărţea Berlinul de Est de cel de Vest, sau în 1991, când Uniunea Sovietică împreună cu imperiul său extern din Europa de Est s-au destrămat. Pe atunci lucram la Casa Albă şi, deşi nu eram responsabil cu relaţiile americano- sovietice, îmi aduc aminte foarte clar cum evenimentele se petreceau mai repede şi mai profund decât ar fi prezis oricine.

De ce a luat sfârşit Războiul Rece, când şi cum anume a facut-o? Sistemul economic sovietic era profund şi structural defectuos şi fragil. în 1987, istoricul Paul Kennedy a publicat o carte cu putere de influenţă, care explica de ce, de-a lungul istoriei, marile puteri cresc şi apoi se prăbuşesc,

susţinând că motivul principal era acela că poverile unui imperiu deseori îi subminează prosperitatea şi, în consecinţă, stabilitatea internă. Povara rolului şi activităţilor sale dincolo de hotare a contribuit cu siguranţă la prăbuşirea Uniunii Sovietice, care trebuia să susţină un buget militar foarte mare, numeroşi aliaţi aflaţi la depărtare care aveau deseori nevoie de sprijin financiar, costul ocupaţiei în Europa de Est şi costul economic şi uman al aventurilor imperiale, cum ar fi intervenţia lipsită de noroc în Afganistan, în 1979. Aceste costuri au exacerbat o realitate dificilă şi lipsită de eficienţă, pe care au adus-o deceniile de economie condusă mai mult de forţe politice decât de cele ale pieţei.

Au contat şi deciziile politice şi diplomatice. Uniunea Sovietică s-a izolat de cealaltă putere comunistă, China, căci ambele au întâmpinat dificultăţi în dinamica ce impunea ca aceasta din urmă să fie partenerul defavorizat al relaţiei; de asemenea, diferende privind care model comunist ar trebui să fie preluat de celelalte ţări din lumea a treia, nealiniate, neînţelegeri cu privire la demarcarea graniţelor comune şi multe altele. Spre sfârşitul anilor ’60, între cele două au izbucnit lupte. La începutul anilor ’70, Statele Unite au deschis relaţiile cu China, fapt care a întărit dificultăţile Uniunii Sovietice.

Mihail Gorbaciov, care a condus Uniunea Sovietică începând cu 1985, a jucat un rol esenţial în încheierea Războiului Rece. Gorbaciov a concluzionat foarte clar că Uniunea Sovietică nu poate supravieţui şi nu poate fi competitivă pe scena lumii decât dacă îsi schimbă în mod fundamental atitudinea de acasă. Dar această

schimbare, în care reforma politică s-a impus înaintea restructurării economice, a dus mai mult la pierderea controlului cu privire la ce se petrecea intern şi în Europa de Est. Uniunea Sovietică era prost plasată pentru a rezista cererilor de independenţă sporită a naţiunilor din interiorul propriilor frontiere şi a sateliţilor din Europa de Est. Militar, nu putea să câştige şi, în cele din urmă, nu putea concura economic şi nici nu se putea adapta politic.

Dar parte din creditul pentru felul în care istoria s-a desfăşurat merge cu siguranţă spre preşedinţii Statelor Unite care s-au succedat, începând cu Harry Truman, şi care au susţinut eforturile Statelor Unite şi ale aliaţilor săi de-a lungul a mai bine de patru decenii, în Europa şi Asia. George H.W. Bush, preşedintele Statelor Unite la momentul când Zidul Berlinului era distrus de protestatarii germani în noiembrie 1989, merită o laudă specială pentru felul în care a gestionat ultimul capitol al Războiului Rece. Bush a fost criticat pentru că nu a obţinut mai mult din aceste evenimente, dar a fost atent să nu-i umilească pe liderii comunişti, riscând astfel să provoace o situaţie care i-ar fi putut determina să acţioneze dramatic sau să-i aducă la putere exact pe cei care ar fi făcut asta.

Este absolut remarcabil că Războiul Rece a luat sfârşit şi că, odată cu el, Uniunea Sovietică a fost dezmembrată, Germania a fost reunificată şi a intrat în NATO. O bună parte a istoriei este declanşată de tensiuni cauzate de evenimente epocale şi, în acest caz, un rezultat nefast a fost evitat. Lucrul acesta demonstrează impactul pe care indivizii îl au asupra istoriei.

ERA DE DUPA RĂZBOIUL RECE (1989-

PREZENT)

Ultima perioadă din istorie despre care vom vorbi aici poate să pară oarecum stranie pusă în termeni de istorie, căci include momentul prezent şi încotro o luăm. Ca întotdeauna, trăim în istorie. înţelegerea şi cântărirea sunt dificile, căci nu avem avantajul retrospectivei, al perspectivei care se obţine doar cu trecerea timpului. Oamenii care au trăit în perioada Renaşterii nu se gândeau la ei ca aparţinând Renaşterii sau Evului Mediu târziu; ei doar îşi trăiau vieţile. Abia mai târziu epoca avea să fie definită şi numită.

Perioada curentă este deseori numită epoca post-Război Rece, o perioadă care se întinde de la sfârşitul Războiului Rece până în prezent şi pentru încă o vreme necunoscută din viitor. Ştim cumva, fără o prea mare precizie, când anume a început, căci datarea finalul Războiului Rece este o chestiune subiectivă. Totuşi, noiembrie 1989 este o dată potrivită pentru a marca sfârşitul Războiului Rece, fiind data la care locuitorii Germaniei de Est au dărâmat cu succes zidul care separa Berlinul de Est de cel de Vest. Faptul că locuitorii din Germania de Est au putut pleca spre Germania de Vest fără a fi împuşcaţi, la fel ca atâţia alţii în deceniile anterioare, a arătat că regimul comunist din Germania de Est şi sponsorii

săi, Uniunea Sovietică, au renunţat la luptă.

Odată cu colapsul Uniunii Sovietice, imperiul său extern s-a destrămat, iar Albania, Bulgaria, Germania de Est, Ungaria, Polonia şi România au devenit cu adevărat independente. Ceea ce vreme de trei sferturi de secol a fost Uniunea Sovietică – imperiul său intern – s-a dizolvat în Rusia şi alte paisprezece ţări, inclusiv Kazahstanul şi alte patru ţări din Asia Centrală, la fel ca şi Estonia, Georgia, Letonia, Lituania, Ucraina şi altele. Toate acestea s-au întâmplat paşnic, deşi mai târziu Rusia avea să folosească forţa împotriva Georgiei şi Ucrainei şi a dat semne că ar vrea să păstreze o influenţă semnificativă în ţările din „străinătatea apropiată”. Nu contează deloc că simţul identităţii naţionale a fost cel care a împins Germania de Est să se alăture Germaniei de Vest, devenind astfel o Germanie unificată. Naţionalismul îi poate apropia pe oameni, la fel cum îi poate şi diviza.

Odată cu încetarea Războiului Rece şi cu disolutia care i-a urmat, a Uniunii Sovietice şi a Pactului de la Varşovia, NATO a avut de înfruntat o enigmă. Cu principala ameninţare pe care o avea de-acum dispărută, alianţa putea să se dizolve, dar membrii săi au decis să menţină alianţa şi să o extindă; membrii ei au ajuns de la şaisprezece ţări, în 1989, la douăzeci şi nouă în următoarele trei decenii. Raţionamentul din spatele acestui gest a fost acela de a face din NATO un scut împotriva viitoarelor evenimente neprevăzute, mai cu seamă a emergenţei ameninţării ruse, şi să-i ajute pe noii membri în procesul de democratizare şi profesionalizare a personalului din sfera armată. Dezavantajele acestei adaptări care ţin de diluarea abilităţii NATO de a acţiona ca un tot unitar au

dus la o alienare secundară de Rusia şi au creat noi obligaţii pentru toţi membrii NATO, într-o perioadă când majoritatea acestora nu ţineau morţiş să şi le asume nici pe cele deja existente, darămite unele suplimentare.

CRIZELE POST-RĂZBOI RECE

Unii au prezis sau au sperat că epoca de după finalul Războiului Rece va fi calmă şi paşnică, întrucât nu vom mai trăi cu riscul acut al războiului nuclear sau într-o lume dominată de două superputeri. Speranţa a fost că lumea, dominată de super- puterea victorioasă care a supravieţuit (Statele Unite), va ajunge să îi semene şi va fi majoritar democratică şi pacifistă. Nimeni nu ar avea capacitatea – şi foarte puţini dorinţa – de a provoca statutul Statelor Unite, dată fiind tradiţia acestei ţări, cu foarte puţine excepţii, de a nu căuta să îşi impună voinţa asupra altor state. Alţii au fost mai sceptici, temători că o lume fără doi rivali va fi lipsită de structură şi de disciplină şi, în consecinţă, va fi mai violentă şi mai dezorganizată, chiar dacă nivelul violenţei nu va impune ameninţările existenţiale care au constituit esenţa Războiului Rece.

Este foarte interesant că prima criză internaţională a noii epoci le-a dat dreptate şi pesimiştilor, şi optimiştilor. în august 1990, la mai puţin de un an după căderea Zidului Berlinului, Irakul, condus atunci de un lider ambiţios şi autoritar, Saddam Hussein, a invadat şi a cucerit foarte repede Kuwaitul, vecinul său mai mic şi mai slab de la sud, şi l-a făcut parte din Irak. Faptul că Irakului, asociat şi, în mare măsură, dependent de

Uniunea Sovietică, nu i-a fost permis să se alăture Războiului Rece de către sponsorul său, pe motiv că le-ar fi dat Statelor Unite pretextul pentru o intervenţie militară în acea parte a lumii care găzduia partea leului în rezervele globale de petrol şi gaz, a fost aproape un act de agresiune.

La momentul acela, nu era evident ce anume vor alege să facă Statele Unite. Eu eram tânărul membru al Consiliului Naţional de Securitate care s-a întâlnit cu preşedintele George H.W. Bush pe peluza sudică a Casei Albe când s-a întors de la Câmp David, la 5 august, imediat după ce Irakul atacase Kuwaitul. După ce Lam adus la zi cu ultimele evoluţii ale situaţiei, a fost cât se poate de clar în mesajul pe care l-a transmis unei lumi neliniştite: „Nu putem tolera această agresiune asupra Kuwaitului Statele Unite, în acord cu cuvintele preşedintelui, au intervenit, mai întâi prin sancţiuni diplomatice şi economice, apoi, în cele din urmă, militar. Preşedintele Bush nu voia ca Irakul să domine Orientul Mijlociu plin de resurse; nu voia nici ca noua epocă să înceapă cu teribilul precedent că forţa poate fi folosită unilateral, pentru a schimba frontiere.

Faptul că Statele Unite au lucrat prin Naţiunile Unite şi au pus la punct o coaliţie internaţională care a învins Irakul, forţându-l să se retragă din Kuwait, redându-i acestuia independenţa, a transformat ceea ce era un pas uriaş în spate în ceea ce priveşte ordinea mondială într-o victorie şi o demonstraţie a valorii multilateralităţii.[3] [3] [3]

Pe de altă parte, Statele Unite au avut un succes mult mai mic în gestionarea urmărilor Războiului

din Golf, când irakienii din nordul şi sudul ţării s-au răsculat împotriva regimului brutal al lui Saddam Hussein. Saddam a lichidat opoziţia şi a rămas la putere pentru că intervenţia militară a SUA s-a limitat la a oferi sprijin umanitar în nordul kurd, pentru a evita să fie acuzată că ar lua partea cuiva în ceea ce era văzut ca un război civil.

Nenorocirile ce s-au ivit la capătul războiului s-au dovedit a fi sacul cu pulbere al anilor următori. Cea mai dramatică urmare a avut loc în fosta Iugoslavie, o ţară multinaţională, ţinută laolaltă în timpul Războiului Rece de o conducere autoritară şi de teama unei intervenţii sovietice. Sfârşitul ambelor a dus la dezmembrarea violentă a ţării, între 1991 şi 1992, un proces care a cauzat sute de mii de victime civile şi au fost necesare intervenţia militară a NATO pentru a pune capăt luptelor şi, de asemenea, după aceea, menţinerea trupelor de pace pentru o bună perioadă, pentru a împiedica reizbucnirea lor.

Situaţii ca acestea (chiar mai mult decât genocidul din Rwanda din 1994, în urma căruia 800 000 de oameni, bărbaţi, femei şi copii, şi-au pierdut viaţa) au determinat, în 2005, votarea, în adunarea generală a ONU, a conceptului care spunea că guvernele suverane trebuie să ofere cetăţenilor un grad de securitate fizică şi economică şi că, atunci când nu sunt dispuse să o facă, alte ţări (cu acordul Consiliului de Securitate al ONU) sunt autorizate să intervină pentru protejarea cetăţenilor şi menţinerea ordinii.

7 3 5-

Responsabilitatea de a proteja – sau R2P – este numele acestei doctrine. Evenimentele din următorul deceniu şi

3 jumătate au arătat că totuşi practica este

diferită de teorie; ţările nu au putut să se pună de acord dacă intervenţia era justificată sau nu şi nu au fost dornice să intervină din pricina costurilor Singura dată când doctrina a fost aplicată s-a întâmplat în 2011, în Libia, când Statele Unite, Franţa, Marea Britanie şi alţi membri NATO au intervenit pentru a preveni ceea ce au considerat a fi un război civil iminent, care ar fi expus numeroşi civili. Odată începută, intervenţia a evoluat într-o acţiune de răsturnare a regimului din Libia, degenerând într-o mare dezordine atunci când Statele Unite şi aliatii lor au decis să îsi retragă implicarea pentru stabilizarea situaţiei. Pentru Rusia şi China, doi membri permanenţi ai Consiliului de Securitate al ONU, doctrina R2R a fost discreditată şi, astfel, a ajuns să fie văzută ca nimic mai mult decât o acoperire sub care se puteau împlini scopuri politice. Statele Unite şi aliaţii europeni, de partea lor, au început să fie tot mai împovăraţi de costurile şi de dificultăţile pe care le presupunea folosirea doctrinei R2P.

Acum un deceniu, la 11 septembrie 2011 (moment căruia deseori i se spune 9/11), nouăsprezece indivizi din patru state arabe, înarmaţi numai cu o cutie cu cuţite, au deturnat patru aeronave civile pe teritoriul Statelor Unite. Toţi cei nouăsprezece erau membri ai al-Qaeda, o reţea teroristă cu baza în Afganistan şi care îşi avea originile în lupta împotriva ocupaţiei sovietice de acolo. Două avioane au fost pilotate direct în turnurile gemene ale World Trade Center din New York, un al treilea în Pentagon, iar al patrulea s-a prăbuşit pe un câmp din Pennsylvania, când pasagerii au început să lupte împotriva celor care îi deturnaseră. Trei mii de oameni, americani cei mai mulţi dintre ei, dar şi alţii, din aproape o sută de ţări, au fost ucişi.

Atacul a anunţat începutul unei noi epoci a terorismului global – oamenii aderau la ea prin internet, erau recrutaţi şi finanţaţi de peste graniţe, antrenaţi oriunde şi trimişi în toată lumea

pentru a duce la bun sfârşit acte care urmăreau să ucidă civili din motive politice. 11 septembrie a declanşat creşterea eforturilor contraterorismului, local şi internaţional, dar astfel de eforturi s-au dovedit foarte costisitoare, atât din punctul de vedere al banilor cheltuiţi, cât şi al resurselor din poliţie, servicii secrete şi arsenal militar –, iar spaţiul privat era compromis. Misiunea de eradicare a terorismului nu a fost niciodată în întregime un succes, date fiind natura difuză a acestuia şi scara la care a ajuns, ceva care face ca „înfrângerea” sau eliminarea terorismului să fie imposibilă.

O a doua criză a fost cea economică sau, pentru a fi mai clari, financiară, declanşată de ani de acordare de credite ipotecare, de investiţii de mare risc şi de inadecvate reglementări bancare sau ale altor instituţii financiare din Statele Unite şi Europa. Practicile au ajuns la apogeu în 2007 şi 2008 şi nu a mai durat mult până când criza a crescut dramatic în întindere, profunzime şi impact, dând naştere unei recesiuni globale care a eliminat cantităţi substanţiale de bogăţie şi a generat o rată foarte mare a şomajului. Recesiunea a pus inegalitatea economică în creştere din lumea dezvoltată într-un contrast mai acut şi a dus la acumularea unei datorii publice foarte mari.

Dacă această criză a început în Statele Unite, la fel s-a întâmplat şi cu răspunsul – unul care a presupus o intervenţie guvernamentală considerabilă pentru a sprijini instituţiile financiare afectate şi care a presupus stimularea fiscală şi monetară masivă pentru a reporni creşterea economică şi introducerea reformelor de

reglementare care să reducă riscul viitor de apariţie a unor crize asemănătoare. Răspunsul a fost un adevărat succes, deşi criza a sporit prudenţa Statelor Unite şi a redus ritmul creşterii economice şi al dezvoltării peste tot. Salariile clasei de mijloc au stagnat în mare parte, avansarea s-a dovedit un mit, iar inegalităţile au crescut. Rezultatul, în Statele Unite şi peste tot în lume, a fost o creştere a populismului şi a detaşării de capitalism.

PROVOCĂRI POST-RĂZBOI RECE

Referitor la epoca post-Război Rece trebuie reliefate şi alte dezvoltări şi tendinţe. O caracteristică este reapariţia fricţiunilor şi rivalităţilor dintre marile puteri, mai ales dintre Statele Unite şi, deopotrivă, Rusia şi China. Cauza deteriorării relaţiilor Rusia – China este subiectul unei vaste dezbateri, în care unii arată spre absenţa sprijinului economic al Statelor Unite în Rusia, în primii săi ani de ţară independentă, şi către decizia de a lărgi spaţiul NATO, o iniţiativă pe care foarte mulţi din Rusia au perceput-o ca ameninţătoare şi umilitoare.

Alţii pun povara responsabilităţii pe umerii Rusiei şi, mai ales, pe Vladimir Puţin, un fost ofiţer al serviciilor de informaţii care conduce Rusia din 1999, fie ca preşedinte al ei, fie ca prim-ministru. Foarte devreme, Puţin a părut să concluzioneze că nu vrea să aibă nimic de-a face cu ordinea liberală a lumii susţinută de Statele Unite, văzând în ea o ameninţare la adresa stăpânirii sale continue şi a poziţiei Rusiei în lume. Crezând cu adevărat în această concluzie, Puţin a adoptat mai multe

politici opuse intereselor şi valorilor Statelor Unite, cum au fost folosirea forţei pentru a anexa partea ucraineană a peninsulei Crimeea sau sprijinirea guvernului Bashar al-Assad în Siria. Faptul că Rusia a folosit atacuri cibernetice şi o campanie de dezinformare pentru a manipula alegerile prezidenţiale din Statele Unite, din 2016, nu a făcut decât să înrăutăţească situaţia. Dar oricare ar fi cauza sau cauzele deteriorării relaţiilor dintre Statele Unite şi Rusia, rezultatul au fost sancţiunile economice care penalizau Rusia, expulzarea reciprocă a diplomaţilor, ieşirea din acordurile de control al înarmării din vremea Războiului Rece şi reluarea competiţiei militare – toate au devenit puncte nevralgice ale relaţiei.

Traiectoria relaţiilor sino-americane a fost diferită, în bună măsură pentru că traiectoria pe care a urmat-o China a fost diferită de cea a Rusiei. Spre deosebire de aceasta, China s-a îndreptat spre integrarea în economia globală, punând accent atât pe comerţ, cât şi pe investiţii, deşi în termeni conformi cu modelul economic dirijat de stat şi într-o manieră care să îi avantajeze pe producătorii şi pe exportatorii chinezi. China a căutat să întreţină relaţii bune cu Statele Unite, căci accesul la piaţa şi tehnologiile americane şi un mediu internaţional predictibil erau considerate esenţiale pentru dezvoltarea Chinei. în cele din urmă, China, sub conducerea lui Deng Xiaoping, a evitat să provoace în mod direct alianţele Statelor Unite din Asia şi, mai larg, primatul Statelor Unite.

Spre sfârşitul celei de-a doua decade a noului secol, relaţiile dintre SUA şi China au ajuns totuşi să fie caracterizate mai degrabă de concurenţă

decât de cooperare. Speranţele ca China să participe la economia globală, care ar duce la un stat mai orientat către piaţă, mai democratic şi reţinut, nu s-au împlinit. Problema nu a fost integrarea Chinei, ci mai degrabă lipsa unei supervizări ulterioare pentru a se asigura că aceasta îşi respectă angajamentele la care a subsumat atunci când i s-a acordat intrarea în World Trade Organization (WTO). De pildă, China continuă să se numească tară în curs de dezvoltare în WTO şi se numără printre ţările care primesc împrumuturi de la Banca Mondială, cu toate că este a doua cea mai mare economie din lume, investeşte miliarde de dolari în tehnologie de ultimă oră şi finanţează proiecte de infrastructură peste tot în lume. în miezul deteriorării relaţiei a fost frustrarea Americii legată de comerţ, mai cu seamă furtul şi transferul de proprietate intelectuală americană, ca şi barierele puse de China exportului american. Nu trebuie nesocotită nici îngrijorarea legată de avansul Chinei (datorat în bună măsură subvenţiilor guvernamentale) în dezvoltarea tehnologiilor de generaţie viitoare ca inteligenţa artificială, calculatoare cuantice şi 5G. La sporirea tensiunii a contribuit şi politica externă mult mai asertivă a Chinei, în special în sudul mării Chinei, asupra căreia şi-a exercitat controlul în ciuda denunţurilor competitorilor şi a sentinţei contrare a tribunalului internaţional. în cele din urmă, alte politici asociate cu preşedintele Chinei, Xi Jinping, inclusiv abolirea termenului-limită al mandatului său, represiunea
minorităţii uigur din vestul Chinei, destabilizarea autonomiei Hong Kongului, creşterea cenzurii pe

internet şi a politicilor din ce în ce mai restrictive aplicate organizaţiilor non- guvernamentale, nu au făcut decât să sporească tensiunile.

în consecinţă, numeroşi observatori atrag atenţia asupra posibilităţilor unui război rece între cele mai influente două ţări din zonă. Dar, dacă o astfel de dinamică se materializează, va fi cu totul altceva decât Războiul Rece dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică, pentru că, spre deosebire de aceasta din urmă, China este un generator economic, unul bine integrat în economia mondială. Să ţii sub control o ţară precum China, una în care se prezintă mai multe forme de putere dincolo de anvergura militară, este o misiune aproape imposibilă. Este şi una care se va dovedi în numeroase rânduri indezirabilă, deoarece cooperarea Chinei va fi esenţială dacă lumea vrea să poată gestiona cu succes provocările globale precum schimbările climatice şi proliferarea nucleară, aspecte care au potenţialul de a afecta negativ orice ţară, inclusiv Statele Unite.

O caracteristică importantă a epocii de după Războiul Rece a fost şi emergenţa unui număr semnificativ de provocări globale, împreună cu o falie mare între aceste provocări şi dispoziţia şi abilitatea lumii de a le face faţă. Sintagma „comunitate internaţională” este deseori folosită, dar realitatea dură (cu foarte puţine excepţii, cum ar fi combaterea terorismului) arată mai degrabă că există un sens redus al comunităţii când este vorba despre a înfrunta unele dintre cele mai presante probleme.

Un prim exemplu este schimbarea climatică. încercările ambiţioase de a făuri un tratat global de stimulare a reducerii emisiilor de carbon ce

presupuneau praguri care ar fi limitat creşterea emisiilor ce determină creşterea temperaturii pământului au eşuat. Acelaşi lucru este adevărat pentru taxele propuse pe carbon, cu scopul de a descuraja emisiile de dioxid de carbon. Guvernele însă au decis la Paris, în 2015, să fixeze o ţintă superioară tolerabilă a creşterii globale a temperaturii pe durata unui secol, iar fiecare guvern a stabilit o ţintă proprie pentru ţara sa, pe care să o măsoare în următorii cinci ani.

Vestea bună este că s-a ajuns la un acord internaţional. Vestea mai puţin bună este că, şi dacă ţinta globală ar fi atinsă, schimbările climatice vor fi avansat şi ele în mod semnificativ. Pentru ca lucrurile să fie şi mai grave, este aproape sigur că această ţintă nu va fi atinsă. Când Statele Unite, sub preşedintele Donald Trump, şi-au anunţat intenţia de a se retrage din acord, o situaţie care era rea tocmai a devenit şi mai rea. între timp, efectele schimbării climatie cresc în mod evident, din cauza creşterii temperaturii, a nivelului mărilor şi a frecventei coditiilor meteo severe.

O altă provocare globală care rămâne substanţial nesoluţionată în epoca post-Război Rece este ciberspaţiul. Practic, toate ariile (inclusiv oceanele şi spaţiul cosmic) sunt, într-un fel sau altul, reglementare. Ceea ce face ca ciberspaţiul să fie diferit este tocmai faptul că nu este supus reglementărilor, fiind în acelaşi timp un element central al funcţionării societăţilor moderne, economiilor, guvernelor şi armatelor. Se pot observa puţine reguli generale, o absenţă aproape totală a acordurilor formale şi niciun mecanism de impunere.

Suntem însă martori la o dezintegrare graduală a puţinei ordini care există. Mai degrabă decât un internet deschis şi paşnic, operând după reguli stabilite de oameni de ştiinţă, companii din domeniu şi utilizatori ai internetului, avem de-a face cu un internet care este din ce în ce mai mult influenţat de guverne. Vedem o cenzurare tot mai puternică a conţinutului considerat periculos din punct de vedere politic (Marele Firewall al Chinei) sau ofensiv moral (guvernele europene care acţionează pentru oprirea pornografiei). Internetül a fost folosit şi ca o armă menită să oprească proliferarea armelor nucleare (aşa cum s-a raportat că Statele Unite şi Israelul au făcut împotriva Iranului), pentru a răspunde la actele considerate ostile (cum a făcut Coreea de Nord când a hackuit Sony Pictures ca răspuns la un film satiric care se amuza pe seama liderului lor) şi pentru a dirija scopuri politice (aşa cum Rusia a făcut împotriva Statelor Unite, pentru a influenţa rezultatul alegerilor prezidenţiale din 2016).

Şi mai este spaţiul cosmic, care găzduieşte sateliţii vitali tuturor tipurilor de comunicare: sistemele globale de localizare care ne ajută să ne deplasăm dintr-o parte în alta, prognoza meteo şi operaţiunile militare. Sunt aproape 2 000 de sateliţi activi – pe orbită după cum există şi un număr imposibil de precizat de deşeuri de care, dacă sateliţii s-ar lovi, ar deveni pe dată inutili. Există Tratatul Spaţiului Cosmic din 1967, dar acesta interzice doar plasarea armelor nucleare pe orbită, pe lună sau pe alte corpuri celeste. Nu interzice plasarea în spaţiu a armelor antisatelit care, după cum o spune şi numele, pot fi folosite

pentru a distruge sateliţi. Nu există nici vreun protocol care să guverneze minarea posibilă a asteroizilor sau a altor corpuri, pentru minerale de valoare. Rezultatul este că spaţiul e un alt teritoriu care este într-o măsură uriaşă nereglementat de tot mai acerba competiţie economică şi militară, un lucru subliniat de decizia din 2018 a Statelor Unite de a stabili un Comandament al Spaţiului ca a şasea ramură a forţelor armate ale SUA.

PERSPECTIVE REGIONALE

Progresul la nivel regional, în epoca post-Război Rece, a fost inegal. Cea mai de succes parte a lumii, oricum am măsura, a fost Asia-Pacificul. Este o regiune caracterizată de creşteri economice semnificative şi de stabilitate între ţări şi în interiorul acestora. Creşterea Chinei a fost astfel aproape în întregime paşnică. Punctul nevralgic în ceea ce priveşte securitatea în zona Asia-Pacific a fost eşecul de a preveni dezvoltarea de arme nucleare şi rachete balistice în Coreea de Nord.

Regiunea cea mai puţin de succes a fost Orientul Mijlociu. Este locul unde a avut loc prima provocare a acestei epoci, când Irakul a invadat Kuwaitul. Agresiunea lui Saddam Hussein a fost oprită, dar acesta a rămas la putere, aşa cum s-a întâmplat cu autocraţii din aproape toate ţările din regiune. Eforturile de a promova pacea între israelieni şi palestinieni au eşuat în bună măsură. Iranul şi-a extins influenţa în toată regiunea, căci rivalul său dintotdeauna, Irakul, a fost slăbit de războiul din 2003 cu America, care l-a înlăturat pe Saddam Hussein de la putere şi a lăsat ţara în plin

război intern.

începând cu ultima parte a lui 2010, Orientul Mijlociu a trecut prin Primăvara Arabă care, după o perioadă de proteste, a lăsat numeroase ţări pradă unui îndelungat război civil (deseori augmentat de influenţe externe) sau, din nou, unor regimuri autoritare. Suferinţa umană a fost uriaşă şi a avut loc într-o regiune care, din punctul de vedere al dezvoltării, era oricum cu mult în urma altora.

Europa, în primele decenii ale epocii post-Război Rece, părea o nouă regiune de succes a lumii: pe timp de pace, democraţiile şi mediul economic s-au dezvoltat. Uniunea Europeană nu doar că s-a extins (de la douăzeci de membri la momentul încetării Războiului Rece la un număr aproape dublu în deceniile următoare), dar a şi introdus o monedă de schimb comună (euro) şi elemente ale unei politici externe comune.

Totuşi, în a doua decadă a acestui secol, „euro-optimismul” a început să scadă. Ratele de creştere s-au redus, iar cota Europei din PIB-ul global a început să scadă. Un partid populist naţionalist a ajutat la formarea guvernului în Italia, partide iliberale au venit la putere în Polonia şi Ungaria şi o mişcare populistă a ameninţat guvernul din Franţa. Banca Centrală Europeană a creat politici monetare pentru ţările care foloseau euro, în vreme ce guvernele păstrau controlul bugetelor individuale, ducând la deficite fiscale nesustenabile în Grecia, Italia şi multe alte ţări. Rusia a reintrodus anexarea militară pe continent odată cu anexarea Crimeei. Imigrarea din Orientul Mijlociu a stimulat urcarea la putere a partidelor naţionaliste de dreapta, inclusiv în Germania. O

majoritate îngustă a electoratului britanic a votat în favoarea Brexitului care a plasat ţara pe traiectoria ieşirii din UE. Partidele tradiţionale centriste care dominaseră peisajul politic al Europei pentru mai bine de jumătate de secol au început să piardă în faţa partidelor mai mici, atât de dreapta, cât şi de stânga. Viitorul luminos al Europei părea, dintr-odată, mai puţin sigur.

în America Latină a fost o epocă de consolidare democratică în foarte multe ţări (inclusiv Mexic) care fuseseră pentru foarte multă vreme conduse de un singur partid. în aceeaşi perioadă, numeroase conflicte civile au luat sfârşit, mai ales în Columbia. Dar democraţia şi populismul au rămas în tensiune, atât în Brazilia, cât şi în Argentina. în alte părţi, un număr de guverne slabe, mai ales cele ale aşa-numitului Triunghi Nordic (Guatemala, Honduras şi El Salvador) şi Mexic nu au reuşit să păstreze ordinea internă în ţările respective. în Venezuela, cândva cea mai bogată ţară a Americii Latine, mâna puternică a guvernului a pus pe fugă milioane de cetăţeni şi a decimat economia. Rezultatul a fost o regiune cu destul de multe frământări. Africa, de asemenea, a trecut atât prin progres, cât şi prin frustrare, cu mici câştiguri ale democraţiei, creştere economică şi speranţă de viaţă redusă din cauza războaielor civile, conducerii autoritare, corupţiei şi epidemiilor.

Asia de Sud a trecut şi ea printr-o experienţă neunitară în epoca post-Război Rece. Tensiunea dintre India şi Pakistan rămâne constantă, ambele crescându-şi arsenalul nuclear; atacurile teroriste asupra Indiei, dirijate de Pakistan, au împins situaţia în pragul uneia explozive. Sprijinul

acordat de Pakistan talibanilor (o mişcare a fundamentaliştilor sunniţi, care au folosit teroarea împotriva guvernului din Afganistan ani la rândul) nu a făcut decât să adauge alte probleme, atât în regiune, cât şi acasă, căci Pakistanul a devenit el însuşi o ţintă a atacurilor teroriste. India, între timp, a avut parte de veşti bune, prin îmbunătăţirea recordului său economic, deşi este în continuare trasă înapoi de corupţie, de birocraţia densă, amploarea sărăciei, o populaţie numeroasă şi în creştere şi de aspectele legate de disponibilitatea majorităţii hinduse de a coexista cu minoritatea musulmană, într-o perioadă când naţionalismul hindus este în creştere, la fel ca şi identitatea musulmană. Asia Centrală a fost destul de liniştită, un amestec de binecuvântări care reflectă stabilitatea pe termen scurt a sistemului politic autoritar şi, în câteva cazuri, economii dependente de petrol.

între timp, Statele Unite, arhitectul principal a lumii de după cel de-al Doilea Război Mondial, ţara care a intrat în era post- Război Rece cu un grad de dominare rar, dacă nu fără precedent în istorie, au început să dea înapoi din propriul rol. Războaiele costisitoare din Afganistan şi Irak au introdus un grad semnificativ de oboseală, care i-a făcut pe americani să se ferească de intervenţii militare. De-a lungul spectrului politic, sunt semne că aversiunea de la începutul secolului XX pentru un rol de lider mondial a reapărut, iar dorinţa de a tăia cheltuielile pentru stabilizarea situaţiei externe a devenit un loc comun.

în ce priveşte modul în care se încheie al doilea deceniu al secolului XXI, putem extrage câteva concluzii legate de era post-Război Rece. A fost o

epocă în care tehnologiile informatice şi de comunicaţie au proliferat pe scena lumii în forme care le-au făcut accesibile pe scară largă. S-au dezvoltat ramuri precum medicina şi, de asemenea, asistăm la o creştere a speranţei de viaţă. Creşterea economică a fost considerabilă şi foarte răspândită. Războaiele dintre ţări au devenit mai rare.

Dar aceasta a fost şi o epocă în care avansul democraţiei a încetinit sau a fost inversat. Inegalităţile au crescut semnificativ. Numărul de războaie civile a crescut, precum şi numărul de persoane refugiate. Terorismul a devenit o ameninţare globală. Schimbarea climatică a avansat cu implicaţii atât pentru viitorul apropiat, cât şi pentru cel îndepărtat. Lumea a rămas prinsă în mijlocul genocidului şi s-a dovedit incapabilă să cadă de acord cu privire la reguli ale spaţiului cibernetic pentru a împiedica apariţia, din nou, a rivalităţilor între marile puteri. Cei care susţin că lucrurile nu au fost nicicând mai bune sunt părtinitori din pricina lucrurilor asupra cărora se concentrează, subestimând direcţiile care ar putea supune progresul unor riscuri.

Este prea devreme să spunem când şi cum se va termina această epocă sau ce anume îi va urma. Dar ceea ce este clar e faptul că numeroase direcţii sunt destul de îngrijorătoare. Dacă, spre exemplu, un război rece sino-american s-ar materializa, este foarte posibil ca această epocă să ajungă să se numească lumea inter-Război Rece, delimitată, de-o parte, de cel dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică şi, de cealaltă, de cel dintre Statele Unite şi China. Un astfel de rezultat ar duce la scăderi economice şi de o parte şi de

cealaltă, căci comerţul şi investiţiile ar fi inevitabil afectate negativ. Ar reduce, de asemenea, potenţialul colaborărilor în chestiunile regionale şi globale. Dacă lumea liberală este susţinută şi întărită prin asumarea unui rol de lider al Statelor Unite, această epocă ar putea continua să fie caracterizată de stabilitate, prosperitate şi libertate. Este totuşi posibil ca Statele Unite să aleagă să abandoneze poziţia de lider mondial. în acest caz, vom vedea cel mai probabil o epocă a primatului Chinei, dar, dat fiind caracterul acesteia, constrângerile interne, natura şi amploarea provocărilor domestice pe care aceasta le înfruntă, este puţin probabil. Cel mai probabil este că această epocă va fi una a deteriorării, una în care nicio ţară sau grup de ţări nu vor exercita un leadership global eficient. în acest caz, viitorul ar fi unul al dezordinii globale accelerate.

PARTEA A DOUA – REGIUNILE LUMII

REGIUNILE LUMII

Lumea poate fi abordată pe multe niveluri. Trebuie tratată ca un tot unitar, la nivel global, dar este, în acelaşi timp, esenţial să o abordăm la nivel regional, unde se desfăşoară istoria. Foarte puţine ţări au o influenţă semnificativă în lume, cu toate că tot mai multe ar putea avea datorită tehnologiilor moderne. Geografia creează constrângeri. O ţară nu poate pur şi simplu să-şi strângă catrafusele şi să se mute într-o altă regiune; este fie binecuvântată, fie blestemată de cea în care se află. Cele mai semnificative interacţiuni pe care le are o ţară sunt deseori cele cu vecinii, mai ales în chestiunile economice şi politice, de război şi pace.

în cartea de faţă am împărţit lumea în şase regiuni: Europa, Asia de Est şi Pacificul, Asia de Sud, Orientul Mijlociu, Africa Subsahariană şi Americile. Gruparea este inevitabil arbitrară, căci ceea ce dă formă unei regiuni este mai mult decât geografia ei. Mai multe ţări sunt incluse în Orientul Mijlociu, deşi ele sunt, fizic, în Africa – iar asta se datorează orientării lor, identităţii şi interacţiunilor care sunt, preponderent, în Orientul Mijlociu. Alte ţări se întind fizic pe mai mult de o singură regiune (Rusia, de exemplu, este atât în Europa, cât şi în Asia), dar sunt plasate în regiunea care reflectă cel mai bine centrul lor de interes şi activitate – Europa, în acest caz, pentru Rusia.

Când se vorbeşte despre Europa este important să nu se ţină seama numai de ţările individuale, ci şi de Uniunea Europeană şi de rolul ei. Europa este cea care a dus suveranitatea la maximul său, cu instituţii supranaţionale puternice care, în anumite locuri şi situaţii, sunt mai puternice decât guvernele naţionale. în vreme ce Europa este cea unde s-a scris cea mai mare parte a istoriei secolului XX, este mai puţin probabil ca Europa sau ţările europene să ocupe acelaşi rol central în acest secoL

Asia de Est şi Pacificul (ne vom referi uneori, aici, din motive de eficienţă, la cele două ca „Asia") reprezintă cea mai mare, bogată (atunci când măsurăm totalul contribuţiilor) şi mai populată regiune din lume, deşi populaţiile din Asia de Sud şi Africa au o rată de creştere ridicată. Asia, la fel ca Europa, a fost un actor principal în cel de-al Doilea Război Mondial şi în Războiul Rece; este probabil că această regiune va ieşi drept unul dintre pilonii importanţi ai istoriei acestui secol. Rolul Chinei, ca şi al puterilor regionale – Japonia, Coreea de Sud, Indonezia –, va fi central.

Asia de Sud este dominată de India, care va depăşi în curând China ca cea mai populată ţară din lume. Ca democraţie, India oferă o alternativă importantă faţă de China, din multe puncte de vedere. Dar regiunea este definită şi de rivalitatea Indiei şi a Pakistanului, de războiul de lungă durată din Afganistan şi de eforturile de a îmbunătăţi standardele de viată a sute de ??

milioane de locuitori din toate aceste ţări. Bangladesh, în special, are de înfruntat o provocare specială – aceea de a oferi loc pentru

milioane de locuitori care trebuie mutaţi din cauza schimbărilor climatice.

Orientul Mijlociu a primit multă atenţie în ştirile ultimilor ani în urma conflictelor de acolo, a evenimentelor politice dramatice şi a provocărilor diplomatice. Resursele energetice ale regiunii şi terorismul din regiune afectează lumea într-un mod profund, chiar dacă în mod fundamental diferit. Orientul Mijlociu se schimbă la fel de repede ca oricare altă regiune a lumii, iar asta îl face foarte greu de încapsulat. Mai trebuie spus că, astfel fiind, schimbările tind să afecteze detaliile, şi nu lucrurile fundamentale, şi că ceea ce observăm tinde să fie adevărat pentru o perioadă, ceea ce este o pierdere, căci multe dintre cele pe care le spunem aici despre Orientul Mijlociu sunt într-o notă inevitabil negativă.

Africa, sau mai precis Africa Subsahariană – adică ţările africane aflate la nord de Sahara şi care sunt considerate ca ţinând de Orientul Mijlociu –, este foarte greu de conceput ca un întreg, căci nu există o ţară dominantă sau o provocare geopolitică comună. Ameninţarea comună este mai curând una care ţine de dezvoltarea politică şi economică sau de lipsa acestora. Acelaşi lucru poate fi spus şi despre America Latină, unde o provocare definitorie este aceea că anumite guverne sunt prea slabe pentru a putea îndeplini sarcinile care se aşteaptă de la ele.

Ar trebui să spun în acest moment că două regiuni nu vor primi un tratament separat. Zona arctică este prima, o zonă care tocmai a apărut în marea competiţie strategică, pe de o parte, datorită schimbărilor climatice, care au deschis

noi rute maritime, dând astfel acces la resursele naturale din zonă. A doua, Asia Centrală, este menţionată în secţiunea Asia de Sud, dar pentru că impactul său global este modest şi pentru că a fost în mare măsură în trena Rusiei (şi a Chinei) nu are un capitol de sine stătător.

O diferenţă care continuă să anime dinamica regiunilor este religia. Niciuna nu constituie o majoritate. Aproape o treime din populaţia lumii, sau 2,3 miliarde de oameni, sunt creştini, în vreme ce aproape un sfert, adică 1,8 miliarde, sunt musulmani. Cu puţin peste un miliard sunt hinduşi, alte aproape 500 de milioane budişti şi 15 milioane sunt evrei. Mai mult de un miliard de oameni susţin că nu aparţin niciunei religii. Se aşteaptă ca populaţia musulmană să crească de două ori mai repede decât populaţia totală, astfel că spre 2050 (când previziunile estimează că populaţia planetei va ajunge la 10 miliarde de locuitori) aceasta va ajunge la 3 miliarde, cu puţin mai mult decât populaţia creştină. Orientul Mijlociu este predominant musulman, dar cei mai mulţi musulmani locuiesc în Indonezia, Pakistan, India şi Bangladesh.

Schimbările demografice vor avea impact asupra dinamicii regiunilor. Anumite regiuni, incluzând Asia de Est şi Europa, se confruntă cu o stagnare demografică şi chiar cu contracţii demografice. Altele, în special Africa Subsahariană şi Asia de Sud, se află în creştere demografică. Mai mult, distribuţia populaţiei în funcţie de vârstă a devenit extrem de neunitară. Unele ţări, multe din Africa, au o populaţie tânără; în Africa Subsahariană mai mult de 40% din populaţie este sub 15 ani şi abia undeva spre 3% este de peste şaizeci şi cinci.

Presiunea pe societatea acestor ţări priveşte finanţarea şcolilor şi a locurilor de muncă pentru noua forţă de muncă. în contrast, Europa de Vest şi părţi din Asia au o populaţie îmbătrânită; în Asia, mai puţin de 25% din populaţie este sub 15 ani şi aproape 10% este peste şaizeci şi cinci. (în Japonia, 27% din populaţie are peste şaizeci şi cinci de ani.) Presiunea în acest caz este pe cei care lucrează (căci ei trebuie să acopere traiul celorlalţi) şi pe societate ca întreg, căci populaţia bătrână trăieşte exclusiv din economii şi cheltuielile cu sănătatea cresc. Interesant, Statele Unite au o pondere relativ echilibrată, mai ales datorită imigraţiei. Aproape 20% din populaţie este sub 15 ani şi 15% (inclusiv autorul acestei cărţi) este trecută de şaizeci şi cinci de ani.

După cum e de aşteptat, nu există o limbă care să fie vorbită de o majoritate a populaţiei. (Se pare că esperanto nu a prins.) Engleza totuşi se apropie de ceea ce am numi o limbă comună. Aproape la fel de mulţi oameni vorbesc mandarina, dar majoritatea locuiesc în China.

Un ultim lucru legat de Statele Unite. în vreme ce Statele Unite se află în Americi, vom vorbi despre ele în secţiunea regională numai în contextul influenţei exercitate asupra Americii Latine şi a Canadei. Statele Unite ale Americii sunt cu adevărat o putere globală, cu forţe militare detaşate şi staţionate peste tot în lume, cu alianţe în Europa şi Asia, cu abilitatea de a-şi proiecta puterea oriunde în lume. Din această cauză, Statele Unite vor apărea în fiecare capitol regional.

în fiecare situaţie, m-am străduit să aduc în discuţie ţările cu cea mai mare putere şi influenţă,

organizaţiile regionale relevante, istoria critică, performanţa economică, datele demografice esenţiale şi principalele provocări cu care se confruntă fiecare dintre regiuni şi care le vor determina viitorul. Scopul pe care ni-l propunem este de a surprinde importanţa fiecărei regiuni şi lucrurile la care o regiune sau alta reacţionează.

Ceea ce a rezultat este o poveste lipsită de uniformitate, în care regiunile lumii sunt departe de a fi egale. Sunt în mod evident diferite atât în chestiunile mici, cât şi în cele mari, incluzând dimensiunea, populaţia, religia, limba, bogăţia, stabilitatea, orientarea politică şi relaţiile cu cei din afara regiunii. Trebuie spus, de asemenea, că fiecare regiune a trecut prin schimbări uriaşe în ultimele decenii şi schimbarea va continua într-un ritm rapid.

EUROPA

Europa contemporană se diferenţiază de restul lumii datorită bogăţiei sale, a numărului mare de democraţii, prin pacea şi stabilitatea sa considerabile. Economia Europei este cu puţin mai mare decât cea a Statelor Unite şi reprezintă un sfert din economia globală. Aproape toate cele cincizeci de ţări ale regiunii sunt considerate libere sau parţial libere. în regiune domneşte pacea, cu excepţiile semnificative care sunt Ucraina şi Georgia, ambele suportând agresiuni din partea Rusiei. Alte zone ale Europei, cum ar fi Ciprul şi parte din Balcani, suferă încă de tensiuni locale şi dispute teritoriale.

Europa, privită global, trebuie considerată o regiune de succes. în prima jumătate a secolului XX, Europa a fost spaţiul principal de desfăşurare a două dintre cele mai costisitoare războaie din istorie. La putere au urcat mişcări politice intolerante, care au negat drepturile fundamentale a sute de milioane de oameni şi care au pus în mişcare evenimente ce au costat vieţile a zeci de milioane. Prin contrast, de la încetarea celui de-al Doilea Război Mondial, Europa a cunoscut o stabilitate fără precedent, prosperitate şi libertate. Meritul pentru acest fapt le revine celor două mari reuşite post-al Doilea Război Mondial, şi anume alianţei NATO şi proiectului de integrare europeană.

Totuşi, rămâne întrebarea dacă nu cumva cele

mai bune zile ale Europei nu se află cumva în urma ei.

Atât viitorul NATO, cât şi al Uniunii Europene (UE) se află într-un un moment de cotitură. Multe ţări au limitat sprijinirea lor şi nu există un consens cu privire la structura şi rolul dorite pentru UE. Partidele de centru au pierdut votanţi în favoarea partidelor mai radicale, de dreapta şi de stânga deopotrivă.

Intenţiile Rusiei stârnesc din nou îngrijorare şi nu există un acord larg cu privire la cum anume să fie abordată China. Creşterea economică a încetinit, în vreme ce inegalitatea economică a crescut în multe ţări. Ceea ce cândva a fost cea

mai reuşită regiune este acum pusă faţă în faţă cu un viitor plin de provocări, dintr-o poziţie în care încrederea şi consensul au
scăzut.

ISTORIA

Europa la care ne referim (în sensul politic) a apărut la mijlocul secolului al XVII-lea, la sfârşitul Războiului de 30 de ani. Secolul al XlX-lea a început cu războaiele care, în cele din urmă, l-au detronat pe Napoleon şi imperiul său. A urmat o perioadă de stabilitate de câteva decenii, care a luat sfârşit în mijlocul unui război ce a implicat marile puteri europene din Crimeea. în cea de-a

doua parte a secolului al XlX-lea, Italia şi Germania au fost create când un număr vast de entităti mai mici s-au unit. Iar Europa a fost arena principală a celor două războaie mondiale din secolul XX, războaie cu un cost combinat de zeci de milioane de vieţi şi triliarde de dolari.

Cel mai bun punct totuşi pentru a începe orice consideraţie cu privire la Europa de astăzi este anul 1945, la finalul celui deal Doilea Război Mondial, căci încă trăim cu consecinţele deciziilor luate atunci. Trei provocări i-au preocupat pe cei interesaţi de acest continent. Prima este cum anume să fie

gestionată o Uniune Sovietică agresivă, care nu avea nicio intenţie să părăsească ţările pe care le ocupase în vremea războiului sau să demobilizeze forţele militare, care au fost pivotale în înfrângerea Germaniei. După război, Uniunea Sovietică a menţinut o sferă de influenţă în Europa de Est, unde armata sa a fost doar un instrument pentru a asigura aservirea acelor ţări. Forţele militare sovietice vor ameninţa Europa de Vest, căci Kremlinul a lucrat pentru a alimenta revoluţiile comuniste de pe continent şi de dincolo de acesta.

Răspunsul final la această stare de fapt a fost crearea unei alianţe care să menţină pacea în Europa. NATO, sau mai formal Organizaţia Tratatului Nord-Atlantic, s-a constituit pentru a menţine centura de siguranţă între Statele Unite şi Europa, care a fost esenţială în victoria atât din Primul Război Mondial, cât şi din al Doilea Război Mondial şi care a continuat să fie necesară din pricina puterii sovietice şi a slăbiciunii europene.

Prin integrarea Germaniei de Vest într-un sistem de alianţe, NATO a ancorat democraţia germană şi a oferit o asigurare împotriva reapariţiei naţionalismului şi militarismului german. Ideal, această alianţă pe timp de pace va ţine rece Războiul Rece şi ţările din Europa de Vest în siguranţă, libere şi prospere. Pe scurt, scopul NATO (conform unui oficial inteligent al vremii) a fost să „ţină Uniunea Sovietică afară, Americile înăuntru şi Germania potolită”. A reuşit să împlinească toate aceste scopuri şi chiar mai mult.

A doua provocare post-al Doilea Război Mondial a fost sprijinirea reconstrucţiei ţărilor din Europa. Industria trebuia refăcută. Refugiaţii erau împrăştiaţi pe tot continentul. Milioane de oameni aveau nevoie de asistentă. Raţiunea dinapoia asistenţei nu a fost doar umanitară şi economică, oricât de importante ar fi fost ambele, ci şi politică, deoarece Europa, dacă dorea să ajungă la stabilitate politică şi să prevină ca partidele comuniste aliate cu Uniunea Sovietică să ajungă la putere, avea nevoie să înceapă un proces de revenire economică. în acordarea ajutorului exista şi o dimensiune legată de securitate. Ţările europene nu ar fi putut contribui la defensiva colectivă dacă le lipseau dorinţa şi mijloacele de a o face.

Această a doua provocare a fost adresată de politica Planului Marshall, anunţat de secretarul de stat George Marshall în iunie 1947. Atenţia era îndreptată spre recuperarea Europei; ajutorul (150 de miliarde de dolari, în dolarii de azi) era mare, dar de tranziţie, şi avea scopul de a duce Europa în punctul în care creşterea ei economică devenea autosuficientă.

J

A treia provocare a Europei post-al Doilea Război Mondial a fost evitarea circumstanţelor care au dus la cele două războaie costisitoare. în centrul ambelor conflagraţii a fost lupta dintre Germania şi vecinii săi. Europa de după 1945 trebuia să prevină reapariţia rivalităţilor geopolitice, fără a menţine în acelaşi timp o Germanie slabă, căci asta ar fi limitat contribuţia ei la securitatea continentului şi la revenirea economică. Dezarmarea Germaniei risca să îndepărteze din nou populaţia ţării, aşa cum s-a întâmplat la finalul Primului Război Mondial, când pacea punitivă impusă de câştigători, la Versailles, nu a făcut altceva decât să-l propulseze pe Hitler.

Ideea care a apărut pentru rezolvarea acestei dileme, atribuită îndeobşte omului de stat francez Robert Schuman, a fost de a lega Germania şi Franţa atât de puternic încât un alt război între cele două să devină de neconceput. Mai exact, ideea lui Robert Schuman s-a aplicat Germaniei de Vest, căci Germania era divizată într-una democrată, capitalistă, şi estul comunist, dominat de sovietici. Soluţia aceasta a dus la reconstruirea economiei Germaniei de Vest, a societăţii şi a instituţiilor sale politice pentru a împiedica instaurarea unui nou regim militar care ar fi fost o ameninţare la adresa populaţiei locale şi a vecinilor tării.

3

Pasul iniţial pentru a pune în aplicare această idee a fost crearea unei Comunităţi europene a cărbunelui şi oţelului, alcătuită din Franţa, Germania de Vest şi Italia, dar şi din Belgia, Olanda şi Luxemburg (ţările numite de regulă sub titulatura comună de Benelux). Acest pact a

integrat în mod cuprinzător industriile extractive de cărbune şi petrol ale acestor ţări, pentru a face ca economiile lor să fie dependente una de alta. Acest lucru a marcat începuturile proiectului european, unul care, în deceniile care i-au urmat, avea să se transforme în Comunitatea Europeană (CE) şi, mai târziu, în Uniunea Europeană (UE), care în timp şi-a lărgit numărul de membri şi a sporit autoritatea instituţiilor de guvernare colectivă, până la politica economică şi cea externă.

Un echilibru al puterilor între NATO şi Pactul de la Varşovia – sistemul de alianţă initiat de Uniunea Sovietică în 1955 – a ₃ ₃
menţinut pacea vreme de decenii. Existenţa armelor nucleare a hrănit o atenţie născută din îngrijorarea că orice conflict ar putea escalada spre nivelul nuclear, cu consecinţe posibil catastrofale. Stabilitatea a fost consolidată şi mai puternic printr-o serie de negocieri privitoare la controlul armamentului, care au reuşit să limiteze forţele nucleare şi, la sfârşitul Războiului Rece, printr-un acord formal care acoperea şi forţele militare convenţionale (non-nucleare).

Cele două alianţe – NATO, condusă de Statele Unite în Europa de Vest, şi Pactul de la Varşovia, condus de Uniunea Sovietică în Europa de Est – au ajuns la o înţelegere privind guvernarea ordinii politice în Europa. Actul final, care datează din 1975, la Helsinki, la Conferinţa de Securitate şi Cooperare în Europa, a declarat neacceptarea ameninţărilor sau uzul la violenţă, inviolabilitatea frontierelor, respectarea integrităţii teritoriale a tuturor statelor europene, asumarea rezolvării paşnice a conflictelor, acceptarea principiului de

non-interventie în chestiunile interne ale unei ţări. O astfel de [1] [3] abordare a gestionării concurenţei nu trebuie confundată cu o pace solidă. Dar a menţinut lucrurile esenţiale ale stabilităţii într-o epocă ameninţată de riscul cât se poate de real al războiului, atât convenţional, cât şi nuclear. Tocmai din aceste motive cele patru decenii poartă numele de Război Rece.

A menţine laolaltă o Europă care a făcut pace cu ea însăşi a fost una dintre mărcile succesului epocii post-al Doilea Război Mondial. Regiunea care a fost în centrul unei istorii atât de distructive s-a bucurat de o îndelungată perioadă de stabilitate şi de prosperitate. Această stabilitate s-a datorat în parte eforturilor reuşite de a contrabalansa Uniunea Sovietică şi de ai controla ambiţiile, dar mult din ceea ce s-a obţinut a reflectat şi rapida revenire economică a Europei de Vest (nu în mică măsură datorită Planului Marshall), democratizarea cu succes a Germaniei de Vest şi progresul înregistrat în construirea instituţiilor de anvergură europeană. După sfârşitul Războiului Rece şi dispariţia ameninţării comune, menţinerea stabilităţii, a democraţiei şi prosperităţii s-a dovedit mai dificilă pentru Europa.

Unele dintre noile provocări s-au ivit la prăbuşirea Uniunii Sovietice. Cum spuneam mai devreme, Uniunea Sovietică se compunea din două imperii: unul intern, dominat de Rusia, dar alcătuit din paisprezece alte republici şi un şi mai mare număr de naţionalităţi, şi unul extern, controlat îndeaproape de Uniunea Sovietică, incluzând o jumătate de duzină de ţări din Europa

de Est. După încetarea Războiului Rece au urmat o serie de proteste şi de conflicte, care ar putea fi numite războaiele pentru succesiunea sovietică. Divizarea şi slăbirea Moscovei au eliminat mult din liantul care ţinea sub control forţele naţionaliste – atât în imperiul extern, cât şi în cel intern al Uniunii Sovietice.

Spre finalul lui 1991, Uniunea Sovietică nu mai exista. în locul ei, existau cincisprezece ţări independente, inclusiv Rusia. Pe lângă asta, atunci deja ţările din Europa de Est deveniseră independente de fapt şi de drept iar multe dintre ele aderaseră la NATO şi UE. Majoritatea acestor schimbări s-au petrecut fără vărsare de sânge, deşi războaiele care au însoţit dezmembrarea a ceea ce fusese Iugoslavia au fost o excepţie importantă şi violentă. în pline reprize ale conflictelor etnice, a fost nevoie de intervenţia NATO atât în Bosnia (1995), cât şi în Kosovo (1999) pentru a duce la bun sfârşit ceea ce forţele de menţinere a păcii, diplomaţia şi sancţiunile economice şi politice nu au putut face. Războiul din Bosnia s-a încheiat prin Acordurile de la Dayton, târziu în 1995, iar Kosovo şi-a proclamat independenţa faţă de Serbia în 2008. O pace deloc confortabilă s-a păstrat de atunci în regiune, cu forţe ONU de menţinere a păcii aflate şi astăzi în Kosovo.

Guvernele europene, pe lângă gestionarea conflictelor etnice, au avut de cântărit ce grad de integrare este de dorit şi realizabil politic pentru cetăţenii continentului. Pe undeva, dezbaterea poate fi rezumată ca una între două viziuni diferite pentru Europa, cel mai bine ilustrate de diferenţa dintre sintagmele „Statele Unite ale Europei” şi „o

Europă Unită a Statelor”.

Prima sugerează o Europă unde autoritatea este transferată de la capitalele naţionale către autoritatea supranaţională a UE cu sediul la Bruxelles. Câţiva paşi au fost facuţi în această direcţie. Cel mai notabil a fost semnarea Tratatului de la Maastricht, la începutul lui 1992, de liderii a douăsprezece ţări din CE, care a creat UE. O diferenţă între CE şi UE a fost că aceasta din urmă includea „coloana” unei politici externe şi de securitate comună prin care UE putea acţiona în anumite situaţii, în locul miniştrilor de externe ale statelor membre.

Tratatul de la Maastricht a introdus, în componenta sa economică, moneda comună, euro, care a fost lansată în 1999, bancnotele şi monedele intrând în circulaţie în 2002. în 1993 a apărut o piaţă unică UE, una care asigura libera trecere a produselor, serviciilor şi oamenilor între frontierele naţionale. Cu ani înainte, aşa-numita zonă Schengen (după oraşul luxemburghez unde a fost negociată) a fost stabilită, ştergând

practic graniţele din UE în ceea ce priveşte mişcarea populaţiei, în timpul acestei perioade de integrare politică, UE şi-a crescut numărul de membri de la doisprezece la cincisprezece în 1995, la douăzeci şi cinci în 2004 şi a ajuns la douăzeci şi opt de membri în 2013, cu intrarea Croaţiei în UE.

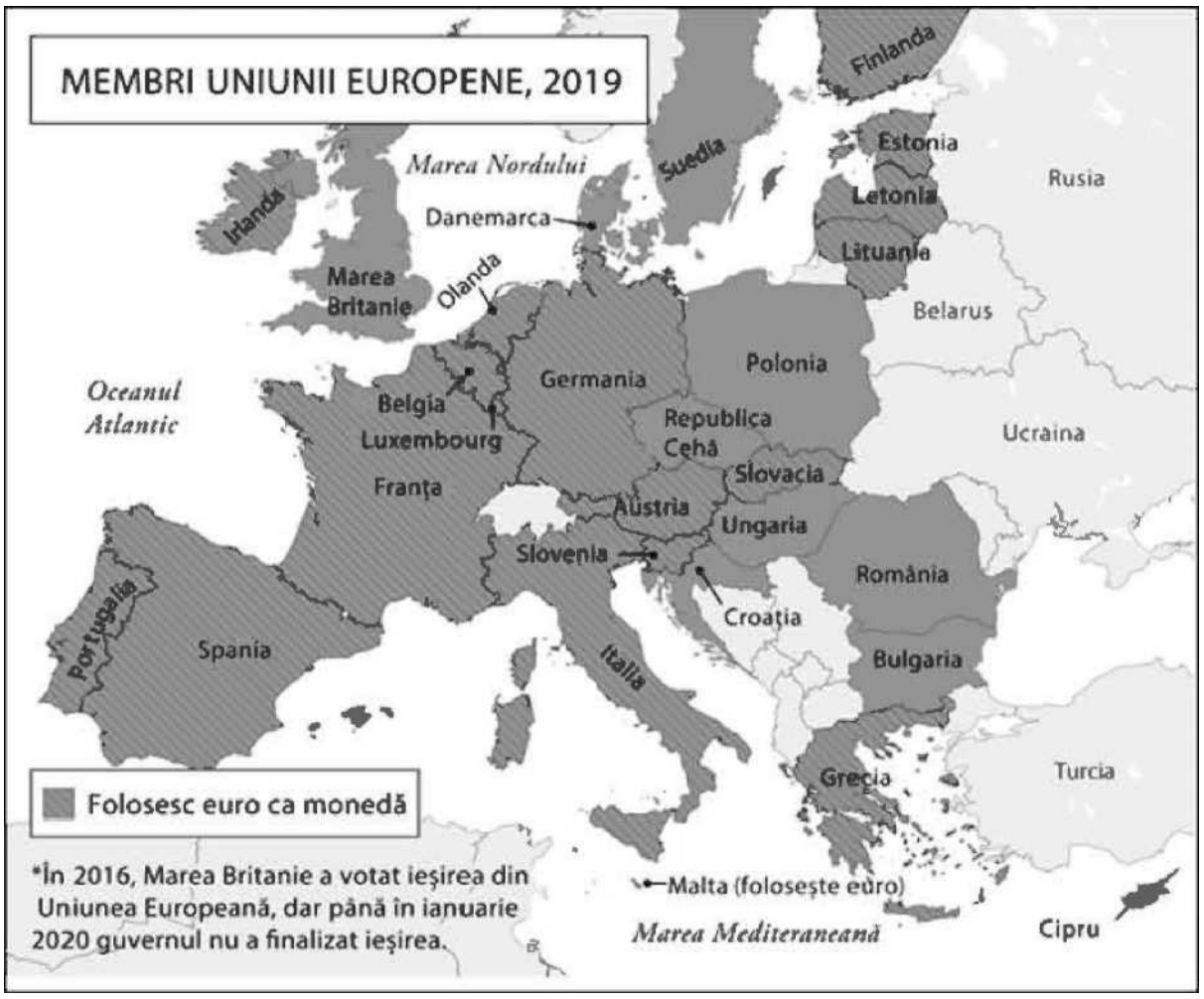

Dar proiectul construirii „Statelor Unite ale Europei” nu a fost niciodată pe placul multora, mai ales al celor care se temeau de pierderea identităţii naţionale şi a suveranităţii autonomiei, ca şi de consecinţele liberei mişcări a populaţiei între frontiere. Alternativa la această „uniune tot mai strânsă” este cel mai bine redată de sintagma „o Europă Unită a Statelor”. în această concepţie, balanţa dintre capitalele naţionale şi Bruxelles înclină mult mai mult spre ţările membre. Cel mai bun exemplu îl oferă Regatul Unit, care a fost multă vreme portavocea eforturilor de a balansa puterea de la Bruxelles. Marea Britanie a intrat în CE în 1973, dar a optat să nu adere la uniunea monetară şi să păstreze moneda naţională, în 2005, votanţii din Franţa şi Olanda au respins

noua constituţie europeană, una care ar fi înclinat şi mai mult balanţa dinspre guverne spre ceea ce este considerată birocraţia impersonală şi inexplicabilă de la Bruxelles. Şi, în 2016, o firavă majoritate de votanţi britanici au sprijinit un referendum care cerea ieşirea ţării din UE, numit Brexit.

PROVOCĂRI ECONOMICE SI POLITICE

Realitatea Europei post-Război Rece nu a împlinit speranţele celor mai puternici susţinători ai UE. în vreme ce atât cetăţenii, cât şi elitele dezbăteau cea mai potrivită distribuţie a puterii între capitalele naţionale şi Bruxelles, UE a fost paralizată de o serie de lideri slabi (aleşi în parte de conducătorii guvernelor care îşi doreau astfel de lideri la Bruxelles) şi de lipsa de dispoziţie a guvernelor de a aloca resurse semnificative pentru apărare sau de a folosi eficient fondurile pe care le aveau la dispoziţie. Guvernele naţionale au păstrat cu gelozie controlul politicilor externe şi de apărare; a existat şi o lipsă de coordonare între ţări în ceea ce priveşte schimbul de informaţii şi aplicarea legii. Europa s-a dovedit în deficit în ceea ce priveşte cooperarea legată de securitate.

Problemele economice ale Europei s-au dovedit şi mai importante. Continentul a înregistrat, în consecinţă, rate mici de creştere. Numeroase probleme au ieşit la suprafaţă, determinate de faptul că cele nouăsprezece state din zona euro împărtăşesc o aceeaşi politică monetară, stabilită de Banca Centrală Europeană, dar politica fiscală (taxe şi bugete de cheltuieli) este determinată de guvernele naţionale. Germania, de departe cea mai mare economie din UE, insistă (din motive

istorice care au creat o aversiune puternică la orice acţiune ce poate declanşa inflaţia) să menţină un mare surplus bugetar, o practică ce i-a luat Europei stimulul economic care ar fi rezultat dintr-o Germanie dispusă să accepte deficite rezonabile. Pe lângă asta, nu există un mecanism bancar european prin care depozitele până la o anumită valoare să fie garantate, aşa cum este cazul pentru persoanele private în Statele Unite; fiecare ţară este pe cont propriu. Şi, ca şi cum nu ar fi destul, Europa are o populaţie îmbătrânită şi o rată negativă a celor care ajung la vârsta la care pot munci faţă de cei fie prea tineri, fie prea bătrâni.

Mişcările populiste s-au întărit ca urmare a stagnării economiilor, inegalităţii crescute şi îngrijorărilor legate de influxul de migranţi din Orientul Mijlociu. O consecinţă este că mulţi europeni favorizează acum o şi mai puţin integrată şi o mult mai naţionalistă versiune a continentului decât viziunea descentralizată sugerată de „o Europă Unită a Statelor”.

GEOPOLITICA

în Europa, ameninţarea Rusiei a apărut din nou. Se poate să fie ceva inevitabil pentru că Uniunea Sovietică a pierdut Războiul Rece, şi-a văzut imperiul extern din Europa de Est eliberat şi apoi a trecut prin dezmembrarea sa. Rusia are aproape jumătate din populaţia fostei Uniuni Europene şi trei pătrimi din fostul teritoriu al acesteia. Are un loc permanent în Consiliul de Securitate al ONU şi un arsenal militar vast, dezvoltând, de asemenea, un impresionant arsenal militar şi cibernetic. Dar

este o mare putere mai mult cu numele decât în realitate. Rusia are o economie de dimensiunile celei a Canadei şi este puternic dependentă de energie, o situaţie asociată în general cu ţările în curs de dezvoltare. în ultimele două decenii, populaţia a fost în scădere; speranţa de viaţă pentru bărbaţi este de şaizeci şi şapte de ani, un rezultat al alcoolismului, drogurilor, crimei şi sistemului de sănătate deficitar. Puterea este concentrată în persoana lui Vladimir Puţin, care a privat instituţiile aproape în întregime de orice autoritate independentă.

O sursă importantă de tensiune între Rusia şi deopotrivă Statele Unite şi o bună parte din Europa a fost decizia de a extinde NATO, care a început spre finalul lui 1990 sub administraţia Clinton şi a fost continuată de succesorii acesteia. Este rar în istorie ca o alianţă născută într-un context strategic bine definit (în cazul NATO, Războiul Rece, când a fost instituită pentru a contracara şi a apăra de o invazie a Europei generată de sovietici/Pactul de la Varşovia) să continue odată ce contextul s-a schimbat şi misiunea nu mai există. întrebarea a fost dacă NATO poate şi trebuie să reziste – sau dacă succesul îi va fi şi pieirea.

NATO a supravieţuit într-un nou context strategic, mai ales prin asumarea de noi misiuni. Acestea se aflau în afara tratatului formal care cuprindea o zonă extinsă din Europa continentală, localizate în „afara ariei”, dar unde era vorba despre interesele membrilor. NATO s-a transformat într-un soi de forţă de intervenţie pentru probleme în locuri ca Balcani, Afganistan şi părţi ale Orientului Mijlociu şi Africii. Extinzându-

şi aria de influenţă, NATO a încetat să mai fie întru totul o alianţă tradiţională, construită în jurul unei preocupări comune legate de securitate şi a devenit o alăturare a unor ţări cu gândire similară, care iau decizii despre acţiuni comune, analizând fiecare caz în parte. Participarea la astfel de acţiuni tinde să fie voluntară din partea ţărilor implicate.

NATO a devenit şi o organizaţie care urmăreşte consolidarea şi ancorarea ţărilor nou-eliberate (şi, în cazul Germaniei, a celor nou-unificate). Republica Cehă, Ungaria şi Polonia au aderat în 1999, motivate în bună măsură de speranţa că NATO va oferi o asigurare împotriva posibilităţii ca Rusia să se reafirme şi să-şi reia tradiţia presiunilor exercitate asupra vecinilor.

Disconfortul Rusiei, în acelaşi timp, legat de acest proces era din ce în ce mai mare. Rusia şi NATO s-au aflat de părţi opuse în ceea ce priveşte criza deschisă de Iugoslavia; NATO a oferit sprijin politic şi militar pentru asalturile aeriene din Serbia, în timpul războiului din Kosovo, un gest la care Rusia (simpatetică cu Serbia din motive politice, istorice, religioase şi culturale) s-a opus. în al doilea rând, mulţi vecini ai Rusiei se alăturau alianţei, una pe care Moscova o privea de multă vreme cu suspiciune. Vladimir Puţin, care deja simţea umilinţa Războiului Rece ce luase sfârsit şi a destrămării Uniunii Sovietice, vedea lărgirea NATO ca pe o insultă şi ameninţare, la fel ca mulţi compatrioţi ai lui. Nu avem cum să ştim dacă traiectoria relaţiilor cu Rusia ar fi fost mai bună în situaţia în

care nu ar fi existat această expansiune a NATO, după cum nu avem cum să ştim dacă traiectoria

stabilităţii şi securităţii

europene ar fi fost mai rea fără ea. Strict din punctul meu de vedere (unul care este minoritar în lumea politicii externe a Statelor Unite), extinderea NATO a fost o eroare şi îngrijorările legate de securitate ale statelor din Europa de Est puteau fi abordate prin alte mijloace decât aducerea lor în NATO. Cu siguranţă, se va mai vorbi despre asta în deceniile următoare; am ajuns unde am ajuns şi nu există cale de întoarcere. Ceea ce totuşi ştim este că Rusia sub Puţin a pierdut constant şi sigur orice interes de a se alătura ordinii liberale a lumii care a fost susţinută de Statele Unite. Rusia lui Puţin, în schimb, caută să o submineze.

Falia în relaţiile dintre Rusia, mare parte a Europei şi Statele Unite s-a lărgit în 2008, în urma deciziei Rusiei de a interveni în Georgia, o fostă republică sovietică ce a devenit o ţară independentă, oferind bani şi arme şi, în cele din urmă, trimiţând trupe care să lupte în numele grupărilor separatiste. Ucraina, cu toate acestea, a fost subiectul celui mai puternic diferend între Rusia lui Puţin şi criticii vestici ai acesteia.

Ucraina a fost o republică a vechii Uniuni Sovietice care a devenit independentă în 1991. Posibilitatea unor legături strânse între UE şi Ucraina a avut darul de a nelinişti Rusia, influenţa Rusiei asupra Ucrainei fiind tot mai slabă, şi asta ar fi putut pava drumul Ucrainei spre intrarea în NATO. La finele lui 2013, lucrurile au dat în clocot când sute de mii de protestatari ucraineni au ieşit pe străzile capitalei, Kiev, l-au demis pe preşedintele pro-rus după ce acesta a dat înapoi

de la strângerea relaţiilor cu UE. Spectacolul unui preşedinte autoritar demis de protestatarii care favorizau aderarea ţării lor la EU, NATO sau amândouă, a fost, din motive evidente, prea mult pentru Puţin.

Confruntările nu au întârziat să apară în Crimeea, o regiune a Ucrainei cu o etnie majoritară rusă care a făcut parte din

Republica Rusă în fosta Uniune Sovietică; Crimeea a devenit parte a Republicii Ucraina abia în 1954. Luptele au escaladat rapid când localnicii de etnie rusă au câştigat controlul asupra regiunii, înarmaţi cu echipamente furnizate de ruşi şi susţinuţi de soldaţi ruşi. în câteva săptămâni, Rusia a anexat Crimeea, în urma unui referendum care a trecut cu o majoritate zdrobitoare a populaţiei Crimeei. Reacţia Statelor Unite şi a unei bune părţi a Europei a fost să denunţe referendumul ca o înşelătorie, implementat, aşa cum a fost, într-o zonă controlată în mare parte de rebelii susţinuţi de ruşi. Desigur, un răspuns militar a fost eliminat rapid; nu doar că Ucraina nu era membră NATO, dar ar fi fost foarte dificilă şi riscantă apărarea teritoriului unei ţări slabe, de la graniţa Rusiei. Ca de obicei însă, sancţiunile economice au devenit instrumentul preferat al politicii externe, unul care reprezenta un pas mult mai serios decât continuarea unei direcţii diplomatice nepromiţătoare, dar şi unul mai puţin costisitor decât o acţiune armată. Problema este că aici, ca şi în alte momente, istoria ne arată că sancţiunile modifică în cazuri foarte rare ce anume decide un guvern să facă cu privire la un aspect extrem de important.

Instabilitatea din Ucraina nu s-a limitat în niciun

fel la Crimeea. Echipamente şi soldaţi ruşi (fără a purta uniforme formale, pentru a-şi camufla naţionalitatea) au pătruns în estul Ucrainei, o regiune care are graniţă comună cu Rusia şi unde o minoritate semnificativă a populaţiei este de etnie rusă. Lupte firave între armata ucraineană şi miliţiile locale sprijinite de Rusia continuă şi, până acum, 13 000 de vieţi au fost pierdute. Un acord politic şi de oprire a focului, numit Acordul de la Minsk, a fost semnat de Rusia, Ucraina, Franţa şi Germania, la începutul lui 2015, dar acesta nu a fost niciodată implementat integral, fiecare parte dând vina pe cealaltă pentru a nu fi observat una sau mai multe dintre dispoziţiile sale.

Toate acestea contează din cauze care transcend importanţa Ucrainei, o ţară cu patruzeci şi cinci de milioane de locuitori. Ceea ce s-a întâmplat a afectat substanţial percepţiile şi relaţiile cu Rusia, care este încă puterea militará dominantă între ţările cu care se învecinează. De asemenea, acest conflict a reintrodus în Europa dimensiunea militară, despre care mulţi observatori au crezut că dispăruse la finalul Războiului Rece. Pentru acţiunile ei, Rusia a plătit un preţ politic şi economic. A fost eliminată din Grupul celor Opt (G8), care reunea marile puteri, iar Statele Unite au impus sancţiuni severe economiei Rusiei. Dar aceste sancţiuni, împreună cu decizia din 2018 a Statelor Unite de a oferi Ucrainei arme defensive, nu au fost suficiente pentru a împinge Rusia să schimbe o politică ce s-a dovedit, intern, foarte populară. Rusia a intervenit militar şi în Siria începând din 2015; spre deosebire de cea din Ucraina, această intervenţie a fost la cererea guvernului, cu toate că deseori într- o manieră

brutală. Rusia a lucrat pentru a influenţa atât alegerile prezidenţiale din Statele Unite, în 2016, cât şi multe campanii electorale din Europa, inclusiv votul legat de Brexit şi revendicarea apelor din Ucraina ca proprietate a Rusiei în 2018. Rezultatul este că relaţiile dintre Statele Unite şi Rusia (şi acelea dintre multe ţări europene şi Rusia) s-au deteriorat abrupt.

PERSPECTIVE

Europa, cum am spus mai devreme, a trecut, într-o clipită, de la cea mai previzibilă şi stabilă regiune – una unde istoria părea că se sfârşise cu adevărat (aşa cum a fost sugerat în eseul publicat în 1989 de politologul american Francis Fukuyama) – către ceva dramatic diferit. Democraţia, posteritatea şi pacea, toate, păreau a fi strâns legate. De-acum situaţia nu mai era la fel. Multe dintre cele despre care s-a presupus că au fost soluţionate în fond nu au fost.

Nu există o explicaţie unică pentru această desfăşurare de evenimente. Ceea ce vedem este deopotrivă populism de stânga, rezultat al plafonării salariilor, al creşterii inegalităţii economice şi resentimentul elitelor, şi populism de dreapta, alimentat de naţionalism, în pline schimbări locale şi globale, şi mai ales o opoziţie faţă de imigraţie. UE, pe de altă parte, şi-a pierdut priza la public şi Brexitul nu va face decât să întărească acest declin.

De ce anume acest lucru este important ar trebui să fie evident. Europa reprezintă în continuare un sfert din economia lumii. Cuprinde cea mai vastă constelaţie de ţări democratice, iar

o parte dintre ele sunt dispuse să facă lumea un loc mai bun. Ultimul secol a demonstrat care este costul pe care îl presupune destabilizarea ordinii pe continent. Traiectoria Europei în secolul XXI, care părea să se îndrepte spre pace şi prosperitate, este acum mai puţin clară.

ASIA DE EST ŞI PACIFICUL

Asia de Est şi Pacificul („Asia” în continuare, aici) reprezintă un studiu contrastant. Cele treizeci şi una de ţări acoperă toată panoplia, de la China, cea mai populată ţară a lumii (până când va fi detronată de India), cu aproape 1,4 miliarde de locuitori, la Nauru, o ţară insulară cu 13 000 de locuitori. China are a doua cea mai mare economie a lumii, care se ridică la circa 13 trilioane de dolari anual (de mai mult de 11 ori mai mare decât în 2000), în vreme ce Nauru ajunge la puţin peste 100 de milioane de dolari. Regiunea, teatru de război în al Doilea Război Mondial, ca şi în Războiul Coreean şi cel din Vietnam, a fost relativ paşnică şi stabilă în ultimele patru decenii şi tinde să rămână astfel. în acelaşi timp, este casa multor ţări cu o armată în creştere, cu multiple dispute teritoriale şi animozităţi puternice care vin din trecut.

Sistemele politice sunt diverse: Japonia, Republica Coreea (Coreea de Sud), Taiwan, Australia şi Noua Zeelandă sunt, toate, democraţii puternice, în vreme ce China păstrează un regim autoritar şi Coreea de Nord (formal Republica Populară Democrată Coreeană) este guvernată de ceea ce este considerat regimul guvernamental cel mai închis şi autoritar din lume, între ele mai sunt şi alte ţări: Filipine, o democraţie care alunecă spre autoritarism, Thailanda, cândva o

democraţie, este azi guvernată de armată, şi Myanmar (Birmania), cu vădite progrese recente spre democraţie, dar stagnând.

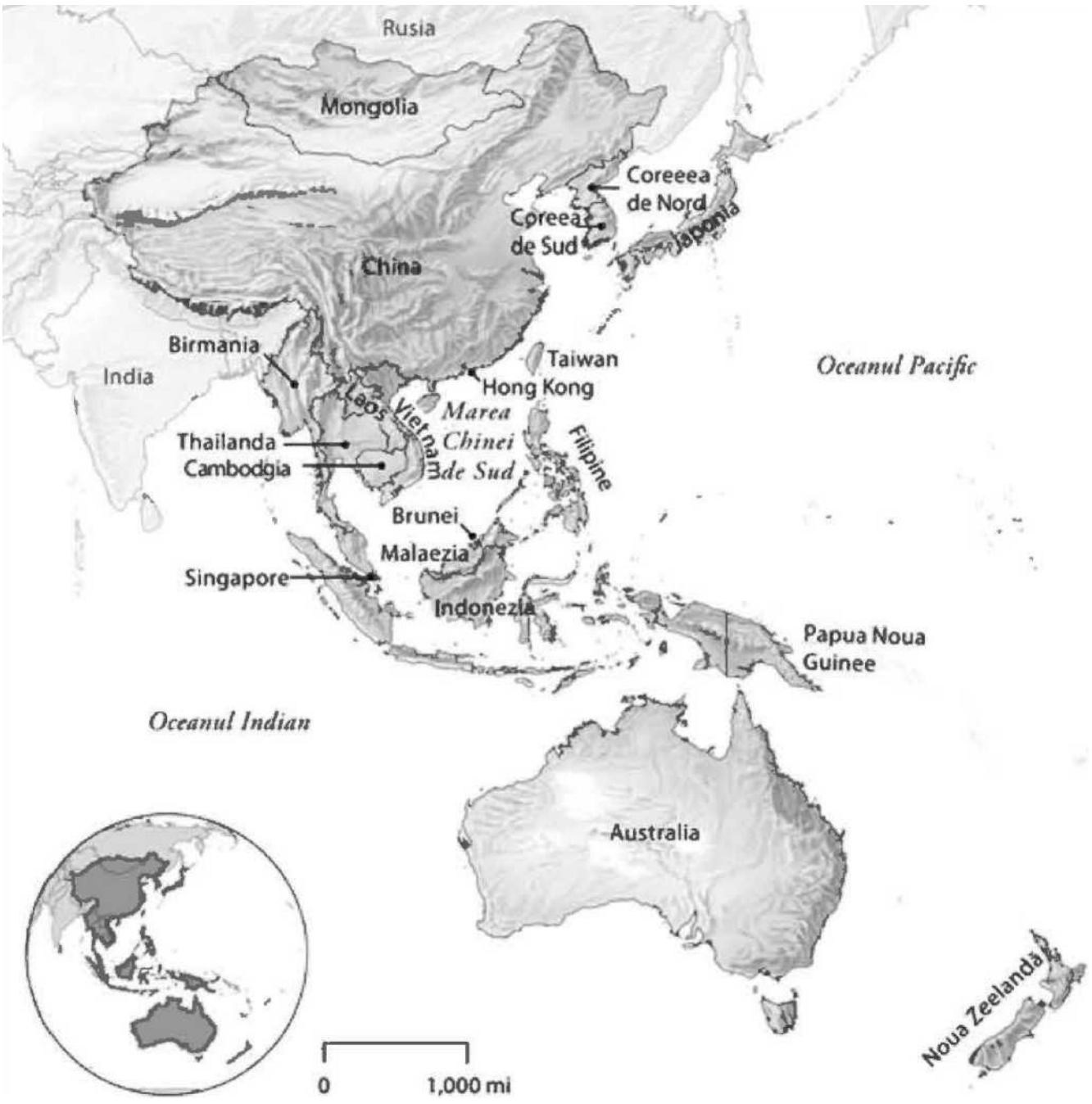

Războaiele au fost rare între ţările din Asia – în 1962, războiul Sino-Indian şi, în 1979, conflictul dintre China şi Vietnam sunt singurele excepţii –, ca şi cele cu restul lumii. Acest lucru este remarcabil pentru că această regiune este, mai mult decât oricare alta, căminul unor dispute teritoriale. Nici instabilităţile în interiorul ţărilor nu sunt ceva frecvent, în mare parte datorită identităţilor naţionale foarte puternice. Multe ţări tind să fie omogene din punct de vedere etnic.

Performanţa economică a regiunii s-a îmbunătăţit în mod stabil şi a devenit o putere producătoare care reprezintă puţin sub o treime din veniturile globale. Există câteva instituţii

politice şi economice regionale, în principal Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est (ASEAN) şi Cooperarea economică Asia-Pacific (APEC), grup care oferă celor douăzeci şi unu de membri un forum unde se discută modalităţile de promovare a comerţului.

Regiunea este alcătuită, în principal, din Asia de Est (China, Japonia, cele două Coree şi Taiwan); Asia de Sud-Est

(unsprezece ţări, printre care Indonezia, Malaezia, Filipine, Singapore, Thailanda şi Vietnam – care, împreună, au o populaţie aproape dublă faţă de cea a Statelor Unite şi un PIB total egal cu cel al Franţei, Marii Britanii – şi India); Australia, Noua Zeelandă şi naţiunile mici din insulele Pacificului. Politica, economia şi securitatea regiunii sunt însă influenţate puternic de alte ţări care au graniţă comună cu Asia, Pacific sau ambele, inclusiv Statele Unite, Rusia şi India. Asia, mai mult decât oricare altă regiune, este cea unde cele mai mari puteri ale acestei epoci intră în contact direct una cu alta.

ISTORIA

După tumultul secolului XX, succesul prezent al Asiei nu a fost defel inevitabil. O bună parte a regiunii a suferit profund de pe urma ocupaţiei japoneze de dinaintea şi din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. în ce priveşte Japonia, până la jumătatea lui august 1945, era o ţară înfrântă şi ocupată. După al Doilea Război Mondial, China s-a trezit în plin război civil între naţionalişti – care erau anticomunişti şi autoritari din

punct de vedere politic, favorizând politicile economice care serveau unei elite deja bogate –, conduşi de Chiang Kai-shek, şi comunişti – represivi din punct de vedere politic şi opunându-se proprietăţii private –, conduşi de Mao Zedong. Conflictul va continua vreme de mulţi ani, la capătul cărora comuniştii vor ieşi învingători şi vor prelua controlul Chinei continentale. Naţionaliştii s-au retras pe insula Formosa, astăzi cunoscută sub numele de Taiwan.

Regiunea a fost şi unul dintre primele teritorii ale Războiului Rece. La finele celui de-al Doilea Război Mondial, peninsula Coreea a fost împărţită, oarecum arbitrar, pe paralela 38. Coreea de Nord, susţinută de Uniunea Sovietică şi de China, a invadat Coreea de Sud, în iunie 1950, şi a dominat repede aproape întreaga ţară. Statele Unite, acţionând cu sprijinul nou createi ONU (rezoluţia a putut trece prin consiliul de securitate pentru că Uniunea Sovietică boicota ONU în semn de protest faţă de ocuparea scaunului Chinei de către Republica China – Taiwan) şi al altor ţări care i s-au alăturat, au operat o curajoasă debarcare pe insula Incheon, obţinând un momentum strategic şi, în numai câteva luni, eliberând teritoriul aflat la sud de paralela 38.

Preşedintele Harry Truman şi Douglas MacArthur, generalul aflat la comandă, au luat decizia de a încerca să unifice peninsula prin forţă. Mergând spre nord, către frontiera dintre Coreea de Nord şi China, au fost întâmpinaţi de „voluntari” chinezi, care erau de fapt soldaţi, şi au fost forţaţi să se retragă. După trei ani de lupte intense, lucrurile au revenit la cum erau înainte de război, cu peninsula divizată în două ţări, de-a

lungul paralelei 38. Costurile economice ale războiului au fost uriaşe, ajungând la sute de miliarde de dolari. Costurile umane au fost şi mai mari: 37 000 de soldaţi americani au fost ucişi şi 3,5 milioane de coreeni au fost fie ucişi, fie răniţi. Un tratat de pace formal nu a fost semnat niciodată – în locul său a existat un armistiţiu valabil şi azi –, iar cele două ţări au rămas de atunci într-o expectativă neplăcută şi înarmată din plin. Soldaţi americani au fost stationati în Coreea de Sud de la sfârşitul războiului şi aproape 30 000 sunt acolo şi astăzi, cu scopul de a împiedica Coreea de Nord să încerce o unificare prin forţă a peninsulei.

Asia a experimentat multe alte conflicte, niciunul mai costisitor şi mai îndelungat decât cel din Vietnam. Vietnamul, înainte de al Doilea Război Mondial, a fost colonie franceză, dar în timpul războiului a fost ocupat de Japonia. După înfrângerea japoneză, Franţa a încercat să reia controlul. Ceea ce a urmat a fost un război de independenţă, câştigat în cele din urmă de Viet Minh (mişcarea naţionalistă vietnameză), condusă de Ho Şi Min. La Conferinţa de Pace de la Geneva, care a urmat înfrângerii garnizoanei franceze de la Dien Bien Phu în 1954, considerente legate de Războiul Rece au devenit mai importante decât cele locale şi ţara a fost împărţită între un nord comunist şi un sud necomunist. Statele Unite au considerat critică supravieţuirea Vietnamului de Sud, de teamă că, dacă ţara se va unifica sub Vietnamul de Nord comunist, alte ţări din regiune vor suporta aceeaşi soartă, ca un şir de piese de domino.

Ceea ce a urmat în prima parte a anilor ’60 a fost începutul unui deceniu de război, unul care avea simultan trăsăturile unui război civil, în sud (între forţele guvernamentale ale Vietnamului de Sud, susţinute de Statele Unite şi forţele de gherilă comuniste, cunoscute ca Viet Cong, susţinute de Vietnamul de Nord, Uniunea Sovietică şi China) şi un război mai tradiţional, care implica trupele nord-vietnameze (susţinute şi ele de Uniunea Sovietică şi de China) şi forţele Statelor Unite. Implicarea americană a constat şi în ajutoare masive militare şi economice în sud, consiliere militară şi, în cele din urmă, forţe de luptă americane care au ajuns la 550 000 de soldaţi. Statele Unite au condus şi atacuri aeriene asupra unor tinte din Vietnamul de Nord şi rute din ţări învecinate folosite pentru a furniza provizii luptătorilor din Viet Cong în sud.

Costul economic şi uman ridicat al războiului, natura coruptă şi deseori autoritară a regimului sud-vietnamez şi sansele mici de succes au făcut ca războiul să fie extrem de nepopular în America, declanşând o vastă opoziţie în toată ţara. Pentru mulţi din generaţia mea a fost o chestiune definitorie. Prima mea implicare în politică a fost o călătorie, în mai 1970, din Oberlin, Ohio (unde urmam facultatea), pentru un marş de protest împotriva războiului care avea loc la Washington, împreună cu alte sute de mii, asta după ce patru studenţi au fost ucişi la Kent State University, în urma demonstraţiilor care se opuneau bombardării Cambodgiei de către Statele Unite şi extinderii efortului de război.

Statele Unite, sub conducerea lui Richard Nixon şi a lui Henry Kissinger, consilierul lui pe

probleme de securitate naţională, au făcut apel la diplomaţie şi diplomaţi

nord-vietnamezi şi americani s-au întâlnit pentru a negocia sfârşitul conflictului. Acordurile de pace de la Paris care au urmat au fost semnate în ianuarie 1973. Acordurile nu au pus capăt conflictelor, ci mai degrabă au oferit Statelor Unite o modalitate decentă de a ieşi din conflict. Până în 1975, ca urmare a tăierii finanţării acordate Vietnamului de Sud votate

[3]

în Congres, guvernul din Vietnamul de Sud s-a prăbuşit şi ţara a fost rapid unificată sub guvernul comunist din nord.

La fel ca în Coreea, costurile de război au fost teribile oricum le-am măsura. 58 000 de soldaţi americani şi-au pierdut viaţa; la fel, mai mult de un milion de combatanţi vietnamezi şi civili. Costul economic este imposibil de calculat, dar ajunge la aproape un trilion de dolari (dacă folosim valoarea curentă a dolarului). Totuşi, nu putem să nu vedem ironia: decenii mai târziu, Statele Unite ale Americii şi un Vietnam unit, care este condus în continuare de Partidul Comunist, au o relaţie din ce în ce mai apropiată, o reflecţie a faptului că Vietnamul începe să tindă către o economie mai orientată spre piaţă şi are aceleaşi îngrijorări cu privire la intenţiile Chinei.

CREŞTEREA ECONOMICA – TIGRI ASIATICI

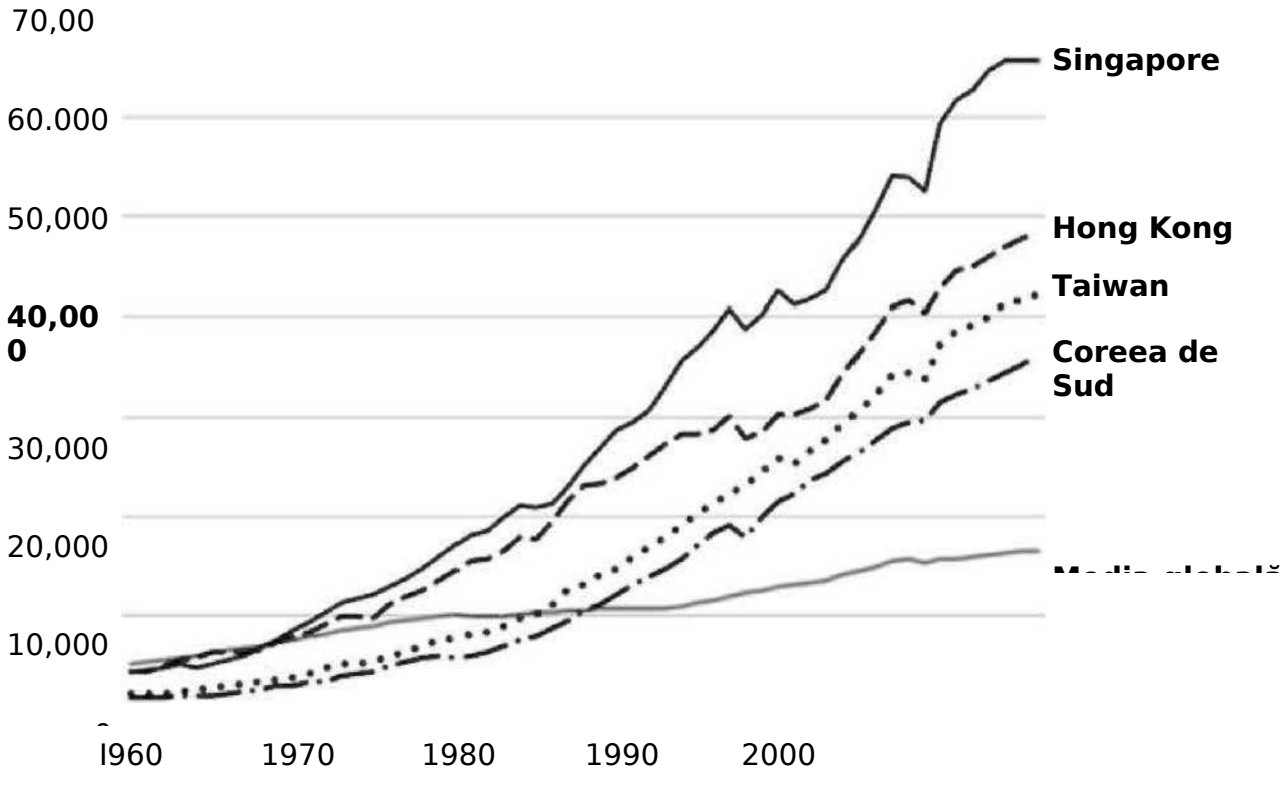

Sursă: Maddiwn Project Darabsse. versiunea 2018. tkdr, Juris, Robert Inklaar. Herman de Jong ţi Jan Luiten van Zandcn (2018), ₐReb.Li.ing, Msddisoii: New Income Comparison* and the Shape of Long-Run Economic Development". Maddison Project

MIRACOLUL ECONOMIC ASIATIC

Chiar şi cu aceste două conflicte şi altele mai mici, ceea ce s-a întâmplat în Asia de la al Doilea Război Mondial încoace intră în categoria miracolului. Speranţa de viaţă în regiune a crescut de la patruzeci şi opt de ani în 1960 la şaptezeci şi cinci, jumătate de secol mai târziu. Democraţii puternice s-au înrădăcinat în Japonia, Coreea de Sud şi Taiwan. Totuşi, cel mai mare miracol a fost cel economic. Multe dintre ţările din regiune au experimentat niveluri ridicate de creştere economică, pe perioade lungi. Cei patru „Tigri asiatici” – Hong Kong, Singapore, Coreea de Sud şi Taiwan – au experimentat creşteri medii economice mai mari de şase procente de la începutul anilor ’60 până la finele anilor ’90, o creştere mult mai mare decât media. în regiunea luată ca întreg, produsul intern brut (PIB-ul) *per capita* (în dolari, la valoarea din 2010) a crescut de la 1 300 de dolari în 1960 la 10 000 de dolari în

2018.

Există multe motive pentru acest succes economic şi există, evident, diferenţe care ţin de ce s-a întâmplat în fiecare ţară în parte. Cu toate acestea, ceea ce a tins să fie comun a fost stabilitatea politică, o cultură a muncii şi investiţiile în educaţie. Toate acestea au fost completate de ordinea externă care promova comerţul liber şi care, pentru ultima jumătate de secol, a reuşit să evite conflictele.

Contribuţia Statelor Unite la această explozie economică merită menţionată. Miracolul asiatic se datorează şi implicării americane. Ajutorul Statelor Unite şi al Aliaţilor, după al Doilea Război Mondial, a fost semnificativ şi a contribuit la cimentarea condiţiilor care au favorizat viitorul succes economic. Sistemul de alianţe al Statelor Unite, care include Australia, Japonia, Filipine, Coreea de Sud şi Thailanda, a preîntâmpinat un alt război în peninsula Coreea, ca şi uzul de forţă al Chinei împotriva Taiwanului, a descurajat proliferarea armelor nucleare şi a ajutat la formarea unor profesionişti militari pregătiţi să accepte primatul civililor. Sprijinirea comerţului liber şi deschiderea Statelor Unite către produse străine au oferit un mecanism de dezvoltare centrat pe export şi pe creştere pentru multe ţări, permiţându-le astfel să crească semnificativ standardul de viaţă al cetăţenilor. Sprijinirea democraţiei şi a drepturilor omului de către Statele Unite – şi presiunile pe care le-au făcut asupra aliaţilor de a implementa reforme politice şi de a-şi deschide societăţile – au contribuit la evoluţia multor societăţi.

Câteva dintre ţările regiunii merită menţionate

aici. Japonia, în primul rând, măcar pentru faptul că a fost prima poveste de succes a regiunii. în numai două generaţii, Japonia a evoluat de la o ţară imperialistă militară înfrântă la o democraţie funcţională, trecând, în cele din urmă, de lunga dominaţie a unui singur partid. A devenit o putere producătoare, pentru mult timp cea de-a doua economie a lumii, iar acum a ajuns cea de-a treia. Japonia a evoluat spre o constituţie care limitează rolul armatei în societate. în mod asemănător, Coreea de Sud a evoluat de la un sistem autoritar spre o democraţie adevărată. Economia ei este acum a zecea cea mai mare din lume.

China a urmat o cale fundamental diferită, dar cu rezultate la fel de extraordinare. Au trecut mai bine de şaptezeci de ani de când comunişti chinezi au dobândit controlul şi, la vremea aceea, veniturile ţării din economie au crescut de la sub 100 de milioane de dolari la peste 13 trilioane de dolari. Sub Mao Zedong, economia Chinei a fost una dintre cele mai ciudate, ţara trecând prin cea mai cumplită foamete generată de om din istoria modernă, Marele salt înainte, din perioada 1958-1962. Acesta a constat în cel mai controlat, defectuos şi de nerealizat efort de a interzice proprietatea privată asupra fermelor şi colectivizarea agriculturii chineze, care a declanşat o foamete extinsă şi a dus la moartea a aproximativ cincizeci şi cinci de milioane de oameni. Revoluţia culturală (1966-1976), un efort de a curăţa societatea chineză de multe dintre valorile sale tradiţionale, a urmat Marelui salt înainte şi a avut ca efect distrugerea a numeroase vieţi, a unui spectru vast al economiei şi societăţii, căci a fortat zeci de milioane de oameni să îsi

părăsească serviciile şi casele din oraş, să sufere o pierdere completă a libertăţii economice şi politice şi să experimenteze viaţa rurală dură. Abia după ce Deng Xiaoping a preluat puterea la sfârşitul anilor ’70, la moartea lui Mao, mici reforme de piaţă, care puteau aduce China pe drumul cel bun, au început să fie implementate. Ca rezultat al acestor schimbări, milioane de cetăţeni au fost scosi din sărăcie.

GEOPOLITICA

Niciunul dintre aspectele de mai sus nu vrea să sugereze că Asia este lipsită de provocări. Cele mai evidente sunt cele de ordin geopolitic, iar între ele ascensiunea Chinei este cel mai pronunţat. China este atât de mare, bogată (dintr-o perspectivă agregată) şi puternică încât, se poate spune, oricărei alte ţări iar fi greu să se descurce de una singură cu ea. China este partenerul principal de schimb pentru mulţi dintre vecinii ei, inclusiv Japonia, Coreea de Sud şi Australia, care se întâmplă să fie aliată a Statelor Unite. Problema acestor ţări este cum să echilibreze aceste două relaţii şi, când vine vorba despre securitate, întrebarea este până unde să se bazeze pe Statele Unite, să devină autosuficiente sau să se apropie mai mult de China.

Este încă neclar cum îşi va folosi China puterea şi cum vor reacţiona celelalte ţări. China acţionează unilateral şi destul de asertiv pentru a-şi întări puterea militară în sudul mării Chinei, în numele pretenţiilor teritoriale pe care mulţi dintre vecinii ei şi le dispută, iar

anumite ţări (cum ar fi Statele Unite) văd asta ca pe o ameninţare la adresa capacităţii lor de a-şi muta propriile forţe militare în şi din regiune. China foloseşte şi puterea sa militară, prin iniţiativa de dezvoltare „Belt on Roads”, care oferă împrumuturi către ţări din regiune pentru a finanţa ample proiecte de infrastructură, pentru a-şi întări influenta şi accesul.

Există şi alte dispute în regiune care trebuie menţionate. Rusia şi Japonia încă trebuie să semneze o încetare formală a celui de-al Doilea Război Mondial din pricina pretenţiilor legate de insulele care formează partea de nord a lanţului insular japonez. Şi mai important, Japonia şi China nu reuşesc să cadă de acord cu privire la cine este îndreptăţit să deţină insulele din estul mării Chinei. Nu pot să cadă de acord nici măcar cu privire la numele pe care ar trebui să le poarte: Japonia le cunoaşte cu numele de insulele Senkaku, iar China sub cel de Diaoyu. Ceea ce este periculos este că aceste pretenţii concurente sunt deopotrivă o reflexie şi cauza unor tensiuni mai vaste între două dintre cele mai puternice ţări ale regiunii. Dacă Japonia se va implica într-un conflict legat de aceste insule, este de aşteptat ca şi Statele Unite să o facă; dacă Japonia s-ar îndoi de ajutorul american, îşi va spori puterea militară şi, de ce nu, va dezvolta armament nuclear.

O relaţie incomodă este şi între China şi India. Graniţa de

douăzeci şi cinci de mii de mile dintre ele este încă nerezolvată şi a fost una dintre cauzele majore ale războiului din 1962. Dar tensiunile depăşesc disputele legate de frontieră şi reflectă o

competiţie strategică. Unul dintre motivele importante pentru care India a achiziţionat arme nucleare a fost faptul că acestea erau deja deţinute de China. China este aproape de Pakistan, rivalul de-o viaţă al Indiei, iar China are interesul de a frâna India astfel încât China să se poată concentra pe zonele sale din sud şi est. Dacă toate acestea par a fi o politică clasică bazată pe putere este pentru că lucrurile stau fix aşa.

Taiwanul reprezintă o situaţie separată. De când comunişţii chinezi au câştigat controlul părţii continentale în 1949 şi naţionaliştii au fugit în Taiwan, ambele părţi şi mulţi venetici au susţinut că nu există decât o singură China, singura diferenţă fiind cum anume definim ce este China. Mai puţin de două duzini de ţări menţin relaţiile diplomatice cu Taiwanul (încă numit formal Republica China), în vreme ce restul lumii fie recunoaşte pretenţiile Chinei asupra Taiwanului, fie susţine că această chestiune este încă de reglat. Statele Unite ale Americii au rupt relaţiile diplomatice formale cu Taiwanul în *1979,* dar şi-au asumat responsabilităţi unice legate de insulă, în special de a-i oferi arme defensive şi de a-şi păstra opţiunea de a-i veni în ajutor (iară a fi însă şi obligate să o facă). în acelaşi timp, Taiwanul este o entitate autonomă politic şi economic şi are multe dintre caracteristicile unei ţări independente. China continentală doreşte unificarea cu Taiwanul şi nu de puţine ori mesajul ei a fost că forţa este una dintre opţiunile pentru unificare. Alte ţări rămân neutre cu privire la întrebarea dacă Taiwanul este sau nu parte a Chinei, dar sunt interesate de modul în care o astfel de unificare s-ar petrece. Aceste ţări îşi

doresc ca procesul să fie unul paşnic, să fie voluntar şi, prin urmare, de pe poziţii care să fie acceptabile pentru Taiwan. întrebarea este dacă o rezolvare paşnică, cu care ambele părţi pot fi de acord, este realizabilă sau dacă diferite evenimente – de pildă, Taiwanul şi-ar declara independenţa, sau China continentală ar trece printr-o criză economică ce ar determina guvernul să accelereze procesul de unificare, sau paşii pe care Statele Unite îi fac pentru a creşte statutul Taiwanului – ar declanşa o criză care va duce la apelul la forţă.

O ultimă sursă posibilă a instabilităţii geopolitice în regiune este peninsula Coreea. După cum am spus deja, peninsula a fost divizată de-a lungul paralelei 38 încă de la al Doilea Război Mondial. Dincolo de mici incidente, politica de descurajare a agresiunilor a rezistat. Ambele părţi sunt bine înarmate şi există întotdeauna posibilitatea ca Coreea de Nord să fie tentată să atace, date fiind proximitatea şi vulnerabilitatea Seulului, capitala Coreei de Sud. La acestea se adaugă şi faptul că în ultimii ani Coreea de Nord a dezvoltat constant armament nuclear şi rachete de rază lungă, devenind astfel o ameninţare nu doar pentru Coreea de Sud, dar şi pentru Japonia şi restul lumii, inclusiv pentru Statele Unite. Dacă Statele Unite sunt pregătite să trăiască cu Coreea de Nord, care le poate ameninţa direct, şi să accepte un rezultat negociat prin care Coreea de Nord agreează să-şi limiteze, dar nu şi să elimine arsenalul nuclear rămâne o întrebare deschisă. Se mai pune întrebarea şi cât este de stabilă de fapt Coreea de Nord; conducerea dinastică a existat mereu şi este una dintre cele mai sărace şi mai

ermetice ţări de pe pământ. Şi, în cele din urmă, se pune şi întrebarea dacă China va permite celor două ţări să se reunifice în termeni care favorizează Statele Unite, prin plasarea unui aliat la graniţa Chinei.

Relaţia tot mai proastă dintre SUA şi China va influenţa fiecare dintre aceste chestiuni regionale şi, în multe situaţii, le va amplifica. Se poate spune că relaţia modernă sino-americană este în cea de-a patra ei fază. Prima fază, care a durat de la proclamarea Republicii Populare Chineze din 1949 până la apropierea care s-a produs în timpul mandatului preşedintelui Richard Nixon, a fost una de ostilitate. Statele Unite ar fi preferat să nu câştige comuniştii lupta de putere care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial şi, după ce au făcut-o, cele două ţari au luptat pe baricade diferite în războiul din Coreea. A doua fază a fost aceea a antipatiei comune faţă de Uniunea Sovietică, o fază în care Statele Unite şi China au lucrat împreună pentru a combate ameninţarea sovietică. A fost o relaţie care s-a construit pe realism: când guvernul chinez a omorât sute, poate chiar mii de protestatari pro-democratici în piaţa Tiananmen, în 1989, administraţia George H.W. Bush a ales să păstreze relaţia pentru a putea menţine presiunea asupra Uniunii Sovietice. Odată cu colapsul Uniunii Sovietice din 1991, relaţia a intrat în cea de-a treia fază, caracterizată de investiţii în creştere, comerţ şi integrarea Chinei în economia globală. Americanii beneficiau de produse mai ieftine, chinezeşti, şi de acces la piaţa Chinei, iar China primea capitalul necesar şi know-how-ul tehnic, însă americanii s-au desprins de această relaţie, căci nu şi-a atins scopul de a

oferi o China mai deschisă, orientată spre piaţă şi cooperantă, însă au şi creat un competitor economic. Se poate spune că relaţia dintre Statele Unite şi China intră acum în cea de-a patra fază – şi se caută o motivaţie. în lipsa unei centrări strategice sau economice, relaţia devine profund adversă.

Un factor critic în determinarea viitorului regiunii va fi rolul pe care Statele Unite aleg să îl joace în continuare. După cum am spus deja, unul dintre motivele succesului fantastic al regiunii în ultimii şaptezeci de ani este tocmai prezenţa Statelor Unite. Da, Statele Unite şi-au depăşit atribuţiile încercând să unifice peninsula Coreea prin forţă şi, apoi încă o dată, făcând promisiuni Vietnamului, care nu avea de-a face cu interesele lor. Dar prezenţa militară a Statelor Unite, implicarea lor politică şi diplomatică, sprijinirea comerţului şi investiţiilor şi, de asemenea, reputaţia de partener de încredere au contribuit extrem de mult la succesul regiunii. întrebarea evidentă este dacă Statele Unite vor mai fi dispuse să joace pe viitor acest rol. Dacă nu, ne putem imagina un viitor în care influenţa Chinei va creşte, Japonia se va reînarma şi se vor declanşa conflicte legate de peninsula Coreea şi Taiwan sau de una ori mai multe dintre celelalte dispute teritoriale nerezolvate.

PERSPECTIVE

Direcţia pe care o vor lua relaţiile SUA-China va fi critică pentru viitorul regiunii. Ce îi va determina, mai mult decât orice, traiectoria va fi dacă cele două ţări vor putea ajunge la un modus

vivendi în sfera economică, în special cu privire la tehnologiile avansate, şi în rolul pe care statul chinez îl va avea în economia acesteia. Este puţin probabil ca problemele de natură geopolitică, cum ar fi sudul mării Chinei sau Taiwanul sau diferendele cu privire la felul în care China tratează grupurile minoritare, să capete o rezolvare. Prin urmare, provocarea politicii externe va fi aceea de a gestiona aceste diferende astfel încât ele să nu scape din mână sau să pericliteze cooperarea acolo unde interesele celor două ţări se suprapun.

Nu toate provocările pe care le are regiunea sunt însă geopolitice. Una dintre ele este demografică. Regiunea îmbătrâneşte mai repede decât oricare alta din istorie. Cauzele principale sunt speranţa de viaţă, nivelul mic al imigraţiei, scăderea fertilităţii, deseori asociate cu succesul economic. Multe dintre aceste ţări (în special Japonia şi China) vor avea de înfruntat un viitor unde populaţia aptă de muncă va fi într-un procent în scădere, aceeaşi populaţie fiind în acelaşi timp forţată să suporte un număr tot mai mare de vârstnici care se pensionează.

Există şi provocări interne, politice şi economice, pe care le au de înfruntat mai multe ţări. Liderii chinezi se confruntă nu doar cu o populaţie îmbătrânită şi o pondere mult mai mare a numărului de bărbaţi faţă de cel al femeilor (toate datorate anilor în care a funcţionat limita de un copil pe familie, lucru care i-a determinat pe mulţi să opteze pentru băieţi), dar şi cu corupţia generalizată, degradarea mediului şi o economie dependentă de accesul la alte pieţe. Există o

tensiune potenţială între dorinţa Partidului Comunist de a construi o economie ?
modernă şi inovativă şi aceea de a impune limite stricte libertăţii individuale. Nu este atât de clar dacă China se poate bucura de beneficiile unei economii deschise, menţinând în acelaşi timp un sistem politic închis. întrebarea este dacă guvernul chinez poate menţine stabilitatea politică în mijlocul unor rate mai mici de creştere economică şi, dacă nu, va face oare apel la o politică externă mai naţionalistă pentru a distrage atentia de la frustrările domestice?

O altă întrebare se impune: Poate Asia să continue să fie un miracol modern? Poate susţine creşterea economică, stabilitatea politică şi pacea? Poate, dar nu este un dat incontestabil, având în vedere schimbările balanţei de putere, modernizarea militară continuă, apariţia unei Chine mai capabile şi asertive, disputele teritoriale nerezolvate, schimbările la nivel social şi întrebările legate de ce anume vor fi dispuse Statele Unite să facă pentru a menţine stabilitatea în regiune.

ASIA DE SUD

Asia de Sud este alcătuiră din opt ţări şi are circa 25% din populaţia lumii, sub 4% din suprafaţă şi aproximativ 4% din economia lumii. Regiunea include India, cea mai populată democraţie a lumii, care curând va detrona China de pe poziţia celei mai populate ţări. Populaţia totală a Asiei de Sud şi cota pe care o reprezintă din populaţia lumii se estimează că vor creşte în

următoarele decenii. Regiunea include şi trei dintre cele patru ţări cu cea mai mare populaţie musulmană din lume: India, Pakistan şi Bangladesh. în realitate, până în 2050, se estimează că India va avea cea mai numeroasă populaţie musulmană din lume, depăşind Indonezia. (Trebuie evidenţiat faptul că totuşi 80% din populaţia Indiei este hindusă.)

Majoritatea ţărilor din Asia de Sud au fost colonii britanice. Acum ele trăiesc în umbra Indiei şi a tensiunilor indo- pakistaneze, care sunt dominante. Legăturile regionale sunt slabe. Organizaţia locală regională, Asociaţia de cooperare regională din Asia de Sud, a avut un impact neglijabil, nu s-au ţinut summituri constante din pricina disputelor dintre India şi Pakistan. Este regiunea care, din punct de vedere economic, este cel mai puţin integrată lumii; comerţul dintre statele regiunii este limitat şi reprezintă doar o fracţie din comerţul extern al regiunii.

Dacă există un numitor comun, un fir care să capteze esenţa Asiei de Sud, atunci acela este lupta. Istoria modernă a regiunii a început cu un conflict şi războiul a fost de atunci o constantă. Din punct de vedere economic, regiunea este cu mult în urma restului Asiei. Nu avem astfel prea multe motive să credem că viitorul va fi fundamental mai bun sau diferit, pentru că Asia de Sud va trebui să ţină cont de realitatea sau posibilitatea unui război, a schimbărilor climatice şi a unei expansiuni a populaţiei care va consuma mica creştere economică.

O excrescenţă de cinci ţări din Asia Centrală (Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan,

Turkmenistan şi Uzbekistan), împreună cu Asia de Sud, formează regiunea cunoscută sub numele de Asia Centrală şi de Sud, însă aceste ţări sunt mai bine înţelese dacă sunt tratate separat. Istoria lor modernă ne duce înapoi la Uniunea Sovietică, pe când erau republici componente ale acesteia, câştigându-şi independenţa în 1991, la destrămarea Uniunii Sovietice. între ele sunt diferente importante, în special între cele bogate în resurse energetice (Kazahstan şi Turkmenistan) şi cele mai sărace, mai puţin stabile şi mai puţin conectate la lume (Kârgâzstan şi Tadjikistan). Ce au în comun aceste ţări (cu excepţia parţială a Uzbekistanului, care introduce un număr de reforme economice şi politice) sunt sistemele politice autoritare, un rol vast al statului în economie, corupţia considerabilă şi legăturile strânse cu Rusia şi China.

K4M>nl«n

OgAruran
U4tN*KUfl •'

J'. ' ' **L!*tS* Of COfTWM**

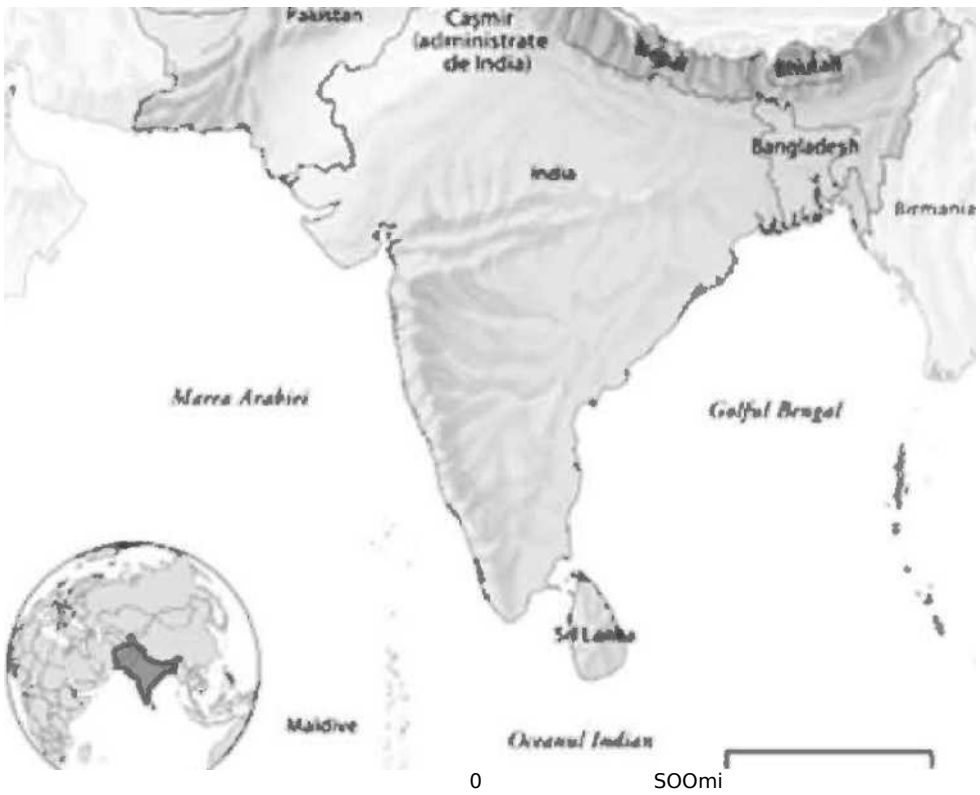

0 SOOmi

INDIA SI PAKISTAN

J

Orice discuţie legată de Asia de Sud începe şi se sfârşeşte cu India. Pe lângă populaţia acesteia, care este în creştere, economia Indiei este mare şi în ascensiune, în ultimii ani cu o puternică rată de creştere anuală de aproximativ 7%. Economia Indiei este a şaptea cea mai mare din lume şi curând va ajunge printre primele cinci, în urma Statelor Unite, Chinei, Japoniei şi Germaniei (depăşind Franţa şi Marea Britanie).

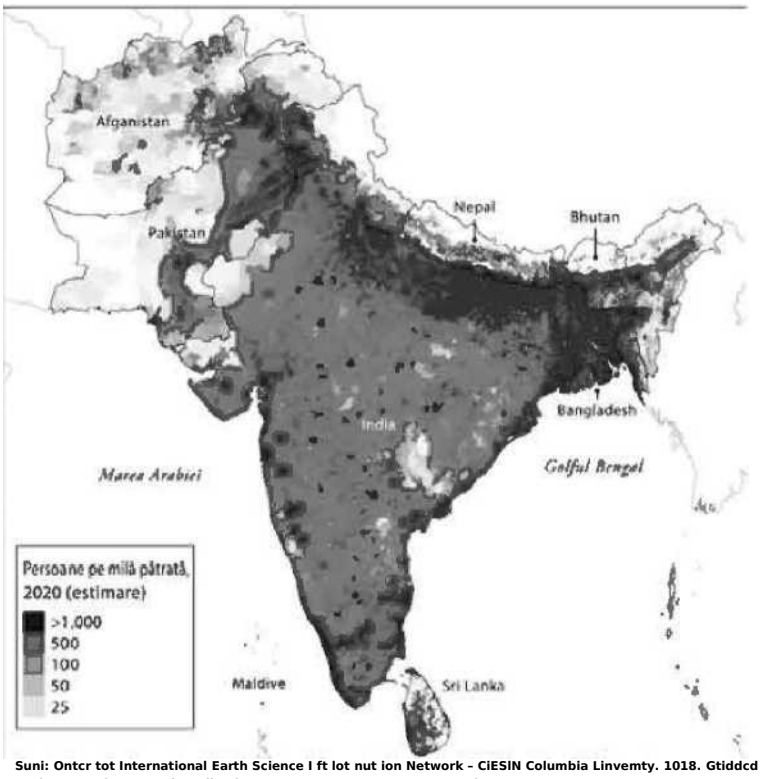

Suni: Ontcr tot International Earth Science I ft lot nut ion Network – CIESIN Columbia Linvemty. 1018. Gtiddcd Populai iuti «iTilir Wutld. Vcimwi 4 (GFW'4>; ItipulaUum Dcdm«?. Koimvi, ||. Painadn. N> Y NASA Socioeconomic Dau and Application* Center 4S1.DA< ■ Accrue 27 aiagutt 201**

Lucrurile nu au stat mereu aşa; rata anuală de creştere economică era undeva între 3 şi 5% (destul de mică pentru o ţară în curs de dezvoltare) în primele patru decenii de la independenţă. Economia Indiei este numai o cincime din cea a Chinei, deşi populaţiile celor două sunt comparabile şi au pornit de la situaţii similare, cu jumătate de secol în urmă. Dar abia după 1991 şi după adoptarea de reforme orientate spre piaţă, economia Indiei a început să accelereze, la treisprezece ani după ce China adoptase deja reformele orientate spre economia de piaţă şi începuse ascensiunea sa economică. Dar chiar şi cu aceste reforme, economia Indiei a continuat să fie ţinută în frâu de corupţie, de infrastructura defectuoasă şi de complexa birocraţie politică şi legală. Aceste realităţi au descurajat investiţiile străine. Totodată, ceea ce a redus impactul dezvoltării economice a fost populaţia foarte numeroasă şi cu o rată de creştere mare; sporul economic a fost diminuat de creşterea populaţiei. PIB-ul *per capita* al Indiei este de numai 2 000 de dolari, care nu o duce nici măcar în topul 100 al ţărilor măsurate după acest indicator.

India a cunoscut şi un progres social, alături de cel economic. Speranţa de viaţă s-a dublat de la independenţa din 1947. Gradul de alfabetizare a crescut de patru ori în aceeaşi perioadă. în ultimii cincizeci de ani, India a făcut eforturi puternice de a scoate populaţia din sărăcia extremă în care trăia. Dar, chiar şi aşa, sărăcia este în continuare generalizată, câteva sute de milioane de indieni sunt analfabeţi şi inegalităţile sunt izbitoare. Miliardari locuiesc alături de magherniţe. India a

făcut un efort imens pentru a duce electricitatea în cele mai îndepărtate sate, dar încă aproximativ 200 de milioane de indieni nu au acces curent la aceasta, fumătate din populaţia planetei care nu are acces la facilităţile igienice de bază şi la toalete se află în India. Sistemul de caste – stratificarea hinduşilor în niveluri sociale care tin de naştere – a redus mobilitatea socială şi economică şi continuă să frâneze India, mai ales în regiunile rurale. Este, astfel, poate mai productiv să vorbim despre „două Indii” – una relativ modernă, urbanizată şi dominată de o clasă de mijloc, şi o alta, mai tradiţională, rurală, dominată de sărăcie.

Cu excepţia unei scurte perioade de la mijlocul anilor 70, India a menţinut o democraţie puternică încă de la dobândirea independenţei. Pentru o bună bucată din istoria sa modernă, India a fost condusă de un Congres Naţional Indian, secular, de centru dreapta, sau Partidul Congresului, ai cărui lideri au fost asociati cu rezistenta fată de britanici şi care au condus tara în deceniile de după obţinerea independenţei. Cu toate acestea, în acest secol, partidul Bharatiya Janata, unul cu o identitate naţionalist-hindusă, a apărut ca o forţă politică puternică la nivel naţional şi de stat. O astfel de schimbare de putere este, de regulă, bine-venită, căci este esenţială pentru instrumentalizarea democraţiei; aici, India seamănă cu Japonia şi Mexicul, două ţări care au fost conduse, decenii la rând, de un singur partid şi care au evoluat asemănător spre pluralismul politic.

Pakistan, al cărui nume este un acronim derivat din părţile componente ale ţării, nu a avut o

traiectorie economică sau politică la fel de bună precum cea a Indiei. Economia sa abia dacă ajunge la o zecime din cea a Indiei, iar PIB-ulper *capita* de 1500 de dolari o aşază printre ultimele 25% dintre ţări. Politic, Pakistanul a fost şi rămâne o democraţie doar cu numele. Puterea reală este deţinută de armată şi de serviciile de informaţii. Politicienii aleşi, alţii decât cei care sunt ofiţeri retraşi din armată, exercită o foarte mică autoritate.

Bangladesh este de multe ori o ţară trecută cu vederea, deşi nu ar trebui să fie aşa. Este o ţară mult mai importantă decât Pakistanul în ceea ce priveşte comerţul global. A doua ţară după China când vine vorba despre exporturi (vestimentare); comerţul Statelor Unite cu Bangladeshul este mai mare decât cel cu Pakistanul. Bangladeshul este bine inserat în lanţul de producţie al companiilor europene, dar şi în cel al multor branduri şi retaileri americani.

De asemenea, Bangladeshul a reuşit să aducă discret îmbunătăţiri semnificative în ceea ce priveşte dezvoltarea umană a cetăţenilor tării. Măsurile sale sunt mai bune decât cele ale Indiei şi Pakistanului. Şi-a rezolvat disputa frontalieră cu India, a luat o poziţie fermă legată de terorism şi este căminul a aproape un milion de refugiaţi rohingya fugiţi din Myanmar (Birmania). Dintre aspectele mai puţin pozitive trebuie menţionat că Bangladeshul a suferit de pe urma unui regim disfuncţional, uneori autoritar, dar democraţia sa pare să se întărească. Densitatea mare a populaţiei este o altă problemă – având echivalentul a jumătate din populaţia Statelor Unite, pe o arie mai mică decât Wisconsinul. Ţara

este, de asemenea, kilometrul zero al unei crize a refugiaţilor climatici, dat fiind că ariile cu cea mai densă populaţie se află pe coastă, la nivelul oceanului.

ISTORIA

Istoria modernă a regiunii îşi are rădăcinile în Imperiul Britanic. India, care includea ceea ce azi numim Pakistan şi Bangladesh, era perla coroanei. Dar cel de-al Doilea Război Mondial i-a lăsat pe britanici secătuiţi şi asta, împreună cu anvergura pe care o căpăta naţionalismul în India, o dorinţă puternică de a se autoguverna şi o mişcare eficace, non- violentă, condusă de Mahatma Gandhi, a dus la sfârşitul perioadei coloniale. Ca în alte părţi unde această perioadă s-a încheiat, au urmat violenţe. Mulţi musulmani indieni, conduşi de Mohemmed Aii Jinnah, au încercat să-şi dobândească independenţa nu doar faţă de Marea Britanie, ci şi faţă de India. Gandhi şi Congresul Naţional Indian vedeau India nu ca pe o ţară hindusă, ci ca pe o societate democratică, seculară şi, la început, au rezistat scindării. Dar după multe lupte şi violenţe între hinduşi şi musulmani, care au costat viaţa a un milion de oameni şi au dus la crearea a douăzeci de milioane de refugiaţi, Pakistanul şi-a văzut dorinţa împlinită şi şi-a obţinut independenţa ca ţară.

Dar naşterea şi separarea a două foste colonii nu reprezintă un factor de stabilitate. Mulţi indieni, văzându-se ca o democraţie seculară şi tolerantă, nu au acceptat niciodată nevoia unei ţări separate strict pe criterii religioase; mulţi pakistanezi nu au reuşit să aibă încredere în vecinul lor mai mare.

Dincolo de toate acestea, India şi Pakistan au avut neînţelegeri legate de frontiere, în special cele din Jammu şi Caşmir, regiuni majoritar musulmane (deseori ne referim la ambele cu numele Caşmir), de la graniţa indo-pakistanezã. Pakistanul a avut provocări suplimentare, căci se compunea din două părţi diferite – Pakistanul de Est şi Pakistanul de Vest – separate de teritoriul Indiei.

La fel ca în cazul Orientului Mijlociu şi al disputelor israeliano-arabe şi israeliano-palestiniene, este posibil să vorbim despre istoria modernă a regiunii ca despre o succesiune de războaie – 1947, 1965, 1971 şi 1999 – şi de periodice războaie posibile. Caşmirul a fost centrul multora, deşi conflictul din 1971 a fost declanşat de represiunea din Pakistanul de Est, care s-a soldat cu un mare influx de refugiaţi în India. Această presiune demografică a dus la o intervenţie militară a Indiei cu scopul de a opri fluxul de refugiaţi şi de a separa permanent Pakistanul de Est de cel de Vest, acesta din urmă devenind Bangladesh, o ţară de sine stătătoare. Cea mai recentă criză a fost legată de diferende privitoare la Caşmir sau de reacţia Indiei la sprijinul pe care Pakistanul La oferit terorismului de pe teritoriul Indiei.

Asia de Sud a fost şi unul dintre teritoriile de desfăşurare a competiţiei Războiului Rece. Statele Unite au sperat că India va deveni un model al dezvoltării non-comuniste şi o alternativă la [3] China. India a fost una dintre cele mai mari destinatare ale ajutorului american. India însă nu a fost interesată să fie doar imaginea de promovare a strategiilor de dezvoltare americane şi a adoptat o poziţie de nealiniere, aderând la o

alianţă atât cu Vestul, cât şi cu blocul sovietic, deşi în practică a fost mai apropiată de Uniunea Sovietică, Aplecarea Indiei spre Uniunea Sovietică a reflectat rolul amplu al guvernului indian în dezvoltarea ţării şi lipsa de încredere în Pakistan şi în relaţia strânsă dintre America şi Pakistan. Ironic, relaţia Statelor Unite cu Pakistanul, deşi uneori prea mult pentru India, a fost rareori suficientă pentru Pakistan, care privea cu suspiciune Statele Unite, având în vedere poziţia acestora, care nu era nici pe departe una de susţinere necondiţionată.

GEOPOLITICA

Armamentul nuclear pe care ambele ţări l-au dezvoltat a transformat conflictul indo-pakistanez într-unul mult mai semnificativ. India şi Pakistan sunt acum două dintre cele nouă

ţări din lume care deţin arme nucleare. în 1974, India a testat prima dată un dispozitiv nuclear, parţial ca răspuns la dezvoltarea de armament nuclear din China. India şi China au trecut printr-un scurt război în 1962, război pe care China La câştigat cu uşurinţă, iar cele două ţări continuă să se vadă de pe poziţii agresive. Graniţa dintre ele rămâne în continuare subiect de dispută, în ciuda negocierilor repetate. Dar indiferent care va fi fost motivul Indiei pentru dezvoltarea unui program nuclear, Pakistanul i-a urmat exemplul, atât pentru a contracara ameninţarea Indiei, cât şi pentru a compensa instabilitatea sa în a face fată forţelor convenţionale ale Indiei.

Fricţiunii indo-pakistaneze i se adaugă un nou

strat de îngrijorare din cauza existenţei armelor nucleare, tocmai pentru că una dintre ele (cel mai probabil Pakistanul, ţinând cont de inferioritatea armatei convenţionale, a dezvoltării de arme nucleare tactice, de refuzul de a elimina posibilitatea de a fi prima care foloseşte armament nuclear) ar putea fi tentată chiar să le folosească. Pakistanul este tara considerată a avea creşterea cea mai rapidă a arsenalului nuclear. Mai multe crize au dus la război şi există posibilitatea ca armele nucleare să fie folosite într-un război care s-ar declanşa din resentimente istorice, din disputa asupra Caşmirului (care s-a intensificat în 2019, în urma deciziei Indiei de a revoca mult din autonomia sa) sau din faptul că Pakistanul găzduieşte terorişti care vizează India. Există şi temerea că Pakistanul va pierde controlul asupra uneia sau a mai multor arme nucleare sau a materialului nuclear, din cauza instabilităţii politice şi a loialităţilor divizate a unora dintre membrii armatei, bănuiţi a fi simpatizanţi ai grupărilor radicale islamice şi teroriste. Pakistanul prezintă şi un risc demonstrat de proliferare, căci principalul arhitect al programului nuclear, A.Q. Khan, a vândut informaţii despre armele nucleare Coreei de Nord şi Iranului.

AFGANISTAN

Afganistanul are şi el plăci de presiune geopolitică. Deşi nu a fost colonie britanică în sens formal, a fost un loc al influenţei britanice şi, pe parcursul secolului al XlX-lea, terenul de competiţie între Marea Britanie şi Rusia. Mai multe războaie sau purtat în secolul al XlX-lea între soldaţii britanici (şi indieni) şi trupele afgane loiale emirului, căci britanicii îşi doreau să

modeleze politica locală. în 1919, Afganistanul şi-a declarat independenţa.

Două episoade formatoare din era modernă a Afganistanului sunt detronarea monarhiei în 1973 şi campania militară a Uniunii Sovietice din 1979, când aceasta a intervenit în numele unui guvern secular de stânga care venise la putere cu un an înainte, printr-o lovitură de stat. Decizia sovietică de a mobiliza trupe împotriva unei gherile islamice radicale s-a dovedit foarte costisitoare; sacrificiile militare şi financiare sovietice împreună cu lipsa de popularitate a efortului de război acasă au contribuit la demiterea guvernului comunist şi la dezmembrarea din 1991 a Uniunii Sovietice.

Statele Unite au avut şi ele rolul lor în războiul sovieto-afgan, unul care, la rândul său, se va dovedi o politică costisitoare pe termen lung – pentru americani, de data asta. Statele Unite, împreună cu Pakistanul, au trimis arme şi bani rezistenţei afgane, aşa-numiţii mujahedini, care se luptau cu Uniunea Sovietică. A fost un exemplu de manual de acţiune sub acoperire; Statele Unite ofereau arme şi informaţii într-o manieră care să disimuleze implicarea lor şi să limiteze rolul său direct. Mulţi dintre aceşti „luptători pentru libertate”, sprijiniţi de Statele Unite, au ajuns să îmbrăţişeze o viziune radicală a islamului. înfrângerea sovieticilor a dus nu la dispersia lor, ci mai curând la un efort susţinut de a prelua şi a reface Afganistanul după imaginea lor radicală.

Ultimele trupe sovietice au părăsit Afganistanul în februarie 1989. Regimul sprijinit de sovietici a reuşit să mai rămână câţiva ani la putere, dar în cele din urmă a cedat în faţa unei alianţe a triburilor afgane afiliate Statelor Unite. S-a

dovedit că aceste triburi nu au putut lucra împreună şi, în 1996, după câţiva ani de război civil, au fost înfrânte de talibani, „studenţi” în pashto (limba dominantă din sudul Afganistanului). Talibanii au fost şi sunt fundamentalisti sunniti care aderă la o

> 3 1

versiune extrem ortodoxă a islamului şi cred că societatea trebuie organizată în acord cu interpretarea literală a Shariei, sistemul legislativ al islamului. Aceste concepţii sunt incompatibile cu drepturile omului, cu egalitatea de gen sau cu democraţia. Talibanii au oferit un loc sigur teroriştilor, iar asta i-a plasat în conflict cu toată lumea.

Mulţi ani mai târziu, la 11 septembrie 2001, terorişti afiliaţi cu gruparea teroristă al-Qaeda („baza”, literal – o reţea de fundamentalisti sunniti, animaţi de un credo antimodernist şi antivestic, *credo* care şi-a găsit sanctuar în Afganistan) au deturnat patru avioane, două dintre ele lovind ambele turnuri ale World Trade Center şi un al treilea Pentagonul. Al patrulea, despre care se credea că se îndrepta spre Casa Albă, s-a prăbuşit pe un câmp din Pennsylvania, după ce pasagerii au ripostat. Trei mii de oameni nevinovaţi şi-au pierdut viaţa. Atunci lucram la Departamentul de Stat, ca şef al Policy Planning Staff sub secretarul de stat Colin Powell. Dar eram şi delegatul

Statelor Unite în procesul de pace al Irlandei de Nord şi, astfel, eram la Dublin în momentul atacului. Cum toate zborurile spre Statele Unite erau suspendate, mi-am continuat misiunea, care părea dintr-odată ciudată, căci Irlanda de Nord

era de regulă asociată cu terorismul. Pe lângă însărcinările mele diplomatice, mi-am făcut timp pentru a-i scrie un mesaj lung secretarului de stat, argumentând, printre altele, că a sosit vremea ca Pakistanul să fie notificat că Statele Unite nu mai au de gând să tolereze faptul că asigură adăpost pentru talibani. Acest lucru sa şi întâmplat, dar, în timp, Statele Unite şi-au schimbat punctul de interes şi Pakistanul a revenit la vechile practici. Ceea ce a rămas însă au fost vulnerabilitatea americană, puterea teroriştilor din ziua de azi şi radicalizarea unui număr semnificativ de tineri arabi care îmbrăţişează o viziune a islamului ce i-a făcut duşmani ai Vestului şi ai modernităţii

însesi.

Guvernul taliban care a controlat Afganistanul a oferit un cămin grupării teroriste al-Qaeda, care a condus atacurile din 11 septembrie. Administraţia de atunci a Statelor Unite, cea a lui George W. Bush, a cerut talibanilor predarea membrilor al-Qaeda care operau în afara Afganistanului şi, când aceştia au refuzat, Statele Unite şi-au unit forţele cu triburile care au condus Afganistanul după detronarea fostului rege. Această coaliţie a reuşit să îi îndepărteze pe talibani de la putere în 2002. Preşedintele Bush mi-a cerut să coordonez politica Statelor Unite legată de viitorul Afganistanului de pe poziţia pe care o aveam în Departamentul de Stat. Am reuşit să ajutăm afganii să formeze un nou guvern de unitate, dar s-a dovedit incapabil să guverneze întreaga ţară sau să pună capăt luptelor.

în următorul deceniu, războiul civil a izbucnit, căci guvernul, sprijinit de forţe ale Statelor Unite

şi ale altor ţări NATO, nu a putut feri ţara de luptătorii talibani, care se bucurau în continuare de un sprijin consistent în sud (unde aveau legături etnice şi tribale) şi de sanctuar în Pakistanul vecin, care se opunea instaurării unui guvern la Kabul, guvern cu strânse
legături cu Statele Unite şi India. în anii care au urmat, războiul civil a continuat, cu talibanii preluând gradual controlul unui procent mai mare al acestei ţări cu treizeci şi cinci de milioane de locuitori, cea mai săracă naţiune din această parte a lumii. Este prea devreme să ne pronunţăm ce impact, dacă va fi să existe unul, ar avea tratativele de pace, chiar dacă acestea s-ar finaliza cu un acord.

PERSPECTIVE

Asia de Sud este o regiune importantă şi în raport cu China. Statele Unite, Japonia, Australia şi Franţa construiesc relaţii mai puternice cu India, în parte pentru a contrabalansa poziţia Chinei. India îşi modernizează armata şi are cel de-al patrulea cel mai mare buget militar din lume – se întăreşte pentru a-şi putea proiecta puterea în Oceanul Indian, unde China îşi mobilizează şi ea forţe. China se apropie de Pakistan şi îşi creează breşe investind în Pakistan, Sri Lanka şi Mal dive, parte a iniţiativei *Belt and Roads,* care promovează infrastructura şi proiectele de dezvoltare menite să crească influenţa Chinei peste hotare şi să sprijine niveluri ridicate de activitate economică acasă.

Din toate aceste motive, Asia de Sud a fost şi rămâne o parte de lume nesigură şi inconfortabilă.

Cele două cele mai puternice ţări din regiune sunt în continuare într-un conflict când cald, când rece legat de arsenalul militar, de o graniţă aflată în dispute şi de sprijinul pe care Pakistanul îl oferă terorismului. India este o democraţie cu o economie relativ

bogată, dar este frânată, mai mult decât de orice altceva, de populaţia foarte mare şi în creştere, o populaţie în care ponderea celor săraci este foarte ridicată. Tratamentul extrem de discriminant al Indiei cu privire la minoritatea musulmană – o chestiune care ridică semne de întrebare cu privire la democraţia seculară a tării şi la coeziunea socială a acesteia —

este un alt nor care întunecă viitorul ţării. Pakistanul are, la rândul său, o populaţie numeroasă şi în continuă creştere, dar şi o conducere civilă slabă, aflată la cheremul militarilor. Nu putem să ne aşteptăm la o stabilitate de lungă durată a ţării şi, dacă aceasta va fi clătinată, conflictele regionale şi cele frontalière nu vor întârzia să apară.

între timp, lupta pentru viitorul Afganistanului continuă. Bangladeshul îşi are propriile lupte de purtat, unice, căci are de înfruntat realitatea schimbărilor climatice, din cauza inundaţiilor din zona de coastă, care ar putea transforma în refugiaţi milioane de locuitori. Asia de Sud va rămâne, după toate aparenţele, o regiune care va continua lupta pentru menţinerea păcii şi pentru a oferi populaţiei încă în creştere şi foarte numeroase condiţii decente de trai.

ORIENTUL MIJLOCIU

Orientul Mijlociu a fost, este şi, cel mai probabil, va rămâne cea mai tumultoasă dintre regiunile lumii. Istoria sa, de la al Doilea Război Mondial (când cele mai multe ţări şi-au dobândit independenţa), este mai curând descrisă de diferite războaie decât orice altceva. Până şi cea mai fragmentară listă ar cuprinde războiul din 1956 dintre ţările arabe şi nou creatul stat Israel, războiul din 1956, în care Israelul, Marea Britanie şi Franţa s-au aliat împotriva Egiptului, ca reacţie la naţionalizarea Canalului Suez, 1967, Războiul de Sase Zile şi octombrie 1973 – războaie între Israel şi vecinii săi arabi, războiul dintre Israel şi Liban, care a început în 1982, războiul Iran-Irak din 1908, Războaiele din Golf, 1990-1991, purtate între o coaliţie internaţională condusă de Statele Unite împotriva Irakului, ca urmare a invadării Kuwaitului şi absorbţiei acestuia, apoi Războiul din Irak, din 2003, iniţiat de Statele Unite. Astăzi există numeroase conflicte în interiorul şi între ţări, unele dintre ele, de mai bine de zece ani, ducând la un cost uman teribil. De asemenea, trebuie ţinut cont că există şi potenţialul mai mult decât real al unui conflict suplimentar.

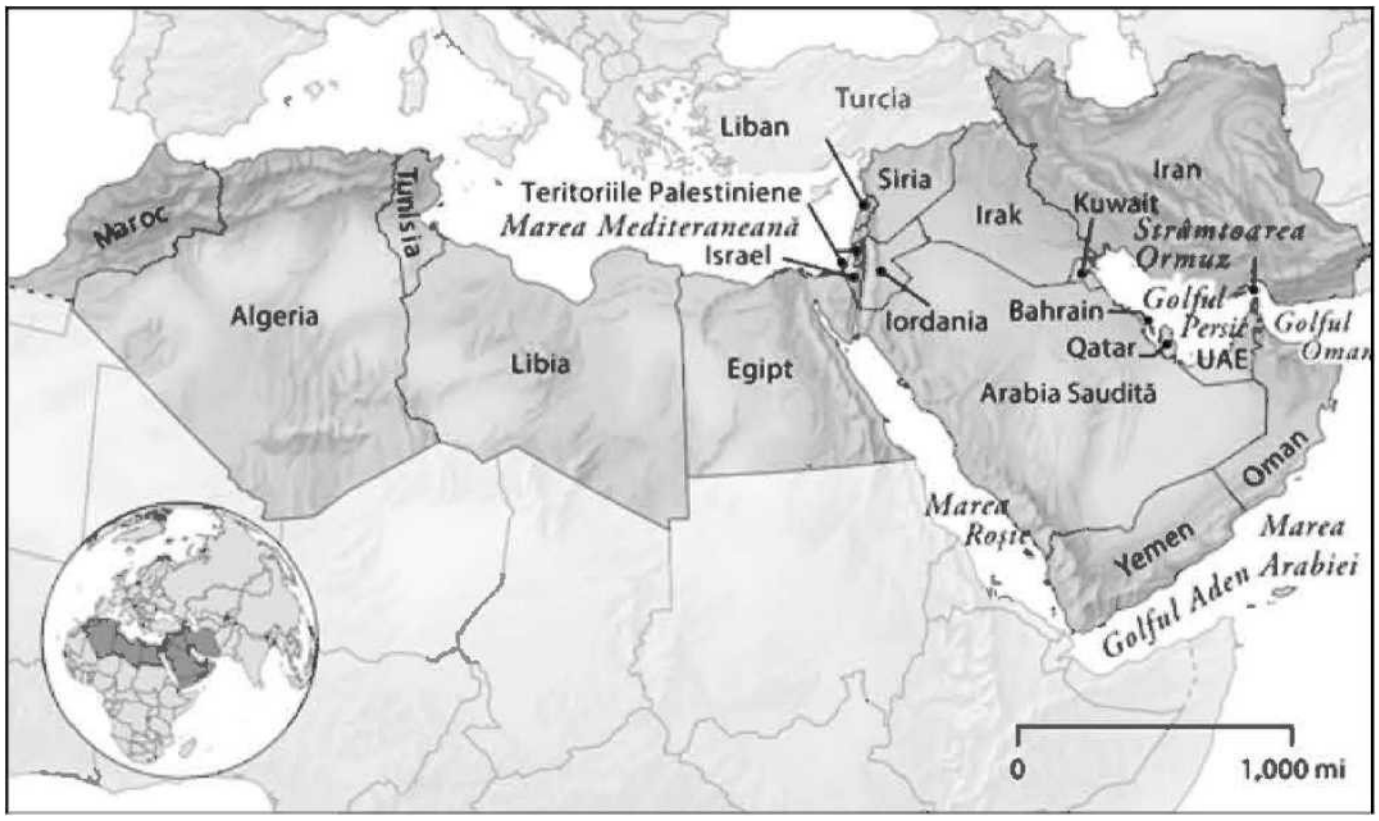

Nici măcar numele regiunii nu este unul cu care toată lumea să fie de acord; pentru unii, rămâne Orientul Apropiat (dată fiind proximitatea faţă de Europa şi, prin comparaţie cu Asia, Orientul îndepărtat), pentru alţii, Asia de Sud-Vest, deloc surprinzător, dacă privim cu atenţie o hartă. în realitate, regiunea este alcătuită din trei elemente geografice. Egiptul şi cele patru ţări din Africa de Nord (Algeria, Libia, Maroc şi Tunisia – numite uneori Magreb), cele patru ţări levantine (Israel, Iordania, Liban, Siria şi Teritoriile Palestiniene) şi cele nouă ţări ale Golfului Persic sau, altfel spus, Peninsula Arabă sau Golful Arab (Bahrain, Iran, Irak, Kuwait, Oman, Quatar, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite şi Yemen). Unii se referă la regiune ca la Marele Orient Mijlociu, pentru a sublinia includerea celor trei subregiuni. Totuşi, cel mai des, regiunea este numită Orientul Mijlociu, aşa cum vom face şi noi aici.

Populaţia totală a regiunii ajunge la 450 de milioane de locuitori, aproximativ o treime din populaţia Chinei sau a Indiei. Distribuţia populaţiei nu este unitară; Egiptul are o populaţie de ordinul a 100 de milioane, în vreme ce Bahrainul are două milioane. Majoritatea

populaţiei este arabă, o desemnare etnică a populaţiei care descinde din triburile regiunii. Aproape toţi sunt musulmani, deşi trebuie spus că mai mult de trei pătrimi din cei 1,8 miliarde de musulmani din lume nu sunt arabi. Musulmanii din Orientul Mijlociu sunt preponderent sunniţi, definiţi în funcţie de ce înţeleg ei prin descinderea de drept din profetul Mohamed şi tot mai diferenţiali de tradiţii şi cu identitate diferită de musulmanii shiiţi, care se află mai cu seamă în Irak, o ţară ce nu este arabă şi nici de limbă arabă. Mai sunt şi kurzii, ca şi multe alte minorităţi musulmane, alawiţii, care au condus Siria vreme de decenii, şi mici comunităţi de creştini. Israelul este distinct, fiind preponderent evreu, iar limba vorbită fiind ebraica.

PIB-ul regiunii este modest, circa 3,5 triliarde de dolari, aproximativ 4% din GDP-ul total al lumii. Germania, cu o populaţie de cinci ori mai mică, are o economie mai mare decât întregul Orient Mijlociu. Producţia de bunuri cerute în afara regiunii este aproape neglijabilă. Inovaţia, cu excepţia Israelului, este rară, dacă nu complet inexistentă. Multe dintre guverne, mai cu seamă cele din Golful Persic, sunt dependente exclusiv de veniturile rezultate din vânzarea de petrol şi gaz. Pentru întreaga regiune, exportul de petrol reprezintă mai mult de jumătate din totalul exporturilor. Guvernele domină economiile. Corupţia este generalizată. Agricultura, cu excepţia, din nou, a Israelului, nu este nici modernă şi nici extinsă.

Statisticile umane sunt ceva mai bune. O majoritate amplă a tinerilor din regiune au acces la educaţie până la vârsta de şaisprezece ani, dar

educaţia pe care o primesc este slabă şi face foarte puţine pentru a-i pregăti pentru lumea modernă. Deloc surprinzător, rata şomajului în rândul populaţiei tinere este mult peste media globală, la fel ca şi participarea la economie a fetelor şi femeilor.

O majoritate zdrobitoare a guvernelor este definită de autocraţie. Unele sunt conduse de monarhii ereditare. Restul, în bună parte, sunt conduse de indivizi aflaţi în strânsă legătură cu armata sau cu partidele politice dominante. Identităţile naţionale şi loialitatea pentru ţară concurează, deseori, cu alte loialităţi – fie ele faţă de un trib, sectă sau religie anume.

ORIENTUL MIJLOCIU şi AFRICA DE NORD – RESURSE GLOBALE DE

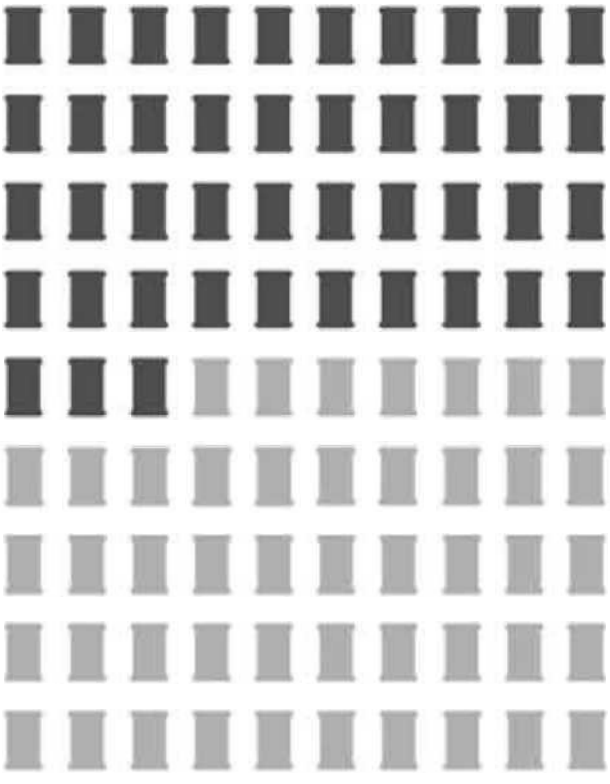

ENERGIE

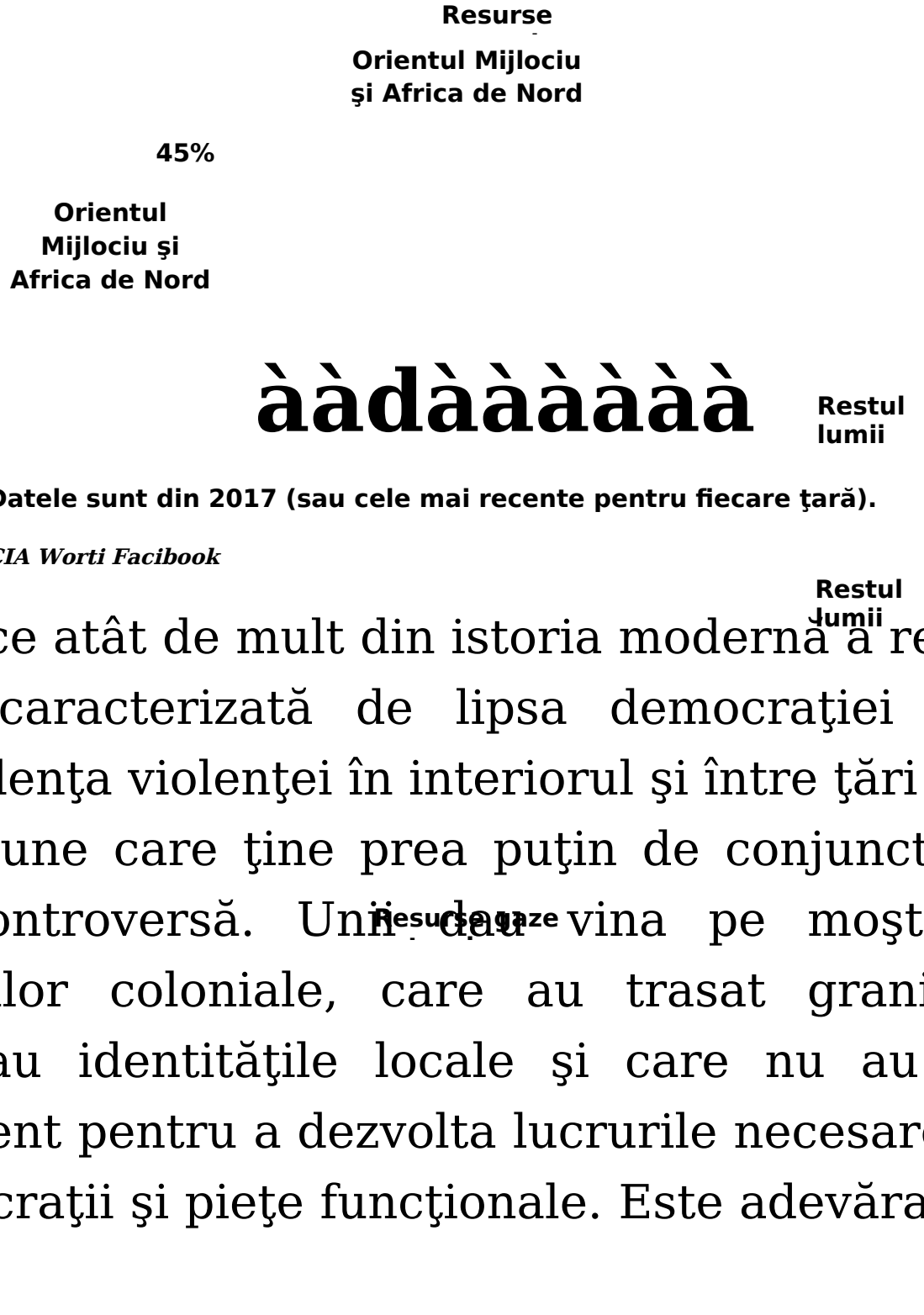

De ce atât de mult din istoria modernă a regiunii este caracterizată de lipsa democraţiei şi de prevalenţa violenţei în interiorul şi între ţări este o chestiune care ţine prea puţin de conjunctură şi de controversă. Unii dau vina pe moştenirea puterilor coloniale, care au trasat graniţe ce ignorau identităţile locale şi care nu au făcut suficient pentru a dezvolta lucrurile necesare unor democraţii şi pieţe funcţionale. Este adevărat, dar,

ca o explicaţie pentru nereuşitele regiunii, devine destul de slabă având în vedere că mai bine de jumătate din puterile coloniale au dispărut din peisaj. Ţări din Asia, care au fost colonii, sunt astăzi înfloritoare. Statele Unite, se poate argumenta, temându-se de instabilitatea care s-ar fi putut crea în regiune, nu au făcut din promovarea democraţiei o prioritate a politicii sale externe din regiune. Alţii, pe de altă parte, au atribuit traiectoria regiunii oamenilor şi culturii, în special absenţei unei demarcaţii clare între islamul politic şi cel religios, dar şi reacţiilor arabe la provocările aduse de modernitate şi de globalizare. Dar, oricare ar fi cauza sau cauzele, rămâne indiscutabil faptul că Orientul Mijlociu a eşuat să creeze condiţiile necesare libertăţii, stabilităţii şi prosperităţii.

Aşadar, de ce o regiune care dă seama doar de un mic procent al populaţiei totale a lumii şi de unul la fel de mic când vine vorba despre economie este atât de prezentă în ştirile de pretutindeni? De ce contează Orientul Mijlociu atât de mult? Unul dintre motive este energia. Petrolul şi gazul Orientului Mijlociu alimentează la propriu o mare parte din economia globală. Orientul Mijlociu este sursa a peste jumătate din rezervele atestate de petrol ale lumii; Arabia Saudită are a doua cea mai mare rezervă de petrol (după Venezuela), este a doua producătoare de petrol după Statele Unite şi este cel mai mare exportator de petrol din lume. Regiunea este, de asemenea, sursa a aproape jumătate din rezerva de gaze naturale din lume, cu trei ţări (Arabia Saudită, Qatar şi Iran) care se numără printre primele patru din lume. Mulţi dintre cei mai

puternici membri din Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol, sau OPEC, cartelul care influenţează distribuţia şi preţul petrolului de mai bine de şaizeci de ani, sunt din Orientul Mijlociu.

O a doua explicaţie legată de importanţa regiunii este religia. Ierusalimul este centrul celor trei mari credinţe ale lumii: creştinismul, islamismul şi iudaismul. Miliarde de oameni aparţinând acestor confesiuni trăiesc pretutindeni în lume şi sunt foarte legaţi de tot ce se petrece aici. Relaţiile internaţionale nu au de-a face numai cu chestiunile de stat şi cu interesele naţionale; ele au de-a face şi cu ideile* idealurile şi tot ce-i motivează pe oameni, iar religia se numără printre aceste categorii.

Un al treilea rând de motive este cu siguranţă negativ. Orientul Mijlociu este sfâşiat de violenţe. E plin de terorişti. în ultimii ani, regiunea a generat jumătate din atacurile teroriste care au avut loc peste tot în lume. Numai în 2014 aceste atacuri au costat vieţile a peste douăzeci de mii de oameni. Mai mult, tot aici există numeroase organizaţii militare şi paramilitare pe care guvernele nu le pot controla. Există şi pericolul proliferării nucleare – anumite scenarii vorbesc despre posibilitatea ca Iranul să înceapă să deţină arsenal nuclear, lucru care ar declanşa un conflict, ar determina alte ţări să urmeze acelaşi model şi să dezvolte, la rândul lor, arme nucleare.

Şi, deloc printre ultimele motive, există Israelul şi conflictul israeliano-palestinian. Statul Israel a fost creat în 1948; culminarea mişcării sioniste, care a devenit extrem de puternică în prima parte a secolului XX, s-a împlinit după Holocaust, în timpul căruia şase milioane de evrei au fost ucişi

de naziştii germani. Evreii au ajuns să creadă că singura cale de a evita o tragedie similară pe viitor este să aibă o ţară a lor. Multe guverne din lume au fost de acord, şi un vot în ONU a legitimat formal statul Israel. în acelaşi timp, lumea arabă fie dispreţuieşte, fie urăşte Israelul ca pe o creaţie a Vestului care le-a fost impusă şi pentru care palestinienii au plătit preţul, rămânând Iară o tară a lor. Este un conflict care a rămas deschis

de ani întregi[3] şi a atras atenţia lumii într-un grad care, deseori, a părut să depăşească mizele imediate.

ISTORIA

Cum se întâmplă întotdeauna, este util să revizuim istoria pentru a putea înţelege mai bine prezentul. Orientul Mijlociu modern datează de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Am asistat la declinul încet, lung al Imperiului Otoman, cu centrul, pentru bună parte din existenţa sa, în Istanbulul de azi şi care, vreme de cinci secole, s-a întins peste mult din ceea ce azi constituie Orientul Mijlociu, Africa de Nord, Europa de Sud şi Asia. A doua direcţie a fost apariţia unei Europe mai puternice, care căuta colonii. Aceste două direcţii s-au intersectat în timpul Primului Război Mondial, care a fost începutul sfârşitului Imperiului Otoman (înlocuit, în parte, de ridicarea Republicii Turce, modernă, seculară, cu capitala la Ankara) şi divizarea unei mari părţi din fostul Imperiu Otoman în colonii europene.

Tranziţia de la Imperiul Otoman la stăpânirea exercitată de Europa colonială a fost formalizată

în Acordul Skyes-Picot, la care s-a ajuns în secret, în 1916, în vreme ce Primul Război Mondial era în toi, acord în urma căruia un diplomat francez şi unul britanic au divizat practic ceea ce a fost Orientul Mijlociu controlat de otomani în sfere de influentă britanice şi franceze. Această epocă europeană a durat cam patru decenii, terminându-se cu epuizarea puterilor europene la capătul celor două războaie mondiale. Naţionalismul arab era în creştere şi, odată cu acesta, şi dorinţa de a avea ţări oficiale.

Izbucnirea Războiului Rece şi a crizei Canalului Suez din 1956 a fost centrală în trasarea unei noi epoci a Orientului Mijlociu. Conducătorul naţionalist al Egiptului, Gamal Abdel Nasser, a preluat controlul asupra Canalului Suez, un canal maritim esenţial, economic şi strategic. Ca răspuns, Marea Britanie, Franţa şi Israelul au conspirat politic şi au colaborat militar pentru a-l slăbi pe Nasser, în care europenii vedeau o ameninţare la adresa intereselor din regiune, iar israelienii, un punct nodal pentru arabii din lume. Dwight Eisenhower, preşedintele Statelor Unite, a văzut în preluarea Canalului Suez de către britanici, francezi şi israelieni o acţiune greşită, căci credea că asta îi va împinge pe arabi să se apropie de Uniunea
Sovietică şi va deturna atentia internaţională de la uzul brutal de forţă al Uniunii Sovietice în stingerea disensiunilor din Ungaria. Presiunea economică şi diplomatică americană a fost cea care a forţat cele trei ţări să redea Egiptului controlul asupra canalului. A fost un exemplu clasic de folosire a mijloacelor economice pentru a atinge scopuri politice, un gest deseori numit

geoeconomic. Din acel moment, europenii vor juca cel mult un rol de sprijin într-o regiune dominată de localnici şi de puternicii lor susţinători.

Următoarele câteva decade au fost marcate de conflicte care au influenţat traiectoria regiunii într-un mod durabil. Războiul din 1967 dintre Israel şi ţările vecine (declanşat de blocada Egiptului pe care acesta a pus-o asupra strâmtorii Tiran, pe care flota israelienilor o folosea pentru traversarea Mării Roşii, dar care a început cu un atac aerian al israelienilor asupra pistelor de aterizare ale egiptenilor) a fost un astfel de conflict. După şase zile de lupte, Israelul a ocupat peninsula Sinai şi Fâşia Gaza (ambele controlate de Egipt), înălţimile Golan (controlate de Siria), Cisiordania şi Ierusalimul de Est (atunci, sub autoritate iordaniană). Războiul din 1967 – mai mult decât oricare altul, excepţie poate războiul din 1948 dintre ţările arabe şi Israel, care a izbucnit imediat după naşterea statului Israel – a definit parametrii diplomatici din Orientul Mijlociu pentru următoarea jumătate de secol, mutând interesul disputelor existente dinspre existenţa Israelului spre întinderea sa teritorială.

Şase ani mai târziu, în octombrie 1973, a avut loc un alt război între Israel şi vecinii apropiaţi, cunoscut sub numele de Războiul de lom Kipur, pentru că a început în prima zi, Ziua Ispăşirii, a acestei sărbători. Iniţiat de vecinii arabi ai Israelului, a fost o încercare a acestora de a întoarce status quo-ul post 1967 sau, cel puţin, de a demonstra super-puterilor că ceea ce sa întâmplat este prea periculos pentru a i se permite să se păstreze în continuare. Israelul a câştigat, dar numai după

câteva eşecuri. Războiul a fost şi o bună ocazie ca Statele Unite şi Uniunea Sovietică să se implice, atât diplomatic, cât şi prin oferirea de asistenţă militară, unii de-o parte, alţii de cealaltă.

Un aspect pozitiv al conflictului a fost acela că a pregătit scena pentru abordarea diplomatică pe care a iniţiat-o preşedintele egiptean, Anwar Sadat, care, în 1977, a vizitat Israelulşi s-a adresat parlamentului israelian cerând pacea. Vizita lui Sadat a declanşat negocieri care, în cele din urmă, au adus o pace formală între Israel şi Egipt, precum şi restituirea pământului egiptean pe care

Israelul l-a ocupat în războiul din 1967. Discuţii ulterioare au stabilit condiţiile de pace dintre Israel şi Iordania, oferind şi un grad de stabilitate (deşi nu s-a ajuns la o pace formală) între Israel şi Siria.

Ceea ce nu a făcut însă războiul din 1973 a fost să schimbe situaţia Palestinei. Palestinienii au rămas fără stat şi divizaţi, unii locuind pe teritoriul israelian câştigat de la Iordania, în războiul din 1967 (cunoscut de unii sub numele de Cisiordania, teritoriile ocupate, iar de israelieni ca ludeea şi Samaria), iar alţii locuind în Gaza (pe care Egiptul a administrat-o înainte de 1967), după cum alţii au fost expulzaţi sau au plecat voluntar în timpul războiului din 1948 şi care, decenii mai târziu, au rămas refugiaţi în ţările învecinate, mai ales Liban şi Iordania.

Multiple eforturi diplomatice, conduse, în marea lor majoritate, de Statele Unite, precum şi încercarea redutabilă de la Oslo, la începutul anilor >90, condusă de israelieni şi de palestinieni, nu au reuşit să ofere un rezultat acceptabil atât pentru israelieni, cât şi pentru palestinieni. Toate aceste eforturi au fost făcute în baza Rezoluţiei 242 a ONU, care a solicitat Israelului să se retragă din teritoriile obţinute prin războiul din 1967, o rezolvare justă pentru criza refugiaţilor palestinieni şi respectarea suveranităţii, a integrităţii teritoriale şi independenţei politice a fiecărui stat din zonă, împreună cu dreptul de a trăi în pace în interiorul unor graniţe sigure şi recunoscute, la adăpost de ameninţări şi violenţă.

Ceea ce această rezoluţie şi altele care i-au urmat nu au făcut [3] >

a fost să ofere detaliile specifice ale implementării unor astfel de obiective. Aşa-numitele chestiuni finale, printre care graniţele Israelului şi ale unui posibil, viitor stat palestinian, garanţiile de securitate, soarta refugiaţilor palestinieni care locuiesc în afara Israelului, precum şi a israelienilor din teritoriile ocupate şi statutul Ierusalimului, au fost lăsate pe seama negocierilor. în Israel acest lucru a dus la crearea de diviziuni foarte puternice legate de gradul de compromis acceptabil şi ce anume ar trebui să ceară în schimb. Perspectiva rezolvării diplomatice s-a diminuat pe măsură ce Israelul a creat zone locuibile în teritoriile ocupate, iar astfel restituirea lor a devenit mai complicată – sute de mii de israelieni locuiesc acolo – şi, în consecinţă, conceperea unui stat palestinian viabil a fost mult mai dificilă odată cu această problemă teritorială. Faptul că palestinienii au fost şi sunt separaţi nu numai geografic, dar şi politic a făcut mult mai dificilă obţinerea unui acord – liderii palestinieni nu s-au arătat doritori să accepte propunerile americane şi israeliene care ofereau multe palestinienilor, chiar dacă nu tot ce şi-ar fi dorit. Rezistenţa violentă, care a luat forma terorismului sau a intifadelor (literal, „alungare” în arabă – dar este vorba despre proteste susţinute care au presupus atât disobedienţă civilă, cât şi violenţă), nu a reuşit să schimbe în vreun fel datele problemei.

Unii observatori cred că timpul pentru o soluţie care să presupună două state a trecut şi că palestinienii ar fi trebuit să accepte ofertele anterioare ale israelienilor, care acum nu mai sunt o opţiune. Alţii cred că posibilitatea de a se ajunge

la două state este mult mai slabă, însă nu inexistentă. Alte posibilităţi, de asemenea, sunt luate în calcul, cum ar fi un plan prin care Iordania ar intra în posesia anumitor zone palestiniene. Alte idei includ state palestiniene în Cisiordania şi Gaza, alături de statul Israel (o abordare tri-stat) sau o soluţie stat-unic, în care palestinienii ar deveni rezidenţi permanenţi sau chiar cetăţeni ai Israelului, un rezultat de care anumite voci se tem că ar ameninţa fie identitatea evreiască a Israelului, fie democraţia. Toate alternativele au puncte nevralgice; realitatea cea mai probabilă în viitorul apropiat este o continuare a ocupaţiei care există în prezent sau o versiune a ei în care Israelul ar anexa anumite teritorii unde sunt mai multe aşezăminte, în vreme ce palestinienii ar avea un grad de autonomie, în părţi ale Cisiordaniei şi Gâzei.

IRAN SI IRAK

Nu este posibil să spunem povestea Orientului Mijlociu modern fără a preciza importanţa Iranului şi a Irakului. Spre deosebire de celelalte ţări din regiune, Iranul nu este nici o ramură arabă, nici una sunnită a islamului. Este persan şi predominant şiit, o ramură a islamului care s-a ivit în urma unei dispute legate de descendenţa corectă din profetul Mohamed şi, în timp, a ajuns să reflecte practici şi tradiţii diferite.

Pentru mai bine de trei decenii după cel de-al Doilea Război Mondial, Iranul a fost stabil, relativ secular, pro-vestic, proamerican, în parte din cauza temerilor (pe bună dreptate) pe care mulţi iranieni le aveau legate de ambiţiile sovieticilor.

Ca majoritatea ţărilor din regiune, Iranul a fost condus de un lider autoritar, Şahul Reza Pahlavi, vreme de aproape patruzeci de ani. Şahul, aşa cum i se spunea, a fost sprijinit de Statele Unite şi de guvernele Marii Britanii, care i-au venit pe ascuns în ajutor pentru a răsturna un prim-ministru naţionalist votat la putere la începutul anilor ’50 şi care urmărea să slăbească puterea Şahului şi să distanţeze Iranul de Vest.

Stabilitatea şi orientarea politică a Iranului s-au dovedit temporare, cu toate acestea, în 1979 o revoluţie l-a detronat pe Şah. Ayatollahul Ruhollak Khomeini, o venerabilă figură religioasă, a condus revoluţia şi a instituit un sistem teocratic unic, care a cumulat autoritatea religioasă şi politică şi a insistat să construiască o societate care să se conformeze unei interpretări stricte a Coranului. Există elemente democratice ale sistemului iranian, cum ar fi Parlamentul şi alegerile prezidenţiale, dar nu este o democraţie, din pricina rolului disproporţionat al autorităţilor religioase şi militare în mediul politic şi a tendinţei lor de a face apel la violenţă pentru a pune capăt conflictelor.

Irakul, cel puţin pe hârtie, este ţara arabă care le are pe toate: petrol, apă, pământ arabil şi o populaţie vastă şi educată. Eliberându-se, după secole de ocupaţie otomană şi britanică, ar fi trebuit să evolueze într-un „tigru” al Orientului Mijlociu, unul care să semene cu ţările de dimensiuni similare din Asia, care au explodat economic şi care au făcut tranziţia, cel puţin în parte, de la autoritarism la democraţie.

Dar lucrurile nu au mers în această direcţie. Conducerea tării poartă mare parte din vină, mai

cu seamă Saddam Hussein, care, vreme de patru decenii (din 1979 până în 2003), a condus violent, în numele unei minorităţi sunnite, în detrimentul majorităţii şiite, a populaţiei kurde şi a vecinilor Irakului. Cultura politică a Irakului şi tradiţiile sale pot fi şi ele o explicaţie, căci, chiar şi înainte de Saddam, Irakul a fost caracterizat de guverne represive şi de conflicte frecvente între multele facţiuni ale tării.

Istoria Iranului şi a Irakului este legată inextricabil şi print- un conflict care a avut loc în timpul Războiului Rece şi cu care, acesta din urmă, a avut foarte puţin de-a face. Războiul Iran-Irak a început în 1980 cu invadarea Iranului de către Irak; chiar şi acum, privind în urmă, este greu de identificat motivele Irakului, cu toate că este posibil ca ele să fi avut de-a face cu reducerea interesului pentru şi a extinderii noului regim islamic radical, care venise la putere cu numai câteva luni înainte şi care chema întreaga regiune la revoluţie. Saddam Hussein a considerat un astfel de apel ca fiind inflamator şi s-a temut că populaţia sa şiită, destul de numeroasă, s-ar putea ridica împotriva lui şi a sunniţilor ca el. Oricare ar fi fost motivele Irakului, războiul a durat opt ani, a costat vieţile a aproape unui milion de oameni şi a afectat substanţial ambele ţări, în parte şi din cauza folosirii armelor chimice de către Irak. Războiul s-a terminat, dar a plantat seminţele invadării Kuwaitului în 1990 de către Saddam Hussein, care a simţit că ţările arabe nu au făcut niciodată suficient pentru a compensa faptul că Irakul a intervenit în Iran. Războiul a lăsat în urmă şi nemulţumirea iranienilor cauzată de lipsa de reacţie internaţională cu privire la agresiunea

irakiană, aceştia devenind mult mai loiali conducătorului lor care a fost singurul care a apărat ţara.

Sfârşitul Războiului Rece a deschis o nouă eră în regiune, una dominată la început de singura super-putere care rămăsese în joc, Statele Unite ale Americii. Epoca s-a deschis cu invadarea şi ocuparea Kuwaitului de către Saddam Hussein în august 1990. Statele Unite, sub conducerea lui George H.W. Bush, şi aproape întreaga lume au rezistat acţiunii irakiene, pentru a refuza Irakului resursele energetice ale Kuwaitului şi pentru a evita crearea unui precedent legat de posibilitatea de a folosi forţa armată pentru a schimba frontiere. După ce eforturile diplomatice, susţinute de sancţiuni economice, au eşuat în a-l convinge pe Saddam Hussein să-şi retragă trupele, o coaliţie condusă de SUA, formată din peste douăsprezece ţări şi aproximativ 750 000 de soldaţi, a trecut la acţiunea militară, eliberând Kuwaitul după şapte săptămâni de război. Saddam, cu toate acestea, a reuşit să rămână la putere, pregătind terenul pentru alte intervenţii în anii care vor urma.

Există numeroase analize care au avut ca subiect motivele pentru care administraţia Statelor Unite sub George W. Bush a iniţiat războiul din 2003 cu Irakul, motive care includ îngrijorarea că acesta ar putea avea un program nuclear secret şi că, dacă Irakul ar deveni o democraţie, ar fi un bun exemplu pe care toate ţările din regiune vor trebui să îl urmeze. Eram în Departamentul de Stat, servind ca oficial de rang înalt, în perioada premergătoare izbucnirii războiului din Irak şi am susţinut cauza neintrării

în război. Argumentele mele ţineau de ideea că Statele Unite au opţiuni mai bune de a-şi apăra interesele fundamentale şi că transformarea Irakului într-o democraţie va fi deopotrivă teribil de dificilă şi costisitoare.

Cei care au militat pentru război au avut câştig de cauză, iar rezultatul a fost un conflict care, din toate punctele de vedere, sa dovedit costisitor. Sute de mii de irakieni şi-au pierdut viaţa şi mai mult de patru mii de americani au murit în ceea ce, într-o carte anterioară, am descris ca fiind „un război al unei alegeri prost sfătuite”. A înlătura un guvern este una, a pune în loc ceva mai bun care să poată rezista este cu totul altceva, ceva mult mai greu de obţinut. în acest caz, schimbarea de regim s-a dovedit posibilă, dar construirea unei naţiuni, definită ca efortul de a construi în altă ţară instituţii politice, economice,

de securitate şi sociale funcţionale, s-a dovedit complicată. Costul mare, financiar şi uman, al războiului, împreună cu războiul care se purta, în acelaşi timp, în Afganistan – unde rezultatele nu justificau nicicum costurile –, i-a nemulţumit pe mulţi americani, nu numai în ceea ce priveşte intervenţia militară, ci şi rolul activ al Statelor Unite în lume, în general. Ironic, Iranul a fost cel care s-a dovedit a beneficia de pe urma războiului, căci vechiul său inamic Irakul, a rămas prea slăbit şi divizat pentru a continua o ofensivă. Irakul, pe de altă parte, era consumat de confruntări civile între populaţiile kurde, sunite şi şiite care au izbucnit în lipsa unui guvern central puternic şi din pricina lipsei consensului cu privire la cum anume, în Irakul post-Saddam, ar trebui împărţită puterea.

PRIMĂVARA ARABĂ

Când cetăţenii au protestat împotriva conducătorilor lor autoritari, în mare parte din lumea arabă, începând cu ultimele zile ale anului 2010, speranţele că numeroase sectoare ale acestei regiuni aveau să se îmbunătăţească erau mari. Numite Primăvara Arabă, protestele aveau în comun frustrarea populară în faţa guvernelor deseori corupte, autocrate şi incapabile să ofere un standard de viaţă decent pentru majoritatea cetăţenilor. Mulţi comentatori şi activişti din zonă au sperat că acest val de proteste populare care au început în Tunisia, s-au răspândit în Egipt, Libia, Siria, Bahrain, Yemen şi în alte locuri vor reuşi să declanşeze în sfârşit reforme politice în cadrul unor societăţi care ştiau foarte puţine despre libertate şi participare democratică. Mulţi au crezut că noile tehnologii, mai ales telefoanele mobile, internetül, platformele de socializare vor înclina balanţa puterii dinspre guvernele de tip autoritar spre individ, prin facilitarea comunicării şi a fluxului de informaţie.

Lucrurile însă nu s-au petrecut aşa. în Egipt şi în Libia, conducătorii au fost înlăturaţi de la putere, dar în Egipt regimul autoritar a revenit după nici un an, interval în care Frăţia musulmană, o mişcare ce a sporit dramatic rolul religiei în sfera politică şi a limitat libertatea individuală, a fost votată la conducere, apoi destituită de militari, în mijlocul unor puternice tulburări sociale. Egiptul are de înfruntat un viitor dificil, populaţia creşte cu mai bine de un milion de oameni pe an, economia este incapabilă să îi întreţină, iar sistemul politic se bazează pe represiune, ca

suport pentru propria supravieţuire. în Libia, înlăturarea liderului Muammar al- Qaddafi a dus la un haos îndelungat şi la divizarea efectivă a ţării în trei regiuni. în ambele ţări, haosului şi represiunii nu li s-au putut opune o opţiune viabilă. între timp, în Iranul nearab, guvernul a făcut apel la forţă pentru a înăbuşi rapid demonstraţiile.

Protestele din Siria împotriva guvernului lui Bashar al-Assad au devenit violente, iar guvernul a căzut în favoarea opoziţiei. Zeci de mii de suniţi radicali au sosit din toată regiunea pentru a lupta împotriva guvernului, care a fost şi este dominat de o minoritate alawită asociată cu o ramură a islamului siit. A urmat un război civil în toată puterea cuvântului, cu guvernul menţinându-se datorită sprijinului pe care l-a primit din Iran şi Rusia şi reticentei Statelor Unite şi a altora de a interveni într- li >

un mod coerent pentru a sprijini opoziţia. 500 000 de sirieni şi- au pierdut viaţa şi mai mult de jumătate din populaţie a rămas fără casă. Costul reconstruirii ţării este imens, dar ajutorul internaţional nu poate compensa absenţa unui compromis politic de substanţă, iar acest lucru nu pare să se întâmple.

Statele Unite au intervenit militar în Siria, nu pentru a detrona regimul, ci pentru a ataca Statul Islamic (ISIS), o organizaţie teroristă care s-a mutat, prin forţă, în Siria. Politica americană este deschisă criticilor, totuşi, pentru ceea ce nu a reuşit să facă. în 2010, preşedintele Barack Obama l-a avertizat public pe Bashar al-Assad că folosirea armelor chimice înseamnă violarea „liniei roşii” americane. Un an mai târziu, a fost

evident că al-Assad a folosit armament chimic asupra propriilor cetăţeni, dar preşedintele Obama nu era dispus să intervină militar. Implicaţiile acestui gest nu s-au redus la Siria, unde Rusia, intervenind militar rapid, a garantat regimul lui al- Assad, ci şi în întreaga regiune şi în lume. în rândurile aliaţilor şi prietenilor Statelor Unite au apărut îndoieli cu privire la cât sunt acestea de dispuse să acţioneze. O consecinţă a fost că aceşti aliati nu au mai acordat aceeaşi atentie intereselor americane. Dacă ar fi să alegem o dată clară a dispariţiei primatului american în Orientul Mijlociu, 2013 ar fi una suficient de bună. Micile intervenţii militare ale succesorului lui

[1]

Obama, Donald Trump, în pragul unor noi atacuri cu arme chimice ale guvernului sirian, nu au reuşit să schimbe această impresie. Imaginea unei retrageri a Statelor Unite a fost întărită de decizia administraţiei Trump de a nu răspunde cu forţă armată la atacurile Iranului asupra platformelor petroliere ale Arabiei Saudite din septembrie 2019 şi de a-şi retrage sprijinul acordat forţelor kurde, care au făcut multe pentru a slăbi gruparea ISIS în nordul Siriei. Deciziile ulterioare ale preşedintelui Trump de a autoriza uciderea lui Qassim Suleimani, lider al Corpului Gărzii Revoluţionare Islamice, au schimbat temporar această impresie, dar amploarea implicării Statelor Unite în regiune rămâne încă sub semnul întrebării.

Soarta kurzilor este o altă chestiune care a ieşit din nou la suprafaţă, încă din 2003, la începutul invaziei Statelor Unite asupra Irakului şi, mai recent, în urma conflictelor siriene. Kurzii,

preponderent suniţi musulmani cu rădăcini în Persia (Iran), un grup cu limbă şi tradiţii proprii, nu au primit niciodată tara visată la sfârşitul Primului Război Mondial. Kurzii au fost cei care au rămas în picioare în jocul diplomatic al scaunelor muzicale atunci când muzica a încetat. Kurzii, mai bine de treizeci de milioane, sunt răspândiţi în Turcia, Iran, Irak şi Siria. Toate cele patru guverne sunt hotărâte să nu dea curs frustrărilor de independenţă ale acestora, căci obţinerea ei ar deveni o ameninţare la coeziunea ţărilor lor. O alternativă la autodeterminare şi o tară de sine stătătoare ar însemna o mai

> „mare autonomie a unui anumit grup, trăind printre alţi cetăţeni şi în mai multe ţări. O autonomie crescută, inclusiv legi de autoguvernare, posibilitatea de a folosi limba kurdă şi respectul pentru cultura kurdă ar trebui să se poată obţine fără alterarea frontierelor actuale. Dar chiar şi asta poate părea prea mult pentru unele sau pentru toate ţările unde se află populaţia kurdă.

Monarhiile, incluzând Iordania, Kuwait, Maroc, Arabia

Saudită şi Emiratele Arabe Unite, au avut o traiectorie mai bună decât alte state din regiune, căci liderii lor au, în ochii oamenilor, mai multă legitimitate. întrebarea este dacă lucrurile vor continua să fie aşa, mai ales în Arabia Saudită, care este foarte importantă datorită resurselor energetice, responsabilităţii pe care o are faţă de locurile sfinte ale islamului, a bogăţiei populaţiei şi a dimensiunilor acestei populaţii. Conducătorii lor caută modalităţi de a menţine stabilitatea internă, introducând în acelaşi timp un număr limitat de reforme politice şi sociale necesare – care nu sunt tocmai pe placul populaţiei

conservatoare. Conducătorii Arabiei Saudite caută să diversifice economia ţării îndepărtând- o de dependenţa de petrol şi gaze, să gestioneze o tranziţie politică către o nouă generaţie care reprezintă preponderent doar o facţiune a familiei regale şi să aplaneze un război cu Yemenul, pe care mulţi îl consideră neavenit şi de necâştigat. Guvernul saudit şi-a complicat sarcina şi mai mult prin reprimarea şi, uneori, uciderea criticilor săi, o practică ce i-a pătat reputaţia. Este puţin probabil ca noua clasă de lideri saudiţi care se formează să realizeze tot ce şi-a propus; întrebarea care se pune este ce se va întâmpla dacă nu izbuteşte.

Iranul, în lipsa balansului pe care un Irak puternic şi ostil îl instaura, a devenit o putere regională. Este o ţară ambiţioasă care caută să îşi extindă influenţa în toată regiunea, folosind nu doar propriile resurse militare, ci şi miliţii şi grupări paramilitare ca Hezbollah (o miliţie şiită şi guvernul politic care domină Libanul) şi sprijinul populaţiilor locale şiite – exact cum face în Yemen şi în Irak. A intervenit direct şi indirect în Siria. în tot acest timp, s-a transformat în cel mai mare concern pentru Arabia Saudită şi alte state sunite arabe, Israel şi Statele Unite. Cum anume competiţia aceasta – una care, din multe puncte de vedere, a înlocuit dinamica israeliano-arabă care, vreme de decenii, a dominat Orientul Mijlociu – se va desfăşura va avea un impact enorm asupra viitorului Orientului Mijlociu.

Organizaţiile regionale nu au făcut prea multe pentru stabilitatea sau prosperitatea din această parte a lumii. Liga Arabă, fondată în 1945 şi care acum include douăzeci şi două de ţări arabe, a

ignorat problemele interne care au pus piedici multora dintre membrii ei şi s-a concentrat pe menţinerea unui front unit, ostil Israelului şi, mai recent, Iranului. Consiliul de Cooperare din Golf, compus în mare din ţările sunite arabe din golful Per sic, a devenit doar un front dominat de saudiţi împotriva Iranului. Nu există nicio organizaţie regională care să includă Israelul, Turcia şi Iranul pe lângă statele arabe – cu alte cuvinte, nu există o organizaţie regională care să se poată ocupa de problemele regionale.

PERSPECTIVE

Un factor suplimentar merită să fie discutat. Orientul Mijlociu include o ţară care deţine armament nuclear – Israelul. Acesta a dezvoltat arme nucleare în 1960, în bună măsură prin eforturi proprii, dar şi cu sprijin francez, ca instrument ultim de autoapărare, dată fiind ostilitatea multor vecini ai săi fată de chiar existenta statului. Detaliile

programului israelian sunt neclare, asta însă ca urmare a deciziei cu privire la o politică publică axată pe ambiguitate, cu scopul de a evita sancţiunile şi de a nu spori dorinţa vecinilor de a dezvolta, la rândul lor, arsenal nuclear. Israelul şi-a atacat de cel puţin două ori vecinii pentru a-i opri de la a o lua pe această cale, lansând atacuri aeriene asupra facilităţilor irakiene, în 1981, şi siriene în 2007. Câţiva ani mai târziu, se crede că Statele Unite ale Americii şi Israelul au lansat un *malware* în programul nuclear iranian pentru a-i încetini dezvoltarea.

întrebarea care rămâne este dacă Orientul

Mijlociu poate continua să evite periculoasa concurenţă nucleară. Iranul aproape a dezvoltat armament nuclear, dar a dat înapoi în faţa sancţiunilor economice şi a riscului de a fi atacat. Au urmat negocieri între Iran, Statele Unite, China, Franţa, Rusia, Marea Britanie şi Germania, care au culminat în 2015 în *Joint Comprehensive Plan of Action,* sau JCPOA. Acordul reducea temporar capacitatea Iranului de a stoca combustibilul necesar construirii unui arsenal nuclear; în schimb, Iranul a primit derogări semnificative de la sancţiuni. Sub preşedintele Trump însă, Statele Unite au ieşit din acord cu argumentul că termenii acestuia (negociaţi în timpul administraţiei Obama) nu cereau suficient şi pentru că elemente importante ale pactului ar expira într-un deceniu şi pentru că acordul nu limita programul de rachete al Iranului sau activităţile sale regionale maligne. în acelaşi timp, noi sancţiuni economice împotriva Iranului au fost introduse. Ca răspuns, Iranul a decis să depăşească limitele de uraniu îmbogăţit specificate în JCPOA, a folosit forţele apropiate pentru a interveni în transporturile prin strâmtoarea Or muz, a atacat Arabia Saudită şi a atentat la personalul SUA din Irak. Se impun câteva întrebări. Vor convinge oare sancţiunile impuse de către SUA Iranul să accepte noi constrângeri cu privire la programul nuclear şi la dezvoltarea de rachete pentru a obţine necesarele derogări de la sancţiuni? Sau, dimpotrivă, Iranul va căuta să îmbogăţească uraniul pentru a fi în poziţia de a face, fără preaviz îndelungat, armament nuclear? Va ajunge să aibă capacităţi nucleare care îi vor determina şi pe alţii (în

special Arabia Saudită, dar posibil şi Turcia şi Egiptul) să urmeze acelaşi curs? Sau Statele Unite şi
Israelul vor face uz de forţa militară pentru a încerca să distrugă elementele critice ale programului nuclear iranian înainte ca acesta să devină operaţional?

Orice se va întâmpla legat de Iran, un lucru este sigur: în Orientul Mijlociu lipsesc foarte multe date necesare pentru obţinerea stabilităţii. Harta regiunii ascunde realitatea că numeroase frontiere sunt contestate şi mai multe guverne nu deţin controlul asupra a ceea ce se petrece între graniţele lor. Nu există o balanţă a puterii şi o înţelegere comună cu privire la cum ar trebui să arate regiunea sau despre cum anume ar trebui să se petreacă schimbarea. Regiunea este tot mai mult spaţiul unei competiţii violente între cele mai puternice ţări – Iran, Arabia Saudită, Turcia, Israel şi Egipt –, la care se adaugă şi interesele regionale ale câtorva mari puteri – Statele Unite şi Rusia, cu precădere, dar şi China – şi acţiunile neliniştitoare ale unor actori nestatali ca al-Qaeda, ISIS, Hezbollah şi diverse miliţii kurde. Toate acestea sugerează, pentru regiune, un viitor care este ca şi trecutul ei, definit de violenţă în interiorul şi între graniţe, libertate şi democraţie limitate şi standarde de viaţă care sunt cu mult în urma celor din restul lumii.

AFRICA

Africa este greu de caracterizat, căci este un continent plin de contradicţii, de succese şi eşecuri, de progres economic şi sărăcie extremă, de democraţii emergente şi tiranii de modă veche, de ţări stabile şi altele sfâşiate de conflicte. Dimensiunea ei o face cu atât mai greu de cuprins. Este compusă din patruzeci şi nouă de ţări, ocupând un teritoriu mai vast decât ariile însumate ale Statelor Unite, Europei de Vest şi Indiei.

Pentru scopul discuţiei de faţă, prin Africa ne referim la Africa aflată la sud de Sahara sau Africa Subsaharianã. Aceasta este o desemnare geografică imprecisă, folosită pentru a diferenţia ţările şi popoarele care constituie o mare parte a continentului, de cele din nordul Africii, tratate de regulă ca parte a Orientului Mijlociu, dată fiind utilizarea limbii arabe, a religiei (islamul) şi a identităţii lor. Ţările din nordul Africii se văd ca aparţinând lumii arabe, deşi ca participare îşi rezervă încă prezenţa în corpul regional al Africii (Uniunea Africanã). Pentru ca lucrurile să fie şi mai complicate, un număr de ţări, incluzând Sudanul, Somalia şi Djibouti, sunt grupate uneori pe criterii lingvistice şi religioase împreună cu ţările magrebiene din nordul Africii.

, *Marca Mcfitlrmncand*

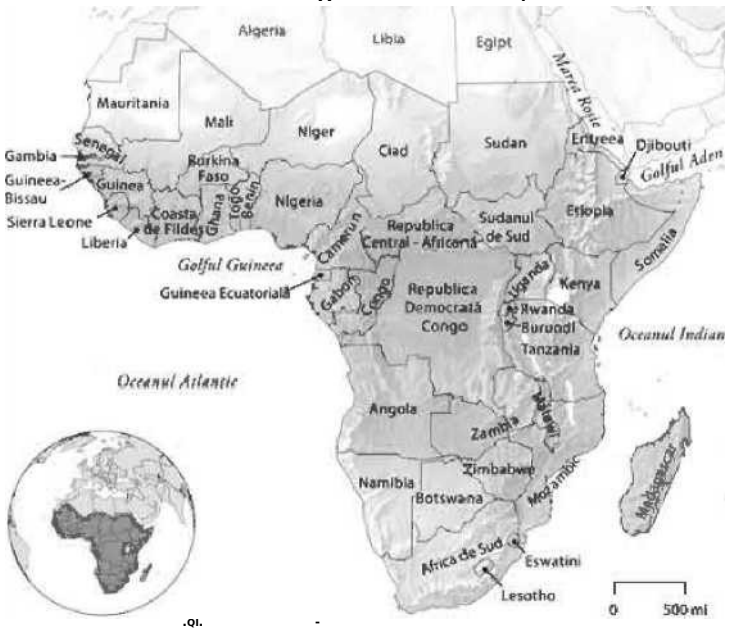

ISTORIA

Lăsând la o parte grupările arbitrare, istoria Africii sub- Sahariene sau, mai scurt, Africa, cum ne vom referi aici la această regiune, datează cu multe secole înainte ca europenii să fi ajuns aici şi să-i fi exploatat resursele şi oamenii. Europenii au pus în sclavie mai mult de zece milioane de africani şi i-au transportat în emisfera vestică, începând cu secolul al XVI-lea şi până la abolirea sclaviei, în secolul al XlX-lea. A mai existat un proces paralel, negoţul trans-Saharian de sclavi în urma căruia arabii au pus în sclavie încă multe milioane de africani pe care i-au dus în nordul Africii şi în Orientul Mijlociu. Traficul a durat mai mult decât comerţul transatlantic, începând din Evul Mediu şi continuând până în secolul XX.

Odată ce comerţul de sclavi a început, nu a durat mult până când europenii au întemeiat colonii în Africa. Franţa, Portugalia şi Marea Britanie, urmate apoi de Germania, Belgia, Italia şi Spania, şi-au construit avanposturi pe continent. Spre începutul secolului XX, europenii aveau pretenţii pe aproape tot continentul.

Detaliile divizării continentului în colonii reflectau interesele europene mai mult decât realităţile africane. Graniţele coloniilor au fost trasate cu o atenţie limitată, dacă nu complet

absentă, la identităţile tribale, religioase sau de clan şi la modelele comerciale. Astfel, germenii instabilităţii au fost plantaţi atât în interiorul ţărilor, cât şi între ele şi toate au fost un rezultat al colonialismului.

Epoca colonială în Africa s-a dovedit a avea o viaţă scurtă, durând mai puţin de un secol. După cel de-al Doilea Război Mondial şi odată cu începutul Războiului Rece, nici Statele Unite, nici Uniunea Sovietică nu au fost interesate de coloniile africane; Statele Unite, în special, s-au opus oricărei extinderi a Europei coloniale pentru ca nu cumva să ofere oportunităţi Uniunii Sovietice de a face incursiuni cu scopul de a susţine forţele naţionaliste. Pe lângă asta, europenii înşişi se saturaseră de coloniile africane, dat fiind costul tot mai mare pe care îl presupunea menţinerea lor, într-o perioadă când cetăţenii lor puneau la îndoială beneficiile unor sacrificii de felul acesta. Franţa, care tindea să vadă în coloniile sale nu atât colonii, cât extensii ale Franţei, a încercat să îşi păstreze poziţiile în Algeria, dar în 1962 a renunţat, la capătul unui război costisitor, care a durat opt ani şi a costat mai bine de cincisprezece mii de vieţi franceze şi sute de mii de vieţi algeriene, ameninţând în acelaşi timp stabilitatea politică de acasă.

La fel ca în cazul Orientului Mijlociu şi al Asiei de Sud, terminarea rapidă a epocii coloniale imediat după al Doilea Război Mondial a fost deseori generatoare de conflicte. Anii post-coloniali au fost dominaţi de război în ceea ce a fost Congoul belgian, Nigeria şi un număr de alte noi state independente. Este adevărat şi că puţine dintre fostele colonii erau pregătite pentru ceea ce

presupunea autoguvernarea. De atunci încoace, pentru cele mai multe ţări africane, cea mai mare provocare a fost să pună bazele unei bune guvernări. Cele care au reuşit sunt mai curând excepţia decât regula. Comune însă sunt guvernările autocrate şi corupte şi ţările caracterizate de lipsa stabilităţii şi a oportunităţilor economice pentru locuitorii lor.

Unul dintre cele mai convingătoare şi mai importante episoade ale istoriei moderne este Africa de Sud. A fost colonizată, succesiv, de olandezi şi de britanici. Au existat conflicte armate extinse între aceştia şi triburile africane care locuiau acolo la sosirea colonialiştilor. Ultimul dintre aceste războaie, al Doilea Război al Burilor, purtat între britanici şi buri, descendenţi ai coloniştilor olandezi, s-a încheiat în 1902. Britanicii au câştigat războiul, dar a fost din multe puncte de vedere o victorie *à la* Pirus şi, pe parcursul secolului XX, burii contemporani, sau afrikanerii, au avut câştig de cauză.

Ceea ce numim astăzi Africa de Sud a devenit o naţiune autoguvernată în timpul Imperiului Britanic, în 1910. Patru decenii mai târziu, în 1948, Partidul Naţional a fost ales la putere şi a formalizat politica existentă de discriminare rasială, care a ajuns să fie cunoscută sub numele de apartheid sau separatism. în cadrul acestui sistem, cetăţenii erau clasificaţi ca albi, de culoare sau negri. O minoritate albă conducea peste o majoritate neagră, care era dezavantajată de toate măsurile economice, sociale şi politice.

Această realitate crudă a generat două reacţii. Una a fost apariţia mişcărilor politice şi militare dedicate răsturnării sistemului. Cea mai cunoscută

este Congresul Naţional African, condus mai târziu de Nelson Mandela. A doua reacţie a fost răspunsul – care nu a întârziat – comunităţii internaţionale, care a inclus sancţiuni economice şi politice cu scopul de a izola şi fragiliza regimul minoritar. în 1961, în urma unui referendum, Africa de Sud a devenit republică, punând capăt perioadei în care era supusă a Marii Britanii, iar regina Angliei a devenit conducătorul său onorific. în acelaşi an, Africa de Sud s-a retras din Comunitatea Naţiunilor din cauza ostilităţii membrilor acesteia faţă de apartheid. Lucrurile au culminat la începutul anilor ’90 cu revoltele negrilor şi declinul economic, acesta din urmă rezultând în parte din sancţiunile impuse.

Schimbarea, atunci când a apărut, a fost rapidă şi în linii mari paşnică. Precedentele istorice ar fi înclinat spre o tranziţie violentă. în acest caz a fost totuşi evitată datorită rolului de lider a două personalităţi remarcabile. Una, Nelson Mandela, un activist anti-apartheid, prizonier politic vreme de douăzeci şi şapte de ani, dintre care optsprezece i-a petrecut pe insula Robben, o carieră stâncoasă de lângă Cape Town. Cu toate acestea, după eliberarea sa, mesajul lui a fost unul al reconcilierii, nu al răzbunării. Celălalt a fost F. W. de Klerk, ultimul preşedinte al sistemului dominat de afrikaneri. Klerk a fost cel care a înţeles că schimbarea sub forma puterii majorităţii era inevitabilă. Preocuparea lui s-a îndreptat spre momentul când această schimbare se putea petrece, cum
anume avea să o facă şi dacă avea să ia o cale violentă sau
*
paşnică. Nici Mandela, nici Klerk nu ar fi reuşit

singuri. Cu decenii în urmă am scris despre maturitate şi concluzia a fost că succesul diplomatic cere conducători din ambele tabere ale unei confruntări, care sunt pregătiţi şi capabili să ajungă la un compromis. Norocul Africii de Sud a fost acela de a avea astfel de conducători. în cele din urmă, schimbarea a survenit fără violenţe îndelungi sau extinse şi Mandela, în 1994, a devenit primul preşedinte al Africii de Sud post-apartheid. Dar cum vom vedea în continuare, această reuşită, pe cât a fost de semnificativă în ceea ce şi-a propus şi în ceea ce a izbutit să evite, nu a reuşit să garanteze un viitor de succes al ţării.

GEOPOLITICA

în privinţa concurenţei geopolitice pentru influenţă – fie ea între ţările din regiune sau cu privire la puterile exterioare regiunii – sunt puţine de spus cu privire la Africa, mai ales dacă ar fi să facem o comparaţie cu Orientul Mijlociu, Asia de Sud şi de Est şi Europa. Dacă prima fază a istoriei Africii contemporane a constituit-o colonialismul, iar epoca decolonializării şi Războiul Rece a doua, Africa modernă se află acum în cea de-a treia fază. Au existat investiţii europene, americane şi, din ce în ce mai mult, chineze în infrastructură. Terorismul se manifestă periodic. Dar, o spunem din nou, continentul este mai curând marcat de o lipsă a geopoliticii. Luptele din interiorul ţărilor sunt mai comune decât cele între ţări şi, atunci când conflictele sunt declanşate de factori externi, aceştia ţin mai puţin de raţiuni de coerciţie sau cucerire şi mai mult de fluxuri de refugiaţi şi

violenţă motivată etnic.

ECONOMIA

Ca în toate celelalte aspecte legate de Africa, realitatea economică este amestecată. PIB-ul Africii a crescut destul de

mult de-a lungul timpului, dar este în continuare redus, ajungând să reprezinte doar câteva procente din cel mondial. în ultimii ani, creşterea economică s-a păstrat la o medie între 3 şi 4 procente, mai mică decât ar fi necesară ca majoritatea africanilor să ajungă la nivelul unei clase de mijloc, date fiind punctul de plecare foarte jos şi faptul că populaţia regiunii continuă să crească rapid. Totuşi, procentul de africani care continuă să trăiască în ceea ce este considerată a fi sărăcie a scăzut, dar numărul absolut de africani care trăiesc în sărăcie a crescut. Mai mult de jumătate din populaţia săracă a lumii se află în Africa sub-Sahariană, unde sunt 400 de milioane de oameni care trăiesc cu mai puţin de doi dolari pe zi. Jumătate din populaţia mondială care nu are acces la electricitate trăieşte aici. Colectarea taxelor tinde să fie minimă; corupţia foarte extinsă. Alfabetizarea s-a îmbunătăţit, 60% dintre africani sunt alfabetizaţi, dar numărul de analfabeţi, de fapt, a crescut.

DISTRIBUŢIA GEOGRAFICA A CELOR CARE TRĂIESC ÎN SĂRĂCIE EXTREMA

Numărul de persoane care trăiesc cu mai puţin de 1,9 dolari pe zi

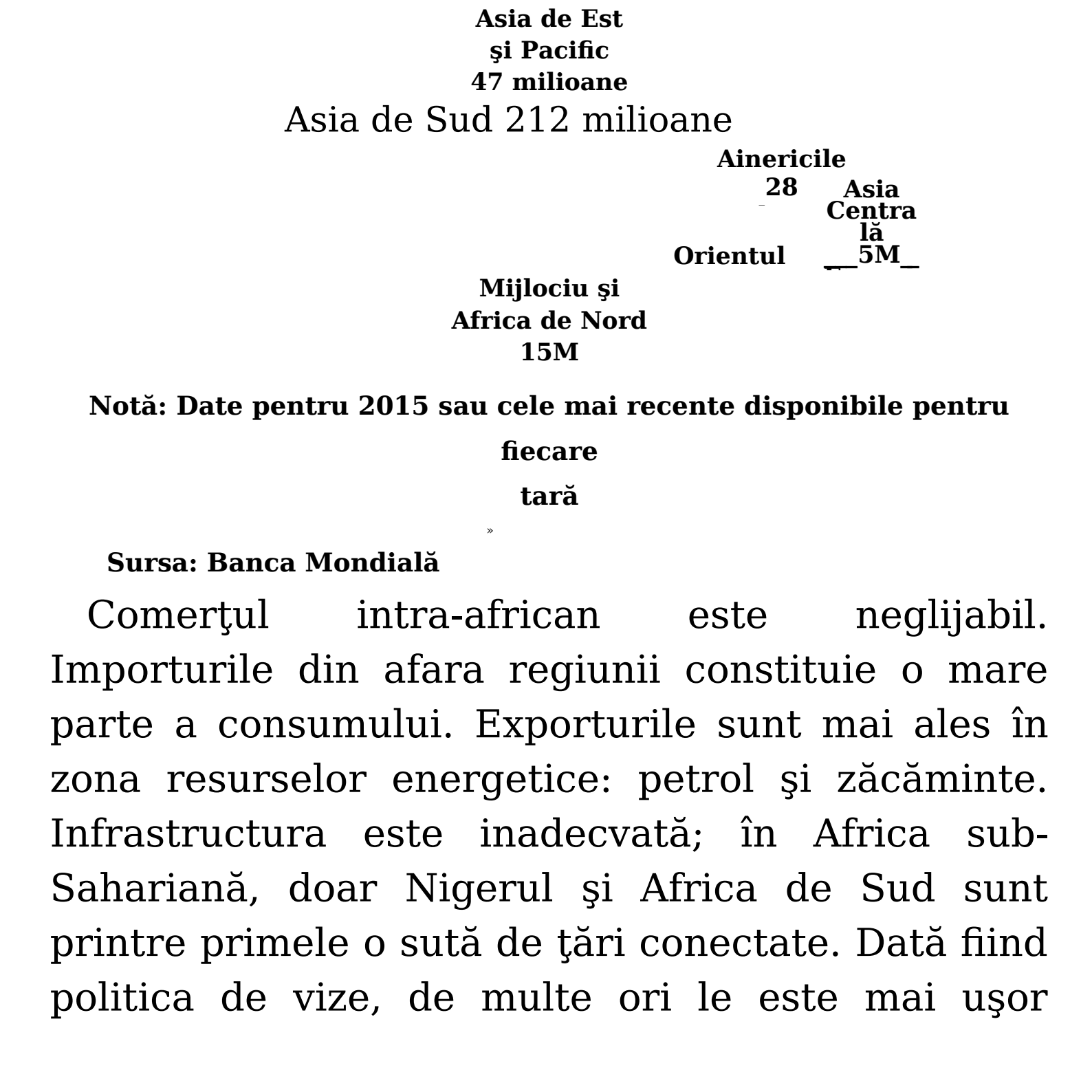

Notă: Date pentru 2015 sau cele mai recente disponibile pentru fiecare tară

Sursa: Banca Mondială

Comerţul intra-african este neglijabil. Importurile din afara regiunii constituie o mare parte a consumului. Exporturile sunt mai ales în zona resurselor energetice: petrol şi zăcăminte. Infrastructura este inadecvată; în Africa sub-Sahariană, doar Nigerul şi Africa de Sud sunt printre primele o sută de ţări conectate. Dată fiind politica de vize, de multe ori le este mai uşor

americanilor să călătorească prin Africa decât africanilor înşişi. Industria manufacturieră este modestă şi cu o creştere ? î >5
înceată. Este prea devreme de spus dacă African Continental Free Trade Area, înfiinţată în 2018, va reprezenta o schimbare semnificativă – dar nu avem niciun motiv să credem că da, socotind după numeroasele obstacole pe care implementarea ei le-a avut de trecut.

OAMENII SI SOCIETATEA 5

în domeniul sănătăţii s-au înregistrat progrese importante. în ultimele decenii, speranţa de viaţă a crescut pe tot continentul, ajungând acum la şaizeci de ani, deşi este încă departe de media globală, care este de şaptezeci şi doi de ani. Rata mortalităţii infantile a scăzut. Multe boli infecţioase, inclusiv HIV/SIDA şi malaria, au ajuns să fie controlate.

Africa rămâne în continuare foarte vulnerabilă în fata bolilor infecţioase, după cum o arată revenirile periodice ale epidemiilor de Ebola. Mai puţin dramatic, dar nu mai puţin important, Africa este afectată de boli neinfecţioase, netransmisibile cum ar fi diabetul, afecţiunile cardiace şi cancerul, deseori asociate cu un stil de viaţă sedentar, cu o dietă săracă şi cu fumatul. Sistemele de sănătate sunt inadecvate.

SE ESTIMEAZĂ CĂ POPULAȚIA AFRICII
VA CREȘTE DE LA 1,1 MILIARDE LA 3,9 MILIARDE

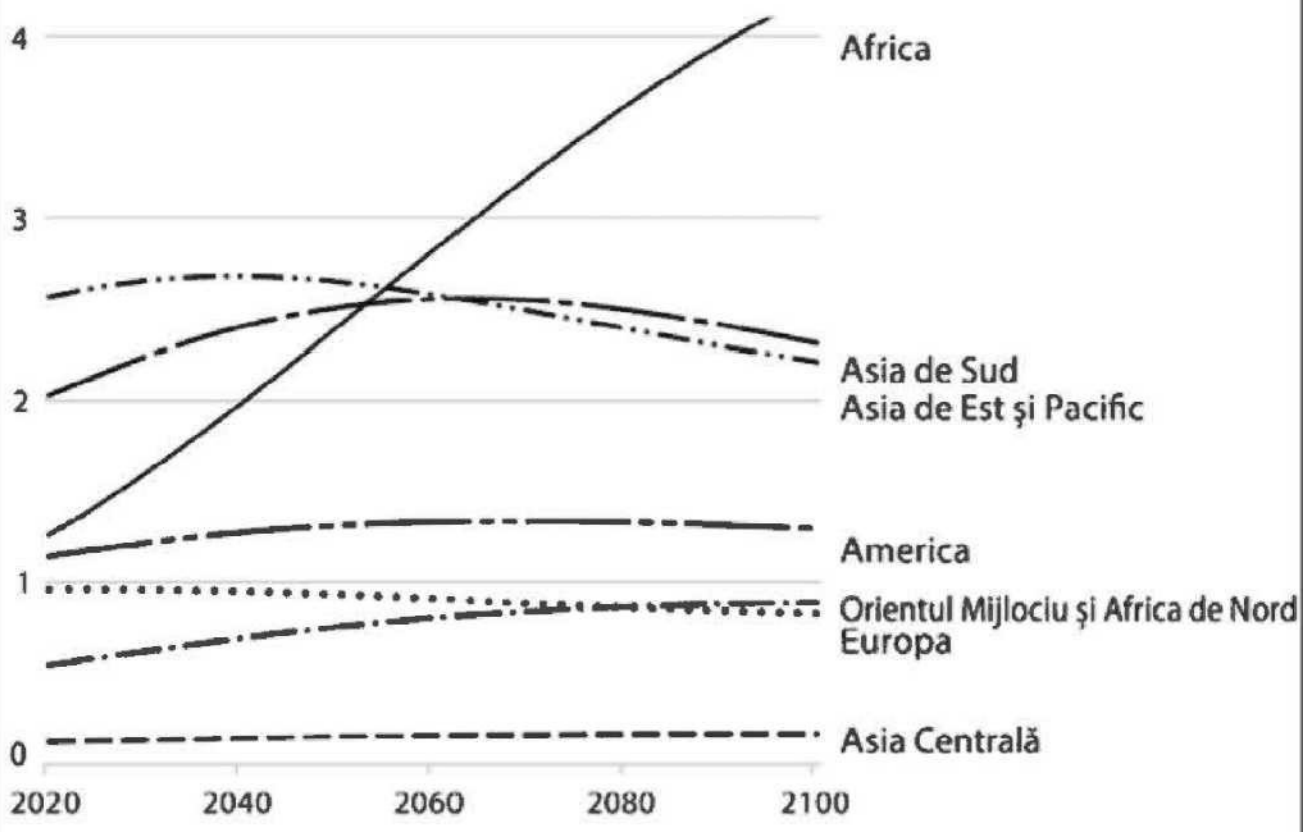

Sursă: Divizia populației — Națiunile Unite

Populaţia Africii, trecând acum de un miliard de locuitori, are cea mai mare rată de creştere din lume. De asemenea, este şi cea mai tânără populaţie din lume. Populaţia regiunii a crescut de patru ori în ultimii cincizeci de ani şi se estimează că se va dubla din nou, ajungând la două miliarde la jumătatea secolului. Devine din ce în ce mai urbanizată. De asemenea, creşterea populaţiei va fi mai degrabă o povară decât un atu, căci este puţin probabil că vor exista suficiente locuri de muncă pentru cei care vor intra în rândurile forţelor de muncă. Adevăratul pericol este că această creştere a populaţiei va însemna că multor africani le vor lipsi în continuare lucruri esenţiale traiului, chiar dacă acestea le revin unui număr mare de africani. Acestei predicţii neliniştitoare cu privire la populaţia Africii i se adaugă şi faptul că

această creştere se va petrece pe fondul emergenţei inovaţiilor tehnologice care, în multe situaţii, vor ameninţa locurile de muncă sau vor crea altele care vor necesita o educaţie la care puţini vor avea acces.

POLITICA

Sunt numeroase exemple semnificative de progres politic în Africa – iar această tendinţă pare să continue. Democraţia câştigă teren în multe ţări. Mai mult de jumătate din toţi africanii trăiesc în ţări care sunt libere sau parţial libere şi care pot fi descrise corect ca democraţii funcţionale (chiar dacă nu integral). Din ce în ce mai multe guverne tradiţionale sunt înlăturate prin vot de la conducere şi un număr de constituţii impun anumite condiţii implicării statului. Este totuşi încă prematur să conchidem că mareea istoriei merge în favoarea democraţiei în Africa sau că, mai specific, democraţia va şi rămâne în oricare dintre ţările africane unde s-a instaurat. Prea multe ţări africane au trecut prin conflicte interne. Războiul civil din Rwanda, de la începutul anilor ’90, a avut 800 000 de victime, multe dintre ele pierind în genocidul care a vizat minoritatea tutsi a ţării. Mai recent, am asistat la conflicte interne violente în Sudan, Republica Central Africană şi Republica Democrată Congo. Nu există niciun semn că astfel de conflicte devin mai puţin frecvente sau mai puţin intense.

Două dintre cele mai importante ţări din Africa sunt Africa de Sud şi Nigeria. Ele însumează mai mult de o cincime din populaţia Africii şi mai mult de 45% din contribuţia economică. Sunt cele două ancore ale continentului.

După cum am spus mai sus, 1994 a marcat apariţia unei Africi de Sud post-apartheid, condusă de majoritatea neagră. După cum se întâmplă deseori, conducerea unipartită (în acest caz, Congresul Naţional African) s-a dovedit dezamăgitoare. Inegalitatea rămâne ridicată; pentru mulţi negri, schimbarea politică nu a adus după sine şi o schimbare economică. Corupţia a fost semnificativă. Cea mai mare populaţie infectată cu H1V/SIDA trăieşte în Africa de Sud. Una peste alta, promisiunea făcută de Africa de Sud post-apartheid nu a fost împlinită.

Nigeria a fost colonie britanică vreme de un secol, înainte de a-şi obţine independenţa în 1960. Istoria care a urmat nu poate fi catalogată decât ca profund tulburată; primele decade au fost marcate de război civil, provocări secesioniste şi conducere militară. Politica din Nigeria pare să se fi stabilizat, liderii civili i-au scos pe cei militari din politică. Dar provocările pe care ţara le are de înfruntat sunt semnificative, datorate în bună măsură diviziunii religioase, tribale, geografice şi lingvistice, dar şi infrastructurii deficitare. Povara bolilor – mai ales

>

HIV/SIDA – este mare.

Populaţia Nigeriei, de aproape 200 de milioane de locuitori, este cea mai vastă a continentului. Economia, la rândul ei, este cea mai puternică din Africa – deşi bună parte din veniturile economice indică mai curând producţia de petrol, şi nu industriile angajatoare manufacturiere, de servicii sau agricultură. Corupţia a fost şi rămâne foarte mare. Terorismul este o problemă amplă şi în ascensiune – Boko Haram, o organizaţie islamică violentă, încearcă să detroneze sistemul actual democratic, secular şi să îl înlocuiască cu legea strictă islamică (Sharia), ceva susţinut de o parte, de departe nu majoritară, a populaţiei musulmane. Acesteia i se opune numeroasa populaţie creştină. O problemă şi mai mare este lipsa de loialitate a nigerienilor faţă de guvern în Abruja şi în statul federal.

INSTITUT!! REGIONALE

Instituţiile regionale au jucat un rol modest în

Africa. Cea mai cunoscută este Organizaţia pentru Unitatea Africană, creată în 1968 – la scurtă vreme după decolonializare. Dar nu a reuşit să rezolve prea multe. Patru decenii mai târziu, a fost succedată de Uniunea Africană sau UA. Pe hârtie, UA apare ca o îmbunătăţire – ea fiind instituţia care numeşte termenii (de pildă, în cazul genocidului) în care membrii ei pot interveni în afacerile interne ale altui membru. Nu este totuşi clar dacă în

practică UA va reuşi să fie mai bună decât predecesorii săi mai curând lipsiţi de eficienţă – fie din lipsa resurselor, fie din lipsa capacităţii de a prelua misiuni problematice, aşa cum este menţinerea păcii.

PERSPECTIVE

Viitorul Africii, în concluzie, ca şi trecutul recent, va fi cel mai probabil lipsit de unitate. Vor exista ţări caracterizate de guverne bune şi de o creştere economică resimţită pe scară largă şi ţări conduse de autocraţi analfabeţi, de corupţie şi de violenţă. Cea mai mare provocare comună va veni din creşterea populaţiei, care va pune o mare presiune pe economiile ce vor trebui să ofere educaţie, sistem medical, locuinţe, hrană şi locuri de muncă adecvate pentru milioane de tineri anual. Cât de bine va fi gestionată în viitor această provocare va determina, mai mult decât orice, traiectoria continentului în secolul XXI.

AMERICILE

Canada
Statele Unite ale Americii
Oceanul Atlantic
Bahamas
Cuba
Jamaica
Republica Dominicană
Belize
Honduras
Haiti
Marea Caraibilor
Guatemala
El Salvador
Nicaragua
Costa Rica
Panama
Venezuela
Guineea
Suriname
Guineea Franceză
Columbia
Ecuador
Brazilia
Peru
Bolivia
Oceanul Pacific
Paraguay
Chile
Argentina
Uruguay
Insulele Falkland
0
1,000
mt

Americile – mai precis America de Nord, de Sud, Centrală şi Caraibele – alcătuiesc emisfera vestică. Regiunea include treizeci şi opt de ţări (împreună cu câteva teritorii asociate cel mai des cu Marea Britanie şi Franţa) în care trăiesc peste un miliard de oameni. Aici se află Canada şi Statele Unite, a doua, respectiv a treia ţară din lume din punct de vedere al întinderii. Ambele sunt ceva mai mari decât China, dar fiecare dintre ele este cât aproape jumătate din Rusia, care acoperă zece fusuri orare şi este de departe cea mai mare ţară din lume.

Statele Unite, cu un PIB de peste 20 de trilioane de dolari – o pătrime din resursa totală mondială –, au cea mai mare economie a lumii şi reprezintă ţara dominantă din Americi. Reprezintă, de asemenea, o treime din populaţia mondială şi aproximativ trei pătrimi din resursa economică. Puterea şi influenţa pe care le exercită sunt la cu totul alt nivel decât oricare altă ţară din regiune. Statele Unite ale Americii se bucură de multiple avantaje – o varietate bogată de resurse naturale, împreună cu un sol şi o climă care favorizează agricultura, un grad sporit de protecţie naturală oferită de cele două oceane şi vecini prietenoşi la nord şi la sud. Alte avantaje pe care le au sunt făcute de om, inclusiv stabilitatea politică, domnia legii, abilitatea de a se adapta, universităţile puternice şi o tradiţie (uneori încălcată) de deschidere faţă de imigranţi, care au adus cu ei multiple talente şi au permis ţării să evite dezechilibre demografice (prea multe persoane în vârstă faţă de cei care ajung la vârsta la care pot începe munca) care ar fi fost greu de susţinut.

Dar povestea Americilor este mai mult decât povestea Statelor Unite. Brazilia are o populaţie de peste 200 de milioane de locuitori, Mexicul de peste 100 de milioane şi ambele au economii importante, în creştere. Regiunea deţine resurse energetice vaste. Venezuela are cea mai mare resursă demonstrată de petrol la nivel mondial; trei dintre primele zece ţări cu resurse energetice (Venezuela, Statele Unite şi Canada) se află în Americi. Chiar şi când eliminăm Statele Unite din tablou, regiunea este foarte importantă pentru economia globală datorită mărimii ei, a pieţei de export şi a abundenţei de materii prime..

Americile sunt, strategic, critice pentru Statele Unite deoarece stabilitatea relativă a regiunii şi relaţiile în general pozitive dintre Statele Unite şi alte ţări de aici îi sporesc posibilităţile de a fi o mare putere. Statele Unite au luxul rar de a putea să-şi îndrepte atenţia şi energia dincolo de emisfera vestică. Statele Unite, de pildă, reprezintă singura putere nucleară din regiune, în vreme ce China are patru puteri nucleare la graniţele sale. De asemenea, Statele Unite nu trebuie să concentreze forţele militare pentru a dezamorsa ori a se ocupa de ameninţări în Americi şi pot, în consecinţă, trimite trupe în Europa, Orientul Mijlociu, Asia – desigur, dacă acest lucru face parte din intenţiile lor.

Un atribut care merită evidenţiat legat de această regiune este relativa lipsă a geopoliticii sau, cu alte cuvinte, a interacţiunilor motivate politic între ţări. Disputele teritoriale sunt limitate, războaiele dintre ţări sunt rare şi armatele mici. Posibilitatea proliferării nucleare

pare foarte îndepărtată. Spre deosebire de Europa sau Asia, Americile sunt, în mare parte, o regiune lipsită de tradiţia marilor rivalităţi de putere şi de conflicte, deşi au existat astfel de momente în timpul Războiului Rece, iar China pare că vrea să-şi impună o prezenţă de tip economic în regiune. Spre deosebire de Orientul Mijlociu, Americile nu sunt o sursă de terorism care să ameninţe lumea.

3

AMERICILE CONDUC IN TOPUL MONDIAL AL OMUCIDERILOR

Rata crimelor / 100 000 de locuitori, 2017

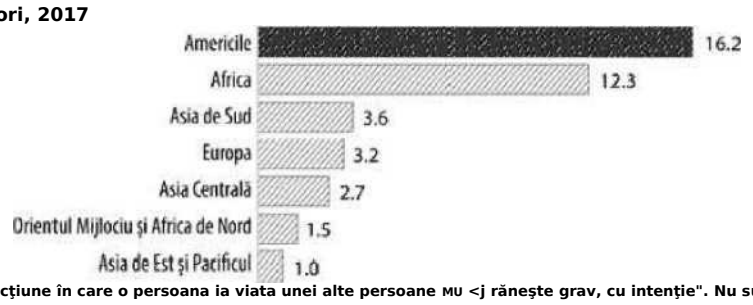

NotA. Omuciderea este definită ca .o infracţiune în care o persoana ia viata unei alte persoane MU <j răneşte grav, cu intenţie". Nu sunt induse crimele legale de război.

Sursă* Divizia droguri şi omucideri a Naţiunilor Unite

Dar stabilitatea dintre ţări nu este totuna cu stabilitatea din

[1]

interiorul lor. Numeroase ţări din regiune sunt zguduite de violenţe, de la organizaţii şi carteluri criminale la omucideri şi abuz domestic. Forţele militare şi poliţieneşti sunt deseori incapabile să controleze cu succes aceste provocări interne. Sistemele legale şi cele legate de încarcerare sunt, la rândul lor, inadecvate. Mexicul, ca multe ţări din America de Sud, suferă de problema statului slab care, în regiune, este o provocare legată de securitate şi stabilitate, mai mult decât în cazul unor ţări cu o putere disproporţionată.

Americile au cunoscut tensiuni recurente între sistemele democratice şi cele autoritare. Acum balanţa este în favoarea democraţiei, deoarece ţări precum Chile, Brazilia şi Argentina au reuşit să implementeze principii ale unei democraţii puternice, inclusiv independenţă judiciară, presă liberă şi alegeri nefraudate. Dar lucrurile nu au stat mereu aşa şi nici nu putem să le luăm drept sigure pe viitor.

într-adevăr, până spre finele secolului XX, balanţa era puternic înclinată în favoarea guvernelor autoritare, fie că aveau o componenţă civilă sau militară. Mexicul a fost caracterizat vreme de decenii de o conducere unipartită. Şi, chiar şi acum, democraţiile au de înfruntat numeroase provocări, inclusiv corupţia, şi deseori creşterile economice mici pe perioade îndelungate şi aşteptările publice pentru sprijin guvernamental nu pot fi împlinite sau susţinute. Alunecarea spre populism (pentru care puterea şi consideraţiile personale pun în umbră legile şi instituţiile) sau spre iliberalism (aproape un regim autoritar) este

un pericol real.

ISTORIA

Pentru a înţelege Americile este de ajutor să ne întoarcem în secolul al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea, cunoscute ca secolele explorărilor. Spania şi Portugalia şi-au împărţit între ele mult din Lumea Nouă. Dar dacă această perioadă colonială a început mai devreme decât s-a întâmplat în Orientul Mijlociu şi Africa, ea s-a şi terminat mai repede, deoarece atât Spania, cât şi Portugalia erau prea slabe şi distrase de războaiele napoleoniene, care făceau ravagii în Europa la începutul secolului al XlX-lea, pentru a putea menţine colonii. Rezultatul a fost că numeroase ţări care alcătuiesc Americile de azi îşi pot trasa originile moderne în această perioadă de acum două sute de ani.

Cam în aceeaşi perioadă, Statele Unite s-au implicat treptat în regiune, mai ales cu scopul de a limita implicarea Europei în feluri care le-ar fi putut ameninţa interesele. Expresia principală a acestei abordări a Statelor Unite a fost Doctrina Monroe, formulată de preşedintele James Monroe în 1823, care a făcut transparentă opoziţia americană faţă de orice nou efort al europenilor (care nu mai erau constrânşi să-i facă faţă lui Napoleon) de a coloniza Americile. în 1898, ca parte din propriul experiment al colonizării, Statele Unite au intrat într- un război cu Spania, un conflict scurt care s-a terminat cu câştigarea independenţei Cubei şi SUA preluând controlul în Puerto Rico, Filipine şi Guam. Câţiva ani mai târziu, preşedintele Theodore Roosevelt a iniţiat

construirea canalului Panama. Terminat în 1914, canalul a redus substanţial timpul şi costul expediţiei de bunuri peste oceanele Atlantic şi Pacific.

Impactul pe care politica preşedintelui Theodore Roosevelt l- a avut asupra Americilor şi a Statelor Unite depăşeşte cu mult chestiunea canalului Panama. în 1904 a modificat doctrina Monroe, adăugând ceea ce se numeşte Corolarul Roosevelt, care stabilea dreptul Statelor Unite de a interveni în Americi dacă o astfel de intervenţie era considerată necesară. Preşedintele Franklin Delano Roosevelt, vărul lui Theodore Roosevelt, s-a îndepărtat de la acest „drept” treizeci de ani mai târziu, cu toate că Statele Unite interveniseră deja în regiune, atât înainte, cât şi după aceste declaraţii.

Regiunea a fost un teritoriu foarte important în timpul Războiului Rece şi a fost gazdă a câtorva crize emblematice pentru această perioadă. Fidel Castro a condus o gherilă comunistă care a reuşit, în 1959, să răstoarne un guvern autoritar şi corupt în Cuba. Castro a instalat apoi un guvern antidemocratic, comunist, cu legături puternice cu Uniunea Sovietică. Un efort comun al Statelor Unite, condus de CIA, pentru răsturnarea guvernului pro-sovietic şi anti-american al lui Castro a eşuat doi ani mai târziu. O forţă modestă de exilaţi cubanezi a fost prinsă în Golful Porcilor, iar o reacţie publică pentru a-i sprijini pe „eliberatori” nu s-a produs. Preşedintele John E Kennedy, care tocmai preluase puterea, a oprit asistenţa militară promisă de Statele Unite, care şi dacă ar fi avut undă verde, nu ar fi putut schimba soarta acestei acţiuni, planificată prost şi

executată la fel de deficient.

Un an mai târziu, în toamna lui 1962, serviciile de informaţii ale Statelor Unite (în acest caz folosind recunoaştere aeriană) au descoperit că Uniunea Sovietică se pregătea să plaseze rachete balistice capabile să transporte focoase nucleare în Cuba. Ceea ce analiştilor le-a fost mai puţin clar a fost ce anume motiva Uniunea Sovietică. Putea fi pur şi simplu vorba despre a avea o mai bună putere de negociere: se poate ca sovieticii să fi sperat că pot ajunge la o înţelegere; ei nu plasează focoasele în Cuba, Americile renunţă la implicarea în Berlinul de Vest, la rachetele din Turcia şi la orice nou plan de a invada Cuba. Se poate ca mişcarea sovieticilor să fi fost o încercare de a schimba balanţa nucleară sau un test pentru preşedintele Kennedy, care era încă relativ nou şi despre care se spunea că ar fi gestionat foarte prost fiasco-ul din Golful Porcilor.

Dar oricare ar fi fost motivul sau motivele, sovieticii au calculat greşit. Deşi Statele Unite erau deja în raza rachetelor amplasate în Uniunea Sovietică şi vulnerabile la ele, preşedintele Kennedy şi consilierii săi au considerat că a avea rachete atât de aproape de teritoriul american reprezenta o provocare militară şi politică inacceptabilă, pe de-o parte din cauza timpului redus de alertă în cazul unui atac, pe de altă parte pentru că a accepta acest gest al Uniunii Sovietice ar fi fost un semn de slăbiciune al Statelor Unite.

Statele Unite nu au recurs la atac armat, de teamă că ar putea escalada într-un schimb nuclear, în urma căruia ambele societăţi ar fi fost decimate, însă au apelat la o carantină navală selectivă (o blocadă, până la urmă), care a avut ca

singur scop să împiedice ca rachetele sovietice să ajungă în Cuba. Uniunea Sovietică s-a retras, de teama unei confruntări directe. în revanşă, Statele Unite au declarat public că nu vor invada Cuba şi au promis, pe canale neoficiale, că îşi vor retrage din Turcia rachetele nucleare de rază medie, care ar fi putut ajunge în Uniunea Sovietică. Mai bine de jumătate de secol mai târziu, decenii după sfârşitul Războiului Rece, Cuba rămâne o ţară nedemocrată, comunistă, cu o politică externă activă, care deseori o pune în situaţii tensionate cu Statele Unite şi mulţi dintre vecinii săi.

America Centrală a fost şi ea spaţiul unei concurenţe acerbe în timpul Războiului Rece, la sfârşitul anilor ’70 şi începutul anilor ’80, una care mi-a solicitat intens energia pe vremea când lucram la Departamentul de Stat. A fost o confruntare tipică, cu Uniunea Sovietică de partea gherilei de stânga şi a guvernelor de stânga şi cu Statele Unite făcând tot posibilul pentru a întări guvernele anticomuniste (deşi nu şi democrate în mod necesar) sau pentru a slăbi guvernele comuniste. El Salvador, Nicaragua şi Honduras au fost principalele teatre de luptă. Spre mijlocul anilor ’80 s-a instaurat pacea într-o regiune dominată în mare de guverne non-comuniste.

Un episod suplimentar care merită menţionat, unul care s-a transformat într-un conflict în toată puterea cuvântului pentru câteva luni, a avut de-a face cu un grup de mici insule de pe coasta Argentinei. Pentru Marea Britanie, care le-a controlat mai bine de 100 de ani, ele erau cunoscute ca insulele Falkland; pentru Argentina, care pretindea că insulele îi aparţin, ele erau insulele Malvine. în 1982, guvernul militar

argentinian,
probabil în căutarea consolidării opiniei publice, a invadat şi a ocupat rapid insulele, care erau complet lipsite de apărare. Prim-ministrul britanic, Margaret Thatcher, a considerat gestul ca inacceptabil şi a preluat rapid controlul asupra insulelor, în urma unei operaţiuni militare. Acest conflict a dus la căderea guvernului militar din Argentina. Rezultatul războiului a fost astfel instaurarea democraţiei şi a regimului legal.

PROBLEME CONTEMPORANE

Absenţa relativă a mizei geopolitice între statele regiunii nu înseamnă că Americile sunt lipsite de provocări. Deja am menţionat lipsa vastă de capacitate statală şi fragilitatea democraţiilor. Venezuela reprezintă problema cea mai acută, o ţară în prăbuşire şi aproape o dictatură. Producţia de petrol a scăzut dramatic. Rezervele de hrană sunt inadecvate, la fel ca şi sistemul sanitar. Hiperinflaţia face ravagii. Zeci de mii de oameni pleacă în fiecare lună, într-un proces care secătuieşte ţara de resursele de talent uman şi pune presiuni mari pe vecini, în special pe Columbia. Şi, chiar dacă o schimbare politică s-ar produce şi un guvern legitim l-ar înlocui pe cel actual, povara reconstruirii ţării ar fi uriaşă şi ar presupune accesul la resurse masive şi decenii de efort din partea venezuelenilor şi a vecinilor.

Brazilia se confruntă cu corupţia endemică (deşi, după cum se poate vedea până acum, în mare parte, pare să se fi îndepărtat de această problemă) şi cu un sector public foarte mare şi beneficii pentru cetăţeni care nu pot fi susţinute

economic. Argentina s-a străduit să găsească lideri care să fie atât democratici, eficienţi, cât şi populari. Mexicul se confruntă cu epidemii legate de droguri şi de violenţă generată de crima organizată, la fel ca şi ţările din Triunghiul Nordic (Guatemala, Honduras şi El Salvador). Rata criminalităţii în aceste ţări este una dintre cele mai ridicate din lume. Astfel de violente subminează economiile locale, determinându-i pe oameni să părăsească ţările, crescând astfel presiunea imigraţiei asupra Statelor Unite şi a vecinilor. Aceste presiuni nu pot fi rezolvate eficient la graniţele Statelor Unite; ceea ce apare ca fiind necesar este o politică ce „ajunge la sursa‘ şi care facilitează crearea unor condiţii locale care să-i motiveze pe oameni să nu mai plece din motive de siguranţă fizică sau economică.

Canada face şi ea parte din Americi, deşi, ca şi Statele Unite, atenţia ei este în altă parte. Canada este a unsprezecea economie mondială şi în primele 15 ţări în ceea ce priveşte PIB-ul *per capita.* Este o democraţie puternică cu aproape patruzeci de milioane de locuitori. Alături de China şi Mexic, este unul dintre cei trei mari parteneri comerciali ai Statelor Unite; este, de asemenea, membră NATO, a Grupului celor Şapte (G7) şi a Grupului celor Douăzeci (G20). Astfel, este un partener frecvent al Statelor Unite în lume şi în chestiunile legate de America de Nord. A avea ca vecin un astfel de prieten este unul dintre motivele pentru care Statele Unite au putut să îşi concentreze energiile în alte direcţii, un avantaj necunoscut de-a lungul istoriei marilor puteri.

Istoricul instituţiilor regionale este amestecat. Organizaţiei Statelor Americane îi lipseşte

abilitatea de a face anumite lucruri, date fiind cerinţele de consens, lipsa unei direcţii militare şi a resurselor economice pe care le are la dispoziţie. Grupul Lima, format de o duzină de ţări din regiune care promovează o finalizare paşnică a situaţiei din Venezuela, trebuie încă să-şi demonstreze capacitatea. Mai semnificative sunt grupurile comerciale, NAFTA mai ales, pactul de liber comerţ americano-canadian, care a intrat în vigoare în 1994 şi care a contribuit substanţial la creşterea volumului de ▪»

schimburi între cele trei ţări, în special a contribuit la dezvoltarea şi creşterea Mexicului, reducând mult nevoia mexicanilor de a emigra.

Unele voci susţin că NAFTA i-a dezavantajat pe muncitorii americani, a dus la pierderea foarte multor locuri de muncă pe tot teritoriul SUA. Acest lucru este adevărat în anumite zone şi

[5] circumstanţe, dar nu ca un rezultat general. Administraţia Trump a negociat NAFTA cu Canada şi Mexic, rezultând în Acordul SUA-Mexic-Canada, care a trecut prin Congresul Statelor Unite în ianuarie 2020 şi a fost apoi promulgat ca lege. Lăsând deoparte retorica şi politica, noul acord seamănă în multe privinţe cu cel nou.

NAFTA A CONTRIBUIT LA CREŞTEREA SCHIMBURILOR ÎN AMERICA DE NORD

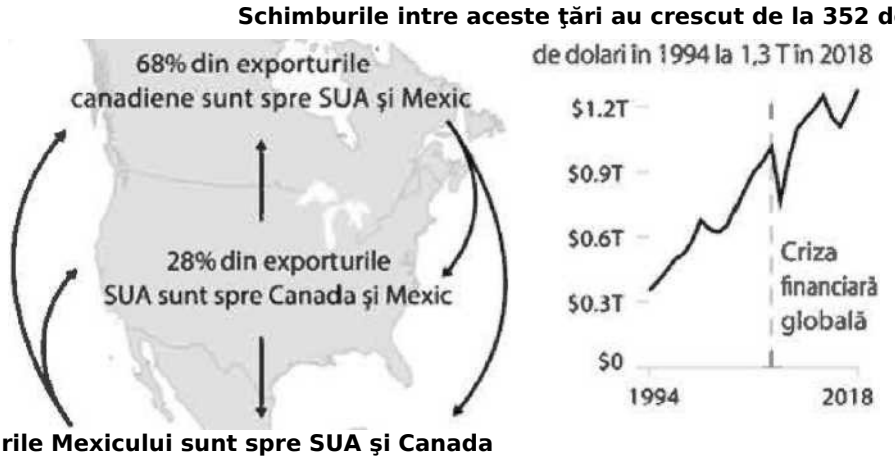
68% din exporturile canadiene sunt spre SUA şi Mexic
28% din exporturile SUA sunt spre Canada şi Mexic
Schimburile intre aceste ţări au crescut de la 352 de bilioane de dolari in 1994 la 1,3 T în 2018
$1.2T
$0.9T
$0.6T
$0.3T
$0
Criza financiară globală
1994
2018

64%din exporturile Mexicului sunt spre SUA şi Canada

Exporturi până în 2018

Suni: lotului Monetar Intertu(ion.il

Mai amplu, provocările pe care le are în faţă

regiunea includ nevoia ca guvernele să dezvolte capacitatea de a aborda problemele de securitate internă, de a se concentra pe creşterea calităţii educaţiei publice, astfel ca forţa de muncă să capete abilităţile necesare pentru a deveni competitivă la nivel global, să promoveze societăţile civile şi astfel să facă din democraţiile lor unele puternice, să reducă datoria publică, corupţia şi să ducă rolul statului la un nivel sustenabil, să crească schimburile care au loc între ţările din regiune şi să vegheze ca geopolitica să nu îşi facă apariţia într-un mod semnificativ. Mai apare şi întrebarea dacă Brazilia va acţiona responsabil în protejarea Pădurii Amazoniene, protecţie care este critică pentru întregul efort de combatere a schimbărilor climatice. în cele din urmă, trebuie evidenţiată provocarea uriaşă pe care o ridică migraţia forţată, într-o epocă în care mii de oameni fug zilnic din Venezuela şi, în măsură mai mică, din Triunghiul Nordic, un proces care depăşeşte cu mult capacităţile vecinilor de a-l gestiona. Nu este deloc o agendă uşoară.

PARTEA A TREIA – EPOCA GLOBALIZĂRII

EPOCA GLOBALIZARII

Fiecare epocă istorică este definită de forţele principale, de puterile şi provocările pe care le are de înfruntat şi de felul în care oamenii şi guvernele le fac faţă. Acest lucru ajunge să plaseze, de obicei, marile puteri în centrul poveştii, fie datorită rivalităţii dintre ele, fie prin felul în care conduc. Acest lucru a fost adevărat pentru epocile istorice anterioare şi poate fi adevărat pentru epoca de faţă sau pentru cele care îi vor urma, mai ales dacă vreuna dintre ele va ajunge să fie definită de acutizarea competiţiei dintre Statele Unite şi China. Dar nu este deloc sigur că Statele Unite şi China se vor regăsi într-un al doilea nou război rece. Şi chiar dacă o vor face, nu este sigur că relaţia dintre cele două va fi cea care va ajunge să definească această epocă.

O altă posibilitate este ca globalizarea să fie cea care să definească perioada pe care o traversăm. Globalizarea se referă la fluxul, deseori la o scară vastă şi extrem de rapid, a tot ce ne poate trece prin cap, de la oameni, corespondenţă electronică la virusuri şi dioxid de carbon, prin toată lumea şi peste toate graniţele. în unele cazuri, guvernele nici nu sunt conştiente de toată această mişcare de intrare şi de ieşire de pe teritoriile pe care le guvernează; în alte cazuri, sunt la curent, dar fie aleg să nu regularizeze acest proces, fie nu o pot face, chiar dacă ar vrea.

Graniţele au fost mereu traversate. Ceea ce este diferit în cazul globalizării contemporane este scara la care se petrece, varietatea fenomenului, importanţa şi impactul său posibil. Globalizarea are potenţialul de a schimba în mod dramatic viata aşa cum o cunoaştem noi.

Este foarte important să subliniem ce anume nu este globalizarea. Cu foarte puţine excepţii, ea nu este o opţiune politică. Globalizarea este o realitate. Este deopotrivă bună şi rea, benignă şi malignă. în anumite zone, globalizarea este ceva ce ţările ar vrea să îmbrăţişeze sau spre care ar vrea să se îndrepte. în altele, ţările pot alege să îi reziste sau să facă excepţie de la acest proces, în întregime sau fragmentar. Există regiuni unde alegerea este posibilă doar într-o măsură foarte mică.

Capitolul de deschidere al acestei secţiuni este dedicat globalizării în sine. Cele care îi vor urma vor aborda diferite manifestări ale globalizării, şi anume terorismul, proliferarea nucleară, schimbarea climatică, migraţia, cyberspaţiul, sănătatea, comerţul internaţional, aspectele legate de sistemele monetare şi valutare şi dezvoltarea.

Fiecare capitol descrie specificul unei forme anume de globalizare, îi analizează cauzele şi consecinţele şi aduce în discuţie opţiunile pe care ţările – şi lumea ca întreg – le au la îndemână pentru a le gestiona. Succesul sau, dimpotrivă, nereuşita modului în care sunt abordate aspectele globalizării ar putea conta, la fel de mult ca orice altceva, când ne gândim la caracteristicile acestei

epoci a istoriei.

GLOBALIZAREA

Globalizarea – emergenţa unei pieţe mondiale din ce în ce mai interconectate prin fluxul peste graniţe al forţei de muncă, turiştilor, ideilor, corespondenţei, petrolului şi gazului, semnalelor radio şi de televiziune, datelor, reţetelor şi medicamentelor ilegale, teroriştilor, migranţilor şi refugiaţilor, armelor, viruşilor (electronici şi biologici), dioxidului de carbon şi al altor gaze care contribuie la schimbarea climatică, al bunurilor de larg consum, hranei, dolarilor şi al altor monede de schimb, fweet-urilor şi al unei infinităţi de alte lucruri – este una dintre realităţile definitorii ale existentei moderne.

Să fie clar, globalizarea nu este ceva nou. Oameni şi bunuri sau deplasat mereu de jur-împrejurul lumii, fie pe vechiul Drum al Mătăsii în Asia, fie străbătând mări şi oceane. Dar ceea ce este nou reprezintă scara la care se întâmplă acum, viteza şi varietatea lucrurilor care trec graniţele. Anual, sunt peste 1,5 bilioane de turişti care călătoresc, faţă de numai 600 de milioane cu doar douăzeci şi cinci de ani în urmă. Numărul de refugiaţi ajunge azi undeva între douăzezi şi cinci şi treizeci de milioane. Investiţiile străine directe se ridică la un trilion de dolari anual. Comerţul a atins o valoare estimată la 20 de

trilioane de dolari: de şapte ori mai mare decât acum treizeci de ani şi de aproape o sută de ori mai mare decât acum cincizeci de ani.

VITEZA COMUNICAŢIILOR

Cum a schimbat globalizarea viteza cu care comunicăm

1 lună
3,546

10 ore
3.669 mile

0,2 secunde

Instantaneu în toată

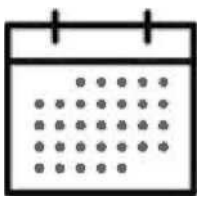

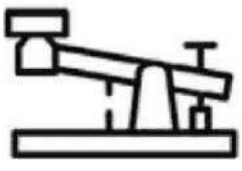

1776
Veştile privitoare la Declaraţia de Independenţă ajung la Londra prin intermediul

1858
Preşedintele James Buchanan ii răspunde reginei Victoria prin primul schimb transatlantic de

1928
Preşedintele Calvin Coolidgeface primul apel telefonic spre un lider european — regele Alfonso al XIII-lea al Spaniei

2015
Preşedintele Barack Obama ¡1 laudă pe Papa Francisc în primul tweet prezidenţial adresat unui

Surse: 7hc London (űzette, Ihc New York Times, smithsontjn.com

Acest flux nu este doar foarte vast, dar este şi rapid. Unele lucruri se mişcă cu sau aproape de viteza luminii, ceea ce permite unei persoane din New York să converseze pe un videochat cu cineva din Japonia sau ca cineva din Londra să transfere bani într-un cont din Hong Kong aproape instantaneu. Alte fluxuri, cum ar fi călătoriile la distanţă, pot dura ore sau zile. Viteza, combinată cu amploarea, face ca guvernele să nu poată monitoriza acest proces, cu atât mai puţin să controleze tot sau pe toţi cei care îi trec graniţele.

Ce anume a dus la acest fenomen? Deloc neglijabil – tehnologia. Internetül, avionul cu reacţie, telefoanele mobile, containerele de marfă şi sateliţii au jucat un rol important. Dar şi politicile care au facilitat comerţul şi accesul la pieţe. Aceste politici sunt motivul pentru care o

companie americană îşi poate produce bunurile sau poate deschide magazine în China.

Geopolitica, competiţia dintre ţări pentru putere şi influenţă, a jucat şi ea un rol, dar în formule contradictorii. Stabilitatea şi absenţa unui război la scară mare, raportat la amplitudinea conflictelor armate din secolul XX, au făcut posibile comerţul, investiţiile şi mişcarea. Pe de altă parte, instabilitatea şi problemele locale au pus presiune pe oameni, determinându-i să plece, ajungându-se astfel la un număr semnificativ de refugiaţi.

Globalizarea este întărită şi de deciziile de afaceri. Statele Unite, de exemplu, este cămin pentru 5% din populaţia globală. Comercial, este esenţial ca firmele americane să aibă acces şi la restul de 95% din populaţia globală. Alte tipuri de afaceri, de la medicamente ilegale şi droguri la arme şi trafic de persoane, au căutat la rândul lor pieţe din afara frontierelor proprii. Tot despre globalizare vorbim şi în aceste cazuri.

în miezul globalizării se află noţiunea de interconectivitate, care se referă la reţele de legături de orice fel. Un concept similar este cel de interdependenţă, respectiv realitatea că fiecare ţară şi fiecare persoană sunt afectate într-o oarecare măsură de ce se întâmplă în alte locuri sau de ce fac alţii. Există o unică piaţă globală, în creştere, pentru multe produse agricole sau de larg consum, pentru petrol, investiţii şi chiar pentru servicii precum cele de suport tehnic pentru industria IT sau pentru mobile. O astfel de interconectivitate înseamnă că ceea ce se petrece

într-un loc poate afecta condiţiile din alt loc. Ceea ce începe la nivel local poate ajunge rapid la nivel global. Este la fel de adevărat în cazul bolilor infecţioase (crizele Ebola din 2014 şi 2016), al crizelor financiare (efectele crizei financiare din SUA, din 2008, şi Marea Recesiune care a urmat în toată lumea) şi al informaţiilor care ajung virale. Interdependenţa de orice fel poate fi benefică sau poate scoate la iveală diferite forme de vulnerabilitate.

Unele dintre consecinţele globalizării sunt simultan bune şi rele. Comerţul este un exemplu potrivit. Capacitatea de a exporta poate oferi locuri de muncă, iar aceea de a importa poate fi o sursă de bunuri care nu se produc pe plan local sau care altfel nu le sunt disponibile consumatorilor locali la un preţ mai mic, dar de o calitate comparabilă (sau mai bună). Dar importurile pot să şi elimine din locurile de muncă existente, fie din pricina costului forţei de muncă sau al producţiei, fie din pricina subvenţiilor guvernamentale sau a fraudelor valutare.

La fel, există voci care văd în fluxul de informaţii şi de idei un lucru minunat. Dar alţii se vor simţi ofensaţi de anumite conţinuturi, iar unele guverne pot şi chiar se opun răspândirii informaţiei pe care o consideră o ameninţare a stabilităţii politice interne şi a conducerii pe care o exercită.

Oceane, deşerturi sau bariere de orice fel nu pot izola o ţară de consecinţele globalizării. Dar guvernele au la dispoziţie o gamă variată de opţiuni atunci când vine vorba despre felul în care răspund diferitelor dimensiuni ale globalizării. Dacă guvernele sunt înclinate să temporizeze

globalizarea sau să reducă implicarea ţărilor pe care le conduc în acest proces, există câţiva paşi pe care îi pot urma.

Guvernele pot impune taxe, deseori chiar o fac – taxe care determină creşterea preţurilor pe care cetăţenii le au de plătit pentru produsele de import –, sau se pot îndrepta spre alte tipuri de bariere care îngreunează procesul de export. Acesta este un protecţionism de tip clasic. De asemenea, pot lua măsuri care să îngreuneze intrarea investitorilor străini pe pieţele locale şi pot face ca fondurile care totuşi pătrund să reziste cu greu. Se pot ridica ziduri şi se pot pune paznici pentru ca oamenii să nu pătrundă dincoace de frontierele unei ţări. Zonele de coastă pot fi păzite de nave, iar spaţiul aerian, de avioane şi rachete. Cei care intră legal într-o ţară, prin aeroport, pot fi limitaţi numeric sau poate fi impusă o perioadă de şedere. Temperatura oamenilor poate fi monitorizată şi celor care pot fi potenţiali purtători ai unei boli contagioase li se poate refuza accesul. Pachetele, containerele, bagajele şi tirurile cu marfa pot fi controlate, deşi în realitate acest lucru nu se poate face decât într-un procent foarte mic, fără ca altfel să fie afectat atât turismul, cât şi comerţul şi transporturile. Semnalele de comunicare pot fi bruiate, internetül poate fi sistat.

A spune că guvernele şi oamenii au opţiuni cu privire la globalizare nu vrea să sugereze că orice ţară poate pur şi simplu să nu fie prinsă cu niciun chip în acest proces. Schimbările climatice, de pildă, nu respectă nicio frontieră. Acelaşi lucru se poate spune cu privire la răspândirea materialului

radioactiv în urma unui incident nuclear. O stagnare a economiei sau o criză financiară care începe într-o ţară se poate răspândi cu rapiditate în alta; termenul de „contaminare” este folosit din motive întemeiate. Conexiunea la internet oferă avantaje, dar şi vulnerabilizează. Ideile au darul de a pătrunde până şi în cele mai închise societăţi. Iar orice vizitator poate fi purtătorul unei boli. Nicio economie nu deţine sau produce toate lucrurile de care are nevoie şi nici nu poate vinde tot ce produce numai între graniţele sale.

De asemenea, să rămâi închis faţă de restul lumii nu este ceva ce vine fără un cost. Coreea de Nord este cea mai închisă tară a lumii. Tăierea importurilor îi privează pe rezidenţi de accesul la bunuri de larg consum şi poate genera un răspuns pe măsură, îngreunarea exporturilor duce la sacrificarea de locuri de muncă şi opreşte creşterea. Dificultatea sau imposibilitatea oamenilor de a călători afectează turismul şi, implicit, investiţiile şi veniturile din această industrie.

[3] [1] Rezultatul este că aproape toate guvernele aleg deopotrivă să urmeze procesul globalizării şi să-i reziste. O altă formulare pentru această concluzie ar fi aceea care afirmă că guvernele încearcă să promoveze ceea ce ele consideră a fi pozitiv în globalizare şi să reziste aspectelor negative sau care ridică ameninţări. A administra globalizarea este o provocare pentru orice guvern, căci guvernele sunt cele care, cel mai adesea, sunt trase la răspundere când vine vorba despre efectele globalizării, fie că ne referim la imigraţie, la schimbările climatice sau la epidemii, chiar

dacă toate acestea sunt în afara controlului lor.

O altă formă prin care guvernele pot gestiona problema globalizării este abordarea colectivă, mai degrabă decât răspunsul naţional. Aceasta este esenţa multilateralismului. Nicio ţară nu se poate proteja de una singură de efectele negative ale globalizării, după cum nu poate nici beneficia singură de aspectele pozitive pe care aceasta le aduce; ceea ce a rezultat a fost un set de acorduri globale – legale, politice şi comerciale – care reglementează felul în care trebuie abordate toate aspectele: sănătate, comerţ, internei, schimbările climatice, traficul de material nuclear, de persoane şi droguri. Nu există un guvern global, dar există un anume grad de guvernare globală, care ajută la gestionarea aproape oricărui efect al globalizării. Realitatea politică arată totuşi că există un consens limitat cu privire la cum anume ar trebui văzute diferitele aspecte ale globalizării şi, prin urmare, un la fel de mic consens şi cu privire la cum trebuie gestionată şi reglementată globalizarea.

Globalizarea este controversată. Unul dintre motive a fost deja expus – pierderea locurilor de muncă. Competiţia străină (şi importurile) sunt cel mai adesea considerate vinovate pentru reducerea numărului de locuri de muncă. Uneori, lucrurile stau exact aşa, dar de cele mai multe ori cauza reală este de fapt inovarea tehnologică ce face ca un anume serviciu sau produs să fie realizat la un cost mult mai mic, o calitate mai bună sau ambele. Cu toate acestea, globalizarea este privită cu suspiciune. Un motiv este acela că beneficiile sunt răspândite la scară largă şi sunt destul de mari, în

vreme ce aspectele negative sunt extrem de concentrate şi mai puternic resimţite. Americanii, de pildă, beneficiază în masă de maşini mai ieftine şi astfel pot economisi sau pot obţine cu aceiaşi bani un produs mai valoros cumpărând o maşină de import. Dar vieţile acelor americani care şi-au pierdut locurile de muncă din pricina importurilor mai ieftine au fost cu totul date peste cap. în vreme ce economiştii consideră că ţara ca un întreg este câştigată, o mică porţiune a acesteia este, dimpotrivă, într-o foarte mare pierdere.

Globalizarea poate fi văzută şi ca o ameninţare la identitatea şi cultura locale. Poate fi foarte dificil pentru micile afaceri să intre în concurenţă cu marile companii globale care se bucură de branduri celebre şi de recunoaştere. McDonalds şi Starbucks sunt peste tot. Este foarte dificil ca stilul de viaţă local să reziste în faţa imaginilor şi ideilor noi care pătrund de pretutindeni şi care sunt prezentate prin intermediul televiziunilor, filmelor sau sunt disponibile pe Internet. Concurenţa este disproporţionată, în sensul că este deseori mai uşor ca globalizarea să afecteze indivizii şi societăţile decât ca indivizii şi societăţile să afecteze globalizarea.

Toate acestea ne determină să spunem că globalizarea este o forţă puternică în lumea modernă, una care generează deopotrivă beneficii şi provocări. Sarcina individuală a guvernelor şi aceea colectivă a lumii sunt de a promova acele aspecte ale globalizării care produc cel mai mare bine, să se opună acelora care produc cele mai mari pagube şi să asiste indivizii şi ţările care se află în dificultate.

TERORISMUL SI CONTRATERORISMUL

Terorismul este definit ca folosirea internaţională a violentei de către actori nestatali, împotriva civililor, pentru obţinerea propriilor obiective politice. în această definiţie există câteva cuvinte critice. Pentru a fi calificată drept terorism, o acţiune trebuie să presupună violenţă sau ameninţarea de un fel sau altul cu violenţa, trebuie să fie internaţională, să urmărească un obiectiv politic clar, să fie făcută de un actor nestatal şi să vizeze civili. Astfel conceput, terorismul este ceva diferit de crimă, care este de regulă motivată de obiective ce nu sunt politice. Este diferit şi de crima de război şi de război ca atare, condus de un stat suveran şi, de multe ori, de soldaţi neinformaţi. Atunci când ţintele nu sunt civilii, dar aceştia ajung să cadă victime, nu vorbim despre un act terorist.

Unii s-ar putea întreba de ce terorismul este o unealtă a indivizilor sau a grupurilor de indivizi, şi nu a statelor. Dacă un stat întreprinde acţiuni violente asupra cetăţenilor unei alte ţări, avem deja un nume pentru acest lucru: război. Ţările pot însă să aleagă să sprijine terorişti dacă văd în aceştia o unealtă utilă, în acest caz, guvernele riscă să fie judecate ca susţinătoare ale teroriştilor

şi riscă să fie atacate sau sancţionate în consecinţă.

Este ceea ce s-a întâmplat cu guvernul taliban al Afganistanului după atacurile din 11 septembrie 2001, când Statele Unite şi aliaţii lor au considerat că talibanii au oferit adăpost teroriştilor al-Qaeda, care s-au aflat în spatele atentatelor şi au trebuit înlăturaţi.

ŢĂRILE CELE MAI AFECTATE DE TERORISM

Numărul de atacuri teroriste, 2017

Irak

2,46

Afganistan

1,41

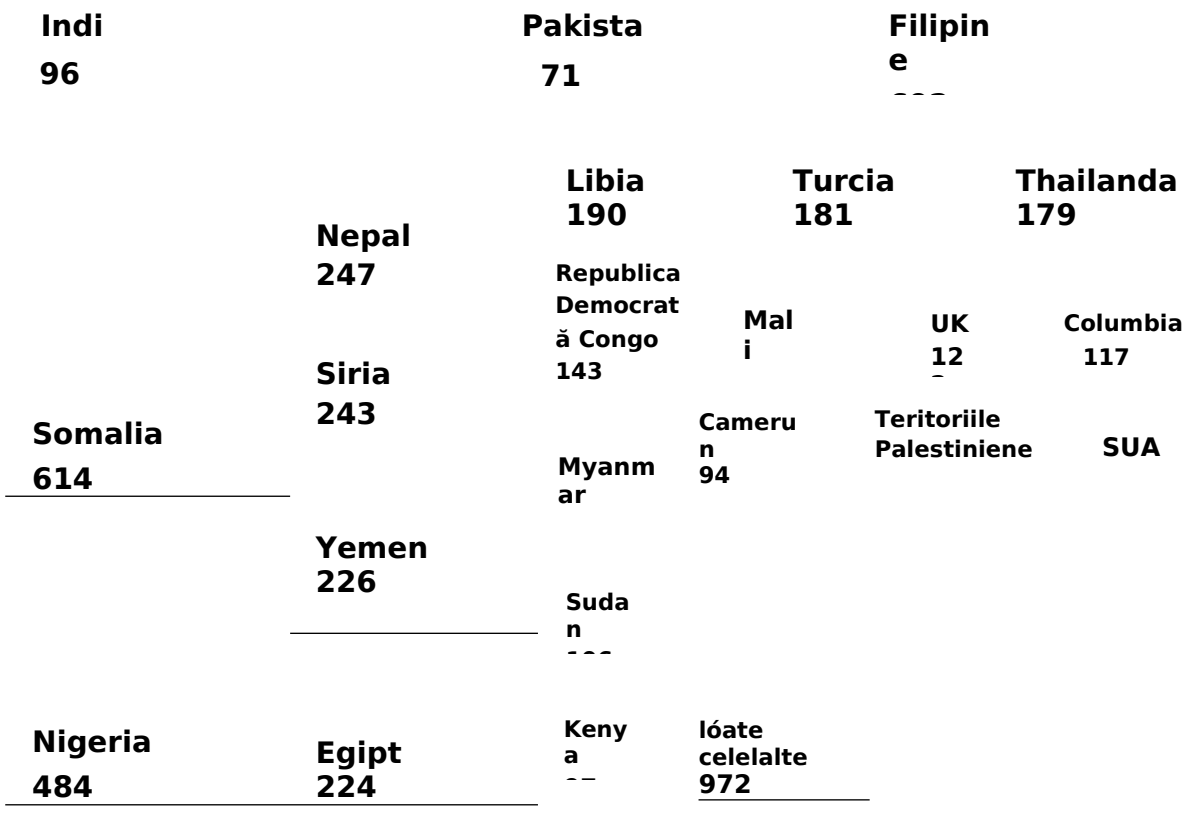

Nota: Un atac terorist este definit CA: .Ameninţarea cu sau utilizarea efectiva a forţei ţi violenţei ilegale de către un actor nestatal pentru a atinge un obiectiv politic, economic, religios sau social prin frică, constrângere sau intimidare*.

Surii*. National Consortium tor the Study ol 1 erroriim and Rciponici to 1 crroriim (S I AR I I. Vnivcriitaua Maryland (2019). I he Ciotul I erroriim Database pc www.itart.umd.cdiu'gtd Au pair 22, 2019.

Definiţia de mai sus a terorismului este cea mai amplu uzitată – nu există însă o definiţie acceptată universal. Este imposibil ca toate elementele subiective să fie îndepărtate, deoarece indivizii şi guvernele sunt deseori reticenţi în a cataloga drept terorism acţiuni care sunt făcute cu scopul de a atinge obiective la care şi ei aderă. O veche zicală spune că cine este terorist pentru unii este un luptător pentru libertate pentru alţii. în ultimii ani, cu toate acestea, pare să existe un acord mai vast, chiar dacă încă departe de a fi complet, al guvernelor cu privire la faptul că nicio cauză sau scop nu justifică terorismul.

Terorismul ca atare nu este un fenomen nou. Se pot găsi exemple care coboară cu secole, chiar milenii în urmă. Acum un secol, un terorist l-a asasinat pe arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Imperiului Habsburgic, fapt

care a pus în mişcare o serie de evenimente diplomatice şi militare ducând la Primul Război Mondial. Terorismul a fost mijlocul primordial folosit pentru a pune capăt colonialismului, o epocă de control european exercitat asupra multor teritorii şi popoare din lume, în 1960 şi 1970, Armata Republicană Irlandeză Provizorie a făcut apel la terorism în încercarea de a forţa trupele britanice să părăsească Irlanda de Nord şi pentru a obţine unitatea Irlandei; Organizaţia de eliberare palestiniană a folosit terorismul împotriva Israelului în încercarea de a-şi dobândi o tară a lor – Palestina. Cele mai recente valuri de terorism internaţional sunt asociate cu indivizi sau grupări de indivizi ca al-Qaeda, ISIS (uneori numită ISIL, Statul Islamist, Daesh), Boko Haram, Lashkar-e-Taiba şi altele, acţionând în numele unei viziuni proprii asupra islamului.

Teroriştii pot fi indivizi sau grupuri, pot fi conduşi de o figură de autoritate sau pot doar să fie inspiraţi de una. Ţările se pot implica în terorism în două forme. Prima, alegând să ofere unui grup terorist resurse, fie ele financiare, fie sub formă de informaţii, militare sau teritoriale. Cum am spus deja, astfel de state (Iranul este unul dintre ele) sunt îndeobşte numite state- sponsor ale terorismului. A doua formă de implicare este aceea a unui stat care permite unei grupări teroriste să-i folosească teritoriul sau să aibă acces la anumite resurse – nu în urma unei alegeri deliberate, ci din slăbiciune. Aşa s-au petrecut lucrurile cu ISIS în Irak şi Siria. Grupările teroriste, pe de altă parte, au început să descopere căi directe de acces la resursele necesare, sprijinindu-se astfel tot mai puţin pe

statele-sponsor.

Motivele terorismului sunt variate. Grupări din Spania (separatiştii basci sau ETA sunt primii care îmi vin în minte) au luptat împotriva guvernului central, căutând să obţină un stat independent pentru populaţia pe care pretind că o reprezintă. Altele (ca de pildă ISIS) au acţionat pentru a detrona o autoritate existentă şi a o înlocui cu una a lor. O grupare armată de gherilă în Columbia, care folosea acronimul FARC, încerca să instaureze un alt guvern central cu alte politici decât a celui existent. Alţii (ca al-Qaeda) par să fie motivaţi exclusiv de dorinţa de a cauza suferinţă şi pagube. Totul însă sugerează că terorismul modern este motivat mai degrabă de o agendă politică decât de dorinţa de a înlătura sărăcia şi inegalităţile economice.

Metodele teroriştilor diferă şi ele. Teroriştii atacului 9/11 au folosit cuttere pentru a imobiliza echipajele de zbor şi a prelua controlul asupra avioanelor pe care fie le-au pilotat direct în clădirile ocupate, fie au eşuat în încercarea lor. Alţi terorişti au folosit maşini-capcană, bombe şi arme, au condus camioane în mulţimi de oameni sau s-au transformat în bombe umane. Aproximativ douăzeci de mii de oameni şi-au pierdut anual viaţa în urma atacurilor teroriste între 2005 şi 2017, inclusiv peste douăzeci şi şase de mii numai în 2017. Majoritatea teroriştilor sunt în Orientul Mijlociu, Asia de Sud (mai ales în Pakistan) şi Africa (în special în Nigeria).

Există temeri că pe viitor teroriştii nu vor mai apela la astfel de metode „convenţionale” şi vor trece la ceea ce se numeşte „marele terorism”

Una dintre posibilităţi este bomba radiologică sau „murdară”, care ar combina explozibili convenţionali cu materiale radioactive, pentru a transforma zona ţintită într-un teritoriu de nelocuit pentru ani întregi. Efecte mult mai devastatoare ar avea detonarea unei bombe nucleare. Fabricarea unui astfel de dispozitiv este, cu siguranţă, dincolo de capacitatea oricărei grupări nestatale, dar ar putea intra în posesia uneia prin furt, prin achiziţie sau prin alte mijloace asemănătoare. Teroriştii ar putea, de asemenea, să construiască sau să cumpere arme biologice, percum şi arme cibernetice pentru a scoate din funcţiune infrastructuri vitale ca barajele, centralele electrice sau facilităţi de tratare a apelor, de care depind oamenii din societăţile vizate.

Eforturile de a perturba activităţile teroriste şi teroriştii se numesc contraterorism. Contraterorismul include o mare gamă de acţiuni care pot reduce recrutările de noi terorişti sau pot reduce adeziunea la grupări deja existente. Acest lucru poate fi făcut în mai multe feluri: inclusiv prin influenţarea a ceea ce se comunică şi a conţinutului educaţional din scoli, instituţii religioase, sau a ceea ce se exprimă pe platformele sociale sau în presa tradiţională. Guvernele, individual sau împreună, pot face ca teoriştii sau grupările teroriste să ajungă cu dificultate la resursele umane, financiare şi materiale de care au nevoie. Alte elemente ale unei politici contrateroriste comprehensive includ implicarea instituţiilor de aplicare a legii şi serviciilor de informaţii pentru a obţine informaţii despre planurile teroriste; sancţiunile economice

şi alte presiuni, cu scopul de a penaliza guvernele care sprijină terorismul; negocieri ce oferă o cale alternativă teroriştilor care au scopuri limitate.

Mai există o opţiune: atacul direct. Astfel de atacuri pot fi executate de forţele de ordine, de militari sau de echipele de intervenţie ale serviciilor de informaţii. Această cale poate fi una efectivă, atunci când teroriştii sunt pe cale să lanseze o acţiune specifică, iminentă sau poate fi cu scop de prevenire, împotriva unor terorişti cunoscuţi, dar cu privire la acţiunile cărora nu există informaţii concrete. Scopul poate fi de a-i aresta pe anumiţi indivizi (un avantaj pentru serviciile de informaţii şi efortul lor de a obţine cât mai multe date) sau de a-i ucide, aşa cum au făcut Forţele Speciale ale SUA când au intrat în Pakistan cu misiunea de a-l ucide pe Osama bin Laden. Ţările pot lansa arme de la depărtare – folosind drone, rachete de croazieră, avioane de vânătoare – sau pot trimite în teritoriu forţe ale operaţiunilor speciale. Efortul poate fi restrâns şi scurt ca durată sau amplu şi îndelungat – aşa cum au făcut serviciile de informaţii ale SUA şi personalul militar, în colaborare cu parteneri locali, împotriva statului islamic în Irak şi Siria. Tehnologiile cibernetice pot fi şi ele folosite pentru a întrerupe planurile şi operaţiunile teroriste.

Dacă prevenţia eşuează, se pot fase totuşi foarte multe pentru a reduce efectele posibile şi impactul acţiunilor teroriste. Guvernele îşi pot construi capacitatea contrateroristă, astfel încât aceasta să prelucreze mai bine ameninţările teroriste, ceva ce Statele Unite au făcut după atacurile de la 11 septembrie 2011. Guvernele pot lua măsuri pentru

a crea o societate mai puţin vulnerabilă la atacurile teroriste. Toate aceste acţiuni ţin de apărare şi privesc forţele de ordine, întărirea fizică şi cibernetică a ţintelor posibile şi introducerea de proceduri care fac foarte dificile reuşitele teroriştilor. Astfel de paşi pot include monitorizări şi percheziţii în aeroporturi, clădiri guvernamentale şi locuri de muncă. Şi dincolo de aceste măsuri protectoare tot mai puternice, societăţile pot lucra pentru a-şi spori rezistenţa pentru ca efectele atacurilor teroriste să fie cât mai reduse. Rezistenţa poate include instruirea personalului care răspunde la atacuri, pentru a limita numărul de victime. De asemenea, acumularea de resurse medicale şi de bunuri care sunt, de regulă, scumpe şi greu de produs în termen scurt, cum ar fi componente ale reţelelor electrice, pentru a putea fi schimbate rapid în eventualitatea unui atac terorist.

Guvernele au obiectivul de a pune capăt sau de a elimina terorismul, dar este o ţintă imposibil de atins. Nu doar că sunt dificile identificarea, arestarea şi uciderea teroriştilor cunoscuţi, dar şi prevenirea apariţiei de noi grupări este imposibilă. Vor exista întotdeauna indivizi care vor fi nemulţumiţi de *status quo* şi care vor fi gata să folosească violenţa pentru a-şi atinge obiectivele. Anumiţi terorişti şi acte teroriste pot fi oprite, dar vor fi şi numeroase ocazii în care actele teroriste vor reuşi. Terorismul este greu de aplanat şi din cauza zelului multor indivizi şi organizaţii, unii dintre ei fiind dispuşi să-şi sacrifice viaţa pentru cauză. Provocarea pe care guvernele şi societăţile o au de înfruntat este aceea de a reduce ameninţarea pe care o ridică terorismul la un nivel

care nu poate influenţa modul de viaţă al unei ţări, siguranţa cetăţenilor săi şi bunăstarea economică. La toate acestea se adaugă faptul că multe acţiuni de contraterorism vin cu un preţ, unul care poate afecta negativ creşterea economică, eficienţa, spaţiul privat, libertatea şi, în anumite situaţii, poate crea noi terorişti dacă acţiunile întreprinse (de exemplu, atacuri militare unde se întregistrează victime colaterale, inocente) îi vor detemina pe indivizi să sprijine cauza teroristă.

PROLIFERAREA NUCLEARA

Proliferarea se poate referi la aproape orice lucru – de la celule la idei – care creşte numeric. Dar când vorbim despre politica externă şi relaţiile internaţionale, termenul este folosit cel mai des în contextul discuţiilor legate de diseminarea tehnologiilor şi sistemelor militare. Vizează, cu predilecţie, armele de distrugere în masă, sau ADM, o categorie care include armele nucleare, chimice şi/sau biologice, şi mijloacele de a le lansa – rachetele balistice. Neproliferarea se referă la politicile şi mijloacele folosite pentru a opri răspândirea acestor arme.

Ţările pot, în principiu, prolifera arme de distrugere în masă în două feluri. Pot urma o proliferare pe verticală, ceea ce înseamnă adăugarea la inventarul deja existent sau îmbunătăţirea capacităţii de producţie. Este situaţia pe care am întâlnit-o pe durata Războiului Rece, când Statele Unite şi Uniunea Sovietică şi-au modernizat şi sporit constant stocul de arme nucleare. Proliferarea de acest tip se mai aplică altor nouă tari care astăzi deţin armament nuclear şi rachete balistice şi care, de la caz la caz, par a-şi moderniza şi/sau spori arsenalul.

Proliferarea înţeleasă în sens orizontal este însă cea mai uzitată, adică o ţară sau alt actor pe scena înarmării care adaugă o altă clasă de arme celor pe care deja le deţine (cum ar fi arme nucleare sau chimice, rachete balistice). Atunci când

vorbim despre proliferarea nucleară sau despre politicile de oprire a acesteia – adică mijloacele prin care se opreşte răspândirea acestor tipuri de arme –, de cele mai multe ori avem în minte proliferarea pe orizontală.

NUMĂRUL DE ARME NUCLEARE IN LUME A SCĂZUT

Stocurile de focoase nucleare

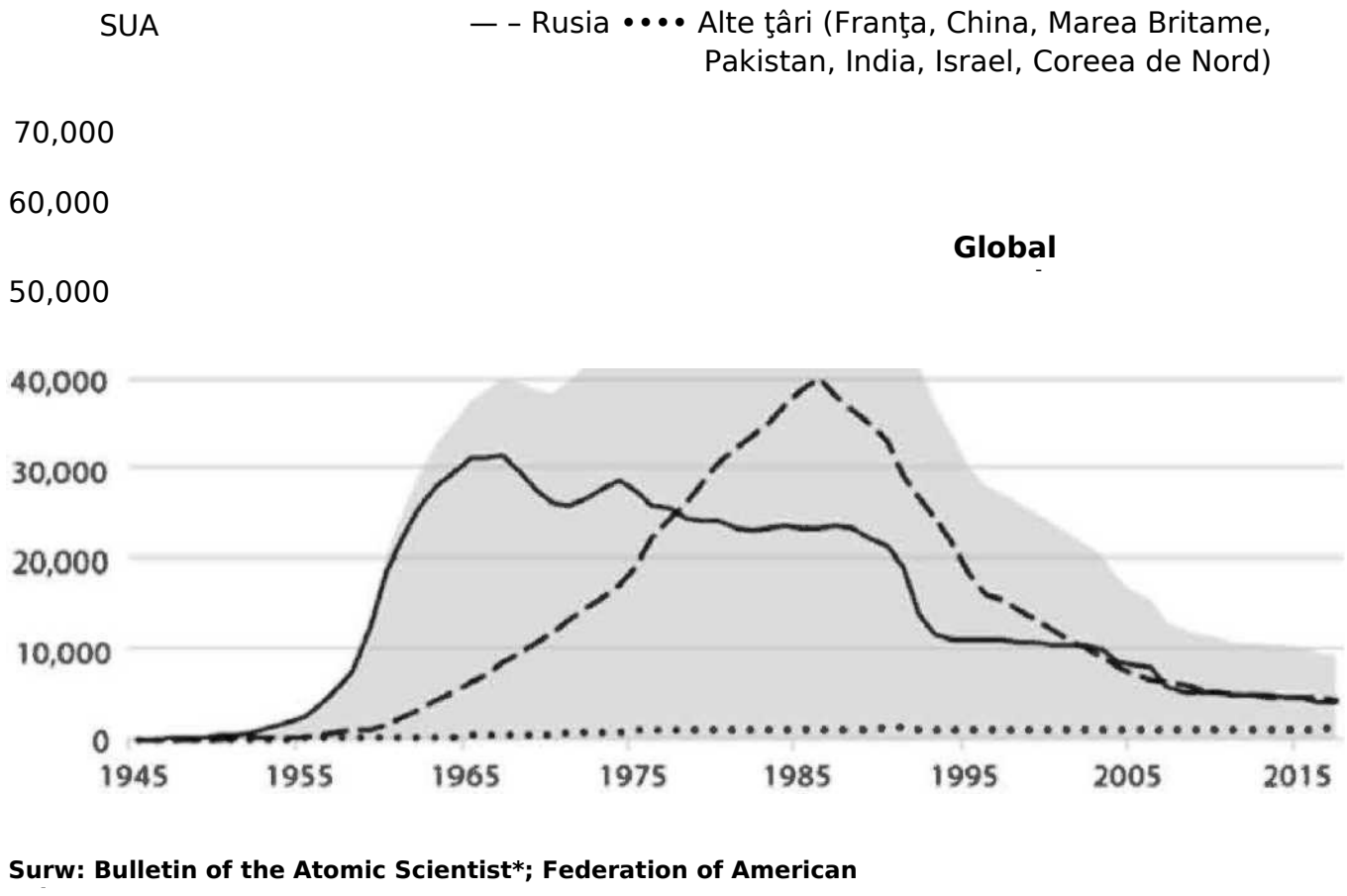

Surw: Bulletin of the Atomic Scientist*; Federation of American

Există o perspectivă care susţine că proliferarea nucleară nu este o ameninţare şi că, în anumite condiţii, ar putea sau chiar ar trebui să fie o direcţie de urmat. în spatele acestei linii de gândire este convingerea că armele nucleare au fost cele care au făcut ca Războiul Rece să devină unul fierbinte; cu alte cuvinte, teama de un conflict care ar putea deveni nuclear, devastator dincolo de orice imaginaţie, a introdus un grad de precauţie şi reţinere care, altfel, ar fi lipsit. Se susţine în anumite instanţe că ceea ce a păstrat pacea între Statele Unite şi Uniunea Sovietică va putea menţine pacea între rivali precum India şi Pakistan, China şi Japonia sau Israel şi Iran. Unii teoreticieni au dus argumentul până la concluziile sale logice (chiar dacă extreme), susţinând că, dacă mai multe ţări ar avea armament nuclear, am trăi într-o lume mai stabilă şi mai înclinată spre pace, căci nicio ţară cu capacitate nucleară nu ar ataca o alta care ar putea să riposteze.

Aceste voci au rămas, pe bună dreptate, o minoritate. Apariţia de noi ţări care să deţină

armament nuclear este de departe un factor periculos, şi nu unul stabilizator şi ar putea conduce la conflicte, inclusiv la unul în care armele de distrugere în masă să fie folosite cu consecinţe inimaginabile. Crearea unor condiţii de reţinere, aşa cum au existat în timpul Războiului Rece, astfel ca nicio parte să nu fie tentată să pornească prima un atac, pretinde deţinerea unor arsenale puternice, care pot supravieţui unui prim atac şi care să fie încă funcţionale pentru a riposta. în lipsa acestor calităţi anume, echilibrul între două entităti care deţin armament nuclear ar fi

[5] [3]

unul precar, căci ar exista mereu impulsul de a lansa primul un atac într-o situaţie de criză. De asemenea, ar exista şi tentaţia de a ataca pentru a întrerupe apariţia unei noi facilităţi nucleare – o acţiune numită atac preventiv – sau pentru a ataca locul unde se află o armă de distrugere în masă pregătită, conform informaţiilor, de atac. Aceasta ar fi un atac preemtiv. Există şi pericolul ca armele nucleare să fie folosite din greşeală sau să „cadă în mâinile cui nu trebuie”, mai ales ale teroriştilor, în cazul în care custodia sau controlul asupra armelor şi a materialelor nucleare este pierdut sau compromis. Un ultim argument susţine că anumite regimuri nu pot fi oprite, căci au o viziune apocaliptică sau mesianică asupra lumii şi sunt gata să folosească armele nucleare şi să se „sacrifice” pentru a-şi împlini misiunea.

îngrijorările de acest tip au dus la elaborarea Tratatului de neproliferare a armelor nucleare, cunoscut pe scurt ca Tratatul de neproliferare, sau NPT, un acord internaţional care a intrat în

vigoare în 1970. Acesta a cerut celor cinci ţări care deţineau, la acel moment, arme nucleare şi pe care le recunoştea ca „Ţări deţinătoare de arme nucleare” legitime (Statele Unite, Uniunea Sovietică, China, Marea Britanie şi Franţa) să nu transfere arme nucleare şi să nu asiste, încurajeze sau determine de alte state să le obţină. (Obligaţia Uniunii Sovietice a fost trecută Rusiei în 1991.) Se mai afirmă aici şi principiul după care aceste ţări vor evita cursa înarmării nucleare şi vor căuta să elimine propriul arsenal nuclear. Tratatul le cere statelor care nu deţin astfel de arme să nu producă sau să achiziţioneze unele. Tot aici se garantează accesul la energie nucleară în scopuri paşnice.

Statelor ne-nucleare li se cere să accepte „protecţii” care sunt de fapt inspecţii pe care Agenţia internaţională pentru energie atomică (IAEA) le face pentru a verifica adecvarea la normele tratatului.

NPT este însă limitat în ceea ce poate face. Nicio ţară nu poate fi obligată să îl semneze; în realitate, trei ţări care deţin armament nuclear – India, Israel şi Pakistan – nu s-au alăturat niciodată tratatului. Tratatul nu presupune penalizări la retragerea unui membru, aşa cum s-a văzut când Coreea de Nord a părăsit tratatul. Statele care nu au un astfel de armament se plâng deseori că ţările deţinătoare de arme nucleare nu fac suficiente progrese în dezarmare, deşi arsenalele nucleare americane şi ruseşti sunt doar o fracţie din ceea ce erau în plin Război Rece. NPT stipulează că toţi semnatarii au dreptul la tehnologia care generează energie nucleară în scopuri paşnice, un articol care nu e departe de a

contrazice scopul tratatului pentru prevenirea proliferării armelor nucleare. Multe dintre materialele pe care le presupune fabricarea unei arme nucleare sunt necesare în generarea de energie atomică în scopuri paşnice. Pentru ca lucrurile să devină şi mai problematice, regimul inspecţiilor, care fuseseră gândite după principiile cooperării, adică IAEA, analizează doar acele facilităţi pe care ţara cu pricina le comunică şi acceptă pentru inspecţie. Este vorba despre un sistem care se bazează pe un cod al onoarei într-o lume unde oamenii nu sunt mereu onorabili.

Pe lângă NPT, există numeroase alte politici şi mijloace folosite pentru a descuraja proliferarea. Unele sunt pozitive, cum ar fi garanţiile de securitate. Statele Unite, de exemplu, apără sub „umbrela sa nucleară” aliaţii – Japonia şi Coreea de Sud –, parte şi pentru ca aceştia să nu perceapă ca pe o nevoie dezvoltarea de armament nuclear.

Multe dintre politicile folosite pentru prevenirea sau încetinirea proliferării însă au fost negative – sunt create pentru a îngreuna accesul la componentele guvernelor care ar avea astfel de intenţii. S-au alcătuit diferite grupuri de furnizori pentru a restricţiona exportul anumitor tehnologii şi sisteme sau pentru a interzice transporturile ilegale care au loc. Statele au folosit atacuri cibernetice pentru a infecta şi, astfel, pentru a întrerupe computerele care controlau centrifugele ce obţineau uraniu îmbogăţit. S-au dezvoltat reactoare rezistente la proliferare, cu ajutorul cărora ţările pot obţine energie atomică, fără a putea însă să folosească materialele şi pentru obţinerea de arme nucleare. Legat de energia

atomică, există acorduri prin care o ţară care are putere nucleară trimite combustibilul nuclear folosit pentru a fi reprocesat – un stadiu care nu permite ca el să devină materie primă pentru arme nucleare.

S-a vehiculat şi introducerea de sancţiuni pentru a-i descuraja pe posibilii furnizori să trimită tehnologii sau materiale unor potenţiali destinatari. Controlul armelor a fost, la rândul său, un mijloc de a încetini sau a inversa proliferarea verticală (de exemplu, implicând deopotrivă Statele Unite şi Uniunea Sovietică sau Rusia) sau pentru a preveni proliferarea orizontală, mai ales în cazul Iranului.

Ar fi important să ne oprim asupra istoriei recente a Iranului. Statele Unite, China, Franţa, Marea Britanie, Rusia şi Germania au pus presiune pe Iran, mai ales sub forma sancţiunilor economice, pentru a-l convinge să accepte limitări ale activităţilor sale nucleare. Aceste limitări au fost detaliate într- un acord din 2015 (cunoscut ca JCPOA – Planul comun cuprinzător de acţiune) prin care Iranul accepta temporar constrângeri ale capacităţilor de producţie şi depozitare a materialelor radioactive necesare producerii bombei nucleare, în schimb, majoritatea celorlalte sancţiuni care fuseseră aplicate Iranului au fost oprite. Iranul a respectat acordul, însă Statele Unite s-au retras în 2018, argumentând că aceste limitări erau pe o durată prea scurtă şi că acordul nu privea şi programul de rachete balistice al Iranului – sau ceea ce erau văzute ca activităţi maligne ale Iranului în Orientul Mijlociu. Pentru a se asigura, Iranul a făcut un acord unilateral prin care se obliga să nu cumpere sau să producă arme

nucleare, dar anumite limite critice cu privire la activităţile asociate cu producerea şi stocarea de uraniu îmbogăţit urmau să expire în 2025 sau 2030, perioadă la capătul căreia Iranul ar putea stoca nelimitat material radioactiv şi ar putea produce pe nepusă masă şi prezenta lumii, ca un fapt împlinit, o bombă atomică. încă este neclar dacă Iranul va încerca să devină o tară cu armament nuclear, după cum nu se ştie cum vor reacţiona alte ţări în cazul în care acest lucru s-ar întâmpla. Diplomaţia ar putea, în principiu, să stabilească noi plafoane aplicabile capacităţilor iraniene, refuzându-i armamentul nuclear pentru o perioadă mai lungă sau chiar permanent, deşi este destul de improbabil ca astfel de acorduri să poată fi negociate.

Sunt nouă ţări în lume care deţin armament nuclear: primele cinci ţări acceptate sub NPT, cărora li s-au alăturat India, Israelul, Coreea de Nord şi Pakistanul. Ţările urmăresc să deţină armament nuclear pentru diverse motive, incluzând securitatea naţională şi prestigiul. A avea armament nuclear este văzut ca o ultimă garanţie de securitate, căci niciun stat nuclear nu a intrat în război cu un alt stat nuclear. Armele nucleare au şi un rol simbolic legat de statut; nu este deloc o coincidenţă faptul că cei cinci membri permanenţi în Consiliul de securitate al ONU deţin arme nucleare. Este foarte dificil să opreşti un stat hotărât să dezvolte armament nuclear dacă acesta este scopul pe care îl urmăreşte, mai ales dacă deţine capacitatea necesară, ştiinţifică şi industrială şi dacă este pregătit să plătească preţul acestui gest, fie sub forma sancţiunilor economice, fie a unui anume grad de izolare

internaţională.

Odată ce un stat dezvoltă sau obţine prin alte mijloace armament nuclear, există mai multe opţiuni în ceea ce priveşte relaţiile cu acesta. Sancţiunile sunt o modalitate de a pune presiune pe un stat pentru a-l face să predea armamentul nuclear. Este cazul Africii de Sud care, în faţa sancţiunilor, a renunţat în anii ’80 la programul său nuclear. Ucraina a renunţat voluntar la numeroasele arme nucleare pe care le-a moştenit la ieşirea din Uniunea Sovietică. Libia şi Irakul, care erau la începutul programelor nucleare, au renunţat la ambiţiile nucleare în faţa sancţiunilor şi a ameninţării cu atacuri. După cum am spus însă, pentru numeroase guverne armele nucleare sunt atât de valoroase, încât este puţin probabil ca sancţiunile să le facă să renunţe la ele. Si nu doar atât – sancţiunile sunt foarte greu de susţinut, căci de multe ori există numeroase interese economice sau strategice care sunt concurente şi care fac dificilă menţinerea eficientă a sancţiunilor.

[5] [5]

FOCOASE NUCLEARE, 2019

Rusia
4,330
lllllll

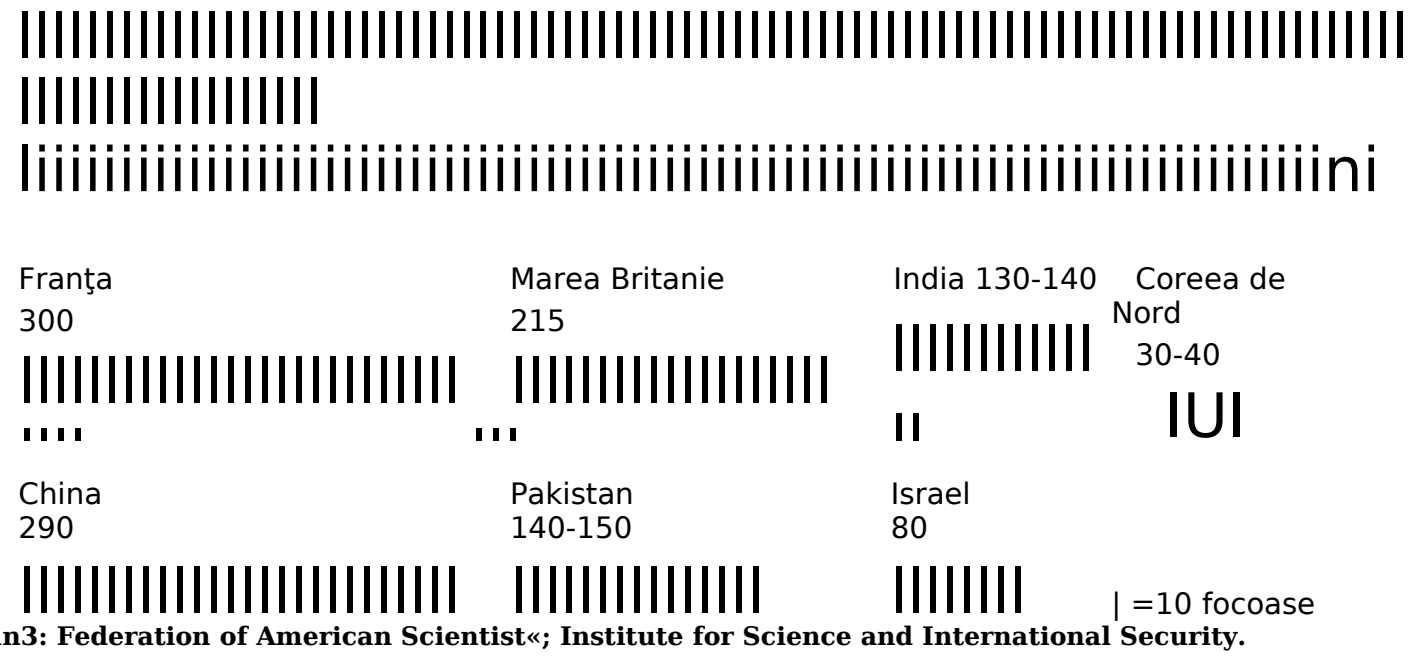

Sun3: Federation of American Scientist«; Institute for Science and International Security.

în cazul Coreei de Nord, sancţiunile, ameninţările şi stimulentele nu sunt suficiente pentru a o determina să renunţe la armamentul nuclear. Statele Unite, în strânsă colaborare cu Japonia, China, Rusia şi Coreea de Sud, au încercat să convingă guvernul Coreei de Nord să renunţe la armele nucleare şi la sistemele conexe acestora (să se denuclearizeze) printr-o combinaţie de sancţiuni, ameninţări cu atacuri armate şi stimulente economice. Numeroşi observatori (printre care mă număr şi eu) sunt sceptici când vine vorba despre Coreea de Nord şi paşii pe care i-ar face în această direcţie, având în vedere prestigiul şi securitatea pe care le oferă armamentul nuclear. Faptul că Ucraina a fost invadată de Rusia şi a pierdut Crimeea, în ciuda promisiunilor făcute în 1994 prin memorandumul semnat de Rusia, Ucraina, Marea Britanie şi Statele Unite legat de respectarea securităţii Ucrainei odată ce va renunţa la cele câteva sute de arme nucleare moştenite de la

Uniunea Sovietică, a scăzut cu mult posibilitatea ca guvernul nord-coreean să meargă pe urmele Ucrainei. Această reticenţă este întărită de faptul că guvernele Irakului şi Libiei au fost înlăturate

prin intervenţie străină, exact la începutul renunţării la programul nuclear. Rămâne de văzut dacă diplomaţia poate limita amploarea şi calitatea programului nuclear şi de rachete balistice nord-coreean şi, în funcţie de ce poate fi negociat şi verificat, cum anume alţii vor reacţiona în raport cu Coreea de Nord sau faţă de propriile programe nucleare.

Există, de asemenea, opţiunea de a încerca să se împiedice utilizarea arsenalului nuclear, dacă eforturile de prevenire sau descurajare a dezvoltării de arme nucleare într-o ţară sau alta în cele din urmă eşuează. Acest lucru ar presupune încercarea de a stabili descurajarea, clarificând faptul că orice utilizare a armelor nucleare ar fi întâmpinată cu un răspuns devastator. Problema este că nu există garanţii că descurajarea va funcţiona, dacă o persoană sau un guvern sunt pregătite să acţioneze în moduri pe care cei mai mulţi le-ar considera iraţionale. Există, de asemenea, pericole legate de percepţie greşită, calcul greşit şi comunicare greşită. Armele nucleare pot da unui guvern încrederea de a acţiona în absenţa unei pedepse. Cum am menţionat mai sus, trebuie ţinut cont de posibilul pericol ca un guvern care deţine armament nuclear să decidă să îl transfere altei ţări, unei grupări teroriste sau pur şi simplu să piardă controlul asupra unui asemenea tip de arsenal în favoarea unei astfel de grupări.

Apărarea, care presupune dezvoltarea unor sisteme ce ar îngreuna parcursul avioanelor sau al rachetelor balistice purtătoare de focoase nucleare să îşi atingă ţintele, este o altă opţiune de contracarare a proliferării. Rămâne însă

posibilitatea – dată fiind dificultatea tehnică de a dezvolta sisteme care sunt eficiente împotriva rachetelor balistice – ca unul sau mai multe focoase nucleare să ajungă la ţintă, cu consecinţe dezastruoase şi pierderi de vieţi omeneşti. Nu există invulnerabilitate în această chestiune. Trebuie să menţionăm încă un risc, acela ca o apărare puternică să determine alte ţări să îşi îmbunătăţească arsenalul nuclear pentru a se asigura că acestea vor putea răzbate dincolo de sistemele defensive ale adversarilor, iar acest lucru ar declanşa o cursă a înarmării.

Există şi opţiuni care fac apel la folosirea forţei militare convenţionale (non-nucleare), atacurile cibernetice, care ar putea interfera sau distruge facilităţi nucleare şi materiale nucleare, armele şi/sau sistemele portante care pot fi utilizate. Un atac preventiv ar căuta astfel să le distrugă în clipa când aceste capacităţi sunt în curs de dezvoltare sau stocate. Israelul, de pildă, a întreprins astfel de atacuri care ţinteau facilităţile nucleare din Irak, în 1981, şi în Siria, în 2007. Un atac anticipativ, prin contrast, va urmări să distrugă sisteme nucleare în clipa când acestea ar fi pregătite pentru a fi utilizate. Toate aceste acţiuni presupun costuri şi riscuri, inclusiv posibilitatea ca atacul să nu distrugă sistemul vizat şi ca sistemele care nu au fost atacate printr-o mişcare de prevenire sau anticipativă să declanşeze o ripostă care să ducă la un conflict mult mai larg.

Descurajarea sau frânarea răspândirii armelor nucleare poate fi foarte dificilă, chiar imposibilă. Dar este important să nu pierdem din vedere faptul că la mai bine de şaptezeci de ani de când

Statele Unite au introdus pentru prima dată armele nucleare, în ultimele zile ale celui de-al Doilea Război Mondial, împotriva Japoniei – şi la aproape şaizeci de ani de când un tânăr candidat la preşedinţia Statelor Unite, pe nume John E Kennedy, a prezis că este posibil ca aproape douăzeci de ţări să ajungă să dezvolte capacităţi nucleare până la sfârşitul lui 1964 –, există în prezent doar nouă ţări despre care se ştie că deţin arsenal nuclear. Şi de la atacurile de la Hiroshima şi Nagasaki, armele nucleare nu au mai fost folosite. Mai multe ţări (inclusiv Ucraina şi Africa de Sud) au renunţat la ele voluntar, în vreme ce multe altele care au capacitatea de a construi astfel de arme au optat să nu o facă (Japonia, Coreea de Sud, Taiwan). Provocarea care rămâne este aceea de a ne asigura că cei care deţin un astfel de arsenal îşi limitează sau reduc stocurile, iar cei care nu au arme nucleare nici nu vor avea pe viitor. Este o provocare ce nu pare să devină mai uşor de înfăptuit.

SCHIMBĂRILE CLIMATICE

Schimbarea climatică globală – numită uneori încălzire globală – este schimbarea observabilă a tiparelor climatice pe toată suprafaţa globului, datorată încălzirii temperaturii atmosferice. Această încălzire este generată, de regulă, de activitatea umană – arderea combustibililor fosili, cărbune, petrol şi gaz natural, care eliberează în atmosferă concentraţii mari de dioxid de carbon şi alte gaze numite gaze de seră, ce nu mai permit trecerea razelor de soare, ducând astfel la o creştere a temperaturii.

Schimbarea climatică este, astfel, foarte diferită de poluare. Poluarea tinde să fie mai ales (deşi nu exclusiv) locală, atât în ceea ce priveşte cauzele, cât şi efectele. Are un impact asupra calităţii aerului şi a apei, a sănătăţii, vieţii oceanice şi structurilor cum ar fi podurile, determinând o accelerare a ruginei, care duce la slăbirea şi degradarea acestora. Schimbarea climatică este, în opoziţie, globală; efectele sunt resimţite peste tot la fel, chiar dacă nu există o contribuţie locală. Graniţele sunt aici irelevante.

Schimbarea climatică este, de asemenea, ceva fundamental diferit de vreme. Vremea reprezintă temperatura zilnică, precipitaţiile, vântul şi alte fenomene asemănătoare. în orice zi, vremea poate fi caldă sau rece, umedă sau aridă. Climatul reflectă tendinţele şi schimbările esenţiale la nivelul temperaturii, precipitaţiilor, vânturilor şi

aşa mai departe, şi, cu toate că vor exista zile care nu vor respecta aceste tendinţe generale, pe perioade mai lungi vremea nu va face decât să reflecte îndeaproape evoluţia climatică.

Dovezile privitoare la schimbările climatice includ valori medii ale temperaturii, care indică o evidentă creştere a acesteia. O creştere a temperaturii medii a oceanului este un semn clar al topirii gheţăriilor, care va avea drept consecinţă creşterea nivelurilor mării. în vreme ce există fenomene

J

naturale, cum ar fi vulcanii, care adaugă dioxid de carbon atmosferei, oamenii de ştiinţă pot măsura nivelurile nenatural de mari de dioxid de carbon din atmosferă care au început să se acumuleze odată cu revoluţia industrială. O analiză atentă a dioxidului de carbon din atmosferă le-a permis oamenilor de stiintă să concluzioneze că activitatea umană este sursa acumulărilor de dioxid de carbon pe care le vedem azi în atmosferă. Datele indică o creştere a concentraţiei în atmosferă a altor gaze cum ar fi metanul. A doua decadă a acestui secol a fost, de pildă, cea mai caldă de până acum. 2019 a fost al doilea cel mai călduros an, fiind depăşit doar de anul 2016. Anii din perioada 2015-2019 au fost cei mai călduroşi cinci ani din istorie. Rata de creştere a nivelului oceanului planetar este accelerată.

Ca rezultat al schimbărilor climatice, vedem creşteri ale nivelului apelor în zonele de coastă, furtuni mai severe, temperaturi medii mai ridicate peste tot şi un proces de deşertificare în expansiune. Acest proces reduce suprafaţa de pământ care poate susţine viaţa umană. Efectele

schimbărilor climatice nu vor face decât să crească pe măsură ce trece timpul, dată fiind discrepanţa între folosirea energiei şi efectele carbonului deja emis în atmosferă şi ale altor gaze care continuă să fie emise, cauzând schimbări climatice.

Creşterea nivelului mărilor şi inundaţiile au pus într-o situaţie de risc arii întregi din zona de coastă şi din ţările insulare. Schimbările climatice (cu efectele sale la nivelul temperaturii şi al apei sărate) ameninţă suplimentar şi alte specii de animale, flora şi fauna oceanice, plantele şi viaţa insectelor. Ca urmare, va afecta randamentul culturilor, prevalenţa bolilor şi multe altele.

întrebarea care se pune este când, nu dacă, suprafeţe masive ale ţărilor vor deveni imposibil de locuit din cauza lipsei rezervelor de apă potabilă, a căldurii extreme, a inundaţiilor şi furtunilor de coastă frecvente. Bangladeshul pare că va fi una dintre primele ţări unde părţi substanţiale ale populaţiei vor avea de înfruntat această situaţie la scară largă. Pământul locuibil este tot mai redus şi va continua acest proces de diminuare, în vreme ce populaţia lumii va creşte, ceea ce va duce la deficite de hrană şi de apă şi chiar la instabilitate politică. O statistică ce va creşte cu siguranţă este aceea care indică numărul de locuitori care vor trebui să se mute în interiorul propriei ţări (devenind migranţi interni) atunci când zona de coastă va deveni de nelocuit din cauza creşterii nivelului mării; numărul de refugiaţi va creşte, de asemenea, atunci când ţările nu îi vor mai putea sprijini. Schimbarea climatică nu este doar o problemă de ordin umanitar, economic sau sanitar, ci este una care

ţine de securitatea naţională.

Schimbarea climatică s-a petrecut din cauza creşterii accelerate a folosirii combustibililor fosili. în ultimii cincizeci de ani, consumul aproape s-a triplat. La asta au contribuit creşterea populaţiei şi avântul economic, mai întâi în Statele Unite şi restul lumii dezvoltate, tot mai puternic în lumea în curs de dezvoltare – în China şi India în mod deosebit. Foarte

*

mult din apelul la acest tip de combustibili vine din transporturi, construcţii şi producţie industrială.

POPULAŢIILE CELE MAI AMENINŢATE DE CREŞTEREA NIVELULUI MARILOR

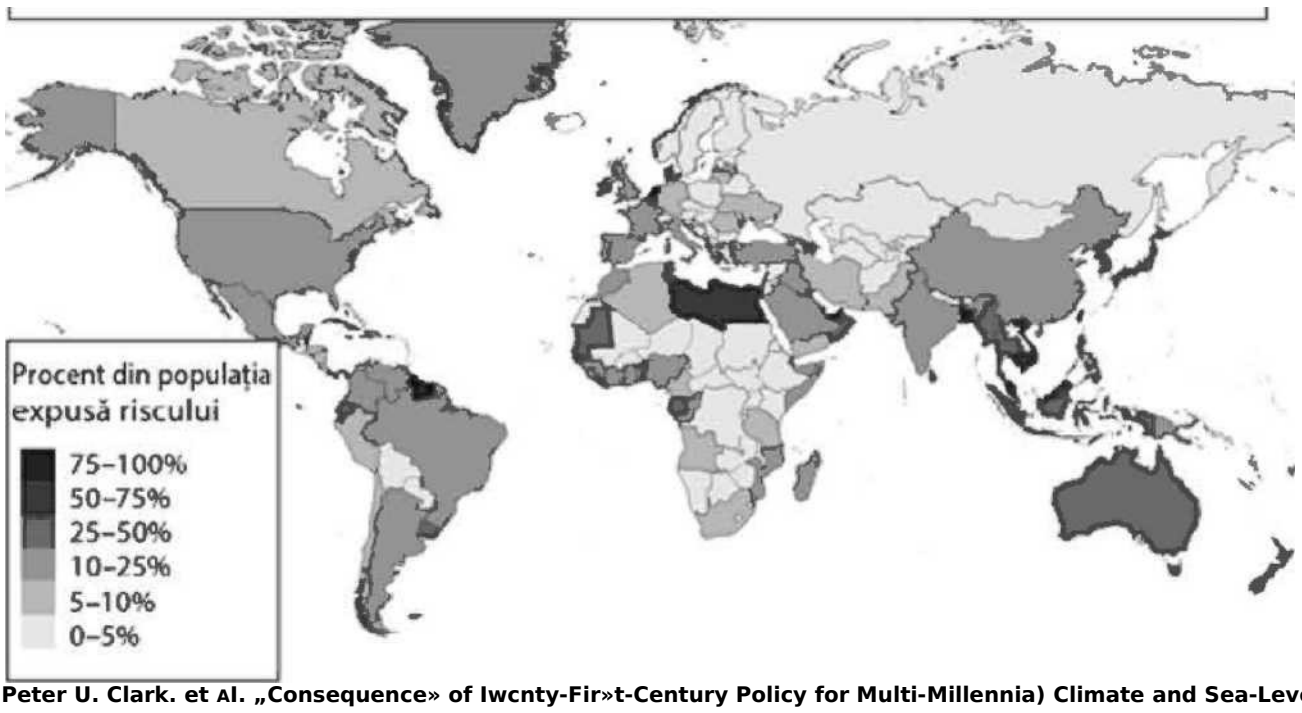

Sună; Peter U. Clark. et Al. „Consequence» of Iwcnty-Fir»t-Century Policy for Multi-Millennia) Climate and Sea-Level Change" *Nature Climate Change 6* (2016): pg. 360-6$.

Petrolul generează aproximativ o treime din energia care se consumă, în vreme ce cam tot atât vin din arderea cărbunelui. Gazul natural este pe locul al treilea, cu doar 20% – ceea ce înseamnă că 85% din energia care se foloseşte vine din combustibili fosili. Hidroenergia reprezintă numai 7% din energia care se foloseşte, iar formele de energie regenerabile, cum ar fi energia solară, eoliană şi a mareelor, reprezintă numai 4%, în vreme ce energia atomică acoperă şi ea tot 4%. Diferenţa dintre aceste ultime două categorii este

că folosirea energiei regenerabile creşte în termeni absoluţi şi relativi, pe când cea nucleară scade, în urma costurilor ridicate şi a politicilor.

Despăduririle sunt o cauză importantă a încălzirii globale şi sunt un proces responsabil pentru emisiile de carbon. Pădurile tropicale sănătoase absorb dioxid de carbon, dar în clipa când suferă defrişări masive nu mai pot absorbi eficient dioxidul de carbon. Iar atunci când sunt defrişate pentru a face loc unor zone agricole sau pentru a produce cherestea, nu numai că nu mai pot absorbi dioxidul de carbon în mod eficient, dar carbonul pe care deja l-au înmagazinat este eliberat în aer. Brazilia şi Indonezia, în special, sunt două ţări ale căror păduri sunt tot mai reduse de la o zi la alta şi, dacă respectivele guverne nu vor interveni pentru a proteja aceste păduri, răspunsul la schimbările climatice va fi şi mai dificil.

încălzirea globală este o realitate cauzată de activitatea umană, iar acest fapt este amplu acceptat de oamenii de ştiinţă, deşi o mică majoritate pune la îndoială dacă ceea ce se întâmplă este de fapt o tendinţă în creştere, generată de folosirea combustibililor fosili, sau este parte a unui ciclu de încălzire şi răcire prin care planeta a mai trecut (deşi într-un ritm mult mai lent). Dar este aproape un consens în comunitatea ştiinţifică ce spune că schimbarea climatică este o realitate a cărei cauză principală este activitatea umană. A refuza să acţionezi cu argumentul că această dovadă nu este 100% sigură nu este justificat, dată fiind puterea acestei dovezi şi consecinţele ei. Cu toţii cumpărăm asigurări, chiar dacă nu ne aşteptăm ca

proprietăţile noastre să fie distruse în incendii sau inundaţii. Chiar şi scepticii cu privire la schimbările climatice ar trebui să fie capabili să sprijine eforturile politice, ca un posibil scut împotriva ipotezei că schimbarea climatică ar putea fi de fapt ceva foarte real şi extrem de costisitor. Cea mai presantă dezbatere nu este cu privire la realitatea schimbării climatice, ci cu privire la ce anume putem face.

întrebarea critică pe care politicile de mediu şi-o pun este cum să se rezolve în mod cât mai eficient o reducere a emisiilor de carbon, care ar duce la o decelerare a schimbărilor climatice. Multe soluţii se îndreaptă spre dezvoltarea şi implementarea unor tehnologii care să crească eficienţa combustibililor folosiţi. Creşterea numărului de kilometri pe care, de pildă, o maşină îi poate face cu un litru de benzină, în paralel cu crearea unor motoare mai eficiente pentru avioane, de exemplu. Tehnologia poate ajuta şi la filtrarea emisiilor, astfel ca mai puţin gaz de seră să ajungă în atmosferă. Alte tehnologii caută să „capteze” carbonul şi celelalte gaze, astfel ca ele să nu ajungă în atmosferă, ci (pentru a cita una dintre strategiile posibile) să le injecteze subteran sau să le convertească într-un produs util. Trebuie să menţionăm şi costurile presupuse de toate aceste eforturi de diminuare, dar, pe de altă parte, vorbim şi despre noi locuri de muncă şi despre un profit care se poate face din energie curată, pe o anumită piaţă. Teoria care spune că politica responsabilă şi creşterea economică nu pot merge mână în mână nu este susţinută de aceste dovezi.

Diminuarea emisiilor poate presupune şi trecerea la combustibili alternativi care au emisii

reduse sau absente complet de gaz de seră. Acestea includ vântul, hidroenergia şi puterea solară, aşa-numitele energii regenerative, a căror utilizare are cea mai mare rată de creştere. Dezvoltarea

maşinilor electrice care nu mai folosesc benzină sau motorină este un exemplu de succes în ceea ce priveşte politica de diminuare a emisiilor. (Este adevărat, chiar dacă ne gândim la curentul electric ce alimentează maşinile, un curent obţinut prin mijloace care emit gaze de seră – privită la scară generală, emisia de dioxid de carbon scade.) O altă tactică de diminuare este trecerea de la combustibilul fosil (de exemplu, cărbunele) la alt tip de combustibil (gazul natural) care produce aceeaşi putere energetică cu emisii mult mai mici de gaz de seră. Creşterea eficienţei energetice (sau, cu alte cuvinte, scăderea intensităţii energiei – diferenţa dintre rezultatul economic şi consumul de energie) prin adoptarea de noi tehnologii este de ajutor. încurajarea împăduririlor sau descurajarea despăduririlor este o strategie eficientă, pentru că pădurile absorb dioxid de carbon şi reduc astfel evoluţia schimbărilor climatice.

Toate acestea, şi încă mai multe, se petrec deja, însă ar fi greşit să exagerăm cu privire la rezultatul la care ne putem aştepta. Dacă ţinem cont de creşterea globală, estimată, a populaţiei şi de creşterea economică, va fi extrem de dificil să scădem consumul de energie obţinută din combustibilii fosili. Numai emisiile produse de utilizarea cărbunelui sunt responsabile pentru o treime din gradul Celsius cu care a crescut în

medie temperatura globală, conform calculelor făcute de Agenţia internaţională a energiei. Până în prezent, beneficiile renunţării la cărbune din Europa de Vest şi America de Nord au fost anulate de creşterea folosirii acestuia în Asia.

J

China este cea care acum foloseşte jumătate din consumul total de cărbune şi ar trebui să îşi modifice substanţial politicile pentru a schimba acest lucru. într-un scenariu unde lucrurile ar rămâne ca până acum, fără noi reglementări în China şi India, cărbunele, care produce cea mai mare cantitate de emisii de carbon raportate la valoarea energetică obţinută, se estimează că va furniza 20% din toată energia care se foloseşte până în 2040, faţă de 27% cât reprezintă acum. Petrolul (care se estimează că va furniza 28% din energia folosită până în 2040) va rămâne cea mai folosită resursă de energie. Energia regenerativă (eoliană, solară, a mareelor, geotermală şi aşa mai departe) va ajunge la 15%, tot în urma cărbunelui şi a petrolului. Energia nucleară (din pricina costurilor start-up- urilor şi a opoziţiei din mediul politic) va reprezenta doar 5% din energia consumată. Pe scurt, în ciuda eficientizărilor şi a unui amestec de resurse, consumul global de energie va continua să influenţeze în viitorul previzibil schimbările climatice.

Nu există niciun organ sau mecanism global care să fie în poziţia de a coordona toate aceste eforturi de atenuare. Atenuarea este, de regulă, rezultatul unui efort voluntar, la nivel local sau naţional – deşi există un efort global care încurajează acorduri internaţionale, ample şi relaxate, între ţări, cu scopul de a le determina pe

acestea să depună eforturi serioase cu privire la diminuarea emisiilor de gaze care influenţează schimbările climatice.

Au fost propuse mai multe abordări cu privire la stabilirea unor politici globale legate de climă. O idee (deseori numită „plafonare şi comerţ”) a fost aceea ca guvernele să cadă de acord cu privire la un volum total al emisiilor. Fiecare ţară ar primi o cotă. în principiu, se poate crea o piaţă în cadrul căreia guvernele care ar vrea să îşi depăşească această cotă ar putea cumpăra de la ţările care preferă bani în schimbul consumării întregii cote alocate. Scopul ar fi plafonarea emisiilor totale şi stimularea reducerii emisiilor la nivel naţional. Acelaşi

principiu poate fi introdus de ţări la nivel naţional, chiar dacă alte ţări nu aderă la această strategie.

O idee care a stârnit mult interes este aceea de a introduce o taxă pe emisii, încurajând menţinerea lor la un nivel mic. Taxa pe dioxid de carbon, cum este îndeobşte cunoscută. Taxa va descuraja activităţile care produc cantităţi mari de gaz de seră şi ar încuraja înlocuirea anumitor carburanţi şi forme de energie cu unele care sunt mai eficiente şi care produc emisii scăzute de gaz de seră.

Majoritatea guvernelor trebuie încă să se decidă cu privire la una sau alta dintre abordări. Ţările mai bogate se tem că vor trebui să îşi încetinească tendinţa de creştere economică pentru a putea menţine obiectivele legate de emisii, că vor transfera banii spre ţările în curs de dezvoltare sau ambele. Se estimează că, în anumite tipuri de afaceri, costurile vor creşte şi profiturile vor

scădea. îngrijorarea pare disproporţionată. Industria producătoare de autovehicule, de pildă, a demonstrat deja că are capacitatea de a se adapta prin creşterea eficienţei carburanţilor şi prin introducerea maşinilor electrice, îngrijorările cu privire la schimbările climatice stimulează oportunităţile şi creşterea – e suficient să ne uităm la tehnologiile care vizează energia eoliană şi cele aşa-numite tehnologii-verzi.

Ţările în curs de dezvoltare se feresc de ideea de a plăti taxe pe emisiile de carbon. Tot ele sunt şi ţările care au nevoie de fonduri pentru a face faţă schimbărilor climatice şi trebuie însă să primească acces la capitalul promis naţiunilor industrializate. Ţări ca India şi China au fost lente în diminuarea utilizării cărbunelui şi întreabă de ce nu li se permite să se dezvolte până la nivelul la care cetăţeanul de rând să se poată bucura de aceeaşi calitate a vieţii ca un american sau un european. Peste tot în lume, opoziţia faţă de introducerea taxei pe emisiile de carbon a fost foarte intensă. Neînţelegeri ca acestea nu înseamnă altceva decât că eforturile internaţionale, începute în 1995, sunt departe de a polariza acţiunile necesare.

Lumea pare să fi agreat, pe de altă parte, ca guvernele individuale să stabilească propriile ţinte („contribuţii determinate naţional”) legate de emisiile de carbon. Aproape toate guvernele au făcut acest lucru la întâlnirea de la Paris, din 2015. Pe lângă asta, au căzut de acord cu privire la o ţintă care să limiteze creşterea totală a temperaturii medii globale cu 2 grade Celsius sau 3,5 grade Fahrenheit peste temperatura medie a epocii preindustriale. Una dintre probleme este că

ţintele naţionale despre care s-a discutat reprezintă intenţii mai degrabă decât rezoluţii ferme şi că, fie şi în situaţia în care fiecare ţară şi-ar menţine aceste limite, creşterea temperaturii tot ar fi mai mare decât plafonul agreat. Adevărul trist este că

nici măcar aceste tinte modeste şi inadecvate nu vor fi menţinute. Guvernele au acceptat să primească la fiecare cinci ani aceste ţinte climatice, o procedură care menţine deschisă posibilitatea adoptării unor obiective mai ambiţioase. Un factor care a complicat situaţia este decizia Statelor Unite, sub mandatul lui Donald Trump, de a ieşi din Acordul de la Paris – fapt care lansează întrebarea despre ce anume va face al doilea cel mai mare emitent de dioxid de carbon din lume cu privire la schimbările climatice.

LUMEA SE ÎNCĂLZEŞTE

Schimbarea temperaturii globale faţă de media epocii preindustriale (grade Celsius)

încălzirea estimată până în 2100 Până în anul 2100, cu politicile actuale, lumea se va încălzi cu 3,2 grade Celsius în medie, cu 1,5 grade peste ţinta stabilită în Acordul de la Paris

Punctul critic----------
Cu o încălzire cu 1,5 grade, lumea se va confrunta +1 cu inundaţii severe, secetă, incendii de vegetaţie şi moartea recifelor de corali +Q°

Temperatura actuală

Media temperaturii în epoca

Sursă: Climate Action Trackcr; Ihe Ncw York Times.

Schimbările climatice pot deveni astfel mai severe şi vor depăşi ritmul eforturilor internaţionale de a le limita sau contracara. Astfel, a apărut o a doua zonă de activităţi naţionale şi internaţionale prin care guvernele locale şi naţionale încearcă să-şi scadă vulnerabilitatea în fata schimbărilor climatice

existente sau estimate. Aceşti paşi pe care i-am putea numi adaptare pot presupune acţiuni ca

descurajarea sau interdicţia de a locui în zone de coastă sau în cele cu risc mare de vegetaţie; instituirea de bariere împotriva inundaţiilor sau a creşterii nivelului mării; punerea la dispoziţie de fonduri locale, naţionale sau internaţionale care să ajute victimele schimbărilor climatice sau care să reducă vulnerabilitatea în fata manifestărilor acestora. Se poate regulariza mai sever unde şi cum se pot construi imobile de locuit. Niciuna dintre aceste acţiuni nu rezolvă problema schimbării climatice, dar toate aceste eforturi pot preîntâmpina efectele sale cele mai rele. Efortul financiar al adaptării este, după cum se poate estima, colosal.

Un al treilea tip de politică la care ne putem referi este cel care încearcă să modifice direcţia schimbărilor climatice – de exemplu, plasarea de particule în atmosferă care să obtureze parte din razele solare. Astfel de acţiuni (geoinginerie) sunt controversate, căci efectele lor nu pot fi prezise cu acurateţe. Ştiinţa abia face primii paşi în această direcţie. Niciun proces nu intră în discuţie dacă efectele sale sunt de lungă durată sau ireversibile. (O convenţie internaţională din 1978, care interzice acţiuni ce modifică mediul cu intenţia de a face rău altei ţări, nu se aplică în acest caz.) Dar dacă tehnologia avansează, geoingineria ar putea să reprezinte o politică alternativă viabilă sau un complement al frânării schimbărilor şi al adaptării, căci, după toate estimările, schimbările climatice vor avansa spre efectele catastrofale pe care le întrevedem acum.

în lipsa unei revoluţii tehnologice care să transforme uzul global de energie, ar trebui să ne preocupe şi chiar să ne alarmeze viitorul impact al

schimbării climatice asupra lumii. Este o provocare globală vitală, în sensul că nicio ţară nu poate rezolva de una singură această problemă şi nu se poate apăra singură de ea. Generarea unui răspuns colectiv necesar pare însă puţin probabilă în acest moment. în consecinţă, schimbarea climatică poate fi problema definitorie a acestui secol.

MIGRATIA

Migraţia, mişcarea oamenilor în interiorul şi peste graniţele unei ţări, a intrat de multă vreme în raza preocupărilor diplomaţiei. Astfel de mişcări pot fi voluntare, de exemplu, pentru oportunităţi economice, sau forţate – pentru a scăpa din faţa unui conflict armat sau a persecuţiilor. Termenul „migrant” nu este definit în dreptul internaţional şi nici nu a primit o definiţie unanim acceptată. ONU defineşte migrantul în sens larg ca „o persoană care se mută din reşedinţa sa obişnuită, fie în interiorul aceleiaşi ţări, fie în afara ei, temporar sau permanent, pentru o gamă variată de motive”. în alt loc, migranţii sunt definiţi ca cei care „locuiesc temporar sau permanent într-o ţară diferită de cea a naţionalităţii lor” şi „decizia cu privire la acest lucru a fost luată liber”. Această definiţie mai îngustă este mai utilă, făcând distincţia între migranţi şi cei care au fost forţaţi să îşi părăsească domiciliile, numite „persoane strămutate intern” (IDP), dacă rămân în ţara lor, sau refugiaţi (uneori „solicitanţi de azil” sau „migranţi forţaţi”), dacă trec frontierele internaţionale.

O statistică actuală sugerează că există 250 de milioane de migranţi în lume. Majoritatea pleacă voluntar, din motive economice. Tind să se îndrepte spre ţări cu venituri medii ridicate, în special în Statele Unite, care reprezintă căminul a aproximativ 50 de milioane de migranţi. Astfel de statistici subliniază dimensiunea economică a migraţiei internaţionale şi realitatea că aceasta se petrece preponderent din voinţa proprie a individului.

UN PROCENT DIN POPULAŢIA LUMII A FOST DEZRĂDĂCINAT

J

Război Mondial

71

de oameni au fost dezrădăcinaţi din cauza conflictelor, cei mai

5yru: J NIU.R. [unic 2O]'[1]

41

dintre aceştia sunt strămutaţi intern, pe când ceilalţi sunt refugiaţi

37,000

de oameni, în medie, sunt forţaţi să îşi abandoneze casele

Dar din 2019, 71 de milioane de oameni, aproape un locuitor la fiecare 100 de locuitori în lume, sunt dezrădăcinaţi involuntar. Dintre aceştia, 41 de milioane sunt IDP, în vreme ce 26 de milioane sunt refugiaţi care au fost forţaţi să îşi părăsească ţara pentru a scăpa de violenţă sau de persecuţii şi 3,5 milioane sunt solicitanţi de azil.

Migranţii trebuie să se supună deciziilor şi legilor de imigrare ale ţării în care intră şi unde doresc să locuiască. Fiecare ţară are dreptul de a decide dacă admite sau nu un migrant şi care sunt condiţiile de acceptare. Unele ţări precum Canada, Australia şi Noua Zeelandă – şi în mai mică măsură Statele Unite – aleg imigranţii pe baza educaţiei, talentelor şi bogăţiei. Asta explică de ce mulţi imigranţi contribuie la economia ţării de adopţie, după cum o fac şi la economia ţării din care au plecat, întorcând bani (transferuri).

Statele Unite au mai mulţi imigranţidecât orice altă ţară din lume. Aproximativ un milion de oameni obţin rezidenţă permanentă în SUA în

fiecare an. Majoritatea acestor decizii se bazează pe reunificări familiale. Odată ce o persoană migrează legal în Statele Unite, el sau ea îşi poate susţine membrii familiei pentru a se muta şi ei. Statele Unite permit ca până la
7% dintre imigranţii anual să provină dintr-o singură ţară – ceea ce plafonează ţările care „trimit” numeroşi migranţi, cum ar fi India, China, Mexic şi Filipine. Unii dintre ei intră pe baza educaţiei, aptitudinilor şi bogăţiei. Cu timpul, numeroşi imigranţi devin cetăţeni; în 2017, de pildă, aproape un milion de imigranţi au aplicat pentru a fi naturalizaţi ca cetăţeni americani.

Istoria sugerează că imigraţia poate ajuta o societate să ajungă la un număr suficient de bărbaţi şi de femei cu vârstă de muncă, astfel ca raportul dintre cetăţenii apţi de muncă şi cei fie prea tineri, fie prea bătrâni să nu ajungă intr-un punct greu de susţinut. Multe dintre ţările asiatice se confruntă cu o populaţie îmbătrânită, în mare parte din pricina politicilor proprii de imigrare. Şi, după cum o demonstrează industria tehnologică americană, imigranţii pot fi o sursă inestimabilă de inovaţie şi talent. Aproape 45% dintre companiile care au apărut în Fortune 500 din 2019 – o listă cu cele mai mari companii americane – au fost fondate sau cofondate de un imigrant sau de descendenţii unui imigrant.

Asta nu înseamnă că imigraţia nu are şi dezavantaje. S-a arătat că imigranţii cu un nivel mai scăzut de educaţie, cu talente şi competenţe reduse pot concura şi înlocui lucrători cu un nivel similar de pregătire. Imigranţii pot creşte

presiunile puse pe sistemele educaţionale, medicale şi alte servicii publice. Trebuie să menţionăm şi îngrijorarea (deseori întâlnită în Europa) cu privire la provocările de ordin cultural pe care le ridică imigrarea şi rezistenţa imigranţilor la integrarea în societate.

Există o disproporţionalitate evidentă a numărului de imigranţi (iar situaţia este similară în cazul refugiaţilor) pe care guvernele de pretutindeni îi acceptă, mergând de la deloc la aproape un milion în fiecare an. Politicile de imigrare, incluzând deschiderea faţă de refugiaţi, au devenit o problemă intens disputată la nivel politic în multe ţări din Europa, în
Japonia şi în Statele Unite – ca rezultat al unor consecinţe reale sau imaginate legate de securitatea, piaţa muncii şi identitatea ţării care primeşte imigranţi.

Eforturile globale de a da o formă politicii de migrare (şi imigrare) au avut un impact limitat. Un „conglomerat” global cu privire la migranţi, adoptat de cele mai multe dintre guvernele lumii (care nu includ Statele Unite şi încă vreo două duzini de ţări), în 2018, nu a fixat decât anumite linii directoare şi standarde legate de tratamentul pe care îl primesc migranţii, dar politicile cu privire la aceştia au rămas la latitudinea guvernelor.

Eforturile internaţionale au avut un impact mai mare asupra statutului şi tratamentului celor care migrează din necesitate, mai degrabă decât în urma propriei alegeri. Numărul de IDP şi de refugiaţi este cel mai mare de la al Doilea Război

Mondial încoace – şi poate din toate timpurile –, creşterea rezultând mai ales din pricina conflictelor din interiorul ţărilor. 85% din numărul global de refugiaţi sunt în ţările în curs de dezvoltare şi 60% din numărul curent de refugiaţi provin din Siria, Afganistan şi Sudanul de Sud.

De ce această problematică sau, mai bine zis, acest set de problematici contează atât de mult? O parte a răspunsului este de natură umanitară; numărul de vieţi afectate este copleşitor. Există şi o dimensiune economică ce ţine atât de cost (trebuie să aibă unde locui, trebuie îmbrăcaţi, hrăniţi, protejaţi şi trebuie să aibă acces la educaţie şi la îngrijire medicală), cât şi de oportunitate – imigranţii (fie ei refugiaţi sau migranţi) s-au dovedit deseori o sursă de inovaţie şi de muncă.

Un număr mare de IDP şi refugiaţi poate avea, de asemenea, efecte politice şi naţionale legate de securitate. Au izbucnit războaie pentru a opri fluxurile de refugiaţi. De exemplu, războiul din 1971 dintre India şi Pakistan, care a dat naştere Bangladeshului, a fost declanşat de fluxuri mari de migranţi curgând spre Pakistanul de Est şi India pentru a scăpa de represiune. Şi chiar fără ca un conflict anume să fie declanşat, un flux mare de refugiaţi poate provoca o reacţie politică şi poate modifica politica ţărilor pe unde trec. întreaga politică europeană contemporană poate constitui un exemplu: populismul la care am asistat în a doua decadă a acestui secol a fost un rezultat al reacţiei la imigrarea dinspre Orientul Mijlociu şi Africa.

O convenţie internaţională din 1951 (modificată apoi şi adăugită de diferite organizaţii regionale) le oferă refugiaţilor anumite drepturi şi protecţii. Refugiaţii sunt definiţi ca persoane din afara ţărilor lor de origine cu „o teamă întemeiată de a fi persecutaţi pe motiv de rasă, religie, naţionalitate, apartenenţă la un anumit grup de opinie sau politic” şi care, din aceste motive, nu doresc să se întoarcă în ţara de origine, înaltul Comisariat pentru Refugiaţi al Naţiunilor Unite conduce o agenţie însărcinată cu protejarea refugiaţilor şi căutarea de soluţii la problemele acestora; există, de asemenea, un număr important de organizaţii private care au ca misiune să ofere asistenţă refugiaţilor.

Toate aceste aranjamente sunt de ajutor, însă sunt inadecvate. Persecuţia, cuvântul la ordinea zilei în timpul convenţiei internaţionale din 1951, este o bază mult prea îngustă pentru a determina statutul de refugiat, căci oricine ar merita să beneficieze de statutul şi de dreptul de a fi refugiat dacă, de exemplu, îşi părăseşte casa pentru a fugi de război sau din faţa violenţelor anumitor grupări, decât de persecuţia ca atare. Nu există un judecător internaţional sau vreo organizaţie care să cântărească aceste aspecte, cu toate că guvernele sunt reticente de obicei să delimiteze astfel lucrurile, excepţie făcând situaţiile când li se cere să lase migranţi pe teritoriul ţării şi să le ofere asistentă.

După cum o arată cele de mai sus, migranţii trebuie să poată convinge ţara unde încearcă să intre că se califică pentru un astfel de tratament şi

protecţie, pentru că cineva se poate da drept refugiat când nu este decât un migrant economic. Refugiaţii intră în categoria azilanţilor până când guvernele decid dacă justificarea lor este legitimă şi pot să rămână. (Administraţia Trump a încercat chiar să nu-i lase să intre pe teritoriul ţării până la momentul deciziei, pentru a preîntâmpina rămânerea lor în ţară, ani întregi, cât cazurile sunt analizate.) Ţările au diferite politici şi mecanisme pentru a determina dacă cineva va primi statutul de refugiat, câţi refugiaţi acceptă, dacă li se va permite acestora să stea şi dacă li se va permite să rămână în ţara respectivă cu un statut diferit, permanent. Refugiaţii nu pot fi forţaţi să revină în ţările de origine dacă acele condiţii care le-au determinat plecarea nu se îmbunătăţesc în aşa fel încât să le permită să trăiască acolo, fără teama de violenţe şi de persecuţii.

Eforturile internaţionale de asistare a refugiaţilor se desfăşoară în patru mari direcţii. Prima, fundamentală, este aceea de a preveni condiţiile care îi determină pe oameni să devină refugiaţi (sau de a altera aceste condiţii, dacă ele apar). Conflictul este cea mai comună cauză a fluxurilor mari de refugiaţi. Problema este că a pune capăt războaielor necesită angajamente enorme, unele care, de cele mai multe ori, depăşesc capacitatea sau disponibilitatea multor ţări, organizaţii regionale sau a ONU şi astfel nu au mari şanse de reuşită. Este suficient să ne uităm la cazul Siriei în ultimii ani.

Alte cauze care pot genera fluxuri mari de

refugiaţi pot fi la fel de greu de soluţionat. Una dintre ele este schimbarea climatică, ce poate duce la transformarea a mari suprafeţe în arii nelocuibile. Este doar o chestiune de timp până când schimbările climatice vor deveni cea mai semnificativă cauză a fluxurilor de refugiaţi. Criminalitatea şi violenţele interne sunt, la rândul lor, o cauză greu de contracarat, care determină fuga oamenilor spre zone unde propria siguranţă este ceva mai ridicată. După cum putem să vedem în America Centrală, unde violenţa şi criminalitatea endemice au generat valuri semnificative de refugiaţi, combaterea acestor condiţii depăşeşte deseori capacitatea de intervenţie a statului. Un amestec de criminalitate, represiune politică şi greutăţi economice a determinat în ultimii ani ca milioane de bărbaţi, femei şi copii să fugă din Venezuela.

O a doua direcţie spre care se îndreaptă efortul internaţional este preluarea refugiaţilor temporar, deşi acest lucru deseori devine un statut tară sfârşit, dacă nu chiar permanent. Ţările care, în ultimii ani, au primit cel mai mare număr de refugiaţi includ Turcia, Pakistan, Uganda şi Sudan, toate ţări vecine celor care, aflate în conflict, au determinat un flux mare de refugiaţi.

O a treia direcţie a asistentei este aceea care urmăreşte întrajutorarea ţărilor ce absorb un număr mare de refugiaţi. Ajutorul este, de regulă, unul economic. Ajutorul financiar vine, preponderent, din Statele Unite, Canada, ţări europene individuale şi Uniunea Europeană. Ţările care absorb refugiaţi, împreună cu

organizaţii private, oferă şi ele un sprijin important.

O a patra şi ultimă zonă a sprijinului internaţional oferit refugiaţilor vizează felul în care aceştia sunt trataţi. Convenţia din 1951 şi alte documente detaliază drepturile refugiaţilor – dar nu trebuie să uităm că realitatea, din păcate, este că aceştia nu beneficiază de serviciile la care au dreptul, inclusiv servicii medicale, educaţie sau protecţia fizică pe care le merită.

Persoanele strămutate intern sunt definite, printr-un document al ONU din 1998, ca „persoane care au fost forţate sau obligate să fugă sau să îşi părăsească propriile case sau locuri obişnuite de reşedinţă pentru a evita efectele conflictelor armate sau situaţii de violenţă generalizată, încălcări ale drepturilor omului sau dezastre naturale ori generate de om, şi care nu au păsăsit graniţele ţării”. Documentul continuă cu identificarea drepturilor acestor persoane, care sunt aproape la fel ca cele ale tuturor cetăţenilor, dar realitatea este că documentul nu are putere de lege şi nu poate constrânge. Şi nu este doar pentru că guvernele, formal, nu l-au semnat. Ci, mai degrabă, realitatea este că aceste persoane capătă mult mai puţină atenţie şi protecţie decât refugiaţii, căci, prin definiţie, ele rămân între graniţele ţării (şi sub jurisdicţia guvernelor respective), iar acest lucru limitează legislaţia internaţională.

Ceea ce putem spune cu certitudine este că orice răspunsuri se vor formula cu privire la provocarea pe care migraţia o pune, acestea, cel

mai probabil, vor veni de la nivel naţional şi local. Un răspuns internaţional considerabil este puţin probabil. Condiţiile care generează decizia de a migra (fie că nu au de ales, fie din necesitate) a fiecărei familii vor continua să reflecte condiţiile şi perspectivele locale. Majoritatea celor care sunt forţaţi să îşi părăsească domiciliile vor ajunge fie în altă regiune a ţării, fie într-o ţară vecină. Guvernele vor continua să îşi stabilească propriile politici legate de cei pe care îi primesc ca refugiaţi şi de resursele pe care le vor pune la dispoziţie pentru a atenua povara asociată cu migraţia. Cei care au nevoie de o nouă reşedinţă permanentă vor depăşi, cu siguranţă, numărul disponibil de locuinţe. Politica cea mai profitabilă este aceea care va urmări remedierea condiţiilor ce au dus la fenomenele de migraţie. Dar dacă trecutul este doar un prolog, va fi dificilă rezolvarea cauzelor migraţiei şi consecinţelor ei.

INTERNETÜL, CYBERSPATIUL SI SECURITATEA CIBERNETICĂ

Internetül este esenţial în lumea modernă. Dezvoltat în ultimele decenii, acesta a evoluat atât din punctul de vedere al vitezei, cât şi al anvergurii şi a câştigat o importanţă care este inimaginabilă chiar şi pentru creatorii săi. Aproape 300 de miliarde de e-mailuri se trimit zilnic. Internetül permite circulaţia unor cantităti uriaşe de date şi de informaţii între miliarde de utilizatori, la viteze extraordinare – fie că ne gândim la indivizi, afaceri, guverne sau organizaţii. Geografia şi distanta nu contează deloc.

Tehnologia asociată cu spaţiul cibernetic îşi are aplicaţii constructive şi distructive – deşi nu există un consens internaţional cu privire la care tip de acţiune intră într-o anumită categorie. Ceea ce ştim însă este că internetül funcţionează foarte bine în bună parte, facilitând un flux internaţional de informaţii şi de comunicare. în acelaşi timp, ştim şi că internéül poate fi folosit pentru a fura bani şi proprietate intelectuală (de exemplu, secrete şi tehnologie de ultimă oră); pentru a compromite identitatea cuiva; poate inspira, educa şi instrui terorişti; poate interfera comunicaţii esenţiale în gestionarea operaţiunilor militare; şi,

în viitor poate, va provoca atacuri cu consecinţe deloc mai mici decât cele ale intervenţiilor armate. Tocmai conectivitatea şi deschiderea sistemului îl fac vulnerabil, la fel ca şi ritmul rapid de schimbare. Mai mult, noi puncte de vulnerabilitate, extrem de complexe, apar, căci miliarde de senzori şi dispozitive sunt conectate unele la altele prin Internetül Lucrurilor şi altele, milioane, online.

CABLURILE DE INTERNET DE PE FUNDUL MARII

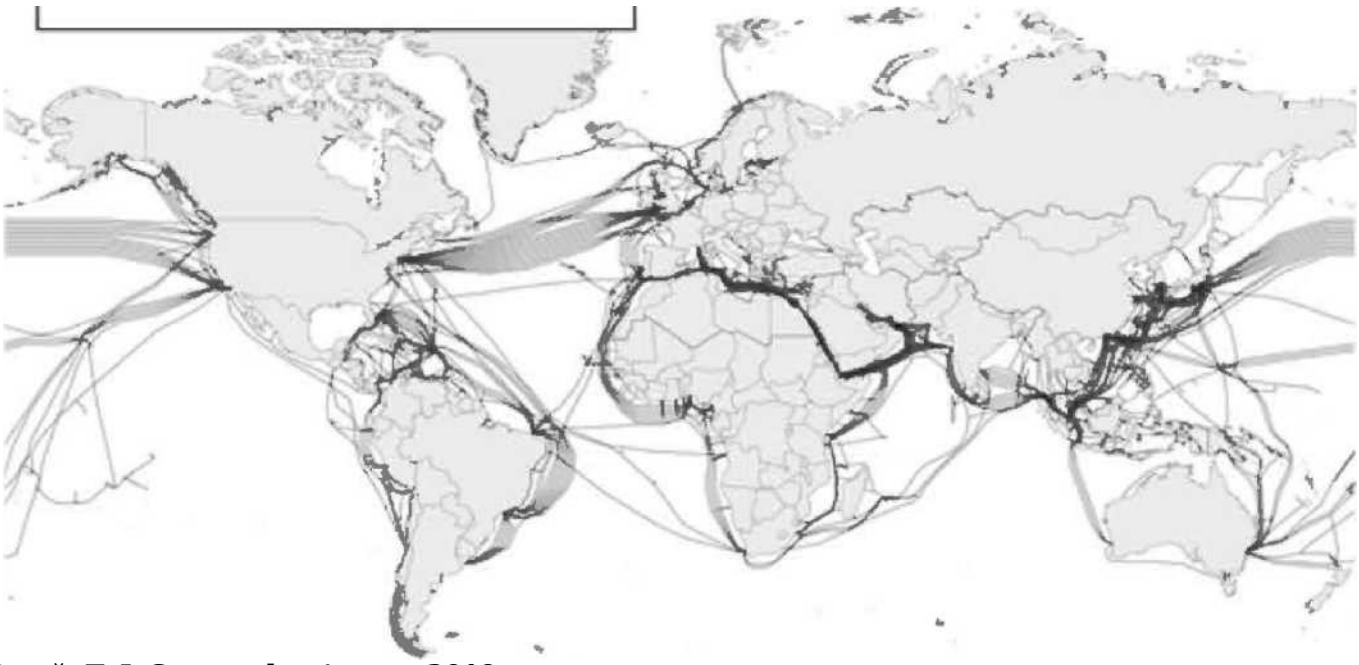

Sursă: TcIcGeography, August 2019.

Lipsa relativă de supervizare şi a politicilor referitoare la un domeniu şi tehnologii atât de critice în multe aspecte ale vieţii şi muncii este de-a dreptul surprinzătoare. Ceea ce a „guvernat” internetül nu este o autoritate unică, cât o grupare de indivizi, grupuri ale societăţii civile, corporaţii şi guverne, uneori lucrând împreună, alteori în paralel sau deloc. Am asistat mai curând la un proces informai, de jos în sus, şi nu la unul formal, de sus în jos. O mare parte a acestei evoluţii a avut loc când internetül era ceva nou, înainte ca el să capete amploarea pe care o are acum.

Cum anume ar trebui să fie folosit internetül şi cum ar trebui să avem acces la datele pe care le generează utilizatorii sunt subiecte contestate aprig. Se pune, de asemenea, întrebarea care este

autoritatea care ar trebui să decidă politicile legate de internet şi dacă guvernele şi autorităţile internaţionale formale ar trebui să preia un soi de control.

Să nu fim înţeleşi greşit, există un fel de guvernare internaţională a internetului. în 1998, Internet Corporation for Assigned Names and Numbers, sau ICANN, a fost creată ca o organizaţie non-profit, cu scopul de a aduce puţină ordine în ceea ce altfel ar fi fost un haos complet. După cum o indică şi numele, ICANN a pus la punct un proces prin care se stabileşte acordarea numelor de domenii şi adrese, adică ceea ce introducem în browser atunci când vrem să ajungem la o anumită pagină. Au avut loc şi conferinţe internaţionale şi s-au încheiat acorduri, cu scopul de a facilita comerţul, de a promova drepturile omului, de a proteja intimitatea şi a combate criminalitatea şi terorismul. ONU, de pildă, a recunoscut că drepturile omului rămân aceleaşi, pe internet sau în afara lui. Au existat eforturi bilaterale, cu scopul de a determina ce este permis în spaţiul cibernetic. în 2015, de exemplu, Statele Unite şi China au căzut de acord că nu vor „conduce sau sprijini cu voie furtul cibernetic de proprietate intelectuală” cu scopuri comerciale. Dar nu există un consens global; există foarte puţine reguli şi la fel de puţine modalităţi de a le pune în practică şi pe cele deja existente. Există, de pildă, o poziţie generală în Statele Unite referitoare la faptul că China nu şi-a respectat înţelegerea cu privire la ceea ce s-a stabilit prin acordul din 2015.

Guvernul Statelor Unite, în 2011, a cerut ca internetül să fie deschis, interoperabil, sigur şi de

încredere. Nu toţi sunt de acord, şi internetül deja pare să se fragmenteze, ducând la naşterea mai multor interneturi. (Acest curent este numit deseori „splinternet”.) Invocând suveranitatea, multe guverne, cel al Chinei în mod special, vor să restricţioneze ceea ce ajunge în ţările respective, precum şi ceea ce cetăţenii lor comunică cu alţii. Unele guverne se tem că internetül va fi folosit de opozanţi politici pentru a aduce în discuţie ceea ce acestea consideră a fi o schimbare de tip politic, în vreme ce alte guverne consideră că anumite conţinuturi care pot reprezenta o ameninţare (pornografia, printre altele) trebuie cenzurate. Devine destul de comun ca guvernele să oprească pur şi simplu internetül şi platformele de socializare, ca răspuns la terorism sau acte de violenţă, de teamă că cetăţenii care folosesc internetül vor împrăştia zvonuri sau vor face prea multe valuri. Numai în 2019, Sri Lanka, Iran şi India au închis platformele de socializare sau internetül cu totul, pe perioada unor crize.

Va fi foarte dificilă îmbunătăţirea unei guvernări globale. Probabil că nu există nicio cale realistă de prevenire sau descurajare măcar a spionajului unui guvern de către altul. Din această perspectivă, mediul acesta nu este decât vag diferit de alte mijloace de comunicare, de la desueta poştă la apelurile telefonice, care sunt urmărite de serviciile de informaţii. Dar există alte activităţi guvernamentale care ar putea fi considerate nepotrivite, inclusiv pregătirea şi desfăşurarea unor atacuri ce vizează infrastructura altor guverne (oprirea sursei de energie, de exemplu), interferenţa în politicile altora (cum a făcut Rusia în timpul alegerilor

prezidenţiale din 2016 din SUA), furtul de proprietate intelectuală sau sabotarea unei entităţi, ca de pildă o corporaţie – cum a făcut Coreea de Nord cu Sony Pictures.

O întrebare care se impune este dacă ar trebui să existe excepţii la posibile interdicţii cu privire la folosirea internetului pentru a ataca o altă ţară. Unii susţin că ar trebui să existe excepţii dacă o ţară atacă terorişti sau ţări care urmăresc să dezvolte arme de distrugere în masă ori sisteme avansate de transport al unor asemenea arme. Statele Unite şi Israelul par să fi condus astfel de atacuri cibernetice, cu scopul de a încetini programul iranian nuclear; Statele Unite ar fi iniţiat atacuri cibernetice pentru a perturba programul nuclear şi de rachete balistice al Coreei de Nord. Unii ar putea adera în principiu la o astfel de regulă, numai pentru ca în practică să nu o respecte, văzând de fapt în atacurile cibernetice o metodă utilă de luptă, pentru a aplana un conflict sau riposta împotriva unui adversar care este mai puternic în ceea ce priveşte mijloacele convenţionale implicate într-o confruntare. în acest fel, domeniul cibernetic poate fi o armă a celor slabi, costul presupus de acesta fiind mic, iar pagubele pe care le poate produce unui adversar militar superior substanţiale. Coreea de Nord, de pildă, una dintre cele mai sărăcite ţări din lume, are unul dintre cele mai sofisticate arsenale cibernetice. în funcţie de ţinte şi de eficienţa lor, atacurile cibernetice au potenţialul de a deveni foarte scumpe şi cu urmări mult mai consistente decât cele purtate cu arme, chiar cu cele de distrugere în masă.

Obţinerea unei susţineri ample a acestui tip de

măsuri şi excepţii este foarte posibil să fie imposibilă. Apelurile pentru o „convenţie de la Geneva a mediului digital” au stârnit o adeziune minimă. Chiar dacă un soi de acord mai larg ar fi posibil, o implementare colectivă nu este. O paralelă care îmi vine în minte este aceea cu regulile şi normele internaţionale privitoare la când şi cum se poate face apel la intervenţii armate. Astfel de reguli pot servi la modelarea comportamentului, însă deseori sunt ignorate dacă interesele economice sau cele legate de securitatea naţională sunt considerate mai importante.

Dincolo de lipsa unui acord, trebuie să admitem că realitatea este că tehnologiile relevante evoluează rapid şi vor continua să o facă. Asta îngreunează, dacă nu face de-a dreptul imposibilă încercarea de a ţine pasul a unui organ internaţional legislativ şi de decizie. Un astfel de efort ar trebui să includă nu doar guverne, ci şi corporaţii vitale funcţionării internetului. Trebuie să menţionăm că există numeroase tensiuni şi compromisuri care, peste toate, se ivesc atunci când vine vorba despre reglementări ale spaţiului cibernetic. Una dintre ele este dintre spaţiul privat şi securitatea colectivă. Internetul a apărut ca un mijloc dominant şi răspândit de comunicare. în consecinţă, guvernele trebuie să determine circumstanţele în care organele de instrumentare a legii şi agenţiile de informaţii pot citi ceea ce un cetăţean trimite altui cetăţean, aceştia presupunând că este un schimb de informaţii între ei doi şi nimeni altcineva. De 7 1

asemenea, se pune problema ce date aparţinând persoanelor individuale sau corporaţiilor pot fi

colectate şi păstrate. Chiar şi între foarte buni prieteni şi aliaţi, aşa cum sunt Statele Unite şi state ale Uniunii Europene, există disensiuni puternice cu privire la aceste aspecte, europenii susţinând protecţii suplimentare pentru persoanele individuale şi mai multe restricţii care să fie aplicate companiilor din domeniul IT. Uniunea Europeană a implementat chiar, în 2018, Regulamentul general privind protecţia datelor, care oferă o anumită protecţie persoanelor din UE cu privire la datele lor, şi a amendat companii americane ca Google pentru încălcarea acestei legi.

Există alternative pentru edificarea unui consens internaţional legat de felul în care trebuie regularizat spaţiul cibernetic. Chiar şi în lipsa unui acord formal, există mijloace prin care se poate influenţa comportamentul guvernelor. Politica de descurajare este luată în discuţie ca una dintre căile de prevenire a anumitor acţiuni nedorite, inclusiv intruziunea în alegeri democratice. Dar este greu ca politica de descurajare să devină ceva real, atâta vreme cât majoritatea atacurilor cibernetice sunt preferate unui răspuns care ar presupune intervenţie militară şi folosirea forţei. Impunerea de sancţiuni nu ar avea acelaşi efect. Devine astfel dificilă găsirea unui răspuns care să implice costuri, dar să nu fie disproporţionat sau supus riscurilor. Sursa acţiunilor ilegale sau ostile nu este, de cele mai multe ori, clară. Riposta (ameninţarea care este esenţială în orice politică de descurajare) devine astfel imposibil de implementat.

Dacă un guvern poate totuşi să determine cine s-a aflat în spatele unor acţiuni în spaţiul cibernetic

pe care le consideră ilegale sau ostile, atunci există o gamă de răspunsuri posibile. Cei care au încălcat legea pot fi trataţi ca nişte criminali şi pedepsiţi în consecinţă. Răspunsul, în cazul terorismului, poate lua forma unui atac fizic. Dacă în spatele unui atac cibernetic se află un guvern, fie direct sau sprijinind indivizi ori grupuri, atunci răspunsurile pot fi de ordinul sancţiunilor economice, acţiunii militare sau un răspuns cibernetic similar.

Există alternative – sau, mai bine zis, acţiuni complementare – care să determine descurajarea. Se pot lua măsuri ca sistemele să fie mai puţin vulnerabile, chiar dacă nu vor fi invulnerabile. Ca întotdeauna, există o luptă continuă între ofensivă şi defensivă, între tehnologiile care pot să atace, într-o formă sau alta, şi cele de protecţie. Multe acţiuni individuale şi ale companiilor iau forma unei igiene cibernetice, cum ar fi folosirea unui şir complicat şi aleator de caractere pentru parole (spre deosebire de o parolă de tipul: „parolăl23”)> să nu se păstreze parolele scrise pe hârtie lângă computer, evitarea folosirii unui password manager şi autentificarea în doi paşi pe platformele sociale, la logarea în e-mail şi pentru conturile bancare. De asemenea, folosirea de către utilizatori a celui mai recent soft şi updatarea acestuia constantă. Să nu uităm şi de aspectul legat de protecţia informaţiilor – inclusiv redundanţa echipamentelor critice, crearea de backupuri multiple pentru informaţiile critice, asigurarea continuării activităţii unei companii în cazul degradării severe a capacităţilor cibernetice. Aici şi pretutindeni, eficienţa şi securitatea (împreună cu riscurile şi costurile potenţiale) vor

trebui luate în considerare şi cântărite. Un lucru este sigur: guvernarea internetului promite să fie una dintre cele mai mari şi mai importante provocări ale acestui secol şi, în clipa aceasta, cei care favorizează stabilirea unor reguli pierd în faţa tehnologiilor, care se schimbă rapid şi care, spre deosebire de armele nucleare, ca să dăm doar un exemplu, sunt extrem de la îndemâna multora.

SANATATEA GLOBALA

Se poate spune destul de legitim că sănătatea la nivel global este mult mai bună decât în oricare alt moment al istoriei. Dar, odată cu asta, se poate spune şi că guvernele trebuie să fie preocupate de acest aspect, date fiind dezvoltarea din sfera sănătăţii şi falia dintre aceste provocări şi gradul în care lumea este pregătită să le înfrunte. în acest sens, sănătatea globală este încă un exemplu al decalajului dintre provocările pe care le aduce globalizarea şi adecvarea la răspunsul colectiv.

Motivul pentru care aceste lucruri contează este evident – cu toţii vrem să trăim o viaţă lungă, în care să putem performa mintal şi fizic la cel mai înalt nivel şi, din motive umanitare, vrem ca oricine să poată face acelaşi lucru –, după cum există şi unul mai puţin evident, incluzând relaţia dintre sănătatea globală şi performanţa economică, stabilitatea politică şi securitatea naţională. Costurile legate de sănătate şi de crize pot transforma o societate de succes într-una slabă şi disfuncţională. Prevenirea, detectarea şi răspunsul la crize de sănătate care apar într-o ţară pot încetini sau chiar preveni răspândirea unei crize similare în propria ţară. îngrijirea medicală este centrală pentru economia globală, căci aproape 10% din venituri se îndreaptă spre sănătate. în Statele Unite, bugetul către sistemul sanitar ajunge la 18% din produsul intern brut.

Populaţia mondială se apropie de 8 miliarde de

oameni, de opt ori mai mult decât acum două secole, de patru ori mai mult decât în urmă cu un secol şi aproape dublu faţă de cum era acum cincizeci de ani. Unul dintre motivele principale este creşterea speranţei de viaţă. Un om obişnuit, în lumea de astăzi, se poate aştepta să ajungă la a şaptezeci şi doua aniversare. în ţări mai bogate, pragul poate ajunge la optzeci de ani; Japonia este liderul mondial, cu o speranţă de viaţă de optzeci şi patru de ani. Foarte mulţi oameni ajung să trăiască până la nouăzeci, chiar o sută de ani. Longevitatea medie este de două ori mai mare faţă de cum era în urmă cu un secol, lucru care se reflectă în creşterea bruscă a longevităţii medii în ţările slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare. Motivele pentru creşterea duratei vieţii includ o dietă mai bună, progresul enorm din domeniul medical şi al sănătăţii – rata mortalităţii infantile şi la naştere a scăzut – şi absenţa unor războaie de anvergură. O femeie trăieşte în medie mai mult decât un bărbat. Datorită scăderii mortalităţii copiilor sub 5 ani, din 2000 până acum, cincizeci de milioane de vieţi de copii au fost salvate.

Aceste progrese sunt determinate de numeroşi factori, incluzând îmbunătăţirile care ţin de îngrijirea medicală, de la prevenţie şi diagnostic la tratament, descoperirile din tehnologie şi industria farmaceutică, educaţia care a schimbat comportamentul în bine, diete şi o nutriţie mai bune, ajutorul oferit ţărilor cu venituri mici pentru a sprijini şi îmbunătăţi sistemele medicale. Eradicarea – sau aproape eradicarea – unor boli infecţioase, care înainte afectau populaţia, este unul dintre motive. Varicela a fost eradicată oficial în 1980. Poliomielita a scăzut cu 99% din 1988, iar

cazurile sunt, astăzi, tot mai rare. Noile infectări cu HIV sunt în scădere, iar numărul oamenilor care mor de complicaţiile pe care SIDA le aduce ajung la un milion pe an, jumătate din numărul maxim la care se ajunsese în 2004 – un procent şi mai mic încă dacă ne gândim la ce anume s-ar fi întâmplat dacă schimbările de comportament şi progresele din industria farmaceutică nu le-ar fi permis oamenilor să gestioneze boala. Malaria şi pojarul sunt în scădere.

Dincolo de toate aceste câştiguri, agenda sănătăţii globale rămâne plină şi nu lipsită de provocări. Speranţa de viaţă în câteva ţări africane abia dacă trece de cincizeci de ani, în vreme ce speranţa medie de viaţă în regiunea Subsaharianã este de

şaizeci de ani, o cifră care e de departe o îmbunătăţire faţă de nivelul din 1960, dar una care rămâne în continuare foarte scăzută. Bolile infecţioase continuă să fie o ameninţare, în parte din cauza globalizării (de exemplu, turismul, călătoriile), care a făcut ca răspândirea lor să fie mai uşoară. Urbanizarea şi temperatura mai ridicată au creat, de asemenea, un mediu propice izbucnirii şi transmiterii bolilor.

Abuzul de antibiotice şi investiţia disproporţionată în medicamente noi duc la o reacţie de rezistenţă a organismului la medicaţie şi, astfel, bolile devin mai greu de tratat. Există virusuri în cazul cărora prevenţia nu este posibilă, nici tratarea cu succes a celor infectaţi. în ultimii ani, lumea s-a confruntat cu izbucnirea unor boli ameninţătoare, incluzând printre ele Sindromul respirator acut (SARS), Sindromul respirator coronavirus din Orientul Mijlociu, Zika şi Ebola.

MORŢILE PREMATURE ÎN URMA BOLILOR INFECŢIOASE SCAD,
PE CÂND CELE CAUZATE DE BOLI NEINFECŢIOASE SUNT ÎN CREŞTERE

Numărul total de morţi sub 70 de ani, eşalon pe bolile în discuţie

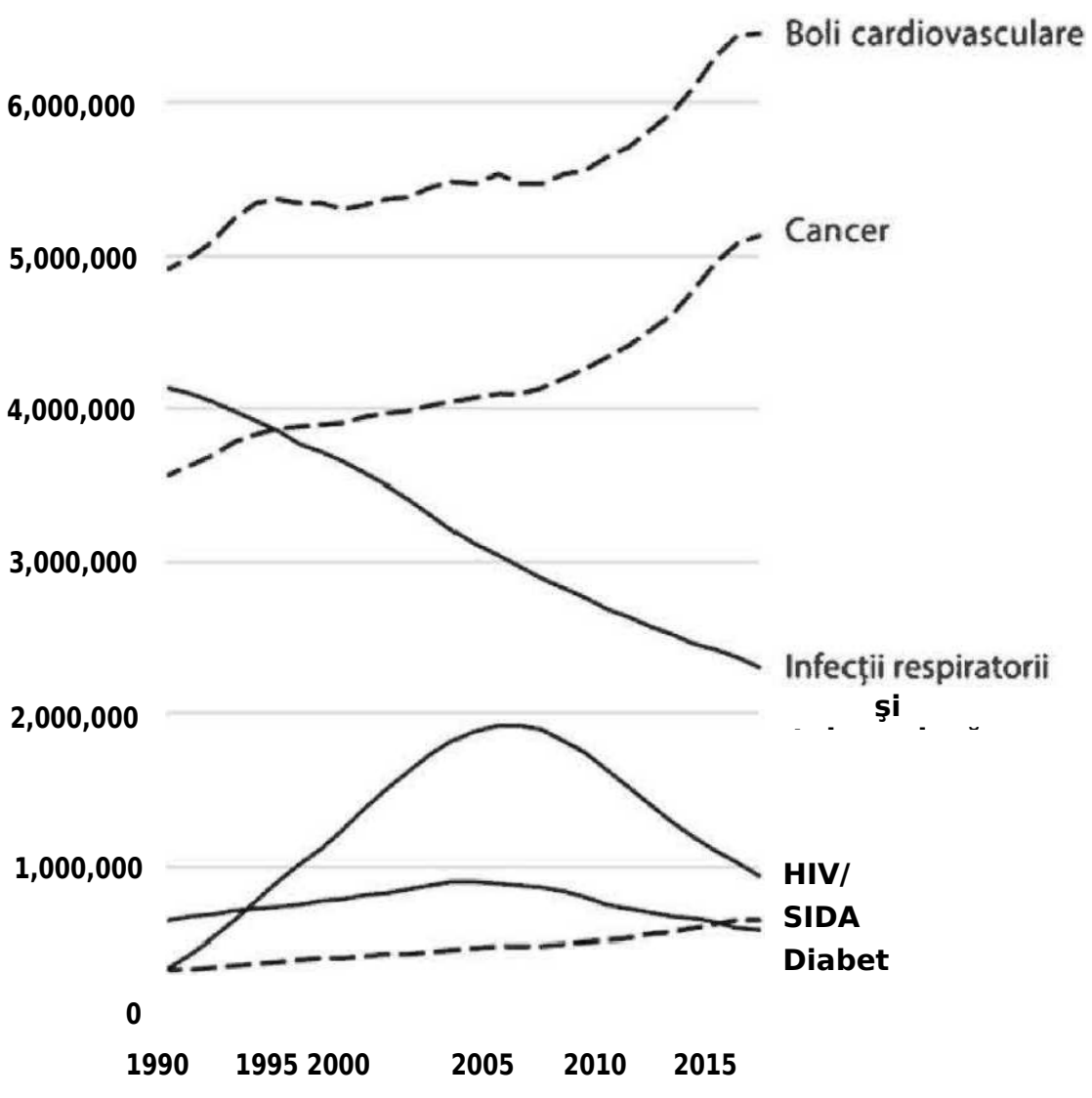

Sursa: Institute for Health Metric» .ind Evaluation. Toate drepturile sunt

în acelaşi timp, o epidemie la scară mare – o pandemie – nu este exclusă. Vaccinurile nu pot anticipa variaţii ale tulpinii gripei şi este posibil ca

o formă extrem de virulentă să apară şi să se răspândească la nivel global. Până când se identifică o gripă virală, aceasta s-a răspândit deja. în timpul gripei spaniole, cu un secol în urmă, cel puţin cincizeci de milioane de oameni şi-au pierdut viaţa. Sute de milioane (mai ales cei tineri şi cei bătrâni) ar fi astăzi în faţa unui risc sever dacă ar izbucni o formă virulentă de gripă, iar economia globală ar avea de suferit, căci transportul şi călătoriile ar fi întrerupte, sistemele de sănătate ar fi suprasolicitate, iar oamenii ar fi descurajaţi să mai meargă la serviciu sau în alte locuri unde ar putea intra în contact cu persoane care sunt deja contagioase, în ceea ce ţine de bolile contagioase, nimic nu rămâne local pentru prea multă vreme.

O altă ameninţare a sănătăţii globale vine nu dinspre bolile infecţioase, ci dinspre cele neinfecţioase, boli, cu alte cuvinte, fără transmitere. Printre acestea se numără bolile cardiovasculare, cele respiratorii, cancerul şi diabetul. în 1990, trei dintre primele şapte cauze ale mortalităţii au fost un rezultat al acestor boli; până în 2015 s-a ajuns la şase din şapte morţi provocate de aceste boli. Ele sunt cauza principală a mortalităţii la nivel global, au cauzat treizeci şi opt de milioane de morti – sau 68% – din cei cincizeci şi sase de morti în 2010. Până în 2030 se estimează că aceste boli vor duce la o creştere de cinci ori a numărului de morţi faţă de cel pe care îl cauzează bolile contagioase. Această schimbare este rezultatul progresului realizat în lupta împotriva bolilor infecţioase (lucru care a dus, printre altele, şi la creşterea speranţei de viaţă), dar reflectă şi mai puternic prevalenţa bolilor

necontagioase.

Aceste boli pot rezulta dintr-o predispoziţie genetică, cum este cazul bolilor cardiovasculare. O cauză separată este expunerea prelungită sau interacţiunea cu un mediu poluat. Aceste boli sunt deseori o consecinţă a comportamentului indivizilor, fie că vorbim despre sedentarism, despre diete nepotrivite, abuzul de ţigări, droguri şi alcool. Printre aceste boli trebuie menţionate şi bolile mintale, incluzând dementa şi Alzheimerul, care îi afectează pe cei care trăiesc mai mult decât ar fi facut-o în urmă cu câteva decenii.

Aceste boli sunt extrem de costisitoare. Multe medicamente sunt prohibitiv de scumpe. Pe de altă parte, persoanele care suferă de astfel de boli sunt forţate să iasă din câmpul de muncă mult mai devreme. Expresia „prevenţia este mama sănătăţii” este cât se poate de valabilă în acest context. Educaţia şi informaţiile destinate consumatorilor legate de riscurile asociate cu anumite deprinderi (alături de beneficiul pe care îl aduc alte tipuri de comportament) sunt foarte importante. Taxele pot fi de folos pentru a face consumul de alcool şi tutun mai scump. Locurile de muncă şi spaţiile publice pot fi supuse inspecţiilor şi se poate cere respectarea anumitor standarde – sancţiunile şi penalizările putând fi aplicate în absenţa acestora. Accesul sporit la îngrijirile medicale de bază în ţările în curs de dezvoltare este, de asemenea, foarte important şi poate fi vital, căci deseori oamenii sunt diagnosticaţi prea târziu, iar tratamentul devine extrem de dificil. Totuşi, există o rezistenţă la mai multe niveluri (de la cel personal la cel politic) în adoptarea de măsuri.

Eforturile globale în domeniul sănătăţii sunt complicate. Unul dintre motive este numărul limitat de actori implicaţi. Există Organizaţia Mondială a Sănătăţii (OMS), dar impactul acesteia este mai limitat decât ar sugera-o titulatura sa. Fondată în 1948, organizaţiei îi lipsesc autoritatea necesară, capacitatea şi resursele de a-şi duce la bun sfârşit misiunea de a face ca „toţi oamenii să beneficieze de cel mai înalt nivel de sănătate posibil”. Dincolo de OMS, am putea numi şi Banca Mondială, un număr de iniţiative venite dinspre organizaţii non- guvernamentale asociate cu diferite boli, Fundaţia Gates (care este responsabilă pentru majoritatea finanţărilor private din domeniul sănătăţii mondiale) şi alte acţiuni filantropice, companii farmaceutice şi autorităţi sanitare locale. în ciuda numărului mare de indivizi şi instituţii implicate, există un număr mic de proceduri care să determine prioritățile şi chiar mai puţine care să ajute la coordonarea eforturilor existente, pentru ca ele să-şi împlinească menirea.

De exemplu, International Health Régulations, asupra cărora şi-au dat în 2005 acordul multe dintre guvernele lumii, cer ţărilor să monitorizeze şi să se pregătească pentru posibile izbucniri de boli infecţioase. în mod ideal, guvernele ar trebui să creeze şi să susţină organizaţii locale modelate după Centrele pentru Prevenirea şi Controlul bolilor din Atlanta. Tot guvernele ar trebui să se asigure că primii respondenţi şi spitalele locale au nivelul necesar de instruire, echipament şi facilităţi care să permită un răspuns optim la epidemii. Un deceniu şi ceva mai târziu, multe ţări, lipsindu-le expertiza şi resursele, au eşuat să

implementeze aceste reguli.

Pentru ca lucrurile să fie şi mai complicate, nu există niciun consens cu privire la priorităţi. Ţintele de dezvoltare sustenabilă ale ONU, adoptate în 2015, cer eforturi atât cu privire la bolile infecţioase, cât şi la cele neinfecţioase. Dar partea cea mai substanţială a resurselor dedicate sănătăţii globale continuă să se îndrepte spre bolile infecţioase cunoscute, cum ar fi HIV/SIDA, malaria şi tuberculoza, sau spre a răspunde unor cerinţe sanitare specifice mamei, nou-născutului şi copiilor. Bolile neinfecţioase, prin contrast, primesc doar câţiva cenţi la fiecare dolar cheltuit cu celelalte, cu toate că reprezintă de acum un procent mult mai mare al îmbolnăvirilor şi al mortalităţii. în 2017, de exemplu, s-au înregistrat de două ori mai multe morţi premature din cauza bolilor neinfecţioase decât a celor infecţioase. Această diferenţă a rămas valabilă, în ciuda progresului înregistrat în lupta împotriva bolilor infecţioase sau în reducerea mortalităţii infantile şi a numărului tot mai mare de persoane în vârstă în multe societăţi. Bolile fără transmitere nu declanşează acelaşi simţ al urgenţei, al crizei asociate cu izbucnirea epidemiilor de boli infecţioase şi, astfel, este mult mai dificil să se obţină un răspuns la ele.

Aceşti factori – lipsa consensului cu privire la priorităţi şi politici, absenţa unui cadru organizat de gestionare, lipsa resurselor, ameninţarea continuă a bolilor infecţioase şi apariţia unei „epidemii” de boli fără transmitere – conturează două realităţi: sănătatea pe glob s-a îmbunătăţit substanţial, totuşi viitorul sănătăţii la nivel mondial rămâne nesigur şi sănătatea oricărei

societăţi este vulnerabilă din cauza interconexiunii cu sănătatea celorlalţi.

?

COMERŢUL SI INVESTIŢIILE

y

Comerţul la nivel internaţional este un schimb (cumpărare şi vânzare) de bunuri, produse agricole şi servicii (inclusiv asigurări, servicii bancare şi servicii de asistenţă juridică) peste graniţele unei ţări. Este o necesitate, pentru că nicio ţară nu este autosuficientă din perspectiva materiilor prime, nu poate cultiva sau produce toate alimentele de care are nevoie şi nu are suficientă cerere internă pentru tot ce produce şi nici nu poate produce tot ce vrea să consume.

Comerţul este un lucru bun, deşi poate elimina anumite locuri de muncă şi poate fi în detrimentul anumitor companii şi oameni. Pe de altă parte, schimbul poate crea noi locuri de muncă, iar acestea pot duce la creşterea bunăstării unei ţări. Imaginaţi-vă o ţară cu 100 de milioane de locuitori. Aceasta este o ţară cu 100 de milioane de potenţiali consumatori. Dar în lume sunt aproape 8 miliarde de oameni. Comerţul creşte dramatic dimensiunile pieţei potenţiale la care pot ajunge producătorii. Este un avantaj pentru cei care lucrează în companii de export, iar statisticile arată că locurile de muncă din zona exporturilor sunt foarte bine plătite. Când o companie vinde către o piaţă mai mare, costul său mediu de producţie scade, iar compania poate, în consecinţă, să-şi vândă produsele mai ieftin. Comerţul poate fi un motor de creştere a productivităţii, economic, de dezvoltare şi scădere

a sărăciei.

CREŞTEREA COMERŢULUI

Comerţul global ca procent

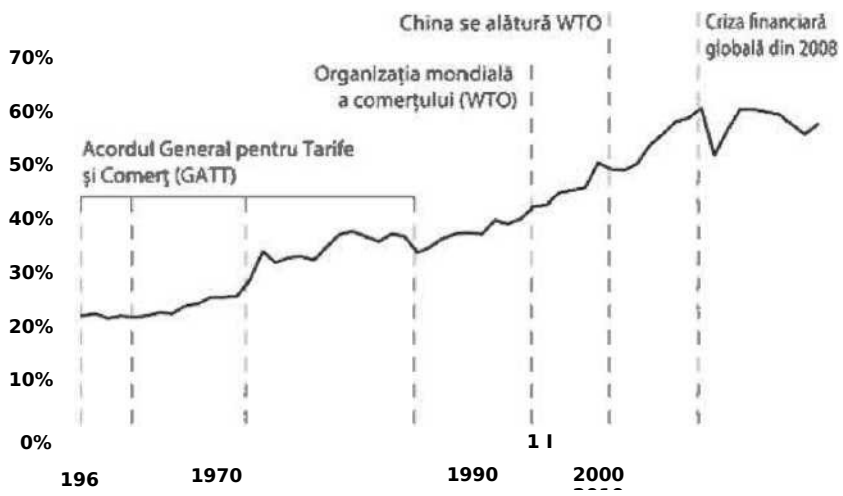

Surtâ: ftihtâ Moaduti. WTO

Comerţul lărgeşte spectrul de bunuri pe care consumatorii le pot achiziţiona. Producţia de cafea sau ceai a Statelor Unite este neglijabilă, dar americanii se trezesc cu aceste stimulente datorită comerţului. Comerţul le oferă oamenilor acces la produsele şi serviciile cele mai inovative şi de calitate din lume. Comerţul le permite consumatorilor să achiziţioneze la un preţ mai mic bunuri care vin din ţări ce le pot produce cu un cost mai mic, datorat costurilor mai mici asociate cu munca (fie că provin dintr-o eficienţă mai bună, din încorporarea tehnologiei avansate sau nivelului scăzut al salarizării) sau le oferă acces la materii prime. Importurile pot stimula inovarea, căci expun producătorii locali la noi idei şi produse, pe care le pot prelua în propria activitate. Concurenţa, la rândul ei, îi motivează pe producătorii locali să îşi îmbunătăţească produsele sau preţurile.

La baza acestor idei se află ceea ce este cunoscut sub numele de teoria avantajului comparativ, introdusă în urmă cu două secole de către economistul politic britanic David Ricardo. Această teorie arată că orice tip de comerţ internaţional permite unei ţări să se specializeze în producerea acelor lucruri pe care le face la cel mai mic cost şi să importe acele bunuri pe care nu

le poate produce. Germanii exportă produse chimice, saudiţii petrol, elveţienii ceasuri, canadienii cherestea, japonezii maşini, americanii tehnologii, chinezii textile. Comerţul funcţionează cel mai bine atunci când fiecare tară face ce ştie să facă mai bine. Acele lucruri pe care nu le poate produce, sau nu le produce bine, le importă de la alţii.

Ţările care participă la comerţul internaţional fie au un surplus comercial (dacă valoarea exporturilor este mai mare decât cea a importurilor), fie un deficit comercial (valoarea importurilor o depăşeşte pe aceea a exporturilor). Aceasta este balanţa comercială. Nu este posibil ca toate ţările să fie în surplus, căci comerţul mondial trebuie să echilibreze această balanţă. Unele ţări vor fi în deficit. Este posibil să aibă deficite bilaterale cu unele ţări şi surplus bilateral cu altele. Deficitul tinde să reflecte puterea monedei de schimb (o monedă puternică face ca importurile să fie mai ieftine şi exporturile mai scumpe, ducând la deficit) şi gradul în care locuitorii ţării au acces la bani şi opţiunea de a-i cheltui (ceea ce duce la consumarea produselor de import), mai degrabă decât aceea de a economisi. Nu este deloc surprinzător că deficitul comercial se adânceşte după renunţarea la anumite taxe menite să stimuleze consumul şi să descurajeze tendinţa de a economisi. Lucrurile acestea nu contează atâta vreme cât deficitul nu este rezultatul unor practici neloiale sau al manipulărilor cursului valutar, iar ţara poate plăti pentru ceea ce importă cu o valută pe care ceilalţi o acceptă. Dacă nu, importurile vor trebui reduse – sau valoarea exporturilor crescută.

O complicaţie suplimentară trebuie precizată aici. Este tot mai dificilă măsurarea exporturilor şi a importurilor, căci foarte puţine lucruri sunt făcute integral într-o singură ţară. Procesul de producţie este fragmentat, cu componente şi materii prime care vin de peste tot din lume, iar asamblarea la rândul ei se face în mai multe ţări. Este valabil pentru orice produs, de la automobile la iPhone. Un produs poate trece una sau mai multe graniţe internaţionale (chiar aceeaşi) de mai multe ori în timpul producţiei. Fenomenul este cunoscut sub numele de lanţ global de aprovizionare (uneori lanţ de valoare, pentru că valoarea produsului sau a serviciului creşte cu fiecare etapă a procesului). De fapt, cumpărarea de produse sau servicii nefinalizate care contribuie la producţia curentă reprezintă trei sferturi din comerţul internaţional.

Majoritatea statisticilor[3] oficiale nu reuşesc[3] că surprindă complexitatea acestor lanţuri globale de aprovizionare, surplusurile şi deficitele acestui proces aparând mai delimitate decât sunt de fapt. în funcţie de numărul de paşi implicaţi în procesul de producţie, o ţară ar putea obţine sută la sută „credit” pentru producţia unui bun – cu alte cuvinte, valoarea finală a produsului este catalogată ca export –, când în realitate aceasta nu face decât asamblarea finală şi primeşte doar o parte din preţul final de vânzare. Anumite cercetări indică faptul că, în medie, aproape o treime din exporturile globale se obţin prin importul de bunuri, care sunt apoi folosite în procesul de producţie. Este o realitate care are implicaţii în statistică: deficitul comercial al Statelor Unite cu China poate fi cu 30% mai mic

decât ce se raportează, deoarece multe dintre exporturile Chinei spre Statele Unite includ elemente ce provin din ţări terte.

3-7

Amploarea acestui lanţ global de aprovizionare are implicaţii în politicile comerciale. La urma urmelor, atunci când se impun taxe (taxe de import), acestea pot proteja anumite industrii de concurenţă, dar aceleaşi taxe vor determina o creştere a costurilor de import ale bunurilor folosite pentru a produce altele, mult mai scumpe, şi astfel produsele locale vor deveni, la rândul lor, mai scumpe şi mai puţin competitive. Acţiunile guvernelor care slăbesc moneda locală şi creează un avantaj competitiv pentru exportatori au efectul colateral de a face ca importurile esenţiale (materie primă şi componente) să fie mult mai scumpe pentru producătorii locali. Se vorbeşte mult la Washington despre „decuplarea” economiei americane de cea chineză, dar existenţa lanţului global de aprovizionare poate facilita discuţiile, însă nu şi realizarea acestui lucru. în vreme ce această decuplare se poate face în anumite sectoare strategice care au implicaţii în siguranţa naţională, cum ar fi semiconductorii 5G, este puţin probabil ca cele două cele mai mari economii să poată fi separate semnificativ.

Beneficiile comerţului nu sunt doar economice. Comerţul poate avea şi scopuri strategice – de exemplu, pentru a întări alianţe. Dar comerţul este şi un liant util în relaţia cu adversarii. Ţările care se află într-o relaţie comercială s-ar putea gândi de două ori înainte de a începe un război una împotriva celeilalte sau de a face lucruri care ar putea fi în detrimentul relaţiei comerciale. Comerţul ţărilor europene şi peste Atlantic nu a

reuşit să împiedice izbucnirea Primului Război Mondial, dar există un motiv pentru care interdependenţa este considerată cauză a înfrânării. Comportamentul Japoniei în cel de-al Doilea Război Mondial, când nu a avut legături comerciale reciproc benefice cu adversarii, sprijină această direcţie de gândire. O astfel de interdependenţă este un argument pentru relaţiile comerciale dintre Statele Unite şi China.

Comerţul liber este forma de comerţ în care bunurile şi serviciile trec graniţele cu uşurinţă şi pot fi achiziţionate la „preţul pieţei”, care reflectă costul de producţie şi tranzit, pe lângă profitul pe care producătorul îl vizează. Principalele alternative la comerţul liber sunt protecţionismul, care implică ridicarea de bariere împotriva importurilor, pentru a-i proteja pe producătorii locali de concurenţi, şi mercantilismul, care vede în surplusul comercial ceva extrem de dezirabil şi se îndreaptă spre un protecţionism ce promovează exporturile şi limitează importurile. Ambele vor duce la riposte şi la prăbuşirea acordurilor care promovează comerţul şi, prin el, creşterea şi pacea.

LANfUL GLOBAL DE APROVIZIONARE PEN1RU UN BOEING 787

Componente, în funcţie de taro de origine

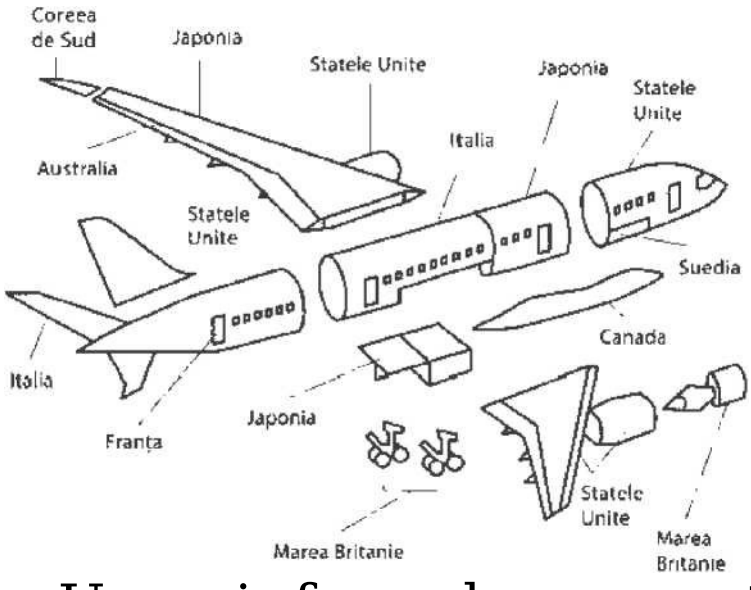

Uneori, formula „comerţ echitabil” este propusă în locul celei de comerţ liber. Este o formulă atrăgătoare la prima vedere, căci este greu să nu

sprijini ceva ce este „echitabil”. Termenul face apel la reciprocitate – un răspuns la ce face un guvern. Este, din nou, o perspectivă rezonabilă. Dar această caracteristică nu trebuie confundată cu rezultatele; comerţul nu trebuie balansat să fie echitabil, atât timp cât ceea ce se face este coerent cu obligaţiile pe care le avem conform legislaţiei comerciale şi acordurilor. Altfel, comerţul echitabil nu devine decât un eufemism pentru protecţionism şi mercantilism, dacă este folosit pentru avantajarea exporturilor şi descurajarea importurilor.

COMERŢUL RESTRICŢIONAT

Sunt numeroase bariere care se pot pune comerţului liber. Cel mai vechi şi mai comun instrument îl reprezintă tarifele, o taxă adăugată preţului produsului atunci când acesta intră în ţară. „Taxa” este plătită direct de firmele importatoare (şi colectată de guvernul care face importul) şi apoi este trecută spre consumatorii din ţara de import sub forma unui preţ mai mare. Taxa nu e plătită de ţara exportatoare, dar face ca acele exporturi să fie mai scumpe şi mai puţin competitive. Atunci când bunurile sunt afectate de astfel de taxe, volumul exporturilor şi profitul din exporturi vor scădea.

O taxă va face ca ceva să fie mai scump şi mai puţin interesant pentru potenţialii cumpărători, care fie vor cumpăra ceva similar, dar mai ieftin – fie produs local sau de la alt producător străin – sau vor renunţa la achiziţie. Taxele se pot implementa din mai multe motive – fie pentru a le proteja pe cele care nu se pot proteja de

importuri, pentru a riposta împotriva altei ţări care a introdus la rândul ei taxe sau alte mijloace de a-şi proteja companiile, pentru a schimba balanţa comercială sau ca o sancţiune pentru politici ce nu au nicio legătură cu comerţul. Taxele au fost o linie directoare în politica anilor ’30 din Statele Unite, când Actul tarifar Smoot-Hawley a trecut, şi au devenit o unealtă de zi cu zi în administraţia Trump, începând cu 2017. Pericolul, desigur, este că taxele pot duce la o creştere a preţurilor şi la o reducere a volumului comercial, încetinind creşterea economică şi deteriorând relaţiile politice în acelaşi timp.

Există şi bariere care nu sunt legate de taxe şi care, aşa cum putem bănui, îngreunează procesul ca produse realizate într-o ţară să ajungă în altă ţară. Cotele – plafonul cantitativ al unui anumit lucru (maşini, de pildă) – asupra bunurilor care pot fi importate din altă ţară sunt astfel de bariere. Ele nu trebuie să fie cantitative. Europa a stabilit reguli care limitează sau exclud importul pe produse modificate genetic. Pentru o vreme, Japonia a refuzat să importe bâte de baseball metalice, referindu-se la considerente de securitate lipsite de fundament. Birocraţia poate pune în acţiune tot felul de reguli şi de proceduri care îngreunează ca un produs să ajungă la destinaţia dorită. Pot exista şi reguli care cer ca produsul final să conţină un anume procent de componente produse local. Şi aici, ideea este de a limita gradul în care importurile pot ajunge pe piaţă, protejând astfel locurile de muncă din industriile competitive din ţara respectivă. Problema care se iveşte ajunge la consumator, care va trebui fie să plătească un preţ mai mare,

fie să accepte o calitate mai slabă, fie amândouă la un loc. Ţările exportatoare acceptă deseori aceste obstacole, pentru că este mai bine ca exporturile sa ajungă la câţiva consumatori decât să nu o facă deloc. Dar ele au şi replică, reducând accesul la propriile pieţe. Toată lumea are de pierdut în această situaţie.

Există şi bariere ale comerţului mai puţin vizibile. Subvenţiile sunt una dintre ele, cele care vin sub formă de finanţări economice, împrumuturi rentabile sau achiziţii făcute de guvern de la sau către companii şi industrii locale care sting parte din costul de producţie şi le permite, ca urmare, să fixeze preţuri mai mici decât şi-ar fi permis în mod normal. Această facilitate legată de preţul final le permite să fie mai competitivi local (faţă de importuri) şi peste graniţe (unde concurează pentru o cotă de piaţă). Airbus a beneficiat, multă vreme, de subvenţii, o practică ce a dus la poziţionarea sa ca un competitor serios al Boeing. Cele mai mari companii chineze (aşa-zisele întreprinderi de stat) depind de subvenţii guvernamentale într-un grad extrem de diferit faţă de practicile similare din alte ţări.

Un alt mijloc de a înclina terenul de joc în favoarea exporturilor unor ţări şi pentru a penaliza importurile sunt manipulările valutare. Banca centrală a unui guvern (care controlează cantitatea de bani aflati în circulaţie şi costul de creditare prin rate ale dobânzii) poate deprecia valoarea monedei locale în raport cu valoarea monedei partenerilor comerciali, făcând astfel importurile mai scumpe pentru posibilii consumatori (reducând astfel cererea) şi

exporturile mai ieftine pentru potenţiali cumpărători din alte ţări. China a practicat manipularea valutară când a intrat pe piaţa mondială şi a căutat să-şi crească exporturile.

Manipularea valutară care scade valoarea monedei locale poate creşte exporturile şi scădea importurile. Acesta este obiectivul practicilor mercantile. Dar un astfel de comportament nu vine fără un preţ – căci va nemulţumi populaţia, care nu îşi va mai permite să cumpere produsele preferate făcute în afara ţării. Iar speculaţia valutară invită şi alţi jucători de pe piaţă să o practice (toată lumea are de pierdut, căci comerţul va încetini, ceea ce va duce la o încetinire a creşterii economice) sau va provoca alte tipuri de replici – cum ar fi politicile de taxe. Şi asta s-a întâmplat după al Doilea Război Mondial.

Politica de *dumping* este, de asemenea, un comportament nepotrivit comerţului liber. *Dumpingul* se referă la exporturile pe care le face o ţară la un preţ sub cel la care ar vinde domestic acelaşi produs. S-ar putea să fie chiar şi sub costul de producţie. Motivul pentru un comportament atât de „iraţional” este obţinerea unei cote de piaţă într-o ţară străină, după care preţul poate fi ridicat fără a pierde foarte mulţi bani. Această politică poate fi implementată pentru a păstra forţa de muncă şi pentru a masca problemele legate de şomaj. în astfel de cazuri, avem de-a face cu subvenţii guvernamentale ascunse. Membri GATT au căzut de acord asupra primului Cod anti-*dumping* în 1979, pe care l-au extins în 1994, odată cu crearea Organizaţiei Mondiale a Comerţului (WTO).

Comerţul cere şi respectarea patentelor şi a drepturilor de autor şi ca tehnologia şi munca să nu fie furate. Companiile care cheltuiesc bani pentru cercetare şi dezvoltare şi introduc noi tehnologii şi produse merită să facă profit de pe urma eforturilor lor. Dacă nu realizează profit, ar putea să nu mai aibă fonduri pentru investiţii viitoare sau nu vor mai putea susţine inovaţia. Acelaşi lucru este valabil pentru cei implicaţi în munca de creaţie. Protejarea acestor drepturi a devenit tot mai dificilă în epoca internetului. China, în special, a furat proprietate intelectuală, iar companiile chineze s-au folosit de toate acestea în realizarea produselor pe care le vând, atât acasă, cât şi internaţional.

O ultimă barieră împotriva comerţului liber este fundamental diferită de cele deja prezentate. Această barieră apare la blocarea exporturilor nu de ţara care ar vrea să importe, ci de cea care exportă. Un astfel de control asupra exporturilor apare din raţiuni de siguranţă naţională, pentru a preveni ca anumite tehnologii cu aplicaţii militare sau legate de informaţii să ajungă la parteneri comerciali care sunt văzuţi ca adversari potenţiali sau reali. Controlul exporturilor din motive legitime legate de siguranţa naţională este o excepţie necesară cu privire la comerţul liber. Pericolul, desigur, este că siguranţa naţională poate fi folosită ca argument nelegitim, pentru a masca protecţionismul.

DISCUŢIILE COMERCIALE

Comerţul nu se întâmplă pur şi simplu. El este preponderent rezultatul unor negocieri dure legate de reducerea taxelor şi de alte obstacole

care se interpun în libera circulaţie a bunurilor şi serviciilor dincolo de graniţele naţionale. Astfel de negocieri pot fi globale, regionale, multilaterale – în aproape orice configuraţie imaginabilă – sau bilaterale (doar două ţări). Acordurile comerciale devin tot mai ample, cuprinzând standarde privitoare la condiţiile de muncă şi practicile referitoare la mediu. Multe acorduri sunt însoţite de un proces de soluţionare a unor dispute inevitabile, care apar atunci când o ţară judecă într-un fel sau altul comportamentul alteia, considerându-l nepotrivit cu termenii acordului.

Pactele comerciale moderne pot fi urmărite în urmă până în epoca de după finalul celui de-al Doilea Război Mondial, când, în 1947, douăzeci şi trei de ţări au semnat GATT. Acesta punea accentul pe reducerea taxelor care inhibau fluxul bunurilor, iar organizaţia a avut câştig de cauză în acest aspect: taxa medie pe importuri a scăzut la mai mult de jumătate, reducându-se de la mai mult de 20% în 1947 la 9% în 2018. Două decenii şi ceva mai târziu, GATT a fost suprimată de WTO, care numără azi 164 de membri şi are un mandat mai amplu, ce susţine comerţul liber nu numai în domeniul producţiei, ci şi al agriculturii şi serviciilor, protejează proprietatea intelectuală, inclusiv patentele, drepturile de autor şi anumite tehnologii. WTO include un sistem de moderare a disputelor, care este deseori numit „perla coroanei” a acestei organizaţii, căci permite ca plângerile comerciale să fie supuse unui corp delegat să determine dacă regulile WTO sunt violate şi care poate arbitra conflictul. Au existat cu totul nouă runde de negocieri comerciale, cea mai recentă fiind cea de la Doha, în 2001, care s-a

încheiat fără un acord, dificultatea principală fiind aceea de a ajunge la un consens cu privire la cum pot fi gestionate produsele agricole.

Negocierile au fost eficiente în reducerea taxelor pentru produse de manufactură. Toţi membrii GATT – şi acum WTO – trebuie să ofere celorlalţi membri statutul de naţiune favorizată (MFN), lucru care reduce taxele pe produsele lor la cel mai mic nivel oferit oricărei alte ţări cu statut MNE Astfel, taxele au fost diminuate prin negocieri comerciale, fie sector după sector, fie la pachet, adică reduceri pe toate tipurile de produse şi servicii. Taxele mai mici facilitează comerţul, iar valoarea medie a acestora a scăzut mult de-a lungul deceniilor. Politica de *dumping* este tot mai rar întâlnită. Volumul comercial global a crescut de la puţin peste 120 de miliarde de dolari în 1960 la 6,5 trilioane în 2000, iar acesta este unul dintre principalele motive pentru care economia globală a crescut de cinci ori în patruzeci de ani. Comerţul internaţional de bunuri, ca procent din PIB, a crescut de la sub 25% acum cincizeci de ani la circa 45% în prezent. Volumul comerţului de bunuri este în jur de 20 de trilioane de dolari, de trei ori mai mare decât în 2000 şi de sute de ori mai mare decât la finalul celui de-al Doilea Război Mondial. Comerţul internaţional continuă să crească, deşi rata de creştere a încetinit puţin.

Acordurile comerciale globale nu au fost la fel de eficiente în reducerea barierelor în ceea ce priveşte comerţul de bunuri agricole sau servicii, care includ domenii precum construcţiile, finanţele, contabilitatea, asistenţa medicală şi transporturile. Acordurile comerciale globale nu au reuşit să facă prea multe nici în ceea ce

priveşte reducerea practicilor neloiale, cum ar fi subvenţiile guvernamentale, specularea valutei şi furtul de proprietate intelectuală.

O consecinţă a dificultăţilor pe care le întâmpină realizarea unui nou acord comercial global vine dinspre proliferarea acordurilor comerciale regionale sau de altă natură, între două sau mai multe ţări. Numărul de pacte comerciale regionale raportat la WTO a crescut de cincisprezece ori în ultimii treizeci de ani, de la puţin peste douăzeci în 1990 la aproape 300 în 2019. Uniunea Europeană poate fi înţeleasă, în parte, ca un acord regional comercial între membrii săi. Statele Unite, Canada şi Mexicul au intrat, în 1994, în Tratatul comercial nord-american (NAFTA), care prevede taxe reduse, facilitează fluxurile de investiţii şi protejează drepturile care survin din proprietate intelectuală. Rezultatul a fost o creştere a comerţului regional şi a investiţiilor, din care au beneficiat toate cele trei ţări. Economia Mexicului s-a dezvoltat într-un ritm mult mai alert, crescând numărul de locuri de muncă de acasă şi reducând astfel fluxul de migranţi spre Statele Unite. NAFTA a fost renégociât parţial în 2018, rezultând într-un nou acord între Statele Unite, Mexic şi Canada, pe care guvernul Statelor Unite l-a semnat la începutul lui 2020.

Unsprezece ţări din Americi şi Asia au creat CPTPP în 2018 pentru a extinde comerţul lor şi pentru a ridica standardele de muncă şi de mediu în regiunile respective. Impactul CPTPP a fost slăbit de decizia din 2017 a Statelor Unite (care au negociat şi semnat acordul în timpul administraţiei Obama, deşi nu au ajuns tot atunci în faţa Congresului pentru aprobare) de a nu intra

într-un nou grup comercial, unul care, printre altele, reducea taxele şi barierele non-tarifare, proteja proprietatea intelectuală şi crea mecanisme care să rezolve disputele comerciale şi pe cele care ţin de investiţii. Prin aceasta, Statele Unite au pierdut o oportunitate de a crea un front comun, care ar fi pus presiune pe China pentru a-şi modifica practicile comerciale, cu scopul de a-i ridica standardele, riscând altfel să fie exclusă de pe pieţele importante. Tot mai multe acorduri ca CPTPP au devenit laboratoare ale dezvoltării de noi acorduri comerciale care acoperă din ce în ce mai multe practici.

Comerţul poate fi bun pentru ţările importatoare deoarece creşte plaja de alegeri şi scade costurile. Dar chiar dacă, pentru o societate, comerţul este un aspect pozitiv, el poate pune în pericol anumite companii şi locurile de muncă ale celor care lucrează pentru aceste companii, dacă importurile devin atât de populare încât lucrătorii locali sunt concediaţi şi companiile închise. Un răspuns posibil îl reprezintă protecţionismul şi folosirea taxelor, dar cum am arătat deja, aceste practici se dovedesc costisitoare pentru societate, căci preţurile pe produsele de import vor creşte – fie că vorbim despre produse finite sau materie primă care, la rândul ei, va duce la o creştere a costului altor produse. Taxele pot declanşa un război comercial în care guvernele vor replica la impunerea de taxe pe produsele care provin din ţările respective, impunând la rândul lor taxe pe exporturi. într-un scenariu ca acesta nu există câştigători decât rareori.

O alternativă la protecţionism, când firmele se închid şi oamenii îşi pierd locurile de muncă, sunt

programele private şi guvernamentale care oferă sprijin financiar temporar celor care au fost concediaţi, dar şi oportunităţi să găsească noi locuri de muncă. Astfel de programe, de asistenţă în ajustarea comercială, devin din ce în ce mai necesare când afacerile se închid, iar locurile de muncă dispar, nu din cauza concurenţei şi a importurilor ieftine, ci din cauza tehnologiilor care cresc productivitatea şi cer din ce în ce mai puţin implicarea umană, obţinând aceleaşi rezultate – sau chiar unele mai bune.

Inteligenţa artificială, robotica, vehiculele autonome şi alte noi tehnologii sugerează că va fi mai important decât oricând ca guvernele şi companiile să-i instruiască pe angajaţi în aşa fel încât ei să poată face lesne tranziţia spre locuri de muncă şi poziţii nou create, pe măsură ce anterioarele dispar. Va trebui asigurată şi mutabilitatea fondurilor pentru asistenţă medicală şi pensii, pentru ca angajaţii să le poată păstra prin schimbarea locului de muncă.

INVESTIŢIILE

Investiţiile care depăşesc graniţele, la fel ca şi comerţul, au crescut puternic de-a lungul deceniilor – odată cu fluxul de capital (bani), care a crescut substanţial în zecile de ani dinaintea crizei financiare globale şi înainte de stagnarea care a venit după aceasta, în deceniul următor. Investiţiile străine directe au crescut de mai mult de o sută de ori din 1970 până în 2018. Investiţia străină poate lua forma construirii unei fabrici în altă ţară sau a achiziţiei unei companii străine. Investiţiile pot fi benefice ambelor părţi, deşi, în

practică, ele pot fi o sursă de tensiuni. Pentru ţara unde se face investiţia, aceasta poate fi o sursă de capital bine-venită, care permite dezvoltarea mediului de afaceri. în funcţie de termenii investiţiei, poate fi o modalitate de acces la tehnologiile dorite de investitorii străini. Cei care investesc pot produce mai eficient bunuri, pe care le pot exporta altundeva, deschizându-şi accesul spre o piaţă străină. Nu există, în ceea ce priveşte investiţiile, un echivalent al WTO. Există însă diverse convenţii ce stabilesc termenii care încurajează investiţiile, protejând îndeosebi drepturile şi interesele investitorilor.

Condiţiile locale sunt cele care ar putea conta în cea mai mare măsură: investitorii sunt precauţi când vine vorba să investească în conjuncturi în care nu au încredere în ceea ce priveşte siguranţa fizică, stabilitatea politică sau protecţia legală. Fostul meu şef de la Departamentul de Stat, Secretarul de stat Colin Powell, avea o vorbă: capitalul este laş. Investitorii posibili sunt deseori temători în faţa corupţiei extinse, a absenţei unei bănci centrale independente, a taxelor ridicate, a cerinţelor impuse de a transfera sau împărţi tehnologii importante şi a restricţiilor legate de posibilităţile pe care le au de a repatria (de a trimite acasă) profiturile. Contează foarte mult şi nivelul de educaţie al forţei de muncă şi infrastructura.

Ţările care doresc să atragă investitori trebuie să devină competitive din aceste puncte de vedere. în acelaşi timp, guvernele au dreptul să restricţioneze investiţiile în ţările lor din motive de siguranţă naţională, pentru a evita un patronaj străin asupra companiilor şi industriilor critice

pentru ţara respectivă, pentru a-şi asigura independenţa şi, de asemenea, pentru a-şi proteja proprietatea intelectuală şi posesiunile tehnice. Unele guverne au introdus controale care limitează posibilitatea celor din afară să intre şi să iasă de pe piaţă cu un preaviz scurt, fapt care ar genera tulburări financiare.

PERSPECTIVE

Comerţul şi investiţiile au fost zona unui progres susţinut în ultimii şaptezeci de ani. Volumul ambelor a crescut constant şi sigur, fiind deopotrivă un actor al creşterii globale şi o oglindă a acesteia. Problema pe care o vedem este aceea că barierele care se interpun în faţa unui progres viitor sunt complexe şi soluţionarea lor se va dovedi foarte dificilă. Noi acorduri vor trebui negociate şi puse în aplicare. Ne confruntăm şi cu o problemă familiară: cum anume să îi ajutăm pe angajaţii care îşi pierd locurile de muncă din pricina competitorilor străini sau – o situaţie care va deveni frecventă – din pricina tehnologiilor noi, mai eficiente, care vor elimina locuri de muncă. Răspunsul stă în educarea şi instruirea forţei de muncă (şi facilitându-i trecerea prin aceste tranziţii), pentru ca aceasta să fie pregătită pentru noi meserii. Parţial, identificarea răspunsului nu este dificilă; punerea în practică a soluţiei, astfel ca oamenii să poată continua să muncească, este provocarea adevărată.

MONEDA DE SCHIMB SI POLITICA MONETARĂ

Banii reprezintă, de fapt, funcţionarea economiei. Permit ca bunurile şi serviciile (inclusiv munca) de orice tip să fie remunerate şi vândute într-o manieră eficientă. Toate alternativele – barterul sau schimbul unui bun sau serviciu cu altul – ar fi lipsite de eficienţă dacă ne gândim că am putea să nu avem un astfel de analog, fie în ceea ce căutăm să obţinem, fie din perspectiva valorii. Acest lucru este valabil pentru comerţul din interiorul unei ţări, dar şi în relaţiile comerciale dintre ţări. Banii sunt esenţiali pentru investiţii, în oferirea de credit pentru afaceri sau pentru nevoi personale sau ipotecare. Banii sunt cei care fac posibilă economisirea.

Se pune însă întrebarea: Ce bani folosim? Statele Unite folosesc dolarul, Japonia, yenul; o mare parte din Europa, euro; Rusia, rubla; China, yuanul; Mexicul, pesosul şi aşa mai departe. Nu există o monedă de schimb globală, deoarece nu există o bancă centrală globală sau o tiparniţă. Majoritatea guvernelor vor să aibă un control total asupra economiilor lor, un argument pentru a avea fiecare propria monedă de schimb, în felul acesta, fiecare guvern decide câţi bani se pun în circulaţie pentru a se putea ajunge la niveluri maxime ale creşterii economice şi ale ratelor de

angajare fără a genera o inflaţie severă, care ar scădea valoarea monedei locale. Efectele unei inflaţii severe elimină toate economiile şi fac ca afacerile să

nu îşi mai poată desfăşura activitatea normală, ceea ce ar duce la o puternică instabilitate politică. Acest lucru s-a întâmplat în Germania în anii ’20, când hiperinflaţia a dus la creşterea nivelului preţurilor de miliarde (da, miliarde) de ori într-un interval de doi ani, deschizând drumul venirii la putere a lui Hitler. Acelaşi lucru s-a petrecut în 2007 în Zimbabwe şi, mai recent, în Venezuela. Guvernele vor, de asemenea, să păstreze controlul asupra politicilor monetare, pentru a-l evita pe cel opus, al deflaţiei – care ar duce la o contractare a economiilor, iar efectele ar merge mai departe: creşterea ratei şomajului şi scăderea standardului de viată.

Băncile centrale au sarcina de a gestiona aprovizionarea cu bani, ceea ce determină efecte în valoarea monedei de schimb şi a inflaţiei. Pentru a creşte aprovizionarea cu bani, majoritatea ţărilor avansate îşi cumpără propriile obligaţiuni şi, pentru a reduce cantitatea de bani de pe piaţă, vând obligaţiuni şi scot bani din circulaţie. Ratele dobânzii pot fi, de asemenea, ajustate pentru a influenţa inflaţia şi alte ţinte economice. Toate acestea sunt cunoscute sub numele de politică monetară. Cu cât ratele dobânzii sunt mai mici, cu atât mai mulţi oameni şi companii tind să împrumute, sa investească şi să cheltuiască, ceea ce măreşte ritmul activităţii şi creşterii economice. Riscul totuşi este că o economie supraîncălzită va duce la inflaţie, când oamenii şi afacerile încep să-şi piardă încrederea

în valoarea monedei, mai ales dacă oferta mai mare de bani nu este susţinută de creşterea activităţii economice. O astfel de pierdere a încrederii devine o piedică pentru comerţ şi investiţii. Pot fi necesare rate mai mari ale dobânzii pentru a limita inflaţia, dar acestea, de asemenea, au ca efect reducerea împrumuturilor şi încetinirea activităţii economice. Se vor crea mai puţine locuri de muncă şi se vor construi mai puţine case. Este mai uşor să vorbeşti despre obţinerea echilibrului corect decât de făcut; acesta este un motiv pentru care băncile centrale ar trebui să fie independente, urmărind să facă ceea ce este mai bun pe termen lung pentru sănătatea economiei, mai degrabă decât promovarea unor scopuri politice pe termen scurt. Sarcina este cu atât mai dificilă cu cât apar şi alţi factori, cum ar fi politica guvernamentală de cheltuieli şi cea fiscală (cunoscute, împreună, sub numele de politică fiscală), la fel şi politica comercială, care, toate, pot şi chiar afectează ritmul activităţii economice, dar sunt în afara competenţei băncilor centrale şi sunt determinate de executiv şi de legislativ.

Banca Mondială (formal, Banca pentru reconstrucţie şi dezvoltare) nu este banca centrală a lumii, după cum ar putea-o sugera numele, ci este mai degrabă o organizaţie globală care are ca scop promovarea dezvoltării economice a ţărilor sărace. Fondul monetar internaţional (FMI), una dintre instituţiile întemeiate în 1944 la Conferinţa de la Bretton Woods – care a avut loc pentru a planifica economia globală post-al Doilea Război Mondial –, operează în domeniul valutei şi politicii monetare, dar mandatul său este limitat. Unul

dintre rolurile acesteia este de a evalua şi sfătui guvernele cu privire la sănătatea lor financiară. Un altul este acela de a asista ţările care se găsesc în situaţii financiare dificile şi care au nevoie de împrumuturi, caz în care FMI acordă guvernului un împrumut, în schimbul căruia beneficiarul se angajează să îşi modifice politicile fiscale şi monetare şi să opereze reforme mai ample. Indicaţiile de la FMI se referă la scăderea cheltuielilor şi la creşterea taxelor. FMI are puţine pârghii şi, prin urmare, puţină influenţă asupra ţărilor care au un comerţ susţinut şi surplus de plăţi, chiar dacă acest surplus este rezultatul politicilor fiscale, monetare şi valutare care încurajează exporturile şi descurajează importurile şi consumul intern. Aşa s-a întâmplat cu decenii în urmă cu Japonia şi este valabil astăzi în cazul Germaniei şi Chinei.

Cum nu există o bancă centrală globală, monedele naţionale se pot schimba unele cu altele. Pentru cele mai multe ţări, rata de schimb – de exemplu, câţi pesos sau euro trebuie să plătim pentru un dolar – este determinată de pieţe, de realitatea cererii şi ofertei. Unele ţări leagă valoarea monedei locale de o altă monedă de schimb – promiţând să menţină valoarea acesteia stabilă. Dar eforturile guvernelor de a determina rata de schimb a monedei locale eşuează în timp deoarece, mai devreme sau mai târziu, moneda va ajunge să reflecte condiţiile economice fundamentale. în practică, pentru majoritatea ţărilor, alegerea nu este cu adevărat între valoarea de schimb a monedei locale dictată de piaţă, sau aceea fixată în raport cu o alta, pentru că ţările pot interveni pe piaţă, şi chiar o fac,

pentru a încerca să influenţeze valoarea monedei locale. Desigur, există diferenţe în gradul şi modalitatea în care acest lucru se întâmplă.

EPOCA DOLARULUI

Dolarul rămâne opţiunea valutară de referinţă în comerţul internaţional şi cea mai apropiată de ceea ce am numi o monedă de schimb internaţională. Practic, asta înseamnă că preţul la care sunt cotate bunurile chinezeşti este exprimat în dolari – chiar dacă bunurile respective sunt importate de o companie braziliană, aceasta va plăti în dolari preţul cerut de compania chineză. Odată ce compania din China va primi plata în dolari, aceasta îi va schimba la bancă, în monedă locală, sau îi va vinde către investitori privaţi care vor să investească în Statele Unite datorită stimulentelor pe care le primesc sau pentru că vor considera că o investiţie în Statele Unite este mai sigură. Acele ţări care vând mai multe bunuri şi servicii decât cumpără vor avea rezerve substanţiale de dolari; este cazul Japoniei şi Chinei. Atâta vreme cât totul se face legal, nu este o problemă (adică nu prin comerţ ilicit sau speculaţii financiare valutare) şi prezintă un avantaj, fie pentru că se consideră că dolarul este o valută mai sigură, fie pentru că nu există alte alternative. Dacă nu ar fi existat o monedă de schimb acceptată la scară largă, nu am asista la un comerţ internaţional şi la investiţii, aşa cum vedem astăzi, iar lumea ar fi mult mai săracă.

Rolul dolarului reflectă stabilitatea politică a Americii, dar şi mărimea economiei americane şi relativa ei deschidere.

Reflectă, de asemenea, încrederea oamenilor în faptul că valoarea dolarului nu se va schimba dramatic şi că Trezoreria

[5]

Statelor Unite îsi va achita datoriile. Băncile centrale din lume păstrează dolarul ca referinţă şi rezervă pentru a-şi asigura capacitatea de a achiziţiona importuri, pentru a-şi plăti datoriile externe şi ca politică de asigurare în cazul izbucnirii unor crize financiare. Conform FMI, la începutul lui 2019, dolarul reprezenta mai mult de 60% din valuta pe care o deţineau băncile centrale, în vreme ce euro, a doua cea mai răspândită monedă, ajungea la doar 20%.

DOLARUL AMERICAN ESTE CEA MAI RĂSPÂNDITĂ REZERVĂ VALUTARĂ

Cotele rezervelor valutare globale, trimestrul 1,

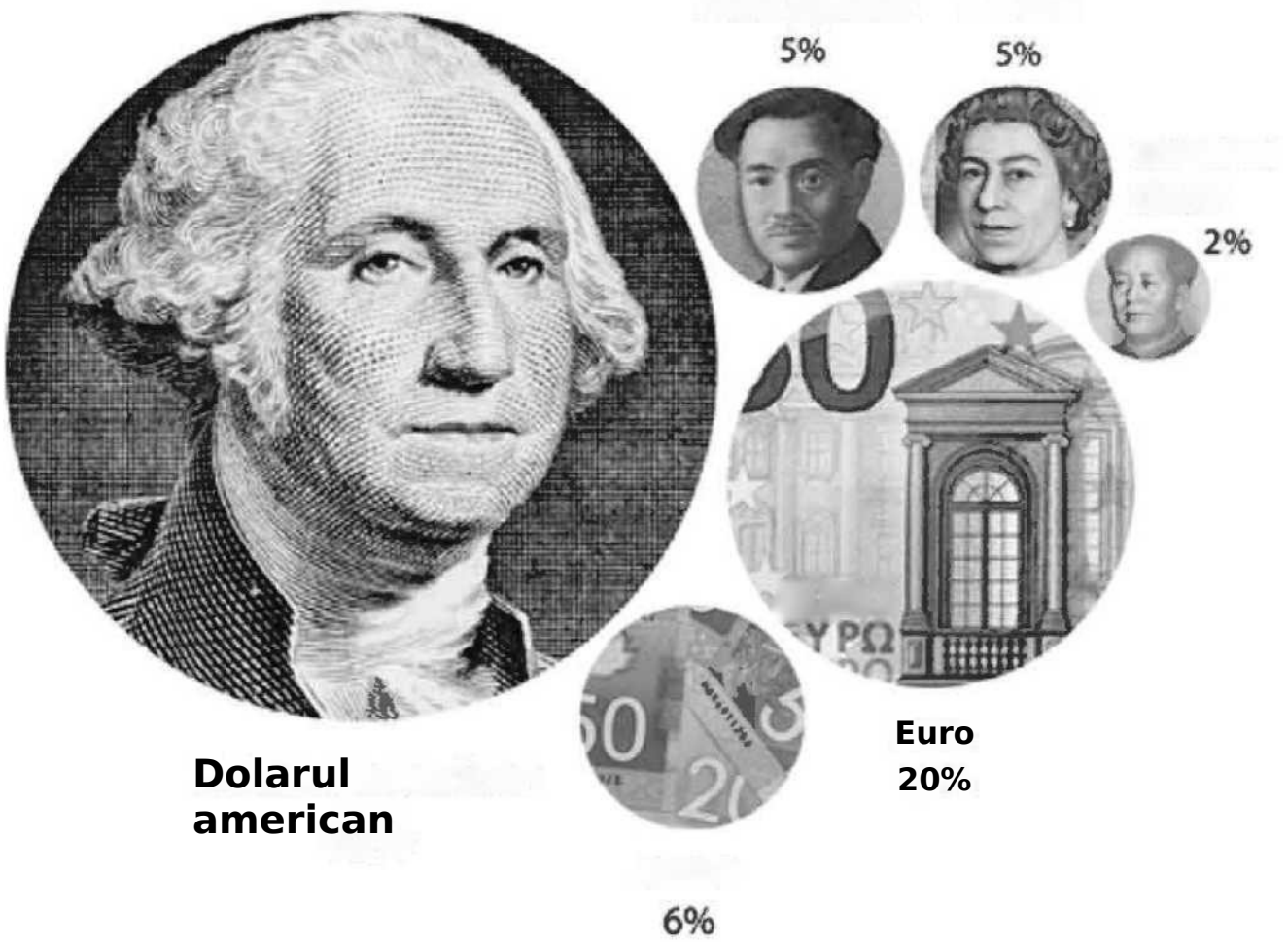

FMI

După al Doilea Război Mondial, toate valutele lumii au fost raportate la dolar, care a fost raportat, la rândul lui, la aur. în principiu, oricine avea dolari îi putea schimba pe aur. Acest lucru nu a rezistat din cauza surplusurilor uriaşe comerciale, cronice, pe care le-au avut în anii ’60 ţările dependente de export, cum a fost cazul Japoniei, o putere mondială care tocmai intra pe

piaţa comerţului internaţional, aşa cum se întâmplă astăzi cu China. în 1971, guvernul Statelor Unite a „închis fereastra de aur” şi a încetat să mai ofere schimbarea dolarilor pe aur, pur şi simplu pentru că nu avea suficient aur pentru a acoperi rezervele globale de dolari.

în concluzie, lumea a migrat spre o situaţie în care dolarul a devenit valoros nu pentru valoarea sa în aur, ci pentru că oamenii au fost gata să accepte dolari în schimbul bunurilor şi serviciilor pe care le vindeau americanilor şi nu numai lor. Această situaţie este descrisă de economişti ca „monedă fiduciara' – anume o monedă de schimb a cărei valoare este cea pe care i-o dă piaţa.

Pentru o perioadă scurtă, marile economii mondiale au încercat să îşi păstreze ratele de schimb fixe, chiar şi în lipsa aurului care să exprime valoarea monedei. Toate celelalte monede erau fixate prin raportare la dolar şi, prin urmare, una în raport cu cealaltă. Acest sistem a fost adoptat pentru că oferea guvernelor şi mediului de afaceri o mai mare predictibilitate decât un curs valutar fluctuant (ajustat constant); se putea, de pildă, intra într-un contract ştiind dinainte costul în moneda locală, pentru luni sau ani înainte.

Cursurile de schimb fixe nu s-au dovedit mai stabile sau mai predictibile în practică, deoarece pieţele aveau propria perspectivă cu privire la valoarea relativă a monedelor de schimb. Atunci când pieţele şi-au pierdut încrederea într-o valută, guvernele care voiau să menţină un curs de schimb fix au fost forţate să cheltuiască rezervele de valută (de regulă, dolari) pentru a-şi cumpăra propria monedă. Dar aceste rezerve se termină la

un moment dat, diferenţa devine nesustenabilă, iar guvernele trebuie să devalorizeze moneda locală, recunoscând, de fapt, valoarea mai slabă dată de piaţă. Astfel de mişcări s-au dovedit perturbatoare pentru economie şi au afectat politic guvernele respective. De partea cealaltă a balanţei, Statele Unite au fost deranjate de faptul că unele ţări cu surplus cronic nu au vrut să „reevalueze” – să modifice în sus valoarea monedei locale –, mişcare ce ar fi făcut ca exporturile lor să fie mai scumpe şi importurile mai ieftine, ceea ce ar fi dus la o reducere a surplusului, ar fi ajutat producătorii şi exportatorii din alte ţări şi ar fi limitat cantitatea de dolari pe care o deţineau.

După sfârşitul unui sistem global sau al ratelor de schimb fixe, bazate pe dolar, ţările au devenit libere să îşi aleagă moneda de referinţă şi sistemul monetar. Majoritatea ţărilor au renunţat la o rată fixă de schimb valutar şi au acceptat preţul pieţei. Lăsând pieţele să stabilească valoarea de schimb li se permite astfel băncilor centrale libertatea de a-şi stabili politicile monetare aşa cum cred ele de cuviinţă. Dar nu toate ţările au ales să lase piaţa să stabilească valoarea monedei de schimb. Ţările din Europa, de exemplu, s-au îndreptat spre un sistem în care ratele de schimb ale monedelor naţionale erau ancorate în marca germană, mai întâi, apoi în euro, când au aderat la uniunea monetară şi valutară care La creat. Si chiar şi guvernele care lasă rata de schimb să fie dictată de piaţă nu adoptă o politică de neimplicare completă; intervin uneori pe pieţele de schimb, cumpărând sau vânzând moneda locală, în efortul de a modera fluctuaţiile acesteia. Astfel de situaţii

sunt descrise ca „regim de flotare controlata', spre deosebire de ratele fluctuante.

Statele Unite continuă să aibă deficit comercial, importând mult mai mult decât exportă – atât ca bunuri, cât şi ca servicii. Restul lumii nu se îngrijorează în faţa acestei situaţii atâta vreme cât dolarul rămâne stabil şi economia Statelor Unite este sănătoasă şi capabilă să cumpere exporturile din alte ţări. Veniturile nete de dolari asociate cu deficitul comercial sunt o sursă utilă de lichidităţi (fonduri), stimulând o creştere care, altfel, ar avea o rată mult mai mică. Dar pot fi şi o sursă de instabilitate dacă excesul de deficit comercial duce la o scădere a încrederii în sănătatea dolarului şi reduce dispoziţia celorlalţi de a continua să accepte dolarul ca de facto moneda globală de schimb. Dacă acest scenariu s-ar adeveri, Banca centrală a Statelor Unite (Rezerva Federală) ar fi pusă în situaţia de a creşte ratele dobânzilor, chiar dacă rata şomajului ar fi în creştere. Nevoia de a stabiliza dolarul va fi prevalentă faţă de creşterea economică.

Acum şi în viitorul previzibil, dolarul este atât moneda naţională a Statelor Unite, cât şi, de facto, valuta internaţională de schimb. Acesta este un lucru bun în primul rând pentru Statele Unite, căci le lasă să deţină un control absolut asupra viitorului economiei sale, ceea ce înseamnă că, atunci când trebuie să se împrumute, o face în propria monedă şi nu trebuie să îşi facă griji cu privire la creşterea valorii împrumutului datorată fluctuaţiilor valutare. Deoarece cererea de dolari determină scăderea ratei dobânzilor, guvernul Statelor Unite, companiile şi persoanele individuale pot contracta împrumuturi cu rate

ieftine. Ministrul francez al finanţelor din anii ’60, Valéry Giscard d’Estaing, l-a numit „un privilegiu exorbitant”.

Unii văd în lumea dominată de dolari o binecuvântare cu dus şi-ntors.. Restul lumii este influenţată de politica monetară a Statelor Unite, dar are o foarte mică influenţă asupra acesteia. Rezerva Federală, sau Fed, este responsabilă cu stabilirea politicii monetare a Statelor Unite, ca răspuns la condiţiile din ţară, şi nu la nevoile economiei globale. Dar ajustarea ratelor dobânzilor operate de rezerva Federală cu scopul de a gestiona inflaţia şi de a maximiza angajările afectează şi alte economii, mai ales pe cele care au rata de schimb fixă în raport cu dolarul sau care au acumulat datorii în dolari.

Cel puţin în principiu, dolarul poate fi înlocuit de o altă monedă de schimb, sau de mai multe, de o nouă monedă internaţională, de criptomonedă sau de o combinaţie a acestora. Este remarcabil că, până şi în timpul crizei financiare globale din 2008-2009, care a debutat în Statele Unite, dolarul a rămas moneda de schimb preferată de investitori. Nu există nicio altă tară cu o economie suficient de mare şi cu o monedă t >
ce poate fi schimbată liber oriunde în lume care să se bucure de această încredere. Japonia este prea mică; viitorul euro este mult prea nesigur. China, a doua cea mai mare economie din lume, nu este pregătită să permită libera fluctuaţie a monedei ei, preferând predictibilitatea unui curs de schimb controlat, şi
continuă să vrea să controleze fluxul de bani în – şi
din – Iară.
J >
Un panel de monede presupune un grad de coordonare care nu există, deşi ar putea să apară

dacă suficiente guverne şi-ar pierde încrederea în Statele Unite. Nu există o bancă centrală independentă, deci o monedă internaţională nu este o opţiune serioasă, deşi FMI emite un număr limitat de drepturi pentru a sprijini financiar rezervele din ţările membre şi unii susţin că ar putea evolua într-o bună zi spre o monedă internaţională. Lumea mai are mult până în acest punct. Dolarul nu este perfect, dar este ţara orbilor, unde chiorul e împărat.

Ce anume ar putea schimba lucrurile? Pe măsură ce economiile altor ţări cresc şi devin mai deschise, vor fi mult mai dispuse să îşi asume ca moneda lor să devină o rezervă valutară. China este prima ţară care îmi vine în minte. Schimbarea se poate produce şi dacă lumea va începe să se îngrijoreze cu privire la sănătatea şi gestionarea economiei Statelor Unite. Datoria mare şi în creştere a Statelor Unite, acum de peste 22 de trilioane de dolari şi urcând cu circa un trilion pe an, ar putea duce la diluarea încrederii în dolar. Şi apoi contribuie şi propensiunea Statelor Unite de a se folosi de tranzacţiile financiare ca armă, cu scopul de a sancţiona anumite guverne sau indivizi, o practică ce ar putea conduce la îndepărtarea de dolar şi la căutarea unei alternative. De exemplu, după ce Statele Unite s-au retras din acordul nuclear cu Iranul, ţările europene au încercat, până acum fără şanse de succes, să construiască un sistem financiar alternativ, care le-ar fi permis să proceseze tranzacţii financiare cu Iranul, evitând sancţiunile Statelor Unite.

Există şi aranjamente adiţionale care contribuie la funcţionarea uşoară a economiei globale.

Lumea este foarte interconectată şi există mai multe grupuri (Comitetul de la Basel de supervizare bancară, Financial Stability Board şi altele) care stabilesc standardele practicilor bancare, cu scopul de a reduce şansele unei crize în interiorul unei ţări, care s-ar putea răspândi în afara graniţelor acesteia. Criza financiară globală din 2008 a fost declanşată de proasta gestionare economică din Statele Unite, dar a afectat fiecare ţară în parte, dată fiind poziţia centrală a economiei americane.

Toate acestea ne aduc înapoi la ce spuneam în deschiderea acestui capitol: există o economie globală, un grad de coordonare globală şi, de facto, o monedă globală de schimb, dar nu există o bancă centrală globală sau o înţelegere comună a aranjamentelor monetare. Această realitate a funcţionat destul de bine până acum; creşterea economică, investiţiile şi fluxul comercial, câştiguri în dezvoltare – toate sunt moştenirea unui „sistem” care a fost, în bună măsură, eficace. în acelaşi timp, sistemul rămâne vulnerabil nu doar în faţa efectelor politicilor naţionale din Statele Unite, ci şi din pricina interconexiunii (globalizării) şi a posibilităţii apariţiei unei, să spunem, epidemii, în faţa efectelor unei crize financiare în oricare dintre ţările mari. Cel mai bine înţelegem această perspectivă dacă o privim ca pe ceva ce trebuie gestionat, mai degrabă ca pe ceva ce necesită o soluţie, deoarece guvernele nu vor fi dispuse să renunţe la controlul direct al economiei proprii în favoarea unei autorităţi internaţionale.

DEZVOLTAREA

Dezvoltarea este un termen folosit foarte des, care reflectă mai mult decât creşterea economică. El surprinde şi gradul în care bogăţia unei ţări a ţinut pasul cu, sau mai degrabă a depăşit, creşterea numărului de locuitori, cât de bine este distribuită această bogăţie în rândul populaţiei, iar măsurarea ei reflectă calitatea vieţii. Dezvoltarea este deseori asociată cu condiţiile economice din ţările relativ sărace (descrise şi ca „subdezvoltate”, „mai puţin dezvoltate” sau „în curs de dezvoltare”).

Nu există o demarcaţie clară între ţările în curs de dezvoltare şi cele dezvoltate. Banca Mondială respinge distincţia aceasta ca prea simplificatoare şi delimitează ţările pe baza veniturilor *per capita* (o măsură a valorii pe care o ţară o produce într-un an, împărţită la numărul de locuitori ai ţării), o bună aproximare a standardului mediu de viată al unui locuitor. Ţările sunt astfel determinate după: venituri mici, venituri medii spre mici, venituri medii spre mari, venituri ridicate. PIB-ul *per capita* fluctuează de la peste 160 000 de dolari în Monaco şi 80 000 de dolari în Elveţia la sub 500 de dolari în Burndi, Sudanul de Sud, Malawi, Niger, Madagascar, Mozambic şi Somalia. Deşi economia americană nu este chiar de două ori cât cea din China, PIB-ul *per capita* în Statele Unite (60 000 de dolari) este de şase ori mai mare decât cel al Chinei, deoarece populaţia Statelor Unite

este doar o pătrime din populaţia Chinei.

INDEXUL DEZVOLTĂRII UMANE

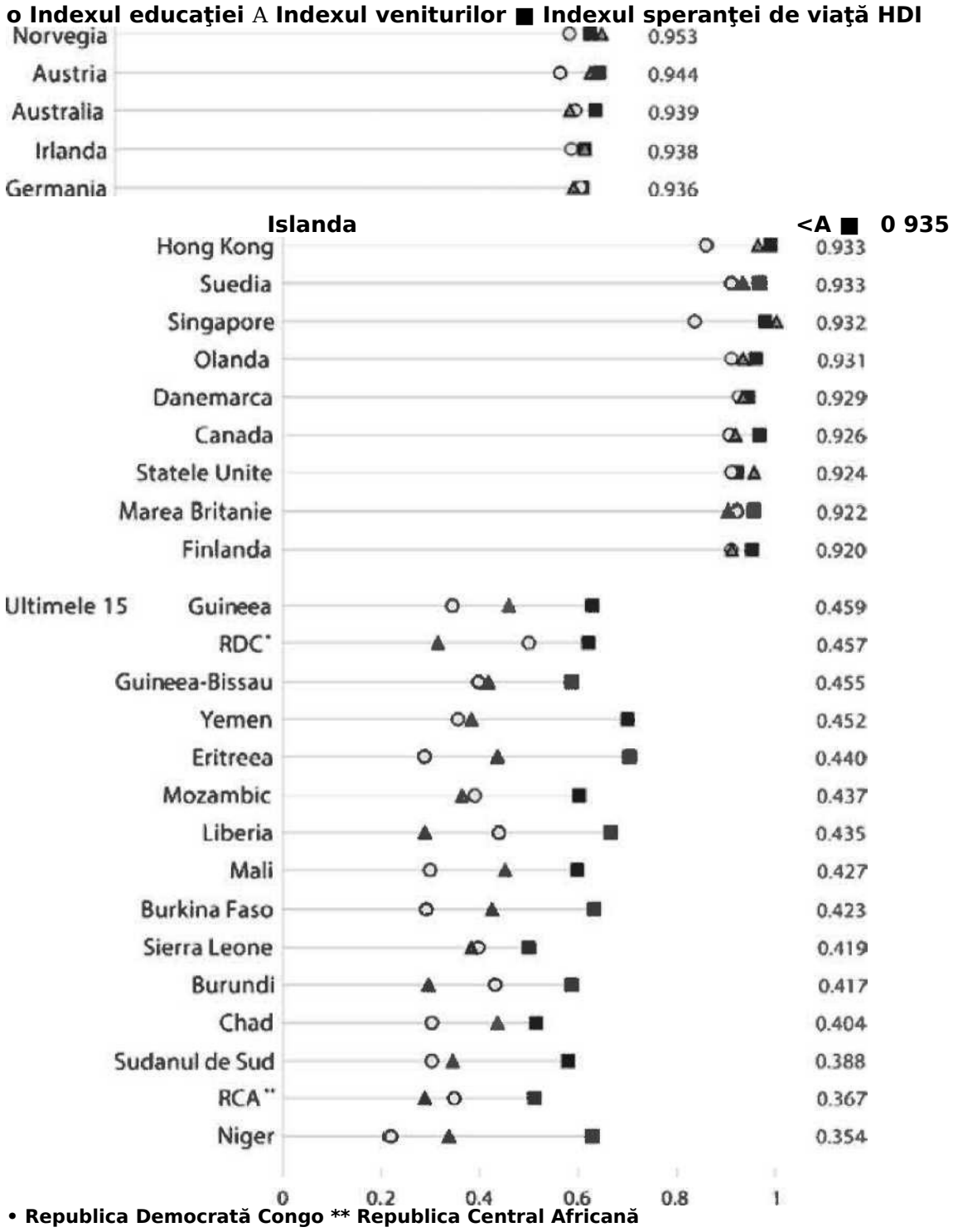

Există un acord cu privire la faptul că o evaluare a gradului de dezvoltare trebuie să reflecte o paletă întreagă de factori sociali, măsura preferată fiind Indexul de dezvoltare umană (HDI), care aşază ţările în funcţie de o evaluare generică a bogăţiei *per capita,* de gradul de educare şi speranţa de viaţă. După ultimele date ale HDI, Norvegia este pe primul loc, în vreme ce Statele Unite se află pe locul 13, iar China abia pe locul 86, Nigerul fiind pe ultimul loc. Dezvoltarea umană s-a îmbunătăţit peste tot în lume: între 1990 şi 2015, numărul ţărilor care intrau în categoria dezvoltării umane slabe a scăzut de la 62 la 41, în vreme ce numărul celor care intrau în categoria dezvoltării umane foarte înalte a crescut

de la 11 la 51. Progresul însă a încetinit din 2010 încoace.

Termenul „dezvoltare” a devenit popular după al Doilea Război Mondial, mai întâi cu referire la ţările europene care au fost distruse de război şi au avut de înfruntat mari provocări pentru a-şi reveni. într-adevăr, denumirea formală a Băncii Mondiale (creată în 1944, chiar înainte de sfârşitul războiului) este aceea de Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare. Pe măsură ce timpul a trecut, termenul de dezvoltare a fost tot mai puţin folosit numai în relaţie cu ţările europene, căci multe dintre ele şi-au revenit destul de repede graţie asistenţei economice masive oferite de Statele Unite prin Planul Marshall, a propriilor eforturi şi emergenţei a ceea ce a început drept Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Fierului şi care avea să evolueze, mai târziu, în Comunitatea Europeană şi, în cele din urmă, Uniunea Europeană. Dezvoltarea a ajuns să fie asociată mult mai mult cu ţările sărace din Africa, Asia, Orientul Mijlociu şi America Latină. Multe dintre aceste ţări au devenit independente la sfârşitul epocii colonialiste şi au fost nepregătite pentru cerinţele pe care independenţa le aducea cu sine.

De ce a devenit dezvoltarea un aspect atât de important şi de ce continuă să fie astfel şi astăzi? Preocupările de ordin umanitar sunt un factor substanţial; calitatea vieţii a miliarde de bărbaţi, femei şi copii este în joc. Există şi un interes economic, căci miliarde de oameni din ţările în curs de dezvoltare sunt potenţiali consumatori şi producători. Siguranţa naţională este un factor,

căci lipsa de dezvoltare poate crea spaţii în care teroriştii, piraţii sau criminalii să se înrădăcineze, unde radicalismul poate înflori, unde bolile infecţioase pot apărea şi se pot răspândi. Lipsa dezvoltării poate produce condiţii care generează refugiaţi, care la rândul lor pot depăşi capacitatea vecinilor, creând astfel alte state slabe.

Dezvoltarea a fost prinsă în competiţia dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică în timpul Războiului Rece din cauza problemelor legate de securitate naţională. Statele Unite vedeau dezvoltarea ca un aspect esenţial pentru ca populaţiile nemulţumite să nu se îndrepte spre comuniştii locali, care, la rândul lor, s-ar fi îndreptat spre Uniunea Sovietică pentru asistenţă. A arăta că abordările legate de dezvoltare orientate spre piaţă erau superioare planificărilor centralizate, dictate de guvern a fost parte din încleştarea competitivă dintre cele două sisteme, pivotală în timpul Războiului Rece. Uniunea Sovietică a făcut acelaşi lucru, doar că accentul cădea pe sistemul economic planificat de la centru, asemănător propriului sistem economic. Ambele superputeri au mobilizat ajutor străin substanţial spre alte ţări, fie pentru a le păstra de partea lor, fie pentru a le ademeni.

O dezvoltare semnificativă s-a petrecut în deceniile de după al Doilea Război Mondial şi, mai recent, după finalul Războiului Rece. Proporţia oamenilor care trăiesc într-o sărăcie extremă (definiţi ca cei care trăiesc cu mai puţin de 1,90 de dolari pe zi) a scăzut de la 40-50% din populaţia lumii în urmă cu cincizeci de ani şi mai bine de o treime din populaţie în 1990, la sub 10% astăzi. Aproape 1,1 miliarde de oameni au ieşit, începând

din 1990, din sărăcie extremă. Explozia economică a Chinei a determinat multe dintre aceste îmbunătăţiri, căci ratele sărăciei extreme au scăzut abrupt de la 66% în 1990 la mai puţin de un procent în 2015.

Cu două secole în urmă, mai puţin de 20% din populaţia lumii era alfabetizată, acum 85% din populaţie ştie să citească şi să scrie, cu rata de alfabetizare a bărbaţilor adulţi puţin mai ridicată decât cea a femeilor adulte. Procentul populaţiei subnutrite, peste tot pe glob, a scăzut, în vreme ce speranţa de viată s-a îmbunătăţit cu o medie de douăzeci şi trei de ani fată de situaţia care exista cu şaptezeci de ani în urmă. în consecinţă, falia dintre speranţa medie de viaţă în ţările dezvoltate şi cea din ţările în curs de dezvoltare s-a îngustat. Media anilor de educaţie în lumea dezvoltată s-a triplat între 1950 şi 2010. Accesul la instalaţii sanitare şi la apă potabilă a crescut, iar mortalitatea infantilă şi la naştere a scăzut.

Tehnologiile noi au potenţialul de a susţine şi facilita dezvoltarea. Spre sfârşitul lui 2018 existau mai mult de 7,5 miliarde de abonamente de telefonie mobilă, o medie de puţin peste unu pentru fiecare locuitor al planetei. Numărul utilizatorilor de internet a ajuns la un miliard în 2005, iar astăzi este estimat în jurul a 3,9 miliarde – puţin peste jumătate din populaţia planetei. Astfel de tehnologii oferă acces la educaţie şi îngrijire medicală, pun în legătură fermierii şi micii producători, oferă informaţii utile legate de piaţă şi fac posibile serviciile bancare rapide. în ţările dezvoltate, 80% din populaţie foloseşte internetül, în vreme ce în ţările în curs de dezvoltare procentul este de 45%. Procentul

acestora din urmă creşte rapid: în 2005, doar 15 milioane de africani aveau acces la internet, dar până la finalul lui 2016 acest număr a ajuns la aproape 200 de milioane.

Dar nu trebuie să ignorăm faptul că mai este cale lungă până când dezvoltarea să ajungă o realitate pentru foarte mulţi. Aproximativ 10% din populaţia lumii continuă să trăiască în sărăcie extremă, este subnutritä, analfabetă şi nu are acces la electricitate. Aproape toţi cei din ţările dezvoltate, mai bogate, ştiu să citească şi să scrie, dar în Africa doi adulţi din cinci nu ştiu nici una, nici cealaltă, iară însă ca asta să nu vorbească şi despre progresul pe care l-a făcut acolo alfabetizarea. Aproape 900 de milioane de oameni încă nu au toalete. Multe fete şi femei se confruntă în continuare cu discriminarea şi întâmpină numeroase bariere în încercarea de a ajunge la potenţialul lor maxim. Creşterea estimată a populaţiei din Asia de Sud şi Africa Subsaharianä poate duce la diluarea progresului înregistrat până acum. De exemplu, în vreme ce procentul africanilor care trăiesc într-o sărăcie extremă a scăzut, creşterea rapidă a populaţiei a dus la creşterea totodată a numărului de africani care trăiesc în sărăcie extremă, ajungând la peste 100 de milioane în ultimul sfert de secol. Aproape un miliard de oameni încă trăiesc într-o situaţie care este văzută ca una cu o dezvoltare umană foarte scăzută.

Inegalitatea, pe de altă parte, a crescut atât între ţări, cât şi în interiorul acestora din pricina felului diferit în care economiile şi numărul de locuitori au crescut. în lumea considerată ca întreg, 85% din bogăţia globală este concentrată

în primele 10 procente. De asemenea, realizările la care s-a ajuns în ceea ce priveşte un standard de viaţă generic nu înseamnă şi că toată lumea a reuşit să ajungă la un standard de viaţă de bază.

în ciuda progresului considerabil, dezvoltarea rămâne o problemă presantă. Multe dezbateri se concentrează asupra politicilor care îşi propun să promoveze dezvoltarea. Una dintre întrebările principale este aceea cu privire la rolul ideal al statului şi dacă acesta ar trebui să aibă o abordare directă, de sus în jos, a dezvoltării sau mai curând o abordare de jos în sus, în care statul rămâne în umbra forţelor pieţei şi a intereselor private. Această dezbatere a supravieţuit finalului Războiului Rece şi continuă să fie actuală, o dezbatere între cei care urmează o cale mai democratică, orientată spre piaţă (India, de exemplu) şi cei care favorizează un rol mai puternic al guvernelor, care poate aduc un progres economic mai rapid, însă şi o pierdere a libertăţii individuale. China este exemplul predilect pentru această abordare.

Alegerile, de fapt, sunt mult mai puţin clare decât par, deoarece ţările tind să îmbine ambele abordări. Există însă diferenţe evidente de grad. Ţările care susţin un rol mai percutant al guvernului o fac din motive economice şi politice. Guvernele pot defini priorităţile şi pot alege spre ce anume se îndreaptă investiţiile, recompensând constituenţii şi aliaţii. Controlul economic tinde să se traducă şi într-un control politic. Unele (dar nu toate) dintre nesiguranţele asociate dinamicii pieţei pot fi reduse.

Ţările au la dispoziţie mai multe posibile căi, indiferent de nivelul lor de dezvoltare. în anumite

cazuri, guvernele pot alege să închidă anumite segmente ale pieţei de import pentru a stimula creşterea industriilor locale, care nu sunt încă pregătite să intre în concurenţă cu cele străine, un proces numit
„substituirea importului” sau „argumentul industriei infantile”. Astfel de politici protecţioniste pot să acorde industriilor şi agriculturii locale timpul şi spaţiul să îşi dobândească sănătatea pentru a putea concura cu succes cu importuri şi pentru a putea exporta produsele şi serviciile lor. Pericolul îl reprezintă faptul că, de vreme ce producătorii locali sunt feriţi de competitorii străini, activitatea lor devine foarte costisitoare, produsele ar putea fi de o calitate inferioară şi ar putea fi mult mai fragili în faţa corupţiei. Această abordare, după cum o vedem, nu este sustenabilă, căci ceilalţi nu vor mai fi dispuşi la un comerţ în sens unic, în care exporturile lor nu se bucură de acelaşi tip de acces la piaţa ţărilor în curs de dezvoltare – mai cu seamă dacă acestea devin superputeri producătoare şi exportatoare, cum este cazul Chinei.

O altă modalitate prin care guvernele pot stimula dezvoltarea este de a acorda subvenţii anumitor industrii şi agriculturii, ceva ce le poate oferi avantaje mari când trebuie să concureze cu adversari care trebuie să plătească pentru capital, materii prime sau muncă la preţul pieţei. Beneficiarii acestor subvenţii sunt deseori întreprinderi deţinute de stat care se bucură de monopol. Guvernele îi pot ajuta pe producătorii locali limitând investiţiile străine (o altă acţiune care are ca scop protejarea producătorilor locali

de concurenţa străină). Guvernele pot cere acelor companii străine care totuşi investesc local să transfere tehnologiile pe care le deţin companiilor locale, ceea ce va face ca ţara care le primeşte să devină mai competitivă.

O abordare alternativă a dezvoltării economice pune accentul pe reducerea subvenţiilor guvernamentale, pe privatizarea întreprinderilor deţinute de stat, pe stimularea investitorilor străini, pe întărirea şi sănătatea monedei locale, pentru a determina investiţii şi economii, pe politici fiscale rezonabile care oferă un amestec de stimulente pentru companii şi persoane private, pe protejarea împotriva corupţiei şi a cheltuielilor publice scăpate de sub control – deseori asimilate cu subvenţiile guvernamentale –, pe o bună definire a dreptului de proprietate, astfel încât investiţiile în terenuri şi clădiri să fie stimulate şi să devină elemente colaterale în politica de împrumut.

Comerţul poate deveni un motor al dezvoltării, dar într-o modalitate care presupune un grad redus de protecţionism guvernamental, indiferent că ne gândim la taxe sau la alte tipuri de bariere ori limite care sunt impuse investiţiilor străine. Deschiderea spre comerţ poate genera noi locuri de muncă de bună calitate legate de export şi le poate oferi consumatorilor acces la produse fabricate în afara ţării, o valoare atât în sine, cât şi generată de acestea, căci stimulează modernizarea şi nevoia de îmbunătăţire. Comerţul este mai puţin expus corupţiei şi alocării ilicite de fonduri decât asistenţa. Ţările mai sărace au avantajul intrinsec al forţei de muncă ieftine, lucru care face ca produsele lor să fie mai ieftine şi,

astfel, mai competitive. Pentru a fi viabile însă, trebuie ca ele să poată ajunge pe pieţe străine (uneori accesul trebuie să fie întru câtva favorizat prin creşterea cotelor, de pildă, sau un regim de taxare mai redus) – un aspect care nu poate fi realizat fără a fi explicit negociat.

Nu există abordări corecte şi greşite când vine vorba despre dezvoltare. China, până acum, s-a descurcat remarcabil, dar cu costul libertăţii politice, al afectării mediului, al creării unei societăţi (deşi dimensiunile familiei sunt limitate) în care numărul de bărbaţi şi de femei care lucrează pentru a-i susţine pe bătrâni este din ce în ce mai mic, al apariţiei unor zone de lipsă de eficienţă care au dus la pierderi importante de capital şi al corupţiei generalizate. Alte ţări precum Coreea de Sud s-au descurcat bine, urmând o cale orientată mai mult spre piaţă. Au acceptat să trăiască cu un grad mai mare de nesiguranţă şi cu fluctuaţiile ciclurilor economice pentru a ajunge la creşteri, pentru a limita implicarea politică a guvernului şi pentru a reduce atât posibilitatea extinderii corupţiei, cât şi a ineficienţei care pot apărea în urma unei planificări centrale.

Dezbaterile privitoare la utilitatea ajutorului străin (uneori numit asistenţă străină) ca unealtă a dezvoltării sunt de durată. Este necesar să facem diferenţa între ajutorul care este oferit cu scopul de a facilita dezvoltarea» ajutorul umanitar – fie acela care vine pentru a sprijini o ţară ce a trecut printr-un dezastru natural» fie cel adresat refugiaţilor sau ajutorul pentru a satisface nevoile de bază de îngrijire medicală ori cel pentru a preveni foametea – şi ajutorul acordat aliaţilor

care sunt consideraţi critici din punct de vedere strategic pentru scopuri mai vaste legate de politica externă, iar acest ajutor poate lua forma instruirii militare, a transferului de arme sau a ajutorului bugetar.

Ajutorul pentru dezvoltare sau asistenţă tinde să se concentreze pe oferirea de fonduri fie către proiecte specifice, fie către indivizi specifici. Ceea ce ştim este că ajutorul care vizează educaţia are efect, mai ales când acesta are în vedere educarea fetelor şi a femeilor, scăderea ratei analfabetismului şi dezvoltarea abilităţilor, putând duce la scăderea numărului de sarcini nedorite, la îmbunătăţirea sănătăţii copiilor şi la activităţi economice productive de scară mică. Studiile arată că ajutorul care se adresează sănătăţii şi accesului la energie este, de asemenea, folositor. O canalizare a ajutorului spre astfel de nevoi specifice, împreună cu o monitorizare atentă, pare să constituie cea mai bună abordare. Un ajutor care nu este bine canalizat poate duce la perpetuarea ineficienţei, la corupţie şi tinde să fie cheltuit pe proiecte care nu au nicio legătură cu scopul iniţial.

Există însă câteva lucruri care sunt adevărate pentru toate ţările ce au înregistrat un succes. Predictibilitatea contează. Companiile trebuie să se simtă încrezătoare că proprietăţile lor nu vor fi confiscate aleator, că vor putea scoate pe piaţă şi vinde ceea ce produc şi că vor putea duce înapoi în ţară o cotă parte rezonabilă a profitului. Nu este mai puţin adevărat că dezvoltarea nu poate avea loc (sau nu poate să avanseze într-un ritm rezonabil) decât într-un context de stabilitate. Iar stabilitatea se referă atât la cea politică (împreună

cu o bună guvernare), cât şi la siguranţa fizică; în lipsa lor, dezvoltarea economică e dificilă. Oamenii trebuie să poată beneficia de educaţie, să lucreze şi să cumpere. Conflictele întrerup activitatea economică şi îndepărtează investitorii şi turiştii. Este de notat că două ţări ale căror HDI a scăzut în ultimii ani – Siria şi Libia – trec printr-un conflict armat serios şi de lungă durată.

în vreme ce există mai multe căi de a dezvolta o naţiune, există şi câteva strategii care s-au dovedit utile. Introducerea de noi tehnologii şi instruirea muncitorilor pot să se traducă într-o productivitate crescută. Comerţul extern şi investiţiile de intrare în pieţe pot fi un motor al schimbărilor benefice. Ţările care îşi mută atenţia de la agricultura la scară mică spre producţie, o schimbare care merge mână în mână cu urbanizarea, au dat un elan nou dezvoltării. Vitale sunt un sistem juridic bun, protejarea proprietăţii private şi accesul la capital. Oamenii au nevoie de oportunităţi şi eliminarea barierelor, mai ales cele legate de discriminările de gen, religie, etnie, vor declanşa o explozie a calităţii vieţii. Investiţiile în educaţie şi infrastructură întorc profituri. Iar ţările primesc recompense pentru integrarea graduală în restul lumii – spre deosebire de o integrare rapidă, devreme în procesul de dezvoltare. Ţările trebuie să caute să îsi diversifice activităţile economice, pentru ca astfel să poată angaja cât mai mulţi oameni şi să ofere alternative la dependenţa de anumite resurse. A se baza pe resurse ca petrolul poate fi statistic promiţător (în termeni de PIB *per capita),* dar în realitate poate fi ceva contraproductiv, pentru că deschide calea spre corupţie şi poate descuraja activitatea

economică ce poate genera locuri de muncă.

în ultimele decenii, ţările au aderat la ţintele de dezvoltare ale ONU. Primul set de ţinte, Ţintele de Dezvoltare ale Mileniului, au fost adoptate de ONU în 2000. Obiectivele specifice vizau eradicarea sărăciei extreme şi a foametei, educaţie primară pentru toată lumea, egalitatea de gen şi poziţia femeii, reducerea mortalităţii infantile, îmbunătăţirea sănătăţii gravidei şi lăuzelor, combaterea HIV/SIDA, a malariei şi a altor câteva boli, adoptarea de practici sustenabile privitoare la mediu. Intenţia era ca aceste obiective să fie atinse sau să se ajungă la un rezultat semnificativ până în 2015. După cum era de aşteptat, rezultatul a fost unul amestecat. Procentele sărăciei extreme, malnutriţiei, mortalităţii infantile, ale gravidelor şi lăuzelor, toate au scăzut, dar numărul total al celor care trăiesc în sărăcie extremă a rămas ridicat din cauza creşterii rapide a populaţiei. Discriminările legate de gen şi inegalităţile de gen există încă, numărul refugiaţilor a explodat, iar efectele schimbării climatice sunt din ce în ce mai severe. Şi, deşi se poate vorbi despre un progres (de pildă, reducerea sărăciei extreme în China), ajutorul străin a jucat un rol minor.

Ţintele care au fost stabilite apoi, adoptate în 2015, sunt cele şaptesprezece Ţinte de Dezvoltare Sustenabilă. Ele rămân pe aceleaşi direcţii ca obiectivele anterioare, dar cu un accent mai pronunţat pe reducerea foametei şi inegalităţii, pe protejarea oamenilor de violenţă şi de traficul de persoane şi pe asigurarea că orice creştere nu se face în detrimentul mediului şi cu o atenţie sporită spre schimbarea climatică. Progresul va

presupune efortul conjugat al guvernelor, agenţiilor internaţionale, fundaţiilor, mediului de afaceri şi al ONG- urilor. Scopul este de a înregistra un progres real până în 2030. Aşteptările sunt ca îndeplinirea obiectivelor să fie un amestec inegal, subliniind realitatea că dezvoltarea nu este doar un fenomen istoric, ci unul care se desfăşoară continuu.

PARTEA A PATRA – ORDINE SI

J

HAOS

ORDINE ŞI HAOS

Istoria poate fi înţeleasă ca povestea materializării, distrugerii şi reapariţiei ordinii lumii într-o altă formă. Esenţa tare a ordinii lumii reprezintă descrierea şi măsura condiţiei în care se află lumea într-un moment sau o anumită perioadă. Ordinea lumii este o problemă care ţine de grad şi de tendinţă, semănând cu diagnoza sănătăţii unui om, căci reflectă un amestec de elemente pozitive şi negative şi poate fi înţeleasc fie ca un instantaneu, fie ca o peliculă care se desfăşoară.

Ordinea tinde să reflecte gradul în care există reguli amplu acceptate privitoare la modul în care relaţiile internaţionale ar trebui să se desfăşoare şi la gradul în care există o balanţă a puterii care să menţină aceste reguli, în aşa fel încât cei care nu sunt de acord cu ele să nu fie tentaţi să le încalce sau, dacă o fac, eforturile lor să nu reuşească. Orice tip de ordine include în mod necesar elemente atât de ordine, cât şi de dezordine, după cum include şi echilibrul dintre cele două. Nu este niciodată pace completă, după cum nu există nici justiţie sau egalitate desăvârşite pe lume.

Toate acestea duc la formularea unei întrebări fundamentale: De ce contează atât de mult ordinea lumii? Când ea lipseşte în relaţia dintre două ţări, mai ales între ţări considerate puteri ale zilei, pierderile de vieţi omeneşti şi resursele care

se cheltuiesc sunt enorme, iar ameninţarea care se ridică astfel în calea prosperităţii şi libertăţii este considerabilă. Aceasta este lecţia pe care ne-au dat-o cele două războaie mondiale care au definit prima jumătate a secolului XX. De aceea ordinea lumii este atât de vitală, deoarece existenţa sau absenţa ei se traduce în beneficii, respectiv, în costuri pentru toată lumea, având în vedere gradul actual de interconectivitate. Este echivalentul oxigenului pentru relaţiile internaţionale: cu ea, cooperarea pe aproape oricare front imaginabil este posibilă, în vreme ce, în lipsa ei, posibilitatea progresului scade.

Universitarul australian Hedley Bull scrie în cartea sa fundamentală *The Anarchical Society* despre *sistemele* internaţionale şi despre *societăţile* internaţionale. Distincţia nu este una neglijabilă. Un sistem internaţional este ceea ce există în lipsa oricăror decizii care vin dintr-un conglomerat de politici; ţările şi celelalte entităţi, împreună cu diferite forţe care le animă, interacţionează unele cu altele şi se influenţează reciproc. Alegerile, reglementările, principiile sau regulile nu intră deloc, sau poate foarte puţin, în discuţie. Ceea ce diferenţiază o societate internaţională de un sistem internaţional este faptul că o societate reflectă gradul implicării participanţilor în cadrul ei, inclusiv acceptarea limitelor cu privire la ceea ce societatea caută să obţină sau să înfrâneze, cum anume caută şi cum înfrânează, sau amândouă la un loc. Elementele unei societăţi există atunci când guvernele nu folosesc forţa pentru a rezolva un diferend, ci apelează la diplomaţie sau observă regulile legate de comerţ, se raliază pentru a oferi soluţii

referitoare la schimbarea climatică, problema refugiaţilor, proliferarea armelor nucleare sau terorism.

în sfera internaţională, noţiunea de „societate”, aşa cum este ea descrisă de Bull, are un sens foarte precis. în primul rând, „cetăţenii” acestei societăţi sunt ţările. în al doilea rând, un principiu de bază al acestei societăţi este acela care spune că guvernele şi conducătorii care administrează ţările sunt liberi să acţioneze aşa cum vor în interiorul graniţelor. Cum ajung aceştia să ocupe poziţii de autoritate, fie prin naştere, revoluţie, alegeri sau alte mijloace, nu contează. în al treilea rând, membrii acestei societăţi internaţionale respectă şi acceptă această libertate de acţiune a celorlalţi (în schimbul respectării şi acceptării aceleiaşi libertăţi cu privire la ei înşişi) şi existenţa celorlalţi membri ai acestei societăţi. Nu este hazardat să descriem această abordare a relaţiilor internationale ca o înţelegere peste graniţele unei ţări de tipul „trăieşte şi lasă să trăiască”.

Titlul *The Anarchical Society* surprinde esenţa cărţii şi anume că, în orice moment al istoriei, în lume există forţe care promovează anarhia, după cum există forţe care promovează societatea. Cuvintele „haos” şi „dezordine” pot fi substituite de „anarhie”, după cum „ordine” poate fi substituit de „societate”, dar indiferent care este vocabularul pe care îl alegem, ideea îşi păstrează claritatea. Ceea ce dă un caracter specific oricărui moment, oricărei epoci a istoriei este balanţa dintre aceste forţe. Seamănă oarecum cu balanţa contabilă a unei companii, doar că, în loc de cheltuieli şi profit, de active şi pasive, vorbim despre puterea însumată a forţelor care pot

distruge lumea în raport cu cele care îi conferă coeziune.

Această încadrare poate fi aplicată tuturor celor trei părţi anterioare ale cărţii de faţă. Toate cele patru epoci istorice despre care am vorbit deja pot fi înţelese dacă le privim prin lentila ordinii. Apariţia conceptului modern de suveranitate, împreună cu comerţul, a oferit un grad mai ridicat de ordine, dar ascensiunea spre putere a naţionalismului şi erodarea balanţei de putere au ajuns să o copleşească, ducând la declanşarea Primului Război Mondial. Cel de-al Doilea Război Mondial a pornit într-un mod asemănător, în urma unor eşecuri ale diplomaţiei, reapariţiei virulente a naţionalismului, ascensiunii protecţionismului şi neputinţei de a menţine un echilibru al puterii. Prin contrast, Războiul Rece a rămas rece deoarece forţele ordinii, inclusiv diplomaţia, controlul înarmării, descurajarea practicată cu privire la armele nucleare şi alianţa NATO au echilibrat ideologiile concurente, au dezamorsat posibile războaie, cursa înarmării nucleare, divizarea Germaniei şi a Europei şi multe altele. Şi, aşa cum am menţionat deja, caracterul epocii post-Război Rece este încă în curs de definire, cu toate că nu este dificilă identificarea numeroaselor elemente pe care Bull le numeşte anarhie şi pe care eu, în cărţile anterioare, le-am numit dezordine.

O astfel de încadrare poate fi aplicată şi la un nivel regional. Orientul Mijlociu este aşa cum este din cauza unei prevalenţe a forţelor anarhice şi a unei promovări slabe a ordinii. în Asia, ordinea este sau cel puţin a fost cu totul alta, iar asta explică de ce regiunea a avut succes pe parcursul

ultimelor decenii. Un element de îngrijorare cu privire la Europa vine tocmai din erodarea pe continent a principalului element pe care Bull îl descrie prin noţiunea de societate şi apariţia unor noi surse de anarhie. Atât America Latină, cât şi Africa sunt caracterizate de o ordine instaurată între ţări, dar, de multe ori, şi de dezordine, uneori chiar ceva mai mult de atât, în interiorul ţărilor.

La nivel global, în fiecare domeniu există, cum am văzut deja, elemente ale ordinii şi elemente ale dezordinii, dar în cele mai multe dintre ele distanţa dintre cele două devine tot mai mare, ca rezultat al acţiunilor guvernelor sau din cauza incapacităţii ori lipsei de interes şi disponibilitate a acestora de a se conecta la provocările globale. Este o realitate care vorbeşte despre multe dintre aspectele globalizării, în special cele legate de schimbarea climatică şi de spaţiul cibernetic.

Particularităţile care intră în discuţie pentru fiecare balanţă în parte sunt, în mod evident, diferite. Abordarea pe care o propun în această secţiune finală este, aşadar, aceea de a discuta ordinea şi dezordinea într-un mod care se poate dovedi util dincolo de aceste diferenţe specifice. Elementele esenţiale ale ordinii şi dezordinii vor fi cele asupra cărora voi atrage atenţia pentru a vă putea oferi mijloacele necesare înţelegerii, atât a stării de fapt, cât şi a tendinţelor la nivel regional şi global.

SUVERANITATE, AUTOGUVERNARE

SI BALANŢA PUTERII

Stratul de bază al ordinii lumii, începând cu Tratatul de la Westfalia, care a pus capăt Războiului de 30 de ani din Europa, la mijlocul secolului al XVII-lea, l-au reprezentat respectarea suveranităţii şi ideea că graniţele nu trebuie să fie schimbate prin forţă. Acest principiu este cel mai apropiat de ce ar putea fi numit un principiu universal al promovării ordinii în lume. Ţările, pe care uneori le numim state, naţiuni sau stat-naţiune, pot avea pretenţii de suveranitate.

Suveranitatea este strâns legată de supremaţia autorităţii guvernamentale în interiorul graniţelor definite ale unei ţări. Aceasta se aplică tuturor celor care trăiesc sau se întâmplă să fie prezenţi acolo, indiferent de forma de guvernare a ţării respective. Indivizi sau alte entităţi precum corporaţiile au drepturi, dar în majoritatea aspectelor trebuie să respecte autoritatea finală a guvernului naţional şi a celor care acţionează în numele lor, cu excepţia situaţiilor pe care le prevede altfel constituţia sau legislaţia ţării respective.

Suveranitatea are şi o dimensiune internaţională. Spre deosebire de definiţia pe care o primeşte la nivel local, suveranitatea în context internaţional face trimitere la egalitate. Toate ţările, indiferent de dimensiunea, de numărul de cetăţeni, de putere sau bogăţie, au drepturi egale în special în legătură cu faptul că graniţele lor trebuie să fie respectate de către celelalte state. Neintervenţia în problemele interne ale unui alt stat este principiul de bază al suveranităţii şi al ordinii actuale din lume.

O entitate politică se califică drept ţară suverană dacă deţine o autoritate politică supremă şi,

pentru a parafraza celebra formulare a sociologului german de secol XIX, Max Weber, monopolul pe uzul legitim al forţei în interiorul propriilor graniţe. Cu alte cuvinte, poate să îşi impună legile şi îi poate pedepsi pe cei care le încalcă, iar cetăţenii recunosc autoritatea guvernului de a face asta. Guvernul trebuie să poată controla frontierele ţării pe care o conduce, poate supune unor reguli clare trecerea frontierelor – atât pentru bunuri, cât şi pentru oameni. în schimb, o ţară are capacitatea de a adopta politicile locale pe care le crede potrivite. în cele din urmă, o ţară este recunoscută de omologii ei, adică de celelalte ţări suverane. în mod normal, această recunoaştere se manifestă prin instituirea de ambasade, prin schimbul de ambasadori şi prin interacţiuni diplomatice, cum ar fi încheierea de tratate. Adunarea Generală a ONU este alcătuită numai din entităţi, adică ţări care îndeplinesc, la momentul intrării în ONU, toate aceste criterii, în acest moment, ONU recunoaşte 193 de ţări în lume.

Suveranitatea este considerată aproape, dar nu complet, absolută. Există o dezbatere legată de întrebarea dacă ar trebui să existe motive legitime pentru care să se intervină (inclusiv cu forţe armate) în afacerile interne ale unei ţări pentru, de pildă, prevenirea genocidelor, definite ca distrugerea intenţionată a unui grup de oameni pe criterii de rasă, religie, apartenenţă etnică sau identitate naţională. Ideea centrală a acestei dezbateri este dacă ordinea ar trebui să reflecte mai mult decât numai relaţiile dintre ţări şi dacă nu ar trebui să tină cont şi de ceea ce se petrece în interiorul ţărilor.

în ultimii ani, s-au făcut numeroase eforturi pentru a echilibra drepturile unui stat şi cele ale individului, printr-o glisare a atenţiei dinspre stat spre individ. Ceea ce transpare din spatele acestui raţionament este că suveranitatea seamănă cu un contract între un guvern şi deopotrivă cetăţenii săi şi alte guverne şi că, atunci când un guvern nu poate sau nu vrea să îşi îndeplinească responsabilităţile, afectează parte din drepturile care se instituie de fapt prin calitatea ţării de a fi suverană. Unul dintre aceste drepturi îl reprezintă prezumpţia de neintervenţie şi libertatea de a face ce vrea în interiorul propriilor graniţe. La 11 ani după războiul civil şi genocidul din Rwanda, din 1994, lumea a aderat la Responsabilitatea de a proteja doctrina (denumită uzual R2P), care oferă, în mare, justificarea pe baza căreia o altă ţară sau organizaţii globale pot interveni (prin adresare directă, sancţiuni sau forţă armată) în situaţia în care guvernul dispune – sau nu reuşeşte să prevină – atrocităţi în masă împotriva oamenilor care trăiesc pe teritoriul acelei ţări.

în practică, doctrina R2P nu s-a aplicat aşa cum ar fi trebuit. Statele Unite şi aliaţii NATO au invocat R2P pentru a justifica intervenţia din 2011 din Libia, dar mai multe guverne (mai ales cele ale Chinei şi Rusiei) au ajuns să privească doctrina cu suspiciune când ceea ce a pornit ca un efort umanitar menit să împiedice atacurile asupra civililor masca de fapt un efort de a schimba regimul politic care era la putere. R2P se dovedeşte dificil şi costisitor de implementat, iar asta explică de ce lumea a făcut atât de puţine atunci când 500 000 de sirieni şi-au pierdut viaţa şi o mare parte a populaţiei a rămas pe drumuri

din pricina unui conflict din Siria, în care guvernul acesteia a jucat un rol principal. Nu trebuie să uităm că multe guverne, printre care cele ale Chinei, Rusiei şi Indiei, tind să se opună oricărei forme de excepţie cu privire la noţiunea de suveranitate absolută, din cauză că s-ar putea crea un precedent care va putea fi folosit apoi pentru a constrânge într-un fel sau altul ce fac sau ce ar vrea să facă în interiorul graniţelor.

Când un guvern permite unei grupări teroriste să opereze liber pe propriul teritoriu nu se poate aştepta ca graniţele să-i fie respectate de victimele terorismului – potenţiale sau actuale. Un exemplu este cel al guvernului afgan condus de talibani, care şi-a văzut încălcate drepturile suverane după ce le-a permis membrilor grupării al-Qaeda să folosească teritoriul său ca bază de unde să coordoneze şi să implementeze atacurile împotriva Statelor Unite de la 11 septembrie 2001. în mod similar, când o ţară violează suveranitatea alteia în mod direct, fie cu ajutorul forţelor armate sau prin atacuri cibernetice, aceasta legitimează riposta cu aceleaşi mijloace, sau cu altele, alese de victimă.

Rusia merită să fie menţionată în mod special aici. Pe de o parte, credinţa sa în suveranitate este aproape absolută, până când alţii „interferează” cu ceea ce se întâmplă din punct de vedere politic în ţară. în acelaşi timp, Rusia a intervenit militar în Ucraina, ocupând Crimeea şi subminând autoritatea guvernului în alte regiuni din ţară. Tot Rusia a folosit mai multe mijloace din spaţiul cibernetic şi aparţinând platformelor de socializare pentru a influenţa rezultatul alegerilor din 2016 din Statele Unite. Ceea ce arată această

situaţie este că respectul chiar şi pentru cele mai elementare reguli internaţionale este departe de a fi universal.

Trebuie să mai spunem că suveranitatea poate fi constrânsă voluntar, chiar cedată sau delegată. Asta fac ţările în interiorul Uniunii Europene când îşi limitează suveranitatea pentru a permite diferitelor organe ale UE să ia decizii care le afectează. Alte ţări din WTO fac uneori acelaşi lucru. în astfel de cazuri, guvernele fac asta cu convingerea că interesele lor sunt mai bine reprezentate angajându-se în decizii colective, chiar dacă nu sunt întotdeauna de acord cu toate. în aceste cazuri este critic ca transferul de suveranitate să fie parţial şi voluntar şi să poată fi anulat oricând.

Statele suverane şi guvernele lor nu sunt singurele piese de pe tabla de şah a acestui sistem internaţional. Mai există, de asemenea, corporaţii, organizaţii non-guvernamentale ca Amnesty Internaţional, Medici fără frontiere, Greenpeace, fundaţii, membrii ai presei, autorităţi religioase, guvernatori, primari şi organizaţii regionale sau globale – ca să nu menţionăm şi grupările teroriste, cartelurile de traficanţi de droguri şi piraţii. Realitatea este că, deşi ţările au mai multă putere şi influenţă decât ceilalţi actori, nu sunt singurele care pot să o facă şi nu sunt mereu în poziţia de a preveni afirmarea altora. Rezultatul este o lume definită mai mult de principiul că suveranitatea statului este dominantă decât de realitatea acestui principiu.

AUTODETERMINAREA

Un lucru conex suveranităţii este autodeterminarea sau noţiunea că oamenii au dreptul să aleagă dacă vor o ţară a lor. Numeroase ţări au locuitori de religii diferite, care vorbesc limbi diferite şi, în unele cazuri, triburi sau asociaţii. întrebările care apar sunt legate de criteriile care trebuie folosite pentru a determina ce grupuri sau teritorii ajung să devină ţări independente şi cui îi revine această decizie. Nu există un consens internaţional în privinţa niciuneia dintre aceste întrebări. De pildă, Taiwanul întruneşte toate criteriile unui stat suveran. Autorităţile care îl guvernează au monopolul asupra uzului forţei, Taiwanul are propria armată, bancă centrală şi un sistem politic independent. Cu toate acestea, mai puţin de o duzină de ţări îi recunosc suveranitatea din pricina pretenţiilor Chinei asupra insulei. Mai mult, deşi Statele Unite şi mai bine de o sută de alte ţări recunosc Kosovo ca ţară independentă, alte ţări, printre care China, Rusia şi vecinii lor, Serbia, de pildă, nu îi oferă această recunoaştere. Cu alte cuvinte, suveranitatea „e în ochii privitorilor” Această chestiune este mai puţin dominantă decât era după al Doilea Război Mondial, când o mare parte din Orientul Mijlociu, Africa şi Asia de Sud erau colonizate de ţări europene. Dar problema nu a dispărut, căci există în continuare grupuri care vor, dar nu au, o ţară a lor şi există zone din anumite ţări care doresc să devină

independente.

Este neclar ce înseamnă în contextul actual autodeterminare. Fraza „respectarea principiului

egalităţii în drepturi a popoarelor şi dreptului lor de a dispune de ele însele” se regăseşte în mai multe locuri din Carta Naţiunilor Unite, dar dreptul de autodeterminare al popoarelor era unul în epoca colonială şi cu totul altul într-o lume unde sunt deja mai mult de 190 de ţări. Nu există o soluţie uşoară pentru cum anume să determinăm poziţia adecvată a guvernelor în faţa situaţiei în care un grup de oameni doresc să aibă un stat al lor. Un început bun ar fi acela de a adapta conceptul de autodeterminare şi de a-l înlocui cu noţiunea care spune că statalitatea este ceva ce se acordă, dar care se şi afirmă. Având în vedere că impactul unui grup care îşi caută independenţa se poate răspândi în întreaga regiune în cauză sau chiar în întreaga lume, nu putem să nu admitem că prea mulţi oameni sunt afectaţi de aceste decizii pentru a permite determinarea statalităţii numai de către partea care o caută.

Pe viitor, sprijinul a ceea ce se numea autodeterminare va fi mult mai puţin comun decât era în epoca decolonializării. Acestea fiind spuse, guvernele ar trebui să cadă de acord să ia în considerare ofertele pentru statalitate în cazurile în care există o justificare istorică, o justificare convingătoare, sprijin din partea populaţiei în cauză şi un teritoriu viabil pentru noul stat. Impactul asupra ţării care ar renunţa la o parte din teritoriu şi a populaţiei sale ar trebui să fie, de asemenea, cântărit. Guvernele ar trebui să accepte să se consulte între ele, după cum ar trebui să o facă şi cu toate părţile implicate, înainte de a lua o decizie. Un precedent util ar putea fi descoperit în Acordurile de la Câmp David din 1978 dintre Egipt şi Israel, care nu au extins

palestinienilor principiul de autodeterminare, ci mai curând au sprijinit ideea că „reprezentanţi ai poporului palestinian ar trebui să participe la negocierile care privesc rezoluţii în chestiunea palestiniană în toate aspectele ei”.

BALANŢA PUTERII SI ÎNFRÂNAREA

Ordinea nu se poate baza numai pe sprijinul pe care îl dă principiul de suveranitate. Ea trebuie să se întemeieze pe o balanţă a puterii, ceea ce înseamnă că aceia care se opun ordinii nu pot să o deturneze prin apelul la forţa armată. Nu este defel realist să aşezăm ordinea pe simpla speranţă şi pe aşteptările că ţările vor demonstra înfrânare sau respect cu privire la alţii, doar pentru că sunt binevoitoare. Balanţa puterii, în mod ideal, ar fi una care face ca tarile să nu fie tentate să modifice *status* [1] qwo-ul prin forţă – calculând de fiecare dată că astfel de încercări ar eşua sau preţul cu care s-ar petrece ar depăşi cu mult beneficiile estimate. Aceasta este esenţa înfrânării. Ceea ce este critic pentru funcţionarea ei este atât un arsenal militar suficient, cât şi disponibilitatea de a-l folosi. Iar acest lucru este adevărat pentru marile puteri de la nivel global, dar şi pentru cele medii, de la nivel regional.

Ordinea şi sprijinul pe care le oferă balanţa puterii pot lua numeroase forme. Poate fi vorba despre o singură ţară sau imperiu dominante, pe care le-am numi hegemon; lumea ar fi descrisă astfel ca unipolară (de pildă, statutul Statelor Unite imediat după încetarea Războiului Rece), iar ordinea ar fi o ordine imperială, aşa cum vedem în

vechea lume. Ordinea poate fi cea dată de două mari puteri; un caz pe care l-am văzut în cele patru decenii de Război Rece, când Statele Unite şi Uniunea Sovietică au dominat o lume bipolară. Alte perioade ale istoriei (începutul şi mijlocul secolului al XlX-lea în Europa ar putea fi un exemplu) s-au caracterizat printr-o ordine generată de mai multe mari puteri, operând într-o lume multipolară. Este foarte posibil să ne îndreptăm spre o astfel de lume.

ALIANŢE SI COALIŢII

5 > >

Oricare ar fi numărul de puteri implicate, ordinea poate fi întărită sau slăbită prin intermediul alianţelor. O alianţă este un grup de ţări care s-au adunat laolaltă pentru a promova ceea ce ele consideră a fi interesul comun în ceea ce priveşte securitatea. Toate alianţele cuprind o adeziune sau obligaţie formală de a oferi sprijin militar – şi, posibil, alte tipuri de sprijin – oricărui alt membru al alianţei dacă acesta este atacat sau este în pericol iminent de a fi atacat. Alianţele pot rezerva şi dreptul de asistenţă (militară, economică, legată de oferirea de informaţii), de instruire comună şi, cel puţin într-un anume grad, de coordonare a deciziilor, atât cu privire la pregătirea pentru eventuale lucruri neprevăzute, cât şi la efortul de a le limita. Alianţele pretind capacitatea şi voinţa de a ajunge la asumare; în lipsa acestora, o alianţă nu poate avea succes.

Decizia de a forma sau de a intra într-o alianţă reprezintă, de regulă, o judecată care spune că beneficiile pe care această decizie le aduce sunt mai mari decât costurile şi obligaţiile pe care le implică înfruntarea de unul singur a unei anumite situaţii. După cum a spus Winston Churchill, „nu este decât un singur lucru mai rău decât să te lupţi cu aliaţii, şi acela este să o faci fără ei”.

Alianţele nu sunt bune sau rele *per se.* Ele pot fi o grupare desemnată să balanseze sau să elimine o ameninţare (dinspre o ţară sau o alianţă rivală)

sau să destituie ordinea existentă pentru a o înlocui cu o alta.

în funcţie de componenţă şi de scopuri, alianţele pot fie să contribuie la ordinea lumii, fie se pot îndepărta de aceasta. Ţările nu ar trebui să fie forţate să înfrâneze sau să oprească de unele singure agresiunile fiecărui potenţial adversar. Prin urmare, ţările care vor să îşi strângă laolaltă forţele pentru a deturna ordinea existentă pot intra în alianţe cu acest scop. Ceea ce contează mai mult este obiectivul pentru care aceste alianţe se formează, nu alianţele în sine.

Alianţele şi relaţiile internaţionale au aceeaşi vechime.

Alianţele au fost răspândite în Grecia Antică şi în Europa medievală. Mai recent, alianţele au fost centrale în declanşarea şi desfăşurarea celor două războaie mondiale.

O foarte mare parte a istoriei este determinată de ţări puternice, care ameninţă să folosească forţa armată pentru a-şi impune voinţa asupra vecinilor mai slabi. Atunci când se întâmplă asta, ţările mai slabe vor intra în alianţă cu una sau mai multe ţări puternice, pentru ca vecinul care le ameninţă să nu mai fie în avantaj. Sau pot ceda către ţările mai puternice parte din libertatea lor de acţiune şi alegere pentru a evita costurile unui conflict.

O astfel de atitudine a primit numeroase nume. Uneori a fost descrisă ca *droit de regard* – o expresie franţuzească ce, literal, înseamnă dreptul de inspecţie, adică a lăsa unui alt guvern spaţiu de decizie în numele său. în timpul Războiului Rece, expresia „finlandizare” era la modă – derivată din

relaţia foarte atentă pe care Finlanda a avut-o cu vecinul său mai puternic, Uniunea Sovietică. în perioada premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, „relaxarea” a fost termenul folosit pentru a descrie modul în care democraţiile vestice au încercat (fără succes) să limiteze ambiţiile Germaniei naziste, oferindu-i câte ceva din ceea ce dorea, cu speranţa că astfel acestea îi vor fi satisfăcute. Marele avantaj de a intra într-o alianţă este că aceasta oferă ţărilor mai slabe o altă opţiune, alta decât a porni singure într-o confruntare armată sau, mai realist, de a se supune dorinţelor unui vecin mai puternic.

Alianţele au jucat un rol major în modelarea relaţiilor internaţionale după cel de-al Doilea Război Mondial. Ceea ce a fost fundamental diferit în această perioadă a fost faptul că Statele Unite şi un grup de unsprezece ţări au optat pentru o alianţă pe timp de pace. După cum am menţionat mai devreme, când vorbeam despre istoria Europei moderne, Alianţa Nord- Atlantică, cunoscută şi sub denumirea mai formală de Organizaţia tratatului nord-atlantic, a fost creată în 1949, la începutul Războiului Rece, ca răspuns la o ameninţare posibilă dinspre Uniunea Sovietică. Participarea s-a extins şi spre ţările care împărtăşeau aceeaşi perspectivă şi care aderau la valorile de bază ale democraţiei. Blocul opus, Pactul de la Varşovia, a fost întemeiat în 1955 şi includea Uniunea Sovietică şi alte şapte ţări „satelit” care nu aveau altă alternativă decât să urmeze conducerea Moscovei.

Alianţele au multe scopuri. Cel fundamental este de a înfrâna şi, la nevoie, de a se apăra de duşmani din afară. Pentru statele mai slabe, să

intre în alianţă cu altele (şi în special cu unul sau mai mulţi parteneri puternici) poate fi singura cale realistă de urmat pentru a-şi asigura siguranţa şi independenţa atunci când sunt puse faţă în faţă cu un vecin puternic şi ostil. Independenţa strategică şi autonomia nu reprezintă, pentru cele mai multe ţări, o poziţie sustenabilă. Costul intrării într-o alianţă este acceptarea realităţii că partenerul mai puternic va avea o influenţă semnificativă asupra deciziilor celui mai slab şi îi va reduce întru câtva autonomia.

Pentru ţările puternice, alianţele le potenţează şansele de a împiedica sau de a purta un război, sau pur şi simplu pentru aşi urmări obiectivele. Aliaţii pot fi un potenţator de forţă, lucru care le-a oferit Statelor Unite, şi continuă să o facă, un mare avantaj asupra Rusiei şi Chinei, care de regulă acţionează singure şi nu se pot aştepta să primească asistenţă de la alţii în cazul în care ar avea nevoie. O alianţă poate fi un canal de creştere a influenţei, chiar a controlului, impunând anumite piedici în politica externă a membrilor. Şi furnizarea de garanţii poate reduce stimulentele pentru statele membre de a dezvolta anumite capacităţi proprii, cum ar fi armele nucleare. De exemplu, alianţa Statelor Unite cu ţări precum Japonia sau Coreea de Sud reduce nevoia acestora de a dezvolta sau achiziţiona armament nuclear. O alianţă oferă şi încrederea necesară, astfel că ţările nu trebuie să se simtă intimidate de cele mai puternice, care caută să pună presiune pe ele sau să le ameninţe. Indiferent de cât de puternică este o alianţă, partenerul mai slab este mereu îngrijorat că, într-o situaţie de criză, va fi lăsat să se descurce

singur. Liderul francez Charles de Gaulle şi-a exprimat deseori scepticismul cu privire la faptul că Statele Unite ar risca distrugerea New Yorkului pentru a salva Parisul, o îngrijorare care a dus Franţa la dezvoltarea, în anii ’50, a propriei forţe nucleare.

Dar chiar şi pentru o ţară puternică, o alianţă este riscantă şi presupune costuri. Se poate regăsi împinsă, sau mai rău, captivă în situaţii care nu decurg din propriile alegeri, ci din cele ale unui membru al alianţei. De asemenea, poate fi constrânsă uneori de lucruri pe care aliaţii nu sunt pregătiţi să le susţină sau să le facă. Şi chiar dacă astfel de situaţii nu s-ar ivi, alianţele pretind investiţii militare masive din partea membrilor puternici, dacă îşi doresc să fie credibile.

Atât pentru ţările slabe, cât şi pentru cele puternice, alianţele reprezintă o mare răspundere şi presupun obligaţii şi consecinţe pe termen lung. NATO, de pildă, afirmă explicit în Articolul 5 al cartei sale că un atac asupra unui membru este un atac asupra tuturor membrilor, ceea ce înseamnă că toţi membrii vor răspunde militar, indiferent dacă sunt sau nu vizaţi direct de atac. O alianţă este pe atât de credibilă pe cât o fac membrii săi să fie. Este vital să existe claritate cu privire la ceea ce declanşează obligaţiile esenţiale ale alianţei şi în ceea ce priveşte obligaţiile ca atare.

Inegalitatea între ceea ce aduc în alianţă membrii ei poate deveni o sursă de tensiune. „împărţirea poverii" nu este niciodată egală; iar asta nu are legătură numai cu faptul că membrii alianţei au capacităţi militare şi economice diferite, ci şi cu acela că fiecare membru are propriile politici domestice, care limitează de

multe ori elemente ce pot contribui la bunul mers al alianţei. NATO a fost deseori tulburată de frustrarea americanilor că majoritatea ţărilor europene nu reuşesc să cheltuiască ţinta de cel puţin 2% din PIB pentru apărare. Acest lucru poate fi contracarat, căci ceea ce contează mai mult decât astfel de calcule este cum anume sunt cheltuiti banii şi dacă

[1] beneficiile pe care alianţa le aduce contrabalansează costurile, oricât de inegală ar fi povara; exact aşa au stat lucrurile atât aici, cât şi pentru Statele Unite în Asia.

Alianţele sunt create de context. în clipa în care acesta se schimbă – mai exact, atunci când situaţia care a declanşat formarea alianţei se aplanează sau dispare –, există mai multe opţiuni. Prima, alianţa încetează – devine o victimă a propriului succes. Este ceea ce s-a întâmplat cu alianţele victorioase în cele două războaie mondiale.

O alianţă poate să dispară atunci când este învinsă şi existenţa ei nu mai este permisă de cei care au ieşit învingători sau membrii ei nu o mai doresc. Acesta a fost cazul cu alianţa dintre Germania, Japonia şi Italia după al Doilea Război Mondial şi cu Pactul de la Varşovia dominat de sovietici, după finalul Războiului Rece.

O alianţă de succes (una care a rezistat la capătul unei confruntări) are mai multe opţiuni. Poate continua să existe, dar revizuieşte ceea ce face sau se pregăteşte să facă. O altă opţiune este de a găsi noi şi diferite lucruri de făcut şi, dacă se întâmplă să fie o alianţă cu limite geografice, poate schimba aceste limite şi poate găsi noi zone

unde poate să devină activă. De exemplu, după Războiul Rece, NATO a decis nu doar să continue, ci să extindă calitatea de membru spre mai multe ţări şi să îşi asume misiuni în afara zonei pentru care a fost constituită iniţial.

Alianţele au numeroase alternative, de la a acţiona singure (unilateralism) la a forma „coaliţii bazate pe voinţă” – mai puţin formale, dar tot colective. Acestea pot fi „start-up-uri” informale, care urmăresc o misiune particulară, sau ceva mai general. O altă alternativă este de a lucra prin organizaţii regionale sau globale, deşi în practică o abordare de acest fel tinde să declanşeze un răspuns mai diluat sau duc la lipsă de acţiune, din pricina perspectivelor diferite pe care le au membrii unor astfel de organizaţii. în unele cazuri, cerinţa de consens sau unanimitate este o precondiţie a luării de poziţie. Acesta este principalul motiv pentu care formaţiuni regionale, cum este şi ONU, tind să dezamăgească. Toate grupările de acest fel constituie versiuni ale acţiunii colective sau multilateralism, ce nu trebuie confundat cu multipolaritatea, care este o simplă descriere a distribuţiei puterii în lume, una ce indică faptul că există mai multe centre de putere.

O ultimă precauţie: termeni ca „alianţă” şi „aliat” sunt folosiţi cu destul de multă lejeritate, deseori ca sinonime pentru ţară-prietenă. Dar ei ar trebui de fapt păstraţi pentru situaţii când există obligaţii fundamentale legate de securitate. Ţările pot fi prietene, pot fi chiar parteneri apropiaţi, dar aliaţii au obligaţia solemnă de a veni unul în apărarea celuilalt.

SOCIETATEA INTERNAŢIONALA

Aşa cum am discutat mai sus, societatea este mai mult decât un sistem. Balanţa puterii este necesară, dar nu suficientă pentru ca o societate să apară şi să devină activă. Alianţele pot contribui sau se pot retrage din ordinea existentă. Vom analiza în continuare patru factori suplimentari – pre valenţa democraţiei, gradul de interdependenţă economică, limitele guvernării globale şi respectul pentru legile internaţionale – care pot determina dacă vorbim despre un sistem internaţional, despre societate sau despre ceva între cele două.

DEMOCRAŢIA

Un factor care tinde să contribuie la ordinea lumii este gradul în care ţările sunt sau nu democraţii. Sau, mai precis, democraţii mature, puternice. Democraţiile nu pot fi conduse decât de un preşedinte ales separat (aşa cum este cazul în Statele Unite şi în Franţa) sau de un prim-ministru care conduce cel mai bine reprezentat partid în Parlament, cum este cazul în mare parte din Europa. Ceea ce democraţiile au în comun, cu toate acestea, nu sunt doar alegerile libere şi legale, ci şi pârghiile care limitează puterile oficialilor guvernamentali şi care protejează drepturile fundamentale ale cetăţenilor.

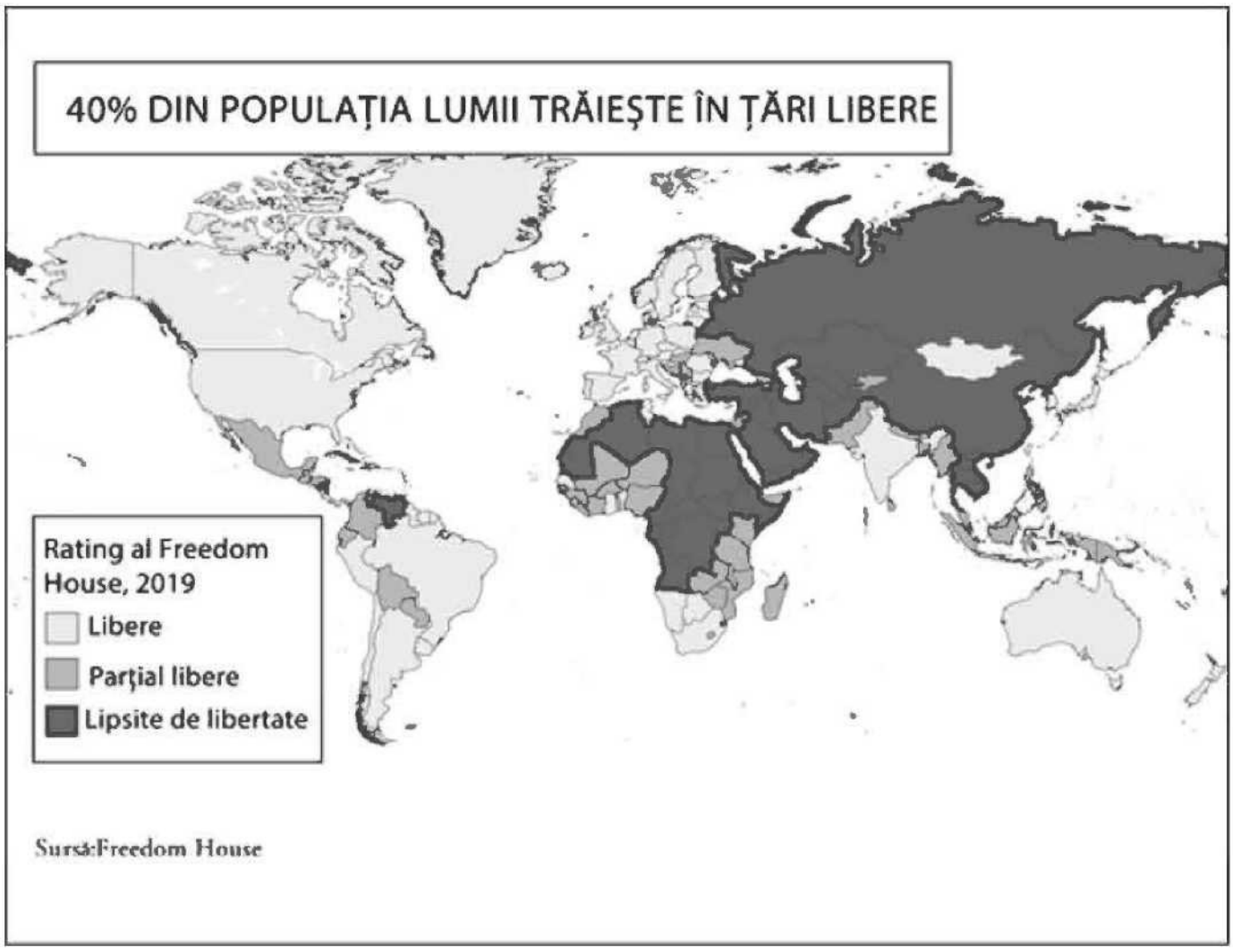

Mai mult de 40% dintre ţările lumii, şi aproape acelaşi procent din populaţia totală, sunt considerate libere şi democratice. India este democraţia cea mai populată din lume, Statele Unite este a doua cea mai vastă democraţie. Aproximativ o treime din populaţia lumii trăieşte în ţări (inclusiv China) nedemocratice şi lipsite de libertate. Restul populaţiei (aproximativ un sfert) trăieşte în ţări ca Filipine sau Mexic, care sunt undeva la mijloc. Există democraţii mai puternice astăzi decât existau cu un sfert de secol în urmă, dar sunt şi numeroase contraexemple legate de felul în care avansează democraţiile în a doua decadă a acestui secol.

Există numeroase dovezi că democraţiile mature, adică acele ţări care au constituţii puternice, un echilibru bun în ceea ce priveşte exercitarea puterii şi drepturi ale omului extinse, tind să nu atace alte democraţii. De regulă, ne referim la această situaţie ca la teoria „păcii democratice”. Istoria ne arată că acest lucru este adevărat. Dar democraţiile imature sau iliberale –

adică cele din care lipsesc numeroase trăsături ce fac ca o democraţie să fie puternică şi robustă – nu se reţin, ci sunt, dimpotrivă, foarte vulnerabile la posibile deturnări de extrema naţionalistă. Turcia, Filipine, Polonia şi Ungaria sunt câteva exemple. Democraţiile mature – naţiuni unde puterea este cu adevărat echilibrată – sunt destul de rare şi foarte greu de construit, iar acesta este un element care face ca teoria păcii democratice să fie mai degrabă un concept decât o realitate.

INTERDEPENDENTA ECONOMICĂ

Interdependenţa economică este văzută ca o caracteristică ce poate întări pacea. Argumentul este acela că ţările, cu cât au mai mult de câştigat din relaţiile economice mutuale – cum ar fi cele comerciale şi investiţionale –, cu atât vor fi mai precaute să nu tulbure condiţiile care servesc intereselor pe care le au. Pe când acest lucru este valabil în anumite situaţii, în timpul unor crize cu totul alt tip de calcule pot deveni mai puternice decât preocupările „raţionale” economice, un aspect pus în evidenţă de izbucnirea Primului Război Mondial. Problemele legate de siguranţă le pot umbri pe cele de natură economică. Liderii simt deseori nevoia de a sacrifica interesele pe termen lung în favoarea celor imediate, pentru a nu pierde puterea pe termen scurt, putând fi facuţi responsabili de a nu fi realizat suficient pentru interesele naţionale vitale. O criză declanşată în Taiwan, de exemplu, poate să fie un test al acestei teorii. S-ar putea ivi circumstanţele în care China (care până acum a dovedit numeroase reţineri în politica sa externă pentru a

nu destabiliza legăturile economice esenţiale pentru dezvoltarea sa) va fi nevoită să aleagă între obiectivul politic de lungă durată de a aduce Taiwanul sub controlul său (riscând un conflict cu Statele Unite) şi interesele sale economice imediate (care ar presupune să nu facă nimic ce ar putea destabiliza comerţul şi investiţiile atât de benefice).

NUMĂRUL DEMOCRAŢIILOR A CRESCUT DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAI

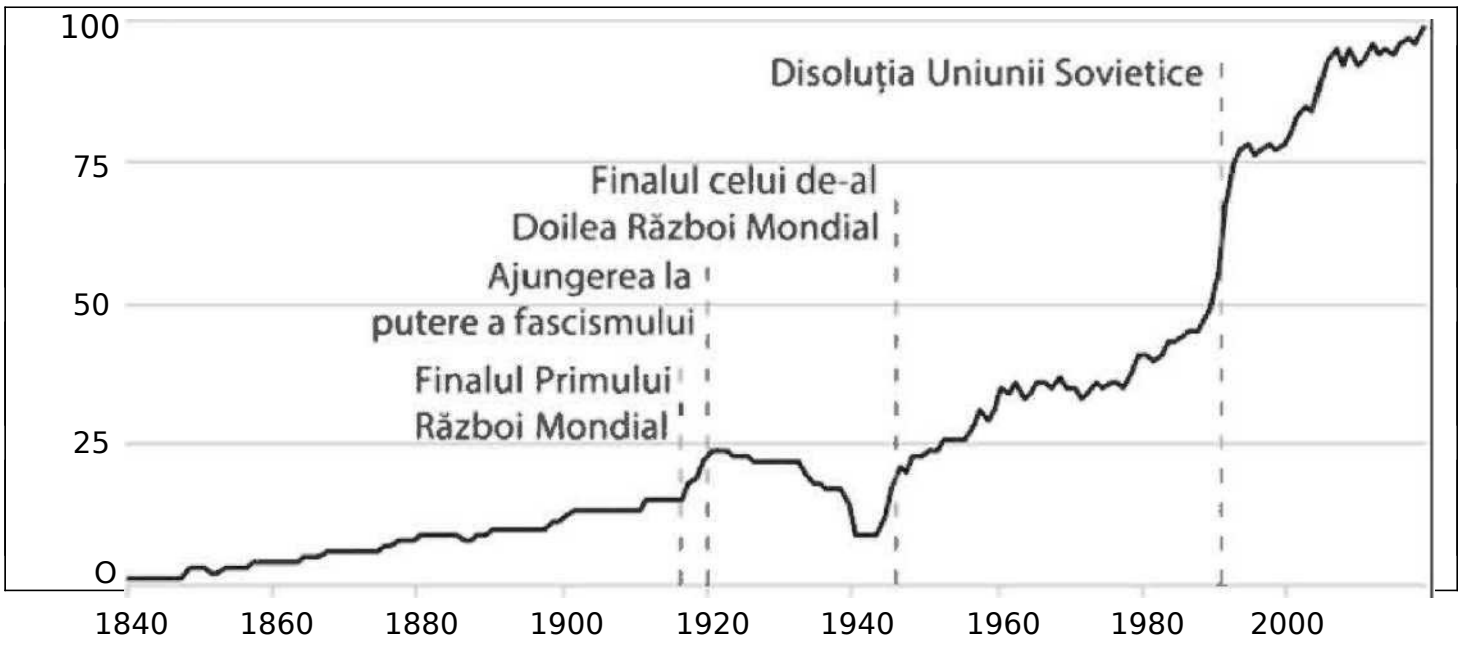

Notă: Sunt incluse doar ţările care au o populaţie mai mare de 500.000 de locuitori

Suni: Polity IV Projca. Ccntcr for Syiiemtc P<icc: "Ihe Economist.

GUVERNAREA GLOBALĂ

Gradul de guvernare globală reflectă cât de mult ţările puternice din lume acceptă acordurile politice şi economice existente, regulile care guvernează relaţiile internaţionale şi cum trebuie implementate aceste reguli, felul în care ar trebui modificate şi aplicate. Reflectă şi gradul în care aceste ţări sunt pregătite să susţină noi reglementări şi acorduri care să facă faţă provocărilor noi ce apar, în special cele legate de globalizare. După cum am discutat deja, guvernarea în spaţiul globalizării a eşuat în aproape toate domeniile şi în anumite zone critice, cum ar fi schimbarea climatică şi spaţiul cibernetic, falia dintre provocările de la nivel internaţional şi răspunsul colectiv dorit tinde să devină tot mai mare.

Există numeroase instituţii şi cadre care promovează guvernarea globală. Cea mai proeminentă este ONU, o instituţie creată pentru a susţine ordinea şi pentru a preveni sau, dacă nu

izbuteşte prevenţia, pentru a rezolva disputele internaţionale. Bazele ei au fost puse în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, fiind fondată la finele acestuia. Scopul ei a fost de a încuraja ţările să-şi rezolve diferendele inevitabile şi conflictele în mod paşnic – şi de a descuraja guvernele să

apeleze la acţiuni militare, excepţie tăcând cazurile când acestea ar fi susţinute de ONU. Uneori, s-a dovedit un mediu propice pentru discuţii; după cum remarca Winston Churchill, „întâlnirea faţă în faţă este mai bună decât războiul”. într-un sens mai larg, ONU a fost creată pentru a evita un nou război mondial, ceva ce Liga Naţiunilor, predecesoare a ONU, care a fost fondată la începutul Primului Război Mondial, nu a reuşit să facă. ONU poate autoriza uzul forţei armate, ceea ce poate contribui la o mai bună ordine dacă stabilitatea trebuie reinstaurată. Autorizarea ONU adaugă mai multă legitimitate.

Consiliul de securitate

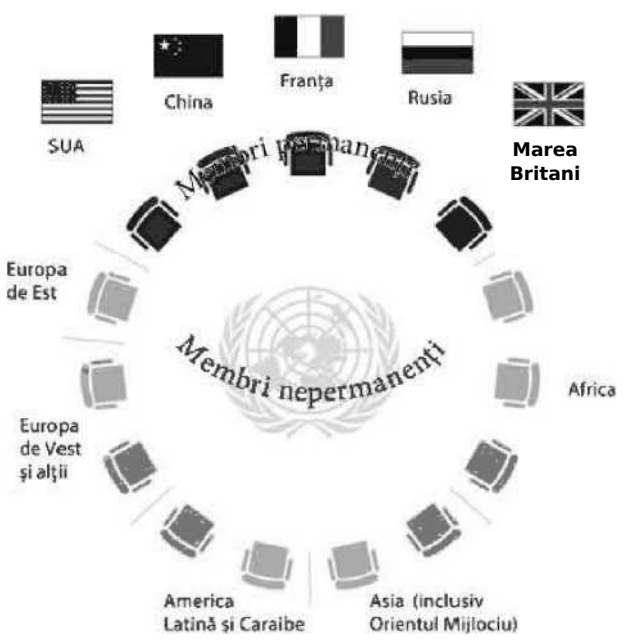

în realitate, contribuţia ONU la ordinea internaţională a rămas destul de limitată. Instituţiile nu sunt niciodată mai

influente decât gradul în care principalii săi membri sunt pregătiţi să cadă de acord şi să acţioneze împreună. ONU nu face excepţie de la această regulă: autoritatea cea mai mare o are Consiliul de securitate, alcătuit din cincisprezece membri, zece prin rotaţie, la fiecare doi ani, şi cinci (Statele Unite, China, Rusia, Franţa şi Marea Britanie) cu scaune permanente şi cu drept de veto, care poate fi folosit pentru a opri anumite

acţiuni sau direcţii de sprijin ale ONU. Atunci când aceste cinci naţiuni cad de acord, aşa cum au făcut în 1990, după invadarea şi ocuparea Kuwaitului de către Irak, Consiliul de securitate al ONU are deplină legitimitate în acţiunile sale şi poate obţine un mai vast sprijin internaţional.

Cu toate acestea, de cele mai multe ori un astfel de consens este greu de obţinut, ceea ce înseamnă că ONU fie previne o acţiune colectivă, fie acesta este pus în aşteptare. Ţările nu sunt dispuse, pe bună dreptate, să apeleze la ONU în chestiuni care tin de interese naţionale vitale şi de securitate. ONU este slăbită şi de faptul cât se poate de real că în Consiliul de securitate nu se mai reflectă balanţa puterilor din lume; dacă s-ar reflecta, Japonia, India şi Germania (sau Uniunea Europeană) ar avea un scaun permanent. Dar o astfel de schimbare este aproape imposibil de realizat, căci nu există un acord între cei cinci membri permanenţi în această chestiune. Adunarea Generală a ONU, unde fiecare ţară are un vot, indiferent de dimensiune, bogăţie sau putere militară, are o influenţă infimă şi o autoritate neglijabilă.

Ordinea poate fi promovată şi de alte organizaţii decât cele formale şi care au membri ce îi oferă un statut universal sau, cel puţin, apropiat de acesta. Multilateralismul (definit ca efortul colectiv de a aborda o anumită problemă sau set de probleme) este de găsit în grupuri de ţări din ce în ce mai rafinate, care deţin abilităţi relevante şi care gândesc asemănător. NATO, de exemplu, a oferit sprijin multilateral pentru intervenţia în fosta Iugoslavie, la începutul anilor ’90, când Rusia a blocat susţinerea din partea Consiliului de

securitate al ONU Sunt grupuri ca G8 (Statele Unite, Marea Britanie, Franţa, Germania, Italia, Canada, Japonia şi Rusia) care se întâlnesc cel puţin o dată pe an încă de la începutul anilor ’70 pentru a coordona răspunsurile la o serie de provocări comune, deseori economice, globale şi uneori politice. (Mai exact, Rusia a aderat la ceea ce, în 1998, era G7, dar scaunul i-a fost apoi retras.) Există şi G20, un grup mai vast, care include China, Rusia şi un număr de puteri de dimensiuni medii, ce se întâlnesc anual, începând cu 1999, şi încearcă să facă faţă provocărilor globale. Şi mai există un număr de grupări mai mici, alcătuite pentru
scopuri limitate. Toate acestea contribuie cu ceva la ordinea lumii, cu toate că lumea continuă să fie cu totul altfel decât ordonată..

DREPTUL INTERNAŢIONAL ,

Dreptul internaţional are numeroase legături cu relaţiile internaţionale şi este o altă sursă a ordinii în lume. Poate că cel mai semnificativ lucru este că explicitează circumstanţele în care apelul la forţă este justificat – cum ar fi autoapărarea. De asemenea, stabileşte principiile privitoare la posibilitatea şi modul în care trebuie folosită forţa militară (de exemplu, trebuie să fie proporţională cu provocarea şi folosită numai împotriva duşmanilor, nu a civililor). De asemenea, face clar faptul că apelul la anumite arme (de exemplu, cele chimice) nu este niciodată justificat.

Problema, desigur, este aceea de a nu confunda lumea aşa cum este ea cu societatea dintr-o tară anume. Nu există un tribunal al lumii cu o

autoritate reală asupra problemelor de război şi pace; Curtea Internaţională de Justiţie de la Haga este în realitate mult mai modestă şi tehnică în obiective. Curtea Penală Internaţională (ICC) are un scop limitat – judecarea celor acuzaţi de crime de război; în principiu, o astfel de instanţă ar trebui, în primul rând, să descurajeze comiterea de atrocităţi de către indivizi sau guverne. Autoritatea acesteia însă este slăbită de faptul că deseori nu îi poate aresta pe cei care sunt presupuşi criminali şi mai mult, de faptul că Statele Unite nu fac parte din ea, de teama că ICC ar putea aresta şi acuza soldaţi şi diplomaţi americani. Pe de altă parte, nu există o forţă globală de poliţie care să aibă dreptul de a interveni pentru menţinerea păcii, atunci când consideră necesar. Şi nu există o „închisoare” globală sau penalităţi clare pentru cei care au încălcat una sau mai multe dintre regulile decise.

Există numeroase legi care au ca scop limitarea frecvenţei violentelor cauzate de război sau întărirea ordinii mondiale.

Aceste legi acordă prioritate clarificării condiţiilor în care un război este justificat, ceea ce, într-un limbaj tehnic, este exprimat de formula latină *jus ad bellum* (dreptul la război). Principiul cel mai larg acceptat este acela că războaiele purtate doar ca autoapărare (fie de către ţara atacată sau invadată, fie în numele ei) sunt legitime – desigur, atâta vreme cât scopul îl reprezintă eliberarea teritoriului ocupat sau oprirea unui atac care tocmai se desfăşoară. Acest principiu se regăseşte în Carta Naţiunilor Unite.

Alte principii asociate cu decizia de a purta un

război sunt acelea care se referă la cauzele juste ale unei părţi, probabilitatea reuşitei, intrarea în război ca ultim gest, după ce toate celelalte mijloace au dat greş şi la legitimarea unuia de către o autoritate potrivită. Nu este deloc lipsită de valoare o astfel de construcţie teoretică, nu pentru că ar reprezenta o constrângere formală legată de momentul când un război poate fi iniţiat – nimeni nu are nevoie de permisiunea unui organ internaţional pentru a porni un război –, ci mai mult pentru că descurajează acţiuni care i-ar îndepărta pe ceilalţi şi pentru că creează cadrul ca indivizii şi guvernele să judece dacă un război are sau nu sens.

O altă direcţie a dreptului internaţional se îndreaptă spre cum ar trebui să se desfăşoare un război. (Fraza latină este *jus în bello,* „legea în război”.) Consideraţiile pe care le urmăreşte ţin de proporţionalitatea forţei folosite în raport cu contextul, stipulează că civilii (populaţia necombatantă) nu trebuie atacaţi cu intenţie şi ca anumite arme, care ar produce victime în masă, să nu fie folosite.

Există şi un al treilea set de considerente legate de legi şi de război care încep să aibă câştig de cauză; acestea sunt cunoscute în formularea latină *jus post bellum* sau „legea după război” Ea face referire la situaţiile post-conflict şi chestiunile pe care le are în vedere sunt: când este corect să se meargă dincolo de refacerea *status* tjuo-ului (ce a existat înaintea atacului) în ce priveşte ajustările teritoriale sau limitele asupra capacităţii militare, judecarea crimelor de război, impunerea de sancţiuni, cererile de compensaţii. Aceste legi nu oferă liste clare de „aşa da, aşa nu” care să

dicteze un comportament sau altul şi nu sunt universale. Valoarea lor rezidă în aceea că oferă un set de întrebări importante înainte ca un guvern sau un cetăţean să adopte o anumită politică.

Dreptul internaţional promovează ordinea şi în formule ceva mai puţin dramatice. Stabileşte reguli şi proceduri legate de recunoaşterea diplomatică şi de tratamentul diplomaţilor, legate de negocierea tratatelor şi acordurilor, guvernarea mărilor, spaţiului aerian şi spaţiului cosmic, pentru litigii şi tipurile de imunitate. Demarcarea graniţelor mărilor şi care părţi revin căror ţări – de regulă, primele douăsprezece mile nautice de la ţărm sunt considerate o extensie a teritoriului ţării respective, şi primele două sute de mile navale sunt considerate zona comercială exclusivă a acelei ţări, unde aceasta are anumite drepturi care privesc resursele, precum cele de petrol sau peşte – reprezintă un element foarte important. Toate acestea contribuie la o desfăşurare firească a interacţiunilor zilnice dintre ţări, reducând şansele ivirii unui conflict şi ajutând procesul diplomatic, comerţul şi investiţiile.

Tratatele şi alte acorduri internaţionale pot face ca aceste reguli să devină formale şi pot crea mecanismele prin care neînţelegerile sunt gestionate. Dar astfel de acorduri ajung să intre în vigoare numai atunci când toate părţile cad de acord, iar acest lucru nu se întâmplă mereu sau se petrece într-o formă diluată. Actul de a adera la un tratat este un drept suveran al guvernelor care pot alege dacă să îl accepte sau să îl refuze, după cum au şi dreptul de a se supune unui tratat sau a ieşi din el. în consecinţă, multe ţări au refuzat să

adere la Tratatul pentru neproliferarea armelor nucleare, iar o ţară (Coreea de Nord) s-a retras după mulţi ani de la semnare şi, de asemenea, l-a încălcat. Statele Unite au semnat, dar nu au ratificat niciodată Convenţia Naţiunilor Unite asupra dreptului mării sau UNCLOS. Recent, Statele Unite, sub administraţia lui Donald Trump, s-au retras (sau şi-au anunţat intenţia de a o face) din mai multe acorduri şi tratate la care administraţiile anterioare au aderat, inclusiv cel al controlului armelor nucleare încheiat cu Rusia, un acord nuclear cu Iranul, un pact comercial cu o duzină de ţări din Asia şi Pacific şi acordul pentru climă de la Paris.

RĂZBOAIELE DINTRE TARI

3

Războaiele dintre ţări sunt cel mai clar semn că ordinea lumii s-a destabilizat. Motivele acestor războaie sunt foarte diferite, la fel cum sunt şi obiectivele, mijloacele, durata şi costul lor. Această dinamică – uneori servind tocmai ca declanşator al unui război de sine stătător – este susţinută de apariţia şi dispariţia ţărilor şi a imperiilor. Ţări ca Germania nazistă sau Japonia imperială pot ajunge în poziţii de unde să conteste ordinea existentă – aşa cum s-a întâmplat în pragul celui de-al Doilea Război Mondial, în vreme ce imperiile în curs de destrămare (Imperiul Austro-Ungar, înainte de Primul Război Mondial, Imperiul Otoman, la capătul acestuia, fosta Iugoslavie la începutul anilor *90) pot face loc dezordinii atunci când puterea centrală dispare şi forţe din afara lor tind să le ia locul.

Provocarea o reprezintă găsirea unei modalităţi prin care termenii pretinşi de puterile în ascensiune să fie puşi în acord cu puterile existente, în aşa fel încât toţi jucătorii să îi accepte şi, de asemenea, a unei modalităţi de a gestiona imperiile şi ţările care se destramă. Nu este nimic nou în acest proces: istoricul grec Tucidide scria, în urmă cu peste două mii de ani, despre războiul peloponesiac că a fost, în cele din urmă, inevitabil din pricina „creşterii puterii ateniene şi fricii pe care a cauzat-o în Sparta”. Unii observatori ar fi

de acord că aceasta este o bună descriere a provocării pe care lumea o are de înfruntat azi în fata Chinei.

Nu trebuie să călătorim mult în timp pentru a găsi exemple de războaie purtate între ţări. în 1990, Irakul a atacat şi a ocupat Kuwaitul; a fost necesară o coaliţie internaţională condusă de Statele Unite şi de o acţiune militară pentru a elibera Kuwaitul şi pentru a reinstaura guvernul şi independenţa. Şi, mai recent, Rusia a invadat şi ocupat în forţă regiuni din Georgia şi Ucraina şi a anexat Crimeea.

Războiul oferă cea mai clară dovadă a ruperii ordinii. Războaiele pot fi globale, regionale sau locale. Pot fi purtate pentru teritoriu sau resurse, din teamă sau din ambiţie. Pot fi purtate de alte entităţi decât ţările, cum ar fi grupări teroriste, miliţii, forţe de gherilă sau asociate acestor tipuri de mişcări. Pot avea ca scop înlăturarea unui guvern şi înlocuirea sa cu altul sau pentru a prezerva un regim care este provocat de forţe interne sau externe.

Nu orice confruntare armată este război. Unii experţi susţin că scara unei confruntări contează, că violenţele trebuie să aibă cel puţin o mie de victime pentru ca agresiunea să fie un război, şi nu un simplu incident armat. Astfel de argumente sunt în mod evident arbitrare. De asemenea, este ceva arbitrar în decizia de a numi o confruntare război, conflict sau conflict armat. Termenul „război” tinde să fie folosit pentru a descrie un eveniment de amploare. A defini orice confruntare „război” poate aduce după sine implicaţii legale – în special cu privire la drepturile combatanţilor. O intervenţie (dacă este armată) reflectă ce face una

dintre părţi; devine conflict sau război dacă i se opune o rezistenţă sau o ripostă similară. Trebuie să mai spunem că anumite intervenţii armate (cele de menţinere a păcii, de pildă) pot pune capăt războaielor sau le pot descuraja.

Nu ştiu să existe o întindere temporală anume pentru ca un război să poată fi numit aşa. Au existat războaie care au ţinut decenii (Războiul de Treizeci de Ani la începutul secolului al XVIl-lea şi, mai recent, războiul din Afganistan), după cum au existat războaie care au ţinut şase zile, cum este cazul conflictului din iunie 1967 din Orientul Mijlociu.

Toate războaiele sunt costisitoare – unele mai mult decât altele. Aproximativ nouă milioane de soldaţi au fost ucişi în Primul Război Mondial şi un număr aproape dublu în cel de-al Doilea Război Mondial. Numărul de soldaţi răniţi în aceste războaie a fost de câteva ori mai mare, iar numărul de civili care şi-au pierdut viaţa sau au fost ucişi ajunge la zeci de milioane. Costul economic este aproape imposibil de calculat.[i] [3]

Războiul este definit în mod tradiţional ca presupunând forţa armată. Dar se pot purta războaie şi altfel, inclusiv prin intermediul penalizărilor de ordin economic (prin sancţiuni şi taxe) sau prin atacuri cibernetice. Chiar şi atunci când forţele armate sunt implicate, nu este obligatoriu să se şi tragă focuri de armă; un embargo prin care navelor şi aeronavelor unei ţări li se refuză transportul de bunuri şi persoane este un act de război. Forţele militare pot fi dispuse ca simplă măsură coercitivă, într-o manieră ameninţătoare, pentru a declanşa răspunsul dorit. „Gunboat diplomacy” este termenul prin care ne

referim la o astfel de strategie şi, deşi acţiuni de tipul acesta nu reprezintă un război, ele ameninţă cu unul şi l-ar putea declanşa dacă răspunsul primit nu este satisfăcător.

CAUZE SI TIPURI DE RĂZBOI

Marele general prusac şi strateg de la începutul secolului al XIX-lea, Carl von Clausewitz, a descris războiul ca pe o continuare a politicii prin alte mijloace. Războaiele dintre ţări se pot declanşa din nenumărate motive: ambiţie, lăcomie, ideologie, nemulţumiri istorice, pentru a salva vieţi, pentru a preîntâmpina ajungerea la putere a unui inamic, pentru a preîntâmpina ca adversarii să achiziţioneze sau să folosească anumite facilităţi militare. De-a lungul istoriei, disputele teritoriale au fost un declanşator uzual al războaielor dintre state. Războaiele pot fi mijloace de satisfacere a presiunilor politice domestice sau o tactică pentru a distrage atenţia populaţiei de la frustrările şi eşecurile internaţionale.

Războaiele pot fi catalogate în funcţie de tipul lor. Cele două războaie ale secolului XX au fost războaie totale, în care toate resursele de orice fel şi toate armele au fost folosite, în timp ce o mare parte din popoarele şi teritoriile lumii au fost prinse în ele. Majoritatea războaielor însă sunt limitate, fie că este vorba despre scopul sau despre mijloacele lor, deşi ar trebui subliniat că este nevoie de doi sau mai mulţi antagonişti pentru a menţine războaiele limitate şi, doar pentru că este iniţiat un război având în vedere un scop limitat sau cu mijloace limitate, nu există nicio garanţie că va rămâne aşa.

Războaiele sunt uneori descrise ca fiind convenţionale sau neconvenţionale. Primul poate însemna un război purtat între armate opuse (inclusiv forţele aeriene şi navale), purtând uniforme şi sub controlul autorităţii guvernamentale. Majoritatea luptelor dintr-un război convenţional tind să aibă loc pe câmpurile de luptă, departe de un număr mare de civili şi non-combatanţi. în schimb, un război neconvenţional se referă mai degrabă la războaiele purtate de soldaţii unei alte entităţi decât un stat, adesea de către trupe care imită tactica forţelor mai organizate. Astfel de soldaţi nu poartă de obicei uniforme şi deseori încearcă să se amestece între civili. Câmpul de luptă în această situaţie sunt zonele urbane. Un război neconvenţional se poate referi şi la cel în care se foloseşte muniţia neconvenţională – nucleară, chimică sau biologică. Atacurile cibernetice devin şi ele din ce în ce mai comune, fie independente sau ca parte a unui efort militar mai vast, estompând demarcaţia dintre războiul convenţional şi cel neconvenţional, dar şi pe aceea dintre război şi pace. Războaiele neconvenţionale încep să devină norma.

Un tip specific de război este cel de prevenţie, întreprins împotriva unei ameninţări sau a ceea ce este perceput ca o ameninţare. Aceasta poate fi de natură generală, cum ar fi venirea la putere a unei ţări care este văzută ca rival – sau, mai precis, dezvoltarea sau achiziţionarea de către o ţară rivală a unei noi facilităţi militare. în oricare dintre situaţii, un război de prevenţie este o acţiune calculată cu scopul de a bloca apariţia unei ameninţări înainte ca aceasta să devină

realitate. Uniunea Sovietică a avut în vedere un astfel de război împotriva Chinei, în cea de-a doua parte a anilor ’60, pentru a o împiedica să îşi dezvolte capacităţi nucleare. Israelul, la rândul său, a purtat atacuri preventive de succes împotriva facilităţilor nucleare care se construiau în Irak (în 1981) şi în Siria (în 2007). Statele Unite au avut în vizor mai mult decât o singură dată un război de prevenţie împotriva Coreei de Nord – datorat eforturilor acesteia de a dezvolta rachete balistice care puteau purta focoase nucleare ce-ar fi putut viza teritoriul american. Atât Israelul, cât şi Statele Unite au evaluat posibilitatea unui război de prevenţie împotriva Iranului şi a facilităţilor nucleare ale acestuia. Un astfel de război s-ar putea produce într-o zi dacă Iranul va dezvolta armament nuclear.

O lovitură sau un război preventiv nu sunt lipsite de dezavantaje. în primul rând, vorbim despre un act de război şi, prin urmare, reprezintă un calcul: o astfel de lovitură este preferabilă ameninţării la adresa ordinii, care nu ar face decât să crească dacă rivalului i s-ar permite să ajungă la putere sau să dobândească noi facilităţi militare. Dar precizia, într-un astfel de calcul, este aproape imposibilă, pentru că nu există nicio modalitate de a şti din timp modul exact în care ţara atacată ar răspunde sau cum ar acţiona dacă nu ar fi atacată şi ar fi lăsată să-şi continue planurile. A presupune ce este mai rău cu privire la o ţară poate, de asemenea, să aducă după sine cele mai grave rezultate. Există alternative la o lovitură preventivă, alternative care includ sancţiuni, abţinerea şi înfrânarea, îmbunătăţirea apărării, diplomaţia menită să limiteze calitatea şi

cantitatea unei facilităţi militare.

Un război de prevenţie poate destabiliza şi într-un sens mai larg, prin aceea că ameninţarea este „în ochiul privitorului” şi o lume în care loviturile de prevenţie devin un loc comun ar deveni una a violenţei continue. Din acest motiv, războiul de prevenţie nu are valabilitate (sau valabilitatea sa este limitată) în dreptul internaţional şi nu are decât o foarte mică susţinere politică.

Un atac sau război anticipativ reprezintă cu totul altceva. în vreme ce uzul preventiv de forţă vizează o ameninţare care nu este încă activă, o acţiune anticipativă ţinteşte un pericol iminent. Atacurile anticipative echivalează cu a trage primul glonţ, în clipa când tabăra adversă vrea să facă exact acelaşi lucru. în consecinţă, se consideră că o astfel de acţiune este legitimă şi de drept, ceva ce este înţeles ca un act anticipativ de autoapărare. Atacul israelienilor asupra forţelor egiptene, la începutul a ceea ce a devenit războiul din iunie 1967 din Orientul Mijlociu, se încadrează în această categorie. Din păcate, termenii „preventiv” şi „anticipativ” sunt deseori confundaţi şi par să devină interşanjabili, dar de fapt sunt foarte diferiţi, atât în fundamentarea lor legală, cât şi în implicaţiile pe care le au în ordinea lumii. Statele Unite şi-au numit atacul asupra Irakului din 2003 o lovitură anticipativă, când, în fond, a fost de prevenire. Această diferenţă ajută să explicăm de ce războiul este un fenomen atât de controversat.

Desigur, cei care iniţiază o acţiune anticipativă trebuie să poată demonstra că ţintele deţin mijloacele pentru un război şi că sunt gata să le folosească. Este un lucru mai uşor de spus decât

de făcut, pentru că informaţiile sunt foarte rar atât de clare. Nici chiar cele mai autentice lovituri anticipative nu sunt lipsite de riscuri, deoarece exact ca atacurile de prevenire, pot declanşa riposte, inclusiv acţiuni care folosesc exact sistemele care erau atacate, dar care au reuşit să supravieţuiască.

MAJORITATEA RĂZBOAIELOR SUNT RĂZBOAIE CIVILE

Numărul de conflicte

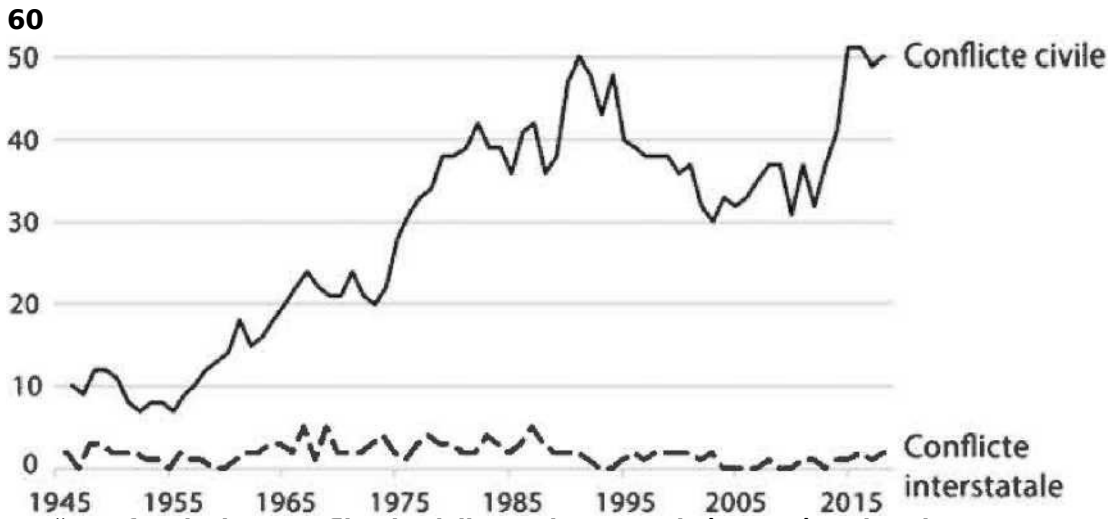

Notă: Au fost incluse conflictele civile sau interstatale în care în cel puţin o parte a oponenţilor s-a aflat guvernul unei ţări. Conflictele civile pot include intervenţii din afara ţării.

Sur»; UCOP/PRIO Armed Conflict venlunea 19 1: Pettersson. Therese, St>r»s Hgbladh. and Magnus Oberg. 2019 .Organized violence. 1989-2018 and Peace Agreements*. Journal of Peace Research S6. nr. 4: Gteditjch, Nils Petter. Peter Waiionitecn. MiVaei Enkswi. Msrgareu Sotienberg and Havard ştrand <20021. , Ar med Conflict >946 2C01 A New DaUSCt' Journal of Poate ftMOAceh. J9, nr S.

PREPONDERENTA RĂZBOIULUI SI PERSPECTIVE

3 5

Războiul între ţări a devenit mai puţin comun în ultimele decade. Nu există astfel de conflicte între marile puteri în clipa de faţă, o perspectivă care reprezintă o bine-venită diferenţiere faţă de secolele trecute, în special faţă de secolul XX. Dar există numeroase războaie (sau conflicte, aşa cum le spunem deseori), inclusiv cel din Siria, Yemen, Afganistan, Libia, Ucraina sau Sudan. Absenţa războaielor între marile puteri nu trebuie considerată ca un semn că marile puteri sunt toate inactive şi de aceeaşi parte, căci Statele Unite, de pildă, sunt foarte implicate în Afganistan de mai bine de douăzeci de ani, iar forţele ruse au intervenit direct în Ucraina sau Siria. Mai trebuie să subliniem faptul că în aceste războaie nu

asistăm la o mare putere care luptă cu o altă mare putere, dar din punctul de vedere al costurilor, lucrurile nu sunt diferite; conflictul din Siria a dus la pierderea a 500 000 de vieţi şi, începând cu 2011, mai bine de jumătate din populaţia ţării a fost forţată să se strămute.

Şi chiar dacă marile puteri nu sunt prinse într-un război între ele, cheltuielile militare continuă să crească. Cu alte cuvinte, ţările continuă să se pregătească pentru potenţiale războaie de anvergură. La nivel mondial, se cheltuiesc circa două trilioane de dolari pentru menţinerea şi înarmarea armatelor. O treime dintre aceste cheltuieli le revin numai Statelor Unite, o cifră mai mare decât cheltuielile însumate cu apărarea următoarelor şapte ţări ca mărime. Acest lucru reflectă interesele globale ale Americii. Alţi mari cheltuitori sunt China, Arabia Saudită, Rusia, India, Franţa, Marea Britanie, Japonia şi Germania.

Nu este, astfel, clar dacă absenţa războaielor care implică marile puteri este un trend ce va rezista sau doar o aberaţie. Unii consideră că este o tendinţă care va rezista, iar argumentele lor spun că războaiele între ţări au devenit mai puţin comune pentru că toate costurile, actuale sau potenţiale, au crescut, în special în situaţiile în care vorbim despre introducerea armelor nucleare. Alte teme propuse de cei care susţin că războiul a devenit mai puţin frecvent fac referire la prevalenţa societăţilor democratice, mai puţin dispuse să plătească un astfel de cost. Liderii acestor ţări trebuie să dea socoteală în faţa votanţilor, iar interdependenţa economică dintre ţări declanşează costuri suplimentare în

eventualitatea unui război; comerţul şi investiţiile vor avea de suferit.

Personal, cred că războaiele între ţări au devenit mai puţin comune numai pentru că au fost adoptate politici care au avut ca scop prevenirea lor, inclusiv crearea de alianţe puternice şi păstrarea unor condiţii credibile care să stimuleze abţinerea. Dacă aceste politici ar fi neglijate sau alterate, războaiele ar izbucni cu o mai mare frecventă. Izbucnirea Primului Război Mondial sugerează, de asemenea, nevoia de a fi sceptici în faţa ideii că argumentul comercial poate să devină un motiv de abţinere. Şi aşa cum am văzut în cele două războaie mondiale, nici societăţile democratice, nici cele conduse de regimuri autoritare nu sunt imune la pasiunile naţionaliste care pot duce la război. în ciuda speranţelor pe care le vedem, nu avem totuşi prea multe motive să credem că războiul este o relicvă a trecutului. Ne putem lesne imagina un război între Statele Unite şi China în chestiunea Taiwanului, între NATO şi Rusia cauzat de agresiunile acesteia în Europa, între Statele Unite şi fie Coreea de Nord, fie Iran, ca rezultat al programelor nucleare ale acestora din urmă, între India şi Pakistan sau între Arabia Saudită şi Iran. Natura umană nu s-a schimbat, iar motivele care au determinat conducători şi popoare să intre în războaie nu au dispărut cu totul.

INSTABILITATEA INTERNA SI RĂZBOAIELE DIN INTERIORUL ŢĂRILOR[3]

Dezvoltările din interiorul unei ţări pot să devină şi ele o ameninţare la ordinea mondială. Lipsa ordinii poate crea un spaţiu optim de antrenament pentru terorişti, unde se pot pregăti şi de unde pot coordona un atac. Tot ea poate face loc izbucnirii epidemiilor, care pot deveni globale. Războaiele civile pot da naştere unor mari fluxuri de refugiaţi care, la rândul lor, pot destabiliza ţările învecinate. Instabilitatea internă a unei ţări poate deveni magnetul puterilor regionale sau globale, care urmăresc să obţină un avantaj într-o anumită chestiune. Deşi o mare parte a istoriei este rezultatul comportamentului ţărilor puternice, este clar că ţările mici, slabe – ţări unde guvernele nu sunt capabile sau nu vor să îşi îndeplinească sarcinile, mai cu seamă cele care ţin de securitatea internă – pot cauza probleme serioase pentru ordinea care este instituită dincolo de graniţele lor.

Nu există dovezi clare care să sugereze că războaiele din interiorul ţărilor au devenit vetuste; încă de la finele Războiului Rece, din 1989, avem o medie de douăzeci de conflicte interne anual în lume. în punctul în care ne aflăm, numeroase ţări se confruntă cu mişcări de secesiune care urmăresc eliberarea şi

câştigarea unui teritoriu propriu. Ceea ce caută aceşti secesionişti nu este o alternativă la suveranitate, ci o ţară a lor, suverană. Sudanul de Sud s-a despărţit în 2011 de Sudan, iar în regiunea spaniolă Catalonia se depune un efort susţinut în aceeaşi direcţie. între timp, guvernele se confruntă cu provocările lansate de organizaţii teroriste, carteluri, piraţi, al căror scop nu este

acela de a avea o ţară a lor, ci de a ignora guvernele şi de a-şi continua activitatea, pentru a progresa în agenda politică şi financiară pe care o au. Mişcări interne violente într-o ţară care implică forţele proprii ale acesteia, ca şi miliţii, grupări teroriste şi forţe armate ale ţărilor învecinate sau mai îndepărtate au devenit ceva aproape comun în Orientul Mijlociu şi, într-o măsură mai mică, şi în alte regiuni ale lumii. Conflictele interne au devenit mult mai comune decât războaiele dintre ţări. Acest tip de conflicte tind să dureze mai mult şi, după încetarea lor, sunt mult mai expuse să izbucnească din nou.

Este esenţial să facem distincţia între o tară care este într-o poziţie *relativ* mai slabă faţă de alta şi o ţară care se regăseşte într-o situaţie *absolut* mai slabă. Ceea ce face ca o tară să fie slabă în termeni absoluţi (i se mai spune stat fragil) este incapacitatea acesteia de a controla ce se întâmplă în interiorul frontierelor sale sau neputinţa de a le oferi cetăţenilor ei condiţiile necesare unei vieţi normale. Acesta nu este un fenomen izolat: în lume, mai mult de un om la fiecare cinci locuitori – aproximativ 1,5 miliarde – trăieşte într-un stat fragil. Deşi un astfel de stat poate avea un scaun în ONU, poate semna tratate internaţionale şi poate menţine ambasade peste hotare, el este incapabil să îşi îndeplinească sarcinile de bază pe care le aşteptăm de la un guvern, fie că ne referim la siguranţa internă, la colectarea taxelor, emiterea şi menţinerea unei monede viabile, construirea infrastructurii, oferirea unei educaţii de bază, reglementări ale siguranţei produselor alimentare şi non-alimentare, asigurarea unor programe de bază

pentru pensionare şi servicii medicale.

Statele slabe duc la apariţia unor vaste arii teritoriale (uneori numite spaţiu neguvernat) care sunt în afara controlului guvernului. Ceea ce separă un stat slab de un stat care eşuează este o chestiune de grad – statele care eşuează sunt caracterizate de un guvern slab, care a pierdut controlul asupra unei mari părţi a teritoriului şi are şanse mici sau nule de a-l recâştiga. Cu alte cuvinte, statele slabe pot fi salvate dacă primesc şi ştiu cum să utilizeze asistenţa externă, în vreme ce statele care eşuează cer un efort foarte mare şi îndelungat, decenii chiar, pentru a putea să-şi redobândească o guvernare eficientă a teritoriului. Somalia este un exemplu tipic – cu minime şanse în viitorul apropiat de a deveni o ţară funcţională. Acelaşi lucru este adevărat cu privire la Yemen şi poate chiar şi la Siria şi Venezuela, iar Pakistanul şi Mexicul sunt exemple prezente de state slabe.

CAUZE ALE INSTABILITĂŢII INTERNE SI EŞECURI ALE STATULUI

Care sunt condiţiile cel mai des asociate cu slăbiciunea sau colapsul unui stat? Ţările vulnerabile tind să fie acelea în care respectarea legilor lipseşte, fie din pricina corupţiei, fie a unor conducători cu o prea mare putere sau o combinaţie a celor două. O consecinţă este că deţinerea proprietăţii private este descurajată, la fel şi investiţiile în propria ţară, ambele cu efecte asupra creşterii economice. La urma urmelor, de ce ar cumpăra cineva o proprietate, de ce ar investi într-o afacere sau ar

construi o fabrică într-un loc unde guvernul poate decide arbitrar, de la o zi la alta, să le preia? Discriminarea, în statele slabe, tinde să fie foarte ridicată, blocând de regulă posibilitatea minorităţilor şi a femeilor de a se dezvolta, ducând la o foarte redusă performanţă economică. Serviciile publice ca educaţia şi transportul sunt defectuoase.

Din punct de vedere politic, ţările în care se instituie instabilitatea internă tind să fie caracterizate de o mare concentrare a puterii în foarte puţine mâini. Conducătorii nu sunt urmăriţi şi traşi la răspundere şi nu par deloc să înveţe din greşeli. Guvernul este văzut, prin urmare, de o mare parte a populaţiei ca o instituţie care şi-a pierdut legitimitatea şi dreptul de a conduce. Constituţia – şi pârghiile de a echilibra balanţa puterii – este fie inadecvată, fie implementată necorespunzător. Din perspectivă economică, ţările care tind să eşueze suferă de o corupţie virulentă, care împiedică creşterea economică, forţându-i pe oameni să cheltuiască bani şi timp pentru mită, mai curând decât pentru propria afacere. Capacitatea guvernului este mică, taxele sunt, în consecinţă, doar rareori colectate, şi atunci când sunt totuşi colectate, sunt într-o manieră lipsită de uniformitate. Poliţia şi sistemul juridic sunt prea slabe sau corupte pentru a putea impune legea. Inegalitatea este mare şi avansarea în carieră este limitată sau inexistentă. Elitele tind să se auto-perpetueze; interesele speciale domină peste orice ţine de interesul general.

Războaiele civile sunt o altă sursă de instabilitate în interiorul ţărilor. Aceste războaie sunt de cele mai multe ori unele de secesiune, în

care o parte a populaţiei care are o identitate sau geografie comune caută să se elibereze şi să aibă o ţară a sa. Războiul civil american este un astfel de exemplu. După sfârşitul Războiului Rece, un număr de războaie de secesiune au traversat controlul central tot mai slăbit în fosta Iugoslavie.

Un alt tip de război intern este cel de succesiune, al cărui scop este acela de a înlătura autoritatea care se află la putere şi de a o înlocui cu o alta care va guverna altfel întreg teritoriul tării. Este cazul războaielor revoluţionare şi al celor de eliberare

[1] [1] [1]

naţională; putem caracteriza astfel războiul din Afganistan dintre guvern şi talibani, de tipul câştigătorul ia totul. Oricum am privi un astfel de război este vorba, în fond, de un conflict între forţele interne care nu sunt controlate de guvern (sau de autoritatea care se află la conducere) şi forţele guvernului.

Conflictele interne pot fi declanşate de numeroase cauze. După al Doilea Război Mondial, astfel de confruntări au fost destul de obişnuite – coloniile îşi căutau independenţa. în ultimii ani, au devenit destul de comune în Orientul Mijlociu, izbucnind deseori din motive interne (dispute între o minoritate sau o mişcare politică şi guvern), dar continuând şi pentru că guvernele au ajuns să intervină direct sau indirect în numele unuia sau al mai multor protagonişti. Irak, Siria, Yemen şi Libia reflectă în diferite grade acest tipar. Forţe recrutate din afara ţării şi arme vin şi ele să pună paie pe foc.

Deloc surprinzător, războaiele civile sunt mai frecvente în societăţile neomogene, dar care au

una sau mai multe minorităţi numeroase. Astfel de conflicte sunt mai puţin probabile acolo unde există o democraţie puternică, care protejează minorităţile şi oferă grade substanţiale de autonomie religioasă şi culturală, diluând astfel entuziasmul pentru o separare totală. Naţiunile guvernate de ceva foarte asemănător cu o dictatură pot fi şi ele la adăpost de conflicte interne, deoarece nu există oportunităţi de a porni şi menţine o rezistenţă eficientă. în situaţii care ţin de spaţiul dintre aceste două extreme apar cel mai frecvent războaie civile.

Alte trăsături care sugerează o mai mare probabilitate de izbucnire a unor războaie civile includ niveluri scăzute de educaţie (mai ales în rândurile băieţilor şi bărbaţilor), niveluri mici ale PIB-ului *per capita,* o prea mare bazare a economiei pe resurse precum petrolul, fapt ce împinge spre corupţie şi duce la un număr redus de locuri de muncă. S-a observat fenomenul „cursei petrolului”, acela al ţărilor binecuvântate cu rezerve substanţiale, în care economia tinde să nu fie una diversificată şi unde clasa de mijloc lipseşte.

POLITICI DE RĂSPUNS

Există numeroase mijloace la care se poate face apel pentru a gestiona ordinea în interiorul frontierelor. Unele dintre ele sunt cel mai bine înţelese ca mijloace de prevenţie, căci sunt gândite pentru a reduce şansele ca ţările să devină slabe sau teritoriul unor războaie civile. Printre acestea se numără mijloacele diplomatice de rezolvare a disputelor, diferite forme de ajutor

care să promoveze creşterea economică şi să îmbunătăţească abilitatea unei ţări de a face faţă ameninţărilor militare şi fizice

la adresa ordinii. Se pot oferi stimulente economice sau, dimpotrivă, sancţiuni care să influenţeze comportamentul. Forţele de menţinere a păcii pot readuce stabilitatea, dar, aşa cum o sugerează şi termenul, trebuie ca mai întâi să fie pace pentru ca acestea să aibă ce menţine. O astfel de pace trebuie să fie sprijinită de forţele de menţinere a păcii, şi nu să fie sufocată. Atunci când nu există o astfel de pace, sunt necesare forţe militare mai capabile, care să desfăşoare misiuni de obţinere a păcii.

Dacă mijloacele de prevenire eşuează, mijloacele reactive includ diplomaţia, sancţiunile care penalizează un anume comportament şi intervenţia militară – fie atacându-i pe cei care lucrează împotriva ordinii (aşa cum a facut-o aeronava NATO când au fost bombardate ţintele din Serbia, în 1999, pentru a opri guvernul să mai atace populaţia civilă care încerca să scape de sub conducerea sârbă), fie pentru a oferi protecţie până când ţara va putea să o facă de una singură. Asta au făcut forţele SUA pentru populaţia kurdă din nordul Irakului, începând din 1991, când aceasta a început să fie ameninţată de guvernul local.

Nu există o armă minune care să ajute în faţa războaielor civile. Ceea ce funcţionează într-un context nu funcţionează şi în altul. Negocierile pot duce la acorduri de pace, dar negocierile de succes presupun ca ambii lideri să fie dispuşi la compromis. Şi chiar şi negocierile de succes pot, în timp, să ducă la anumite nemulţumiri în rândurile populaţiei. Nu ne miră, din acest motiv, că războaiele civile care au luat

sfârşit prin negocieri sunt cele mai predispuse să izbucnească din nou. De cele mai multe ori se cere intervenţia forţelor de menţinere a păcii. Victorii clare (sau, de pe partea cealaltă a baricadei, înfrângeri clare) pot să planteze seminţele stabilităţii, dar numai dacă cel care a câştigat este pregătit să acţioneze cu generozitate şi dacă partea adversă este gata să accepte înfrângerea.

Există însă câteva alternative. Separarea este una dintre ele. Popoarele care nu pot trăi împreună pot, uneori, trăi unul lângă celălalt. Este cazul Ciprului, unde pacea se menţine de mai bine de jumătate de secol după ce o criză politică de la începutul anilor ’70 a dus la divizarea insulei între cipriotii greci şi turci. Divizarea clară a insulei nu s-a putut face decât după transplantări masive de populaţie (în favoarea comunităţii turcilor ciprioţi şi pe socoteala ciprioţilor greci) şi care a fost susţinută – până în prezent – de prezenţa militară turcă.

Este şi cazul Irlandei de Nord, unde vreme de trei decenii mai bine de trei mii de oameni şi-au pierdut viaţa şi unde poliţia britanică şi prezenţa armatei au menţinut calmul, ziduri care separau cartierele de protestanţi de cele de catolici, care însă au perpetuat un sistem de învăţământ segregat şi un proces politic ce oferea o cale alternativă pentru minoritatea catolică privată de drepturi şi de protecţii egale. Dar segregarea nu este o terapie pentru toţi. Când britanicii au părăsit India, în 1947, au împărţit ţara, dând naştere în acest proces Pakistanului de azi. Relaţia dintre India şi Pakistan rămâne însă una tensionată; cele două ţări au purtat numeroase războaie şi au dezvoltat arme nucleare îndreptate

unele spre celelalte.

Slăbiciunea şi eşecul statelor, împreună cu războaiele civile, vor rămâne relativ comune, având în vedere factorii multipli care determină conflictele şi violentele interstatale. La treizeci de ani de la colapsul său, Somalia rămâne un stat slab, în vreme ce Siria, Yemen, Sudanul de Sud, Republica Central-Africană şi Republica Democrată Congo s-au transformat în ultimele decenii în state care eşuează. Toate acestea au un impact major asupra lumii, căci sugerează că va exista în continuare un mare număr de refugiaţi şi că numeroase guverne nu vor fi capabile să se asigure că teritoriile pe care le conduc nu vor deveni casă pentru terorişti sau pentru organizaţii criminale care se ocupă de trafic de droguri sau atacuri cibernetice. Guvernele slabe nu vor fi într-o poziţie din care ar putea contribui la efortul comun ce se ocupă de provocările globale, precum schimbarea climatică; de fapt, este posibil ca ele să devină victime ale acestora. Conflictele locale sunt tot atâtea oportunităţi pentru cei din afară de a se implica pentru a ajunge la rezulatele dorite, fie ele prezervarea unui anume guvern sau schimbarea acestuia. Astfel de intervenţii externe pot determina rezultate în plan local, aşa cum s-a întâmplat în Siria, în urma intervenţiei Iranului şi a Rusiei. Tot ele pot duce la războaie între actori concurenţi din afară. Este de notat că într-o zonă „periferică” – Crimeea – puterile mari ale secolului al XIX-Iea s-au regăsit într-un conflict care a pus capăt efortului de menţinere a ordinii. Lecţia pentru propria noastră epocă este evidentă.

O altă formă de intervenţie externă merită să fie adusă în

discuţie: construirea unor naţiuni. Ideea (uneori numită construirea de state) este controversată, în mare pentru că este asociată cu costul şi lipsa de succes a eforturilor americane de a transforma Afganistanul şi Irakul în democraţii stabile. Dar construirea de naţiuni a funcţionat în Germania şi în Japonia, după al Doilea Război Mondial, la fel ca şi în Columbia, mai recent, unde un deceniu de implicare susţinută din partea Statelor Unite, laolaltă cu sprijinul economic şi de Securitate, a întărit guvernul, care a izbutit să reducă drastic traficul de droguri şi să frâneze terorismul. Condiţiile care au făcut posibil succesul în aceste cazuri nu există întotdeauna. Cu toate acestea, un efort limitat, concentrat, care se îndreaptă spre capacitatea de a construi un stat pentru ca un minimum grad de ordine internă să poată fi menţinută nu este de exclus în părţi din America Centrală şi Mexic, ca şi în anumite ţări din Orientul Mijlociu. într-o lume globală, trebuie să o spunem, ceea ce se petrece în oricare ţară are potenţialul de a ne afecta pe toţi, şi este important ca guvernele să fie ajutate să ajungă într-un punct de unde sunt capabile să îşi exercite principalele obligaţii interne.

ORDINEA LIBERALA A LUMII

S-au scris şi s-au spus multe despre ordinea liberală a lumii sau ordinea bazată pe reguli. Această formulă se referă la un set de aranjamente internaţionale – ONU, la început, Fondul Monetar Internaţional şi Banca Mondială, apoi GATT, precursorul Organizaţiei Mondiale a

Comerţului – care au fost create la finele celui de-al Doilea Război Mondial. Aceste instituţii au fost înfiinţate pentru a facilita rezolvarea paşnică a disputelor, pentru a promova comerţul liber şi dezvoltarea, pentru a încuraja investiţiile şi comerţul transfrontalière.

Această ordine a fost liberală în sensul clasic (prin opoziţie cu apelul contemporan la politic) – ţările care au participat erau predilect democratice; ordinea era voluntară, bazată pe reguli şi deschisă tuturor ţărilor. Balanţa puterii şi pacea erau menţinute de Statele Unite în colaborare cu aliatii săi din Europa şi Asia şi susţinută de forţe militare convenţionale şi de arme nucleare. înfrânarea şi controlul înarmării au contribuit la menţinerea balanţei puterii şi la succesul neutilizării armelor nucleare. Comerţul liber a contribuit la întărirea aliatilor şi le-a oferit stimulente potenţialilor inamici pentru a nu acţiona dis rup tiv.

Rusia (fosta Uniune Sovietică) şi China au ocupat o poziţie neaşteptată în raport cu această ordine. Ambele sunt membre permanente ale Consiliului de Securitate al ONU, membre ale Băncii Mondiale, ale FMI şi WTO şi fac parte din Grupul celor opt şi din Grupul celor douăzeci. (în 2014, Rusia a fost exclusă din G8 în urma anexării Crimeei.) Pe de altă parte, au arătat un interes limitat sau deloc în susţinerea drepturilor omului, în efortul de a deveni mai liberale sau democrate ori în sprijinirea altor ţări în această direcţie. Rusia a violat câteva dintre elementele de bază ale unei ordini mondiale liberale, inclusiv respectarea graniţelor altor ţări şi drepturile necombatanţilor dintr-o

zonă de război, în vreme ce China ignoră legislaţia internaţională cu privire la marea Chinei de Sud şi implementează politici economice şi comerciale care sunt incoerente cu ce se aştepta de la ea atunci când a fost primită în WTO.

Această ordine liberală este acum fragilă, ca rezultat al declinului puterii relative a Americii şi al pasului în spate pe care îl face în ceea ce priveşte rolul în lume pe care l-a jucat până acum. O China extrem autoritară, asemenea Rusiei, tinde să contribuie şi ea la această direcţie. Autoritarismul este în creştere şi nu doar acolo unde ne-am fi aşteptat – în China şi Rusia –, ci şi în Filipine, Turcia şi în estul Europei. Comerţul global a crescut, dar rundele recente de negocieri s-au terminat fără acorduri, iar WTO s-a dovedit a nu fi capabilă să ofere soluţii sau direcţii pentru multe dintre provocările actuale, inclusiv barierele bazate pe taxe, cele care nu presupun taxe, problema subvenţiilor de stat, a speculei valutare şi furtul de proprietate intelectuală. Resentimente privitoare la exploatarea de către Statele Unite a dolarului, prin care încearcă să impună sancţiuni, sunt din ce în ce mai mari şi există îngrijorări cu privire la datoriile acumulate ale ţării. Aliaţii Americii încep să devină nesiguri de gradul de siguranţă pe care Statele Unite lear avea într-o criză şi nu privesc unilateralismul cu ochi buni.

Consiliul de Securitate al ONU are o prea mică relevanţă în toate conflictele din lume, iar tratatele internaţionale nu au reuşit să dea un răspuns pertinent provocărilor care s-au ivit odată cu globalizarea. Lumea a exprimat din nou opoziţia faţă de orice fel de genocid şi şi-a afirmat dreptul de a interveni atunci când guvernele nu pot să îşi îndeplinească responsabilitatea de a-şi proteja cetăţenii, dar vorbele nu au fost transpuse

în fapte. Tratatul de neproliferare nucleară permite unui număr de cinci ţări să deţină arme nucleare, dar sunt nouă ţări care au deja (şi multe altele care le vor urma acestora, dacă chiar vor dori). Există dificultăţi majore în reglementarea achiziţiilor şi utilizării noilor tehnologii care au aplicaţii militare, de la robotică la inteligenţă artificială şi drone. UE, de departe cea mai vastă structură regională, se confruntă cu dispute legate de migraţie, de politici economice şi de împărţirea responsabilităţii între propriul organism şi membrii săi. Pe tot globul, ţările devin tot mai reticente în faţa primatului Statelor Unite. SUA pe de altă parte, sunt divizate politic şi tensionate din punct de vedere militar în urma lungilor războaie din Irak şi Afganistan şi par să fie mai puţin dispuse să promoveze ordinea liberală a lumii aşa cum o făcuseră de la finalul celui de-al Doilea Război Mondial.

Reapariţia mişcărilor etnice şi naţionaliste a contribuit la subminarea ordinii actuale. Când naţionalismul se transformă într-un hiperpatriotism ostil ţărilor străine şi cetăţenilor acestora, devine periculos şi are ca efect subminarea ordinii. Un astfel de naţionalism poate conduce spre politici externe agresive şi devine o scuză în intervenţiile în numele unui anume grup etnic care se întâmplă să fie în altă ţară. Exact asta putem vedea în comportamentul Rusiei faţă de minorităţile ruse din ţările vecine, Ucraina fiind un exemplu dramatic. Merită să spunem că acest naţionalism extrem şi violent s-a născut din ceea ce a fost destul de unanim considerat o umilire a Rusiei, prin pierderea Războiului Rece şi extinderea NATO.

Poate părea ciudat că acest lucru se întâmplă într-un moment când există forţe globale foarte puternice. Dar exact în acest aspect putem afla explicaţia: popoarele îşi afirmă identitatea naţională în faţa forţelor asupra cărora simt că au un control limitat şi de care se simt ameninţate, economic, politic, cultural. Opoziţia tot mai puternică faţă de comerţul liber, imigraţia şi entităţi care acoperă spectrul, de la UE la ONU, pot fi explicate ca urmare a acestei tensiuni. Ceea ce subliniază această tendinţă este că tensiunea dintre naţionalism şi ordinea lumii

3 3 3

nu a fost deloc soluţionată de procesul de decolonializare de după al Doilea Război Mondial. Dimpotrivă, naţionalismul este o forţă de temut, una care este din ce în ce mai puternică şi care se află în tensiune cu ideea de toleranţă între societăţi şi de relaţii paşnice între ţări.

De ce anume se întâmplă aceste lucruri? Ordinea actuală a lumii a trebuit să facă faţă unor schimbări de putere: emergenţa Chinei, apariţia mai multor medii de putere (Iran şi Coreea de Nord, de exemplu), respingerea unor aspecte importante ale ordinii, apariţia unor actori nestatali (de la cartelurile de traficanţi de droguri la reţelele teroriste) care pot reprezenta o ameninţare serioasă a ordinii dintre state. Pe scurt, puterea este mai diluată şi se află mai mult ca niciodată de-a lungul istoriei în mai multe mâini.

Contextul tehnologic şi politic s-a schimbat şi el în maniere foarte importante. Globalizarea are partea sa de efecte destabilizatoare, care merg de la schimbările climatice la răspândirea

tehnologiilor în mai multe mâini decât până acum, inclusiv în cele ale unor grupări sau indivizi al căror scop este de a destabiliza ordinea. S-au ivit naţionalismul şi populismul – ca rezultat al inegalităţilor tot mai mari dintre ţări, al dizlocărilor care au urmat crizei financiare globale din 2008, pierderii de locuri de muncă din cauza comerţului şi tehnologiei, fluxurilor tot mai mari de migranţi şi refugiaţi, puterii de a răspândi ura pe platformele de socializare.

între timp, conducerea eficientă lipseşte. Instituţiile nu au ştiut să se adapteze. Nimeni, azi, nu ar contura un Consiliu de securitate ONU aşa cum este cel actual, dar, cu toate acestea, o reformă reală nu este posibilă, deoarece cei care şi-ar pierde influenta ar bloca orice schimbare. Eforturile de a construi cadre eficiente care să adreseze problemele globalizării, inclusiv schimbările climatice şi atacurile cibernetice, nu au dat rezultate. Decizii ale guvernelor europene sau ale UE au creat o presiune masivă asupra guvernelor locale, au deschis graniţe şi UE cu totul.

Statele Unite au mers prea departe în încercarea de a reconstrui Afganistanul, invadând Irakul şi urmărind o
schimbare de regim în Libia. Dar au făcut un pas în spate din faţa menţinerii ordinii globale şi în anumite situaţii au întreprins mult prea puţin. în majoritatea situaţiilor, reticenţa Statelor Unite de a acţiona a afectat nu chestiunile esenţiale care J- J ameninţau balanţa puterii în Europa şi Asia, ci în zone periferice despre care liderii au considerat că nu merită costurile estimate, cum ar fi în Siria, unde Statele Unite nu au răspuns cum trebuie

atunci când regimul sirian a folosit armament chimic împotriva grupărilor anti-regim. Această ezitare legată de acţiune are un efect foarte clar asupra celorlalte naţiuni, care vor începe să nu mai ţină cont de poziţia SUA şi să acţioneze pe cont propriu. Intervenţia militară din Yemen, condusă de saudiţi, este un exemplu. Acţiunile Rusiei în Siria şi Ucraina pot fi văzute din această perspectivă. Să nu uităm că ceea ce s-a întâmplat în Crimeea are un ecou istoric tulburător; războiul din Crimeea a marcat sfârşitul Concertului Europei în secolul al XIX-lea şi a semnalat un dramatic pas în spate în faţa ordinii mondiale. îndoielile cu privire la încrederea care poate fi acordată Statelor Unite s-au multiplicat sub administraţia Trump, mai ales din cauza retragerii SUA din numeroase pacte internaţionale, abordarea condiţionată cu privire la cândva sfintele angajamente ale alianţei Statelor Unite cu Europa şi Asia, distanţarea de câţiva parteneri din Orientul Mijlociu, falia dintre retorică şi acţiune în ceea ce priveşte Coreea de Nord şi Iranul.

Ţinând cont de toate aceste schimbări, o revenire la vechea ordine mondială va fi imposibilă. Va fi şi insuficientă, dacă ne gândim la toate noile provocări. Odată ce acest lucru este asumat, cei care au interesul de a păstra elementele centrale ale ordinii liberale ar trebui să înceapă să le întărească şi să le suplimenteze cu măsuri care răspund la schimbarea dinamicii puterii şi problemelor globale. Statele Unite şi partenerii lor vor trebui să instituie acorduri de stocare a armelor şi control al înarmării; vor trebui să întărească statele slabe care nu pot controla terorismul, cartelurile şi grupările

criminale; şi vor

trebui să contrabalanseze puterile autoritare care se infiltrează în procesele democratice. Argumentele că încercările de a integra China şi Rusia în ordinea existentă a lumii au eşuat nu trebuie să devină pretextul respingerii unor viitoare eforturi de a le include în crearea şi menţinerea ordinii viitoare a lumii, căci parcursul secolului XXI va reflecta tocmai aceste procese. Astfel de eforturi vor fi un amestec de compromis, stimulente şi frânări. Relaţiile vor fi un amestec de concurenţă şi cooperare, cu obiectivele gemene ca primul să nu intre în conflict sau să nu primeze asupra celui din urmă.

Ţările vor trebui să colaboreze pentru a adresa problematica globalizării, inclusiv, dar nu limitat doar la schimbarea climatică, comerţ, proliferare. Toate acestea vor determina nevoia unei noi ordini, nu a retrezirii vechii ordini. Eforturile de a limita, de adaptare şi, poate, de răsturnare a efectelor schimbărilor climatice trebuie să fie mult mai ambiţioase. WTO va trebui să ajungă să adreseze tipul de problematici ridicate de aproprierea de tehnologii de către China, provizioanele de subvenţii pentru companii domestice, folosirea barierelor nontarifare în comerţ. Trebuie să se instituie o legislaţie a spaţiului cibernetic şi a spaţiului cosmic. Toate acestea la un loc cer un concert actual. O astfel de abordare este ambiţioasă, dar necesară.

Statele Unite vor trebui să se abţină şi să recâştige din respectul faţă de ordine pentru a putea reveni la reputaţia de dinainte şi a rămâne

un actor important. Asta va presupune o îndepărtare abruptă de politica externă pe care SUA au practicat-o în ultimii ani: va trebui să fie mai prudentă în ceea ce priveşte apelul la forţa armată şi va trebui să nu mai militarizeze politica economică prin supralicitarea sancţiunilor şi taxelor. Dar, mai presus de toate, opoziţia la internaţionalism şi multilateralism trebuie regândită complet. Una este ca ordinea lumii să se desfacă încet şi cu totul altceva ca o tară

care a avut o implicare majoră în desenarea şi construirea ei să fie cea care preia comanda în acţiunile de dezmembrare a acestei ordini.

Asta înseamnă că Statele Unite trebuie să îşi îndrepte atenţia şi spre ordinea domestică – trebuie să reducă datoria guvernului, trebuie să reconstruiască infrastructura, să îmbunătăţească educaţia publică, să investească mai mult în cercetare, să adapteze plasa de siguranţă socială, să adopte un sistem de imigraţie inteligent, care permite străinilor talentaţi să vină şi să rămână, să rezolve disfuncţionalităţile politice facilitând votul. Statele Unite nu pot fi un exemplu şi nu pot promova eficient ordinea lumii dacă acasă sunt profund divizate, dacă atenţia este în permanenţă deturnată spre problemele domestice, dacă nu are suficiente resurse. Vestea bună pentru americani este că ţara lor poate face toate aceste lucruri şi încă poate ocupa un rol foarte activ, chiar de conducere, în lume, unul care reflectă adevărul fundamental că, într-o epocă globală, ceea ce se petrece dincolo de graniţele unei ţări afectează tot ce se petrece şi între graniţele ei. Patru decenii de Război Rece au arătat asta, când cheltuielile cu apărarea reprezentau un procent din PIB mult mai mare decât azi, privând de fapt economia naţiunilor de o vitalitate necesară.

Alternativele majore ale unei ordini modernizate a lumii sprijinită de Statele Unite nu sunt nici probabile, nici prea bune. O ordine care ar avea în centru conducerea Chinei, de exemplu, ar fi una iliberală, caracterizată de un sistem politic domestic bazat pe autoritarism şi pe economii de stat care vor urmări stabilitatea domestică în primul rând. Am asista la o revenire la sferele de

influenţă, cu China încercând să domine regiunea, lucru ce ar duce la confruntări cu celelalte puteri regionale, India, Japonia şi Vietnamul de exemplu, declanşând o sporire a răspunsului militar convenţional sau chiar nuclear.

O nouă ordine democratică, bazată pe reguli, construită şi condusă de un mediu de puteri din Europa, Asia şi Canada, oricât de atrăgător ar fi acest concept, ar fi pur şi simplu lipsită de capacitatea militară necesară şi de voinţa politică domestică. O alternativă mai plauzibilă este o lume cu un grad redus de ordine – o lume în profundă dezordine. Vor câştiga protecţionismul, naţionalismul şi populismul, iar democraţia se va retrage. Conflictele interne şi între ţări vor redeveni ceva comun, iar rivalitatea între puteri va creşte. Cooperarea legată de provocările globale va fi împiedicată. Dacă această imagine pare foarte familiară este numai pentru că îi corespunde lumii de azi.

Istoria este plină de guverne şi lideri care au privit ordinea mondială existentă ca ilegitimă, pentru că nu proteja ceea ce ei considerau a fi interesele lor vitale sau pentru că nu le acorda un loc în lume pe care ei l-au adjudecat îndreptăţit, în raport cu puterea sau ambiţiile lor. Napoleon, Bismarck şi Hitler s-ar potrivi cu siguranţă aici. Istoria ne învaţă şi că această ordine nu este starea naturală a relaţiilor internaţionale şi nu apare doar sau se continuă automat; dimpotrivă, necesită angajamente şi eforturi concertate ale guvernelor şi altor persoane care sunt dispuse şi capabile să lase deoparte diferenţele pentru a o susţine. întrebarea este dacă guvernele şi cei care le aleg în această epocă sunt pregătiţi să îşi asume

un astfel de angajament. Răspunsul la această întrebare ne va spune dacă ultimii şaptezeci şi cinci de ani de la al Doilea Război Mondial au fost o aberaţie şi lumea va ajunge să semene mai mult cu ceea ce exista în secolul anterior sau dacă ordinea mondială liberală şi numeroasele sale beneficii vor rezista.

[3]

MULŢUMIRI

)

în urmă cu aproape cincizeci de ani, pe când eram student la Oberlin, mi-am făcut curaj şi l-am întrebat pe profesorul meu de religie, Thomas Frank, cât timp i-a luat pregătirea discursului extraordinar pe care tocmai îl susţinuse în faţa noastră. M-a studiat cu ochii mijiţi, şi-a sumecat mânecile, şi-a privit ceasul, a suspinat şi mi-a răspuns: „Cam treizeci de ani şi treizeci de minute”

Procesul scrierii unei cărţi este similar. Una dintre întrebările pe care le primesc cel mai des atunci când vorbesc despre una dintre cărţile mele este cât mi-a luat să o scriu. Răspunsul nu este atât de simplu pe cât aţi crede. Să luăm, de pildă, această carte. Ar fi corect dacă aş spune că am început-o în 2017, căci atunci am pus stiloul pe hârtie sau, mai bine zis, degetele pe tastatură. La începutul primăverii lui 2019, prima versiune a cărţii era gata. Revizuirile şi redactarea s-au întins pe restul primăverii, verii şi până la începutul toamnei lui 2019. Dar scrierea acestei cărţi a durat cu mult mai mult, dacă ne gândim la timpul pe care l-am alocat gândindu-mă la ce anume să

includ aici şi cum să structurez toată informaţia.

După cum îmi stă în obicei, odată ce am încheiat prima versiune, le-am cerut unor cunoscuţi să o citească. Dată fiind natura cărţii, m-a interesat să primesc reacţii de la mai mulţi oameni, în parte pentru a spori şansele ca substanţa ei, cea pe care am gândit-o, să fie cea corectă, dar şi pentru a mă asigura că este utilă unor oameni care provin din medii diferite, cu educaţie diferită, fie ei tineri sau mai în vârstă, studenţi sau nu, experţi sau generalişti. Unii dintre ei au citit şi au reacţionat la întregul manuscris, alţii doar la un singur capitol. Dar toţi – Ted Alden, Alyssa Ayres, Tom Bollyky, Mărie Brenner, Dan
Caldwell, John Campbell, Steven Cook, Trish Dorff, Sam Haass, Bruce Hoffman, Martin Indyk, Amy Jaffe, Charlie Kupchan, Dan Kurtz-Phelan, Lee Levison, fim Lindsay, Susan Mercandetti, Caroline Netchvolodoff, Shannon O'Neil, Stewart Patrick, Richard Plepler, Gideon Rose, Adam Segal, Brad Setser, Stan Shuman, Sam Vinograd şi Iva Zoric – au conferit mai multă valoare cărţii prin sugestii, critici şi corecturi. Neajunsurile care au rămas nu sunt decât din vina autorului.

Aş vrea să mulţumesc şi echipei de la Penguin, mai cu seamă lui Scott Moyers şi Christopher Richards. Aceasta este a doua carte pe care o fac împreună cu ei şi nu vreau să spun decât că este o relaţie adevărată şi la care ţin în mod deosebit, cel puţin în ceea ce mă priveşte. Şi dacă tot vorbim despre relaţii, trebuie să îl menţionez pe agentul meu, Andrew Wylie, care m-a susţinut în toate etapele acestui proiect.

Există numeroase hărţi şi grafice în această carte. Le datorez mulţumiri lui Katherine Vidai,

Will Merrow, Michael Bricknell şi Joyce Chen, care lucrează toţi aici, la CFR. Le datorez mulţumiri şi celor de la Penguin, inclusiv graficienilor Lucia Bernard şi Claire Vaccaro, tehnoredactorului Carlynn Chironna, redactorului Ingrid Sterner, directorului de producţie Gora Arminio şi lui Oliver Munday pentru designul copertei.

Aş vrea să îl menţionez în mod special pe David Sacks, asistentul meu de cercetare, pentru tot ce a făcut pentru ca această carte să fie posibilă şi mai bună. Sarcina de cercetare a fost mai grea decât de obicei, având în vedere gama largă de subiecte tratate. David are darul de a putea produce cantităţi prodigioase de muncă de calitate cu viteza luminii. Toate acestea, împreună cu faptul că nu s-a codit să îşi exprime răspicat opiniile şi cunoştinţele despre ceea ce am scris, Lau făcut un partener indispensabil pe tot parcursul procesului de scriere şi editare.

Am scris mare parte a acestei cărţi dimineaţa devreme şi în weekenduri, căci am o slujbă la Consiliul pentru relaţii externe pe care am avut şansa să îl conduc vreme de şaptesprezece ani. Vreau să le mulţumesc colegilor mei Doreen Bonnami, Nicholas Weigel, Alyssa Goessler şi Jeff Reinke, care nu doar că şi-au exprimat opiniile despre manuscris, dar m-au şi ajutat să îmi organizez viaţa şi să îmi protejez timpul ca să pot să-mi fac atât meseria, cât şi să scriu această carte. Aş vrea să salut şi personalul talentat şi dedicat al CFR, care a produs sute de vizualuri şi suporturi video explicative, o simulare educativă a Consiliului de securitate al ONU numit Model Diplomacy şi o curriculă, World 101, de care oricine poate beneficia. Toate sunt de o calitate

desăvârşită şi sunt disponibile pentru toată lumea, gratuit, pe site-ul Consiliului – cfr.org – şi, la fel ca această carte, au scopul de a-i ajuta pe americani, dar nu doar pe ei, să înţeleagă lumea care, cu bune şi cu rele, le va influenţa fundamental viata.

Şi pentru că vorbim despre Consiliul pentru Relaţii Externe, trebuie să le reamintesc cititorilor că este o organizaţie independentă, neafiliată politic, de tipul think tank, editor şi educator. Misiunea sa este de a fi o resursă care îmbunătăţeşte calitatea dezbaterilor ce au loc în ţară şi pretutindeni în lume cu privire la deciziile legate de politica externă pe care le au de luat guvernele şi cetăţenii. Consiliul nu ia poziţii în chestiuni politice şi ceea ce am scris în această carte reflectă strict convingerile şi poziţia mea, şi nu a instituţiei.

în sfârşit, dar deloc în ultimul rând, cartea această este dedicată familiei mele: soţiei mele, Susan, şi celor doi copii ai noştri, Sam şi Francesca. Nu doar că trăim în istorie, dar trăim într-un timp deseori complicat şi dificil şi sunt foarte norocos că am o familie care este cel mai bun refugiu, plin cu discuţii, râsete, iubire şi, da, critică constructivă.

RESURSE SUPLIMENTARE

Scopul principal al acestei cărţi a fost acela de a oferi o bază de la care să puteţi înţelege mai bine şi care să vă ajute să vă pregătiţi pentru această lume care vă va modela viaţa. în mod ideal, aceasta nu a făcut decât să vă stârnească apetitul de a afla mai multe şi de a urmări mai

îndeaproape evenimentele internaţionale şi politica externă.

Dar cum? Nu există niciun substitut pentru citirea unui ziar de calitate care se ocupă suficient cu relatarea evenimentelor externe. Publicaţiile valoroase au echipe de jurnalişti trimise în teritoriu, acolo unde se petrec evenimentele şi se fac politicile, împreună cu redactori a căror sarcină este ca relatările să fie clare. Cele mai bune ziare limitează opiniile la paginile editoriale. O listă de unde aţi putea alege include: *The New York Times, The Wall Street Journal, The Washington Post* şi *Financial Times,* deşi există multe alte ziare care merită citite şi care sunt publicate în alte oraşe din America şi în marile capitale ale lumii.

Există şi câteva reviste care merită citite constant. [3]

Săptămânalul care combină cel mai bine ştirile cu analiza (şi uneori doze mari de opinii) este *The Economist* (care are şi marele avantaj de a fi scris cu fler). Alte reviste de interes general care conţin deseori şi relatări internaţionale ar fi *The New Yorker* şi *The Atlantic,*

Mai specializate sunt revistele şi site-urile dedicate chestiunilor internaţionale şi politicii externe a Statelor Unite şi a altor ţări. Acestea oferă nu ştiri, ci analize şi, în unele situaţii, recomandări cu privire la ce ar trebui făcut. *Foreign Affairs* este una dintre cele mai bune reviste, cu o apariţie bilunară, publicată de Consiliul pentru Relaţii Externe, al cărui preşedinte încă sunt. La fel de valoros este site-ul **ForeignAffairs.com,** care publică articole mai scurte, îndreptate mai mult spre relatarea ştirilor.

Dincolo de faptul că aş putea fi părtinitor, *Foreign Affairs* este o autoritate în domeniu şi este mult mai uşor de citit şi de înţeles decât revistele academice care, cu puţine excepţii (incluzând aici *The American Interest, International Security, The National Interest* şi *Survival),* sunt deseori o lectură greoaie şi destul de greu de înţeles.

O altă direcţie de unde puteţi lua informaţii despre context, analize şi sugestii este cea a site-urilor şi *think* tarz/c-urilor. Din nou, sunt părtinitor şi cred că cel mai bun este cel al Consiliului pentru Relaţii Externe (cfr.org). Ceea ce îl face special este efortul de a oferi explicaţii şi informaţii contextuale şi analize realizate de experţi, dar nu numai. Alte site-uri care merită vizitate sunt cele ale: American Enterprise Institute, Brookings Institution, Carnegie Endowment for International Peace, Center for Strategic and International Studies şi Rând Corporation. Există instituţii în afara Americii care au site-uri excelente: Chatham House (U.K.), IFRI (Franţa), Lowy Institute (Australia), SDP (Germania) şi International Institute for Strategic Studies, sau IISS, care, deşi se află la Londra, are o orientare internaţională. (Trebuie să fiu cinstit până la capăt: în a treia decadă a vieţii mele, am lucrat acolo pentru câţiva ani. A trecut mult de atunci şi era doar ISS, căci avea să mai treacă ceva vreme ca ISS să devină internaţională. Si dacă tot suntem la momentul mărturisirilor, trebuie să spun că pentru o vreme am lucrat şi la Carnegie Endowment for International Peace şi la Brookings Institution.)

Există site-uri şi ale unor instituţii mai specializate, cum ar fi Inter- American Dialogue,

Peterson Institute for International Economies, Washington Institute for Near East Policy, Human Rights Watch, Freedom House şi International Crisis Group. Sunt site-uri dedicate problematicii internaţionale pe care le-aş recomanda, inclusiv War on the Rocks şi Foreign Policy. îmi cer scuze de pe acum pentru a fi omis organizaţii şi site-uri valoroase, însă ceea ce am vrut să arăt aici este că există numeroase resurse de valoare în mediul online pentru cei care sunt interesaţi.

Există şi foarte multe cărţi de specialitate care sunt disponibile online. Printre acestea: The Military Balance (publicat anual de IISS), SIPRI Yearbook (care include texte despre pactele de control al armamentului, publicat de SIPRI Stockholm) şi numeroase publicaţii ale ONU, FMI, WTO, OECD şi Banca Mondială. Aş nota în special rapoartele bianuale ale FMI – World Economic Outlook –, rapoartele World Bank's Global Economic şi WTO World Trade Report.

Departamentele şi agenţiile guvernamentale ale SUA precum Office of the US. Trade Representative şi Commerce Department publică statistici valoroase şi date în zone care intră în ariile lor de interes. CIA World Factbook este extrem de utilă. Recomand, de asemenea, dosarele de evaluare a ameninţărilor care nu sunt clasificate şi care sunt emise de directorul serviciilor de informaţii ale SUA, Global Trends Survey, publicat o dată la patru ani de National Intelligence Council, şi analizele publicate constant de Congressional Budget Office şi de Congressional Research Service.

Televiziunile oferă o acoperire relativ redusă a problematicii legate de politicile externe şi

internaţionale – cu siguranţă, o acoperire mult mai mică decât în urmă cu câteva decenii. Există însă şi excepţii importante, printre care PBS NewsHour, diferite emisiuni de pe MSNBC (inclusiv *Morning Joe,* unde sunt destul de constant invitat), uneori *CBS Sunday Morning* şi *60 Minutes* şi *Fareed Zakaria GPS,* care se difuzează duminica pe CNN şi care este probabil cea mai bună emisiune TV dedicată subiectelor internaţionale. PBSs Frontline produce documentare de calitate pe subiecte internaţionale, ca şi HBO şi, ocazional, alte posturi.

La radio, cea mai bună acoperire a subiectelor internaţionale o putem găsi pe National Public Radio (NPR) şi pe posturile afiliate. Emisiuni ale NPR precum *Morning Edition, All Fhings Considered* şi *Weekend Edition* au deseori subiecte şi discuţii legate de problematica internaţională. Emisiuni ale unor posturi regionale de radio ale afiliaţilor NPR sunt foarte bune, în special emisiunea realizată de Michael Krasny, *Forum,* pe KQED – San Francisco; talkshow-ul lui Brian Lehrer pe WNYC în New York. Podcasturile încep să fie destul de puternice, dar par să aibă o durată de viaţă prea scurtă pentru a putea oferi aici o listă viabilă a lor. Acestea fiind spuse, aş fi neglijent şi lipsit de loialitate dacă nu aş menţiona ceea ce facem la Consiliul pentru Relaţii Externe – *The Presidents Inbox, The World Next Week* şi *Why It Matters,*

Trebuie să recunosc că petrec destul de mult timp pe plaformele de socializare, în special pe Twitter. Este o modalitate utilă de a-ţi împărtăşi gândurile, de a da mai departe ceea ce eu sau alţii

am scris şi de a învăţa lucruri. Invariabil

ajung să dau peste un articol sau discurs filmat ori un eveniment despre care nu ştiam. Dar mă văd nevoit să trag şi un semnal de alarmă asemănător celor pe care le găsim scrise pe ambalajul medicamentelor. Twitter şi internetül, într-un sens larg, pot fi locuri periculoase în ceea ce priveşte informaţiile. Deseori, în spatele informaţiilor pe care ele găsim aici nu există redactori, nu este nimeni care să verifice că acestea sunt corecte din punctul de vedere al conţinutului sau al ceea ce reprezintă; cu alte cuvinte, ceea ce se spune poate fi adevărat, dar abia dacă reprezintă 10% din contextul general. Aşadar, o informaţie de felul acesta poate fi simultan conformă şi neconformă cu realitatea. Platformele de tipul acesta sunt adepte ale perspectivelor înguste – le permit utilizatorii să urmărească strict acele persoane sau subiecte care sunt similare cu perspectiva lor proprie. în astfel de cazuri, utilizatorii dau peste informaţii care nu fac decât să le confirme convingerile şi nu sunt astfel stimulaţi să audă şi părerile contrare şi să se adapteze la noi informaţii. Astfel că, dacă petreceţi timp pe Twitter, urmăriţi persoane sau organizaţii care vorbesc despre problematica internaţională şi care aderă la idei diferite de ale voastre.

Cu siguranţă am speranţa că unii dintre cititorii acestei cărţi vor fi convinşi să se aplece mai formal şi mai profund asupra studierii relaţiilor internaţionale. Nu este necesar să urmaţi neapărat un curs formal de relaţii internaţionale (nu că v-aş descuraja să o faceţi) pentru a învăţa ceva de valoare. Cursurile de istorie, ştiinţă,

economie, politică, studii regionale, religie comparată şi multe altele sunt foarte valoroase, mai ales dacă aveţi norocul să daţi peste un profesor care ştie să însufleţească toate aceste materii. Interesul meu pentru acest domeniu m-a ţinut în priză şi ocupat pentru aproape cinci decizii, dar a fost declanşat de un profesor de religie. Anul dinaintea absolvirii 1am făcut în străinătate (în Orientul Mijlociu) şi, cum se spune, un lucru a dus la altul.

A intra într-o modalitate formală de educaţie nu este singura cale posibilă. Există numeroase alternative academice online, multe dintre ele fiind nu numai extrem de bune, dar şi gratuite. Aş numi aici o alternativă din nou legată de instituţia unde lucrez – Consiliul pentru Relaţii Internaţionale –, alternativă care se numeşte World 101; este în bună măsură componenta online a acestei cărţi, un complement al ei făcut din filme, grafice, interviuri şi multe alte lucruri pe această temă.

Pentru că aceasta este o carte, aş vrea să închei lista acestor posibile surse de documentare cu cărţi. Dacă aceasta este prima carte pe care o citiţi despre lume, sper că nu va fi şi ultima. Primele pe care vi le-aş recomanda sunt cărţile de istorie, memoriile şi biografiile. Printre cărţile care m-au influenţat aş menţiona *The Anarchical Society* a lui Hedley Bull, o carte care poate că va părea mult prea teoretică pentru mulţi cititori, dar care, cu toate acestea, oferă un cadru util gândirii şi evaluării ordinii mondiale; *A World Restored* a lui Henry Kissinger, nu doar o strălucitoare relatare a Congresului de la Viena, dar o carte de bază despre arta guvernării; şi o carte scrisă de

doi dintre foştii mei colegi de la Harvard, Richard Neustadt şi Ernest May, *Thinking în Time: The Uses of History for DecisionMakers,* care, aşa cum o sugerează titlul, oferă numeroase sfaturi despre cum anume ne putem folosi de istorie ca de un ghid.

Pentru cei interesaţi de epoca curentă post-Război Rece, aş sugera: G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan,* Robert Kagan, *The Jungle Grows Back,* Henry Kissinger, *World Order,* Charles Kupchan, *No Ones World,* Joseph Nye, *Is the American Century Over?,* Hal Brands, *Making the Unipolar Moment,* Ian Bremmer, *Every Nation for Itself* şi Fareed Zakaria, *The Post-American World.* Acestei liste i-aş adăuga şi cartea mea anterioară *A World în Disarray.* Acestea şi sute de alte cărţi şi articole vor fi menţionate mai departe, în secţiunea *Note.* Notele includ nu numai surse pe care le-am studiat, ci şi posibile lecturi suplimentare referitoare la tematica tratată în capitolele acestei cărţi, pentru aceia dintre dumneavoastră care vor o perspectivă mai largă şi mai profundă.

NOTE

Prefaţă

10 Nici cea mai rudimentară înţelegere a lumii: American Council of Trustees and Alumni a analizat peste o mie de colegii şi universităţi, cu un număr total de opt milioane de studenţi şi a descoperit că mai puţin de jumătate dintre aceste şcoli cereau studiul literaturii (34%), o limbă străină (12%), istorie sau teoria guvernării americane (17%), economie (3%). Numai 33% dintre şcolile din acest studiu au primit note de A sau B din partea consiliului, în vreme ce restul de 67% au primit note de la C la E A se vedea American Council of Trustees and Alumni, *What Will They Learn? 2018-2019: A Survey of Core Requirements at Our Nations Colleges and Universities,* www.goacta.org/ images/ download/ what- will- they- learn- 2018- 19.pdf.

10Mai puţin de o treime dintre ele pretind celor care au specializarea în istorie: American Council of Trustees and Alumni a cercetat cerinţele pentru o diplomă în istorie (ca specializare primară) în 67 dintre cele mai bune colegii şi universităţi americane şi a descoperit că numai 23 dintre programe – 30%, cu alte cuvinte – cereau absolvirea unui curs de istorie americană. American Council of Trustees and Alumni, *No U.S. History? How College History Departments Leave the United States out of the Major* (2016), 4, www.goacta.org/

images/download/no_u_s_history.pdf.

11O treime dintre americani: conform ultimelor date de la Bureau of Labor Statistics, din octombrie 2018: 69,1% dintre absolvenţii de liceu din 2018 s-au înscris la colegii sau universităţi. Bureau of Labor Statistics, Economic News

Release: College Enrollment and Work Activity of Recent High School and CollegeGraduates Summary, April 25, 2019, www.bls.gov/ news.release/ hsgec.nrO.htm.

11 40% dintre cei care totuşi o fac ajung să aibă o diplomă: conform ultimelor date ale Biroului pentru recensământ al SUA, 77 de milioane de americani au fie o diplomă de licenţă (48,2 milioane), fie o diplomă de maşter (21 de milioane), o gradaţie profesională (3,2 milioane) sau un doctorat (4,5 milioane). Având în vedere că există 215 milioane de americani cu vârstă mai mare de 25 de ani, concluzia este că numai 36% dintre aceştia au minimum o diplomă de licenţă. Vezi www.census.gov/ topics/ education/ educaţional- attainment/ data.html.

12 85% dintre adulţi: United Nations Educaţional, Scientific and Cultural Organization urmăreşte gradul de alfabetizare de pe glob şi a descoperit că 86% dintre adulţi (începând cu 15 ani) sunt analfabeţi, în vreme ce 750 de milioane sunt alfabetizaţi. UNESCO Institute for Statistics, „Fact Sheet No. 45: Literacy Rates Continue to Rise from One Generation to the NexC (September 2017), uis.unesco.org/ sites/ default/ files/ documents/ fs45- literacy- rates- continue- rise generation- to- next- en- 2017_ O.pdf.

14 Reprezentativ pentru unul din douăzeci de oameni de pe planetă: începând cu iulie 2019, the U.S. Census Bureau a estimat populaţia SUA la 329,3 milioane şi populaţia lumii la 7,6 miliarde, ceea ce înseamnă că Statele Unite deţin 4,3% din populaţia lumii – aproximativ un om din douăzeci şi trei. Vezi www.census.gov/ popclock/.

14 De ordinul a 25%: în 2018, Statele Unite au avut PIB-ul de 20,5 trilioane de dolari, adică 24% din PIB-ul total al lumii, care a fost de 84,7 trilioane de dolari. Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database" (Aprilie 2019).

PARTEA ÎNTÂI – Istoria esenţială

De la Războiul de Treizeci de Ani la izbucnirea Primului Război Mondial (1618-1914)

21 Războiul de Treizeci de Ani – pentru o foarte bună istorie a acestuia vezi Peter H. Wilson, *The Thirty Years War: Europe's Tragedy* **(Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2011).**

21 Tratatul de la Westfalia: pentru o perspectivă excelentă asupra acestuia vezi Henry Kissinger, *World Order* (New York: Penguin Books, 2014), 20-41.

25 Congresul de la Viena: cele mai bune cărţi legate de Congresul de la Viena şi Concertul Europei sunt Henry Kissinger, A *World Restored: Metternich, Castlereagh, and the Prolems of Peace, 1812-22* (Boston: Houghton Mifflin, 1957); Harold Nicholson, *The Congress of Vienna* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1946).

26 Concertul Europei: pentru mai multe detalii vezi René Albrecht-Carrié, *The Concert of Europe* (London: Macmillan, 1968).

26 Aş spune că la mijlocul secolului al XIX-lea: Am dezvoltat această idee în eseul meu „How a World Order Ends: And What Comes în Its Wake”, *Foreign Affairs,* ianuarie/februarie 2019.

27 Otto von Bismarck: pentru mai multe detalii despre Bismarck vezi Henry Kissinger, „The White Revolutionary: Reflections on Bismarck”, *Daedalus 97, nr. 3* (Vară, 1968): 888924; *and Jonathan Steinberg, Bismarck: A Life (Oxford: Oxford University Press, 2011).*

27 Pentru China, secolul al XIX-lea: pentru cei interesaţi de această perioadă a istoriei Chinei a se vedea Jonathan D. Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W Norton, 1990).

29 *Restauraţia Meiji:* pentru mai multe detalii ale acestei perioade din istoria Japoniei a se vedea Donald Keene, *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852-1912* (New York: Columbia University Press, 2002).

29 Această dominaţie a durat: despre relativul declin al Marii Britanii a se vedea Aaron L. Friedberg, *The Weary Titan: Britain and the Experience of Relative Decline, 1895- 1905* (Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1988).

30 The Gilded Age: termen ce desemnează o anumită perioadă din istoria Statelor Unite ale Americii (aproximativ între 1870-1900) caracterizată de o mare dezvoltare economică, şi, deopotrivă, de extravaganţă şi afişare ostentativă a bogăţiei; termenul este peiorativ şi a fost preluat după titlul romanului lui Mark Twain, *The Gilded Age: A Tale of Today,* **apărut în 1873 (n. edj**

31 Care este motivul exact pentru care a început Primul Război Mondial: din vasta literatură pe acest subiect recomand Christopher Clark, *The*

Sleepwalkers: How Europe Went to War în 1914 (New York: HarperCollins, 2012); Barbara W. Tuchman, *The Guns of August* (New York: Ballantine Books, 1962); Margaret MacMillan, *The War That Ended Peace: The Road to 1914* (New York: Random House, 2013).

31 Un istoric influent i-a descris pe europeni: vezi Clark, *Sleepwalkers,*

31 „Cincizeci de ani au fost necesari”: B.H. Liddell Hart, *History of the First World War* (London: Pan Books, 1970), 1.

De la Primul la cel de-Al Doilea Război Mondial (1914-1945)

33 Războiul a izbucnit în vara lui 1914: una dintre cele mai bune istorii a Primului Război Mondial este Michael Howard, *The First World War* (Oxford: Oxford University Press, 2002).

33 Conducătorii care şi-au aruncat ţările în confruntare:

Prinţul moştenitor neamţ le-a spus soldaţilor nemţi că se vor întoarce acasă victorioşi înainte de venirea toamnei. David Blackbourn, *History of Germany, 1780-1918* (Malden, Mass.: Blackwell, 2003), 349. Kaiserul anticipa „un mic şi simpatic război”, *John Merriman, A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present* (New York: W. W. Norton, 2010), 888.

33 în discursul său de rămas-bun din 1796: Preşedintele George Washington, *Washingtons Farewell Address 1796,* https://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing, asp.

33 John Quincy Adams care, în 1821, ca secretar de stat:

John Quincy Adams, „Speech to the U.S. House of Representatives on Foreign Policy”, 4 iulie 1821, https://millercenter, org/the

-presidency/presidential-speeches/july-4-1821-speech-us-house-representatives – foreign-policy.

34 Ceea ce i-a adus pe americani în luptă: Michael Beschloss, *Presidents of War* (New York: Crown, 2018), pp. 310-314.

34 Este posibil: Barbara W. Tuchman, *The Zimmermann Telegram: America Enters the War, 1917-1918* (New York: Macmillan, 1958). Vezi şi Beschloss, *Presidents of War,* pp. 310316.

35 Aproape 200 000: Merriman, *History of Modern Europe,* pp. 902-904.

35 „Men marched asleep”: Wilfred Owen, „Dulce et Decorum Est” în *The Collected Poems of Wilfred Owen,* ed. C. Day Lewis (London: Chatto & Windus, 1963).

35 „Bărbaţi mărşăluiau ca-n somn. Mulţi în tălpile goale

înaintau încă acoperiţi de sânge. Dărâmaţi şi fără să mai vadă,

Beţi de-oboseală. Surzi la acea cumplită jale

A bombelor cu gaz ce-n urma lor nu conteneau să cadă.”

vezi *Wilfred Owen (n.tr.)*

35 Nouă milioane de soldaţi: Ian Kershaw, *To Hell and Back: Europe,* 1914-1949 (New York: Viking, 2015), p. 91.

35 Douăzeci şi unu de milioane de răniţi: Merriman, *History of Modern Europe,* p. 923.

35 Milioane, chiar zeci de milioane: Merriman, *History oj Modern Europe,* p. 923.

36 Ultimul dintre cele Paisprezece Puncte: cel de-al paisprezecelea punct vorbea despre „o organizaţie generală a naţiunilor care să fie creată pe baza unor tratate specifice cu scopul de a se acorda garanţii mutale pentru independenţă politică şi integritate teritorială, atât pentru statele mari, cât şi pentru statele mici”. Textul integral este disponibil aici avalon.law.yale.edu/ 20th_century/ wilsonl4.asp.

38 Idealism versus realism: pentru mai multe detalii vezi Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations* (York: Alfred A. Knopf, 1948).

39 Naţionalismul: pentru o discuţie legitimă despre naţionalism vezi *E.J. Hobsbawms Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge, K.: Cambridge University Press, 1990) şi Ernest Gellner, *Nations Nationalism* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1983).

40 Liga a eşuat: Pentru o istorie a Ligii Naţiunilor vezi Ruth B. Henig, ed., *League of Nations* (Edinburgh: Oliver & Boyd, 1973).

41 Pactul Kellogg-Briand: semnatarii au fost de acord „să renunţe la război pentru reglementarea diferendelor internaţionale şi ca instrument de politică naţională în relaţiile reciproce”. Textul integral poate fi găsit aici: avalon.law.yale.edu/ 20th_ century/ kb pact.asp.

41 O spun numeroşi observatori: Mario J. Crucini şi James A. Kahn, „Tariffs and the Great Depression Revisited”, FRB NY Staff Report nr. 172 (septembrie 2003); Douglas A. Irwin, „The Smoot- Hawley Tariff: A Quantitative Assessment”, Review of Economics and Statistics 80, nr. 2 (mai

1998): pp. 326-334.

42 O şcoală de gândire: Norman Angell, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power în Nations to Their Economic and Social Advantage* (New York: G. P. Putnam's, 1912); Edward D. *Mansfield, Power, Trade, and War* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994).

44 Cunoscută sub numele de împăciuire: Tim Bouverie, *Appeasement: Chamberlain, Hitler, Churchill, and the Road to War* (New York: Tim Duggan Books, 2019).

45 Programul de „împrumut şi închiriere": la 17 decembrie 1940, preşedintele Franklin D. Roosevelt a introdus ideea de „împrumut şi închiriere" în cadrul unei conferinţe de presă urmate de o „discuţie liberă" care a avut loc la 29 decembrie în acelaşi an, când a declarat că America „trebuie să fie marele arsenal al democraţiei". Pentru mai multe detalii şi pentru textul integral al conferinţei de presă şi al discuţiilor, a se vedea www.fdrlibrary.org/ lend-lease.

46 Hitler s-a îndreptat spre Uniunea Sovietică: pentru mai multe detalii cu privire la această decizie, a se vedea Stephen Kotkin, „When Stalin Faced Hitler: Who Fooled Whom?", Foreign Affairs, noiembrie/decembrie 2017.

47 O carte sclipitoare în 1919: John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (London: Macmillan, 1919).

47 Clauza care plasa responsabilitatea: Articolul 231 din Tratatul de la Versailles, deseori numit „Clauza vinovăţiei de război", afirma: „Aliaţi şi

guvernele asociate afirmă şi Germania acceptă responsabilitatea Germaniei şi a aliaţilor pentru pierderile şi daunele cauzate Aliaţilor şi guvernelor asociate şi cetăţenilor ca o consecinţă a războiului impus de agresiunea Germaniei şi aliaţilor acesteia". Pentru întregul text al tratatului: www.loc.gov/ law/ help/ us- treaties / bevans/ m- ust000002- 0043.pdf.

47 O retragere în izolaţionism, care a devenit populară: Un sondaj din februarie 1937 a arătat că 95% dintre americani au fost de acord ca Statele Unite să nu participe într-un viitor război. George C. Herring, *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776* (Oxford: Oxford University Press, 2008), p. 504. Pentru mai multe detalii despre tradiţia izolaţionistă în politica externă a Statelor Unite şi pentru o istorie a politicii externe a Statelor Unite a se vedea Robert Kagan, *Dangerous Nation: Americas Foreign Policy from Its Earliest Days to the Dawn of the Twentieth Century* (New York: Alfred A. Knopf, 2006). O altă carte importantă care priveşte înapoi spre politica externă a Statelor Unite este cea a lui Walter Russell Mead, *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World* (New York: Routledge, 2002).

47 Un declin al disponibilităţii armatei americane: după Primul Război Mondial, Statele Unite au menţinut o armată regulată de 140 000 de soldaţi. în 1939, numărul acestora a crescut la 1939 şi a explodat doi ani mai târziu, ajungând la 1,5 milioane de soldaţi. Până în 1945, mai mult de 12,1 milioane de femei şi bărbaţi faceau parte din armata SUA. Herring, *From Colony to Superpower,* pp. 439-541.

49 Mai mult de 15 milioane de soldaţi: Merriman, *History oj Modern Europe,* 1102.

49 Un număr şi mai mare de civili: Din cei aproximativ 60 de milioane de oameni care au murit în al Doilea Război Mondial, 45 de milioane au fost civili. Herring, *From Colony to Superpower,* p. 595.

49 6 milioane de evrei în Holocaust: pentru această statistică şi pentru informaţii suplimentare despre Holocaust, a se vedea Holocaust Encyclopedia ţinută şi actualizată de U.S. Holocaust Memorial Museum, disponibilă la encyclopedia.ushmm.org/ en.

49 Germania a pierdut aproximativ 7 milioane de locuitori: Kershaw, *To Hell and Back,* p. 346.

49 Japonia a pierdut aproape 3 milioane: Herring, *From Colony to Superpower,* p. 596.

49 Uniunea Sovietică a pierdut: Herring, *From Colony to Superpower,* p. 595-596.

49 400 000 de soldaţi decedaţi: Nese E DeBruyne, „American War and Military Operations Casualties: Lists and Statistics", *Congressional Research Service,* 14 septembrie 2018, p. 2.

50 Ambele au devenit democraţii puternice: cea mai bună carte despre transformarea Japoniei este cea a lui John Dower, *Embracing Defeat: Japan în the Wake of World War II* (New York: W. W. Norton, 1999).

Războiul Rece (1945-1989)

51 Războiul Rece: Pentru o istorie accesibilă a Războiului Rece, John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York: Penguin Books, 2005). Pentru o tratare mai vastă a subiectului şi o

dimensiune globală a Războiului Rece, Odd Arne Westad, *The Cold War: A World History* (New York: Basic Books, 2017).

53 Cauze care au declanşat Războiul Rece: pentru cel mai bun studiu cu privire la originile Războiului Rece, a se vedea John Lewis Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947* (New York: Columbia University Press, 1972). Nu sunt multe memorii ale oamenilor politici sau referitoare la politică, însă aceasta este excepţia de la regulă: Dean Acheson, *Present at the Creation: My Years în the State Department,* unde discută formarea lumii de după al Doilea Război Mondial şi declanşarea Războiului Rece. Pentru perspectiva revizionistă asupra originilor Războiului Rece care plaseasă vina mai degrabă asupra Statelor Unite – nu o perspectivă la care eu unul ader; a se vedea William Appleman Williams, *The Tragedy of American Diplomacy* (Cleveland: World, 1959).

54 Doctrina Truman: preşedintele Truman a articulat ceea ce avea să devină Doctrina Truman într-un discurs dinaintea unei sesiuni a Congresului, la 12 martie 1947. Discursul integral este disponibil la adresa https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp.

54 Planul Marshall: o sclipitoare istorie a Planului Marshall, Benn Steil, *The Marshall Plan: Dawn of the Cold War* (New York: Simon & Schuster, 2018).

54 „O stăvilire pe termen lung”: Kennan a propus această abordare într-o telegramă de opt mii de cuvinte – ceea ce apoi s-a numit „lunga telegramă” –, trimisă de la ambasada SUA din

Moscova, unde Kennan era viceambasador al misiunii diplomatice, la Washington. Mai târziu şi-a publicat analiza anonim, ca „X”, în celebrul articol din iulie 1947, din ediţia *Foreign Affairs,* intitulat „The Sources of Soviet Conduct”.

55„Cortina de fier”: Winston Churchill a ţinut discursul „The Sinews of Peace” la 5 martie 1946. A afirmat: „De la Stettin, în Baltica, la Trieste, în Adriatica, o cortină de fier s-a lăsat peste continent. în spatele acestei linii se află toate capitalele vechilor state din Europa Centrală şi Răsăriteană. Varşovia, Berlin, Praga, Viena, Budapesta, Belgrad, Bucureşti şi Sofia, toate aceste oraşe faimoase şi populaţiile din jurul lor se află în ceea ce eu trebuie să numesc sfera sovietică; şi toate se află, într-o formă sau alta, nu numai sub influenţă sovietică, ci şi sub un control foarte strict de la Moscova şi, în multe cazuri, în creştere”. Textul integral poate fi citit aici: winstonchurchill.org/ resources/ speeches / 1946-1963- elder- statesman/ the- sinews- of- peace/.

56Au invadat Coreea de Sud: pentru o istorie a Războiului din Coreea, a se vedea David Halberstam, *The Coldest Winter: America and the Korean War* (New York: Hyperion, 2007).

56Negocierea de bază a calităţii de membru: Articolul 5 al Tratatului, încheiat la 4 aprilie 1949, afirmă: „Părţile convin că un atac armat împotriva uneia sau mai multora dintre ele, în Europa sau în America de Nord, va fi considerat un atac împotriva tuturor şi, în consecinţă, sunt de acord că, dacă are loc un asemenea atac armat, fiecare dintre ele, în exercitarea dreptului la autoapărare individuală sau colectivă, recunoscut prin Articolul

51 din Carta Naţiunilor Unite, va sprijini Partea sau Părţile atacate prin efectuarea imediată, individual sau de comun acord cu celelalte Părţi, a oricărei acţiuni pe care o consideră necesară, inclusiv folosirea forţei armate, pentru restabilirea şi menţinerea securităţii zonei nord-atlantice”

Textul integral poate fi consultat aici: www.nato.int/ cps/ en/ natohq/ official _ texts_ 17120.htm.

57leşid din perimetrl de securitate al SUA: Acheson a făcut acest comentariu într-un discurs de la Naţional Press Club la 12 ianuarie 1950. în discursul său a definit „perimetrul defensiv” al SUA ca trecând prin Japonia, insulele Ryukyu şi Filipine – excluzând Coreea de Sud şi Republica China (Taiwan). Discursul integral poate fi găsit aici: www.cia.gov/ library/ readingroom/ docs / 1950- 01- 12.pdf.

57în special Vietnamul: Cea mai bună istorie a conflictului aici – Stanley Karnow, *Vietnam:* A *History* (New York: Viking, 1983) şi Fredrik Logevall, *Embers of War: The Fall of an Empire and the Making of Americas Vietnam* (New York: Random House, 2012).

58Timp preţios pentru câţiva dintre vecinii Vietnamului: Michael Lind a susţinut acest argument în cartea sa *The Necessary War: A Reinterpretation of Americas Most Disastrous Military Conflict* (New York: Touchstone, 2002), p. xv. După ce a auzit numeroşi academicieni acuzându-l pe preşedintele Lyndon Johnson pentru escaladarea petrecută în conflictul din Vietnam, în timpul unui dineu din 1968, primul ministru din Singapore – şi întemeietorul său –, Lee Kuan Yew,

a explicat că ţări precum Singapore ar fi căzut în lipsa intervenţiei Statelor Unite în Vietnam. Michael J. Green, *By More Than Providence: Grand Strategy and American Power în the Asia Pacific Since 1783* (New York: Columbia University Press, 2017), p. 317.

58 în cele treisprezece zile de criză: transcrieri ale întâlnirilor dintre preşedintele John F. Kennedy şi consilierii săi în timpul acestor treisprezece zile în care lumea ar fi putut să dispară ad literam se pot găsi aici: microsites.jfklibrary.org/ cmc/ oct 16 / index.html. Cel mai bun studiu academic legat de criza cubaneză a rachetelor şi o lectură foarte bună: Graham Allison şi Philip Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis* (New York: Longman, 1999).

62 O sferă de influenţă: pentru mai multe detalii despre strategia Statelor Unite în timpul Războiului Rece, a se vedea John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

65 Susţinând că motivul principal era: Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York: Random House, 1987).

67 Bush a fost criticat: preşedintele George H.W. Bush şi consilierul său pentru securitate, Brent Scowcroft, scriu despre aceste critici în memoriile sale, *A World Transformed* (New York: Vintage Books, 1998).

Era de după Războiul Rece (1989-prezent)

70 Paisprezece ţări: pe lângă Rusia, Uniunea

Sovietică s-a dizolvat în Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Estonia, Georgia, Kazahstan, Republica Kârgâză, Letonia, Lituania, Moldova, Tadjikistan, Turkmenistan, Ucraina şi Uzbekistan.

70 De la şaisprezece ţări în, 1989, la douăzeci şi nouă: în 1989, următoarele ţări erau membre NATO: Belgia, Canada, Danemarca, Franţa, Germania, Grecia, Islanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia, Spania, Turcia, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii. Acum sunt 29 de membri NATO, cu ultimele treisprezece ţări care au intrat în organizaţie după 1989: Albania, Bulgaria, Croaţia, Cehia, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Muntenegru, Polonia, România, Slovacia şi Slovenia.

70 Raţionamentul din spatele acestui gest:: de pildă, vicesecretarul de stat – şi expertul în relaţiile cu Rusia –, Strobe Talbott, a enumerat aceste motive într-un articol din 1995 şi a concluzionat: „a îngheţa NATO într-o configuraţie existentă în timpul Războiului Rece ar fi fost o greşeală uriaşă, un pas înapoi atât pentru naţiunile democrate care sperau să intre în Alianţă, cât şi pentru interesul american de a susţine instituţiile democratice. Prin contrast, a lărgi NATO într-o modalitate care să încurajeze integrarea europeană şi care să sporească securitatea europeană – o politică pe care administraţia este determinată să o urmeze – va aduce beneficii tuturor celor de pe continent şi comunităţii transatlantice” Strobe Talbott, „Why NATO Grow”, New York Review of Books, 10 august 1995,

wwwnybooks.articles/ 1995/ 08/ 10 / why- nato- should- grow/#fn- 2.

70 Dezavantajele acestei adaptări: la vremea aceea, George Kennan, Michael Mandelbaum şi Thomas L. Friedman erau intelectualii cei mai proeminenţi şi comentatorii care erau împotriva expansiunii alianţei Michael Mandelbaum, „Preserving the New Peace”, *Foreign Affaires* mai/iunie 1995; Thomas L. Friedman, „Foreign Affairs; Now a Word from X”, New York Times, 2 mai 1998.

70 Alienare secundară de Rusia: De pildă, în faimosul discurs din 2007, de dinaintea Conferinţei de la München în probleme de securitate, Vladimir Putin, preşedintele Rusiei, a afirmat: „Cred că este evident că extinderea NATO nu are nicio legătură cu modernizarea în sine a Alianţei sau cu asigurarea securităţii în Europa, Dimpotrivă, reprezintă o provocare serioasă, care reduce gradul de încredere reciprocă. Ne vedem îndrepăţiţi să întrebăm: împotriva cui este această extindere? Şi ce s-a întâmplat cu asigurările pe care partenerii vestici ni le-au oferit după disoluţia Pactului de la Varşovia? Ce s-a ales astăzi de acele declaraţii?”, Vladimir Putin, „Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, 10 februarie 2007, en.kremlin.ru/ events/ president / transcripts/ 24034.

71 Unii au prezis sau au sperat: Francis Fukuyama, „The End of History?”, *National Interest* (vară 1989).

71 Alţii au fost mai sceptici: Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations?”, *Foreign Affairs* (vară 1993).

72 S-a întâlnit cu preşedintele George H.W. Bush pe peluza sudică: relatez în detaliu această

scenă în cartea mea *War oj Necessity, War of Choice* (New York: Simon & Schuster, 2009), p. 60-72.

H **„Nu putem tolera”:** George **H.W.** Bush, „Remarks and an Exchange with Reporters on the Iraqi Invasion of Kuwait” 5 august 1990, bushlibrary.tamu .edu/ research/ papers/ 1990/ 90080502.html.

73 Genocidul din Rwanda: pentru mai multe detalii despre genocidul din Rwanda şi despre examinarea dilemelor pe care astfel de genocide le-au ridicat celor care construiesc politicile SUA, în Samantha Power, „A *Problem from Hell”: America and theAge of Genocide* (New York: Harper Perennial, 2007).

73 800 000 de oameni, femei şi copii şi-au pierdut viaţa: Naţiunile Unite, *„Report of the Independent Inquiry into the Actions of the United Nations During the 1994 Genocide în Rwanda f* 15 decembrie 1999, 3, www.securitycouncilreport .org/ atf/ cf/% 7B65BFCF9B- 6D27- 4E9C- 8CD3- CF6E4FF96FF9% 7D/ POC % 20S19991257.pdf.

74 Doctrina R2P a fost discreditată: Preşedintele rus, Vladimir Puţin, a argumentat că forţele NATO „pur şi simplu au încălcat rezoluţia cu privire la Libia a Consiliului de securitate al ONU, când în loc să impună aşa-numitul embargou «no-fly» au început bombardamentele” Ministrul de Externe rus, Serghei Lavrov, a explicat că un rezultat a fost acela că, în Siria, Rusia „nu va permite niciodată Consiliului de securitate să autorizeze ceva similar situaţiei din Libia”. în Alan J. Kuperman, „Obamas Libya Debacle: How a Well-

Meaning Intervention Ended în Failure”, *Foreign Ajfairs,* martie/aprilie 2015.

74 Au început să fie tot mai împovăraţi de costurile: O discuţie excelentă a deciziei de a interveni în Libia şi a efectelor **y ?** pe care le-a avut această intervenţie, mai cu seamă în Siria, se poate găsi în profilul pe care Evan Osnos i-l face Samanthei Power, ambasadorul preşedintelui Obama la Naţiunile Unite. Osnos citează un oficial de rang înalt al administraţiei: „Pentru foarte mulţi din guvern – inclusiv pentru preşedinte –, cazul Libia nu a mers prea bine. Dacă Libia ar fi fost un mare succes, discuţiile legate de Siria ar fi avut alte direcţii. Dar nu a fost aşa”. Evan Osnos, „În the Land of the Possible: Samantha Power Has the President’s Ear. To What End?”, *New Yorker,* 15 decembrie 2014.

74 11 septembrie 2001: pentru cei interesaţi să afle mai multe despre contextul atacului de la 11 septembrie 2011, a se vedea Lawrence Wright, *The Looming Tower: Al-queda and the Road to 9/11* (New York: Alfred A. Knopf, 2006).

75 Inegalitatea economică în creştere: inegalitatea veniturilor între ţări continuă să crească, în vreme ce unele estimări arată că inegalitatea dintre ţări a scăzut, deoarece s-a aplatizat diferenţa dintre veniturile ţărilor în curs de dezvoltare şi cele dezvoltate (adică ţările în curs de dezvoltare cresc mai repede decât ţările dezvoltate). Inegalitatea relativă globală a scăzut în ultimele patru decenii, de la un coeficient relativ Gini de 0,74 în 1975 la 0,63 în 2010. Inegalitatea absolută, cu toate acestea, a crescut dramatic începând cu 1970. Din 2000, de 50% din creşterea bogăţiei globale a beneficiat doar 1%

din populaţia mondială. 50% din cea mai săracă populaţie, prin contrast, a primit doar 1% din această creştere. 1% din cea mai bogată populaţie a primit 32% din cea mai mare creştere în 2000 şi 46% în 2010. *United Nations Development Programme, Human Development Report 2016: Human Development for Everyone,* p. 31.

75 **O a doua criză a fost cea economică:** pentru o dare de seamă accesibilă a factorilor care au dus la criza financiară, a se vedea Michael Lewis, *The Big Short: Inside the Doomsday Machine* (New York: W.W. Norton, 2010). Pentru consecinţele de durată ale crizei, pe care şi azi le resimţim, a se vedea Adam Tooze, *Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World* (New York: Penguin Books, 2018).

76 Cauzele deteriorării relaţiilor dintre Statele Unite şi Rusia: pentru o imagine a acestor relaţii de la finalul Războiului Rece până la finele anului 2013, a se vedea Angela Stent, *The Limits oj Partnership: U.S.-Russian Relations în the Twenty-first Century* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2014). Pentru relaţiile Rusiei cu Statele Unite în trecutul recent şi provocările care ne aşteaptă: Andrew Monaghan, *Dealing with the Russians* (Cambridge, UK.: Polity Press, 2019).

76 **a manipula alegerile prezidenţiale din Statele Unite:** într-o evaluare a Comunităţii serviciilor naţionale de informaţii

care a fost emisă de Biroul directorului Serviciilor de Informaţii

Naţionale, se evalua, cu multă încredere, că „preşedintele rus Vladimir Putin a comandat o campanie de influenţare în 2016 a alegerilor

prezidenţiale din SUA” Raportul mai spunea că „serviciile de informaţii ruseşti au dirijat operaţiuni cibernetice împotriva ţintelor asociate cu alegerile prezidenţiale din SUA, din 2016, inclusiv ţinte care erau asociate celor două mari partide”. Biroul directorului Serviciilor Naţionale de Informaţii, „Assessing Russian Activities and Intentions în Recent US Elections”, 6 ianuarie 2017, www.dni.gov / files/ documents/ ICA_2017_01.pdf.

78 îngrijorarea legată de avansul Chinei: Council on Foreign Relations, Innovation and National Security: *Keeping Our Edge* (New York: Council on Foreign Relations, 2019).

78 Sentinţei contrare a tribunalului internaţional: Jane Perlez, „Tribunal Rejects Beijing’s Claims în South China Sea”, *New York Times,* 12 iulie 2016.

78 Atrag atenţia asupra posibilităţilor unui război: Niall Ferguson, „The New Cold War? It’s With China, and It Has Already Begun”, *New York Times, 2* decembrie 2019; Odd Arne Westad, „The Sources of Chinese Conduct: Are Washington and Beijing Fighting a New Cold War?”, *Foreign Affairs,* septembrie/octombrie 2019.

80 2 000 de sateliţi activi: Stewart Patrick and Kyle L. Evanoff, „The Right Way to Achieve Security în Space: The U.S. Needs to Champion International Cooperation”, ForeignAffairs.com, 17 septembrie 2018, www.foreignaffairs.com/ articles / space/ 2018- 09- 17/ rightway- to- achieve- security- space.

83A pus pe fugă milioane de cetăţeni: din iunie 2019, înaltul comisariat pentru Refugiaţi al Naţiunilor Unite (UNHCR) a estimat că numărul

de refugiaţi şi migranţi din Venezuela a ajuns la 4 milioane – UNHCR, „Refugees and Migrants from Venezuela Top 4 Million”, 7 iunie 2019.

84 Avansul democraţiei a încetitnit sau chiar a fost inversat:

3-

o carte care urmăreşte acest fenomen este cea a lui Larry Diamond, *IU Winds: Saving Democracy from Russian Rage, Chinese Ambition, and American Complacency* (New York: Penguin Press, 2019). Raportul din 2018 emis de Freedom House – legat de stadiul libertăţii în lume – a avut subtitlul „Democracy în Crisis” şi începea astfel: „Drepturile politice şi libertăţile civile s-au deteriorat peste tot în lume până la cel mai jos nivel al lor, în mai bine de un deceniu până în 2017, delimitând o perioadă caracterizată de autocraţi, democraţii asediate şi retragerea Statelor Unite din rolul de lider în lupta mondială pentru libertatea umană”. Raportul continua: „pentru al 12-lea an consecutiv... ţările unde democraţia a stagnat sau a fost dată un pas în spate au fost mai numeroase decât cele unde democraţia a avut câştig de cauză” Freedom House, *Freedom în the World 2018: Democracy în Crisis,* p. 1.

84 **Numărul de războaie civile a crescut:** mediul academic defineşte conflictul interstatal sau războiul civil diferit şi foloseşte criterii distincte pentru a determina când anume violenţa ajunge la un nivel care să o aducă într-o bază de date, ceea ce înseamnă că se citează, de regulă, date diferite. Recomand utilizarea tabelelor şi graficelor de la Uppsala Conflict Data Program (UCDP). Conform a doi cercetători de la UCDP: „conflictul nestatal

concurent [folosirea forţei armate între două grupări organizate, cum ar fi grupări de rebeli sau grupări etnice, dintre care niciuna din ele nu este guvernul unui stat] a crescut: un nou vârf de optzeci şi două de conflicte nonstatale a fost înregistrat în 2017, iar numărul de victime a crescut." Patruzeci şi nouă de conflicte statale (violenţe în cadrul cărora cel puţin o parte este reprezentată de guvernul unui stat, adică violenţe între două state şi violenţe între guvernul unui stat şi o grupare rebelă) au fost active în 2017, faţă de cincizeci şi trei în 2016, vârful perioadei dintre 1946 şi 2017. Dintre cele patruzeci şi nouă de conflicte din 2017, doar unul a fost între două state, pe când celelalte au fost conflicte între guverne şi forţe rebele. Therese Pettersson şi Kristine Eck, „Organized Violence, 1989-2017", *Journal ofPeace Research 55,* nr. 4 (2018), pp. 535-547.

84 Numărul de persoane strămutate sau refugiate: înaltul comisariat pentru Refugiaţi al Naţiunilor Unite urmăreşte numărul de persoane strămutate şi de refugiaţi şi îl menţionează în raportul anual legat de tendinţele globale: „Populaţia globală forţată la strămutare a crescut cu 2,3 milioane de oameni în 2018. Până la finalul anului, aproape 70,8 milioane de persoane vor fi în această situaţie din cauza persecuţiilor, conflictelor, violenţelor sau încălcărilor drepturilor omului. în consecinţă, numărul global al populaţiei strămutate ajunge la un record". *United Nations High Commissioner for Refugees, Global Trends: Forced Displacement în 2018,* p. 2.

85 Această epocă va fi una a deteriorării: Richard Haass, A World în Disarray: *American Foreign*

Policy and the Crisis ofthe Old Order (New York: Penguin Press, 2017).

89 Conflictul legat de punctele de interes: Steven Pinker, *ihe Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (New York: Penguin Books, 2011).

PARTEA A DOUA – Regiunile lumii

90 Bangladesh, în special, are de înfruntat: Gardiner Harris, „Borrowed Time on Disappearing Land", *New York Times,* 28 martie 2014.

91 Niciuna nu constituie o majoritate: Pew Research Center, „The Changing Global Religious Landscape" (Aprilie 2017), pp.
8-10.

92 Distribuţia populaţiei în funcţie de vârstă: United Nations Population Division, „2019 Revision of World Population Prospects" cu grafice şi hărţi care sunt disponibile aici: population.un.org/ wpp/.

92-93 Nu există o limbă care să die vorbită de: conform Ethnologue, 1 132 de miliarde de oameni vorbesc limba engleză. A se vedea www.ethnologue.com/language/eng. Banca Mondială estimează o populaţie globală de 7 594 de miliarde, adică 1 din 6,7 oameni vorbesc limba engleză, la nivel mondial, în vreme ce 1 116 miliarde de oameni vorbesc mandarina, 1 082 miliarde (sau 97%) dintre aceştia trăiesc în China. A se vedea: www.ethnologue.com/language/cmn.

Europa

95 Economia Europei este cu puţin mai mare: Ţările incluse au avut un PIB total de *TLJ* trilioane de dolari în 2018, prin comparaţie cu PIB-ul Statelor Unite, care a fost de 20,5 triliarde de dolari. Dintr-un PIB global de 84,7 trilioane de

dolari, Europa reprezintă 26,8%. A se vedea Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (Aprilie 2019).

95 Cele 50 de ţări ale regiunii: Când ne referim la Europa, în acest capitol, avem în vedere 50 de state: Albania, Andora, Armenia, Austria, Azerbaidjan, Belarus, Belgia, Bosnia şi Herţegovina, Bulgaria, Croaţia, Cipru, Republica Cehă, Danemarca, Elveţia, Estonia, Finlanda, Franţa, Georgia, Germania, Grecia, Holy See Vatican, Ungaria, Islanda, Irlanda, Italia, Kosovo, Letonia, Liechtenstein, Lituania, Luxemburg, Macedonia, Malta, Moldova, Monaco, Muntenegru, Olanda, Norvegia, Polonia, Portugalia, România, Rusia, San Marino, Serbia, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia, Turcia, Ucraina şi Marea Britanie.

97 în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea: pentru cei interesaţi de această perioadă a istoriei europene, a se consulta James Joii, *Europe Since 1870: An Internaţional History* (New York: Penguin, 1973), L.C.B. Seaman, *From Vienna to Versailles* (New York: Harper & Row, 1955) şi A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery în Europe, 2368-1918* (Oxford: Oxford University Press, 1971).

98 Europa de astăzi: pentru cei interesaţi de istoria europeană post-al Doilea Război Mondial, a se vedea Tony Judt, Postwar: *A History of Europe Since 1945* (New York: Penguin Books, 2005).

98„Să ţină Uniunea Sovietică afară”: Lord Hastings Lionel Ismay, prim-secretar general al NATO, a făcut această remarcă la începutul carierei sale politice. NATO Leaders:

www.nato.int/ cps/ en/ natohq/ declassified_

137930.htm.

99 Cunoscut ca Planul Marshall: Steil, Marshall Plan.

100 Omul de stat francez Robert Schuman: Merriman, *History of Modern Europe,* 1123.

100 Pactul de la Varşovia: La început, membrii organizaţiei au fost Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria, Polonia, România, Uniunea Sovietică.

103 Forţe ONU de menţinere a păcii aflate şi astăzi în Kosovo: Consiliul de securitate al ONU, în 1999, La autorizat pe secretarul-general al ONU să instituie o prezenţă civilă în Kosovo – United Nations Interim Administration Mission din Kosovo (UN- MIK). începând cu martie 2019, în Kosovo au ajuns 351 de membri ca parte a acestei misiuni. UNMIK Fact Sheet, peacekeeping.un.org/en/mission/unmik.

103 O diferenţă între CE şi UE: Tratatul de la Maastricht, cunoscut formal ca Tratatul Uniunii Europene, declara că „Prin aceasta se instituie o politică externă şi de securitate comună”. Treaty on European Union, Title V, „Provisions on a Common Foreign and Security Policy”. Textul integral este disponibil aici: europa.eu/european-union/sites/europaeu/fîles/docs/body/treaty_on_european_uni on_en.pdf.

103 Si-a extins numărul de membri: cele 12 state membre fondatoare ale UE au fost Belgia, Danemarca, Franţa,
Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia, Spania şi Marea Britanie. în 1995, Austria, Finlanda şi Suedia au intrat în UE. Cipru, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Slovacia şi Slovenia au

aderat şi ele în 2004. Apoi, în 2007, Bulgaria şi România, urmate de Croaţia, în 2013.

104 Au respins noua constituţie europeană: Elaine Sciolino, „French Voters Soundly Reject European Union Constitution”, *New York Times,* 30 mai 2005; Marlise Simons, „Dutch Voters Solidly Reject New European Constitution”, *New York Times, 2* iunie 2005.

105 O firava majoritate de votaniţi britanici: 52% dintre votanţi au optat să iasă din UE, în vreme ce 48% au votat pentru rămânerea în blocul comunitar. Steven Erlanger, „Britain Votes to Leave E.U.; Cameron Plâns to Step Down”, *New York Times,* 23 iunie 2016.

106 19 ţări din zona euro: Următoarele ţări fac parte din zona euro şi folosesc euro ca monedă naţională: Austria, Belgia, Cipru, Estonia, Finlanda, Franţa, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Letonia, Lituania, Luxemburg, Malta, Olanda, Portugalia, Slovacia, Slovenia şi Spania.

106 Nu există un mecanism bancar european: pentru o discuţie mai vastă legată de acest aspect şi de neajunsurile euro, a se vedea volumul editat de Matthias Matthijs şi Mark Blyth, *Yhe Future of the Euro* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

106 Europa are o populaţie îmbătrânită: Populaţia care are peste şaizeci şi cinci de ani este în creştere în fiecare tară europeană. Eurostat, „Population Structure and Ageing”, iulie 2019, ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained /index.php/Population_structure_and_ageing.

106 în Europa, ameninţarea Rusiei: Pentru mai multe detalii despre Rusia, despre sistemul său

politic şi despre perspectiva acesteia asupra Europei, a se vedea Dmitri Trenin, *Russia* (Cambridge, U.K.: Polity Press, 2019); Angela Stent, Putins World: *Russia Against the West and with the Rest* (New York:
Twelve, 2019); Steven Lee Myers, *The New Tsar: The Rise and Reign of Vladimir Putin* (New York: Alfred A, Knopf, 2015); Fiona Hill şi Clifford G. Gaddy, Mr. Putin: *Operative în the Kremlin* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2015); Shaun Walker, The Long Hangover: *Putins New Russia and the Ghosts of the Past* (New York: Oxford University Press, 2018); Nina Khrushcheva şi Jeffrey Tayler, *În Putins Footsteps: Searching for the Soul of an Empire Across Russia's Eleven Time Zones* (New York: St. Martins Press, 2019).

106 O mare putere mai mult cu numele: pentru mai multe detalii despre economia Rusiei, a se vedea Anders Aslund, Russias Crony *Capitalism: The Path from Market Economy to Kleptocracy* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2019).

106 Rusia are o economie: FMI a estimat dimensiunea economiei Rusiei la circa 1,63 trilioane de dolari în 2018, faţă de 1,62 trilioane de dolari, cât reprezintă economia Coreei de Sud, sau 1,71 trilioane de dolari, valoarea estimată e economiei Canadei, 1,87 trilioane, cea a Braziliei şi 2,1 trilioane, cea a Italiei. A se vedea Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (Aprilie 2019).

106 Puternic dependentă de energie: : Conform Ministerului de Finanţe al Rusiei, în 2018, veniturile din exploatarea gazului şi petrolului au reprezentat 46% din veniturile bugetului federal al

ţării. Ministerul de Finanţe al Federaţiei Ruse, „Annual Re-port on Execution of the Federal Budget”,11 iulie 2019, www.minfin.ru/en/statistics/fedbud/. Conform FMI; exporturile de gaz şi petrol ale Rusiei, în 2017, au reprezentat 54% din totalul de exporturi, FMI, „Russian Federation: Staff Report for the 2018, Article IV Consultation”, 17 iulie 2018, p. 31.

106 în ultimele două decenii: în 1992, populaţia Rusiei era de 148,7 milioane şi a intrat în declin, ajungând la 142,7 milioane în 2008. în ultima vreme, s-a observat o creştere, populaţia ajungând la 144,5 milioane în 2017, pentru ca în 2018 să scadă iar. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=RU.

106 Speranţa de viaţă pentru bărbaţi: Baza de date a Băncii Mondiale,

data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LEOO.MA.IN?locations=RU.

108 Lărgirea NATO ca pe o insultă şi ameninţare: în timpul discursului său din 2007, de la Conferinţa de la München pe probleme de politici de securitate, Putin a argumentat că expansiunea NATO „reprezintă o provocare serioasă care reduce nivelul de încredere reciprocă”. Putin, „Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”.

108Umilinţa Războiului Rece: Vladimir Putin a spus: „înainte de orice trebuie menţionat că destrămarea Uniunii Sovietice a fost cea mai mare catastrofa geopolitică a secolului. Pentru poporul

rus, este o adevărată tragedie” în „Putin: Soviet Collapse a "Genuine Tragedy ", *Associated Press, 25* aprilie 2005. Pentru mai multe detalii despre perspectiva lui Putin legată de finalul Războiului Rece: discursul său din 2014, rostit în faţa Valdai International Discussion Club. Vladimir Putin, „Meeting of the Valdai International Discussion Club”, 24 octombrie 2014, en.kremlin.ru/events/president/news/46860.

109 Rusia, sub Putin, a pierdut: legat de ordinea liberală a lumii condusă de SUA, Putin se întreba retoric: „Să ne întrebăm cât de confortabili suntem cu asta, cât de siguri ne simţim, cât de fericiţi suntem trăind în lumea asta, cât de corectă şi de raţională a devenit? Poate că nu avem motive reale

de îngrijorare, să ne punem întrebări sau să punem întrebări delicate? Poate că felul în care Statele Unite conduc, poziţia lor excepţională reprezintă o binecuvântare pentru noi toţi şi că amestecul lor în toate chestiunile lumii aduce de fapt pace, prosperitate, progres, creştere şi democraţie, iar noi nu trebuie decât să ne relaxăm şi să profităm? Daţi-mi voie să spun că nu este deloc cazul – lucrurile nu stau deloc astfel.” Puţin, „Meeting of the Valdai Internaţional Discussion Club”, 24 octombrie 2014.

109 Susţinuţi de soldaţi ruşi: „Puţin Admits Russian Forces Were Deployed to Crimea”, Reuters, 17 aprilie 2014.

109 Să denunţe referendumul ca o înşelătorie: la acea vreme, preşedintele Obama a spus: „Referendumul din Crimeea a fost o evidentă violare a constituţiei ucrainene şi a

dreptului internaţional şi nu va fi recunoscut de comunitatea internaţională.” Biroul Secretarului de presă al Casei Albe, „Statement by the President on Ukraine”, 17 martie 2014. La 25 iulie 2018, secretarul de stat Michael Pompeo a reiterat poziţia SUA: „Statele Unite resping încercările Rusiei de a anexa Crimeea şi îşi vor păstra această politică până când Ucraina îşi va recăpăta integritatea teritorială”, Michael R. Pompeo, „Crimea Declaration”, 25 iulie 2018.

110 13 000 de vieţi: Biroul înaltului comisariat ONU pentru drepturile omului, „Report on the Human Rights Situation în Ukraine, 16 noiembrie 2018 – 15 februarie 2019,” 6, www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/Countries/UA/ReportUkraine 16Nov2 018-15Feb2019.pdf.

111 Către ceva dramatic diferit: am susţinut un argument similar într-un editorial din decembrie 2018, pentru Project Syndicate. Richard N. Haass, „Europe în Disarray”, *Project Syndicate,* 13 decembrie 2018, https://www.proj ect-syndicate.org/com, mentary/growing-threats-to-europe- democracy-security-by-richard-n--haass-2018-12.

111 Istoria părea că se sfârşise cu adevărat: Fukuyama, „End of History?”. Pentru o altă perspectivă asupra eseului lui Fukuyama, a se vedea Samuel P. Huntington, „No Exit: The Errors of Endism”, *Naţional Interest* (toamnă 1989).

111 Rusia a lucrat pentru a influenţa: Biroul Directorului Serviciilor Naţionale de Informaţii, „Assessing Russian Activities and Intentions în Recent US Elections”; European

Commission, „A Europe That Protects: EU Reports on Progress în Fighting Disinformation Ahead of European Council”, 14 iunie 2019.

Ill Revendicarea apelor din Ucraina: BBC News, „Russia- Ukraine Tensions Rise After Kerch Strait Ship Capture”, 26 noiembrie 2018.

Ill Votul legat de Brexit: David D. Kirkpatrick, „Signs of Russian Meddling în Brexit Referendum”, *New York Times,* 15 noiembrie 2017.

Asia de Est şi Pacificul

113 Cele 31 de ţari: în acest capitol, ţările pe care le considerăm ca aparţinând regiunii Asia de Est şi Pacific sunt: Australia, Brunei, Cambodgia, China, Fiji, Indonezia, Japonia, Kiribati, Coreea de Nord, Coreea de Sud, Laos, Malaysia, Insulele Marshall, Statele federale ale Micronezie, Mongolia, Myanmar (Birmania), Nauru, Noua Zeelandă, Palau, Papua Noua Guinee, Filipine, Samoa, Singapore, Insulele Solomon, Taiwan, Thailanda, Timorul de Est, Tonga, Tuvalu, Vanuatu şi Vietnam.

113 Aproape 1,4 miliarde de locuitori: baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/în dicator/SP.POP.TOTL? locations=CN.

113 Cu 13 000 de locuitori: baza de date a Băncii Mondiale, data, worldbank. org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=NR.

113 A doua cea mai mare economie a lumii: a se vedea Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

113 Cu multiple dispute teritoriale: M. Taylor Fravel, „Territorial and Maritime Boundary Disputes în Asia”, în Oxford Handbook of the

International Relations în Asia, ed. Saadia M. Pekkanen, John Ravenhill şi Rosemary Foot (New York: Oxford University Press, 2014).

115 Asociaţia naţiunilor din Asia de Sud-Est: membrii ASEAN sunt Brunei, Cambodgia, Indonezia, Laos, Malaysia, Myanmar (Birmania), Filipine, Singapore, Thailanda şi Vietnam.

115 O populaţie aproape dublă faţă de cea a SUA: Indonezia, Malaysia, Filipine, Singapore, Thailanda şi Vietnam aveau o populaţie totală de 571 de milioane în 2018, faţă de populaţia SUA de 327 de milioane. A se vedea Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

115 Sub o treime dintre veniturile globale: PIB-ul însumat al regiunii, în 2018, a fost de 25,6 trilioane de dolari, 30% din cel total mondial de 84,7 trilioane de dolari. A se vedea Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

115 Un forum pentru unde se discută: membrii APEC sunt Australia, Brunei, Canada, Chile, China, Hong Kong, Indonezia, Japonia, Malaysia, Mexic, Noua Zeelandă, Papua Noua Guinee, Peru, Filipine, Rusia, Singapore, Coreea de Sud, Taiwan, Thailanda, SUA şi Vietnam.

115 Un PIB total: Indonezia, Malaysia, Filipine, Singapore, Thailanda şi Vietnam au un PIB însumat de 2,8 trilioane de dolari în 2018, faţă de PIB-ul Franţei de 2,78 trilioane de dolari, al Indiei de 2,72 trillioane de dolari, cel al Marii Britanii de 2,83 trilioane de dolari. A se vedea Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

116 A invadat Coreea de Sud: pentru o istorie a

războiului din Coreea, a se vedea Halberstam, Coldest Winter.

117 3,5 milioane de coreeni au fost fie ucişi, fie răniţi: Westad, Cold War, 182.

117 Aproximativ 37 000 de soldaţi americani au fost ucişi: numărul oficial de morţi este de 36 574. DeBruyne, „American War and Military Operations Casualties”, p. 2.

117 întâmpinaţi de „voluntari” chinezi: pentru cea mai bună dare de seamă cu privire la modalitatea în care China a ajuns să ia decizia unei intervenţii militare, a se vedea Chen Jian, *Chinas Road to the Korean War: The Making of the Sino- American Confrontation* (New York: Columbia University Press, 1994).

117 Vietnamul, înainte de al Doilea Război Mondial: cele mai bune volume referitoare la conflictul din Viernam sunt Karnow, *Vietnam;* Logevall, *Embers of War.* De asemenea, a se vedea şi David Halberstam, *The Best and the Brightest* (New York: Ballantine Books, 1969); Leslie H. Gelb şi Richard K. Betts, *The Irony of Vietnam: The System Worked* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 1979). Există o întreagă literatură extraordinară care merită să fie citită, inclusiv Graham Greene, *The Quiet American* (New York: Penguin Classics, 1991); Tim O’Brien, *The Things They Carried* (New York: Houghton Mifflin, 1990); Karl Marlantes, *Matterhorn: A Novel of the Vietnam War* (New York: Atlantic Monthly Press, 2010). De asemenea, este de menţionat documentarul în zece părţi al lui Ken Burns despre războiul din Vietnam, precum şi cel al lui Errol Morris, *Fog of War.*

119 58 000 de soldaţi americani şi-au pierdut

viaţa: numărul oficial este de 58 220. DeBruyne, „American War and Military Operations Casualties”, p. 2.

119 Costul economic: Stephen Daggett, „Costs of Major U.S. Wars”, Congressional Research Service, 29 iunie 2010, p. 2.

119 Mai mult de un milion de combatanţi vietnamezi şi civili: Westad, *Cold War,* pp. 331-332.

119 O creştere economică medie anuală mai mare de 6%: Michael Sarel, „Growth în East Asia: What We Can and What We Cannot Infer” (Washington, D.C.: Fondul Monetar Internaţional, 1996), p. 2.

120 Patruzeci şi opt de ani de ani în 1960: baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=Z4.

120 Produsul intern brut (PIB) *per capita:* baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=Z4.

121 Investiţiile în educaţie: World Bank East Asia and Pacific Regional Report, „Growing Smarter: Learning and Equitable Development în East Asia and Pacific”, 2018.

121 Japonia a evoluat: Dower, *Embracing Defeat.*

122 A devenit o putere producătoare: cele două

cărţi clasice despre economia Japoniei sunt Hugh T. Patrick şi Henry Rosovsky, ed., Asia's New Giant: *How the Japanese Economy Works* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 1976); şi Chalmers A. Johnson, *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1982).

122 Moartea a aproximativ 55 de milioane de oameni:: Frank Dikotter a scris cea mai pertinentă istorie a foametei şi estimează că a dus la circa 45 de milioane de morti. Frank Dikotter, *Maos Great Famine: Fhe History of Chinas Most Devastating Catastrophe, 1958-1962* (London: Bloomsbury, 2010); Yang Jisheng, *Tombstone: The Great Chinese Famine, 1958-1962* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2012).

122 Distrugerea a numeroase vieţi: Roderick MacFarquhar, *Maos Last Revolution* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2006).

123 Cun să echilibreze aceste două relaţii: pentru mai multe informaţii despre poziţia Japoniei faţă de ascensiunea Chinei, a se vedea Sheila A. Smith, *Intimate Rivals: Japanese Domestic Politics and a Rising China* (New York: Columbia University Press, 2016). Despre perspectiva strategică a Japoniei, a se vedea Kenneth Pyle, *Japan Rising: The Resurgence of Japanese Power and Purpose* (New York: PublicAffairs, 2007). Pentru mai multe informaţii despre politica externă a Coreei de Sud, a se vedea Scott A. Snyder, South Korea at the Crossroads: *Autonomy and Alliance în an Era of Rival Powers* (New York: Columbia University Press, 2018).

124 Cauzele majore ale războiului din 1962: John Garver, „India, China, the United States, Tibet, and the Origins of the 1962 War”, *India Review* 3, nr. 2 (2004), pp. 9-20.

124 Se prea poate ca Statele Unite să se implice: Preşedintele Obama a afirmat că tratatul de securitate SUA-Japonia se referă la Insulele Senkaku, adică Statele Unite sunt obligate să apere Japonia în cazul în care China ar ataca Insulele. Biroul secretarului de presă al Casei Albe, „Remarks by President Obama and Prime Minister Abe of Japan în Joint Press Conference”, 28 aprilie 2015. Preşedintele Trump a reafirmat acest angajament. Casa Albă, „Joint Statement from President Donald J. Trump and Prime Minister Shinzo Abe”, 10 februarie 2017.

125 întrebarea este dacă o rezolvare paşnică: Acesta este un aspect foarte complex, dar merită menţionate două cărţi – Richard C. Bush, *Unchartered Strait: The Future of ChinaTaiwan Relations* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 2013) şi Nancy Bernkopf Tucker, *Strait Talk: United States- Taiwan Relations and the Crisis with China* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009).

127 Cea de-a patra fază: am scris despre aceste patru etape pe larg într-un articol pentru *The Wall Street Journal.* Richard Haass, „The Crisis în U.S.-China Relations”, *Wall Street Journal,* 19 octombrie 2018.

128 Regiunea îmbătrâneşte mai repede: World Bank Group, „Live Long and Prosper: Aging în East Asia and Pacific” (2016), p. xv.

Asia de Sud

131 Asia de Sud este alcătuită din opt ţări:

acestea sunt Afganistan, Bangladesh, Bhutan, India, Maldive, Nepal, Pakistan şi Sri Lanka.

131 25% din populaţia lumii: aproximativ 1,82 miliarde de oameni – sau 24% din populaţia lumii de cca 7,59 miliarde – se află în această regiune. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.

131 Sub 4% din suprafaţă: Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/AG.SRETOTL.K2?display=graph.

131 4% din economia lumii: aceste opt ţări au un PIB total de 3,5 trilioane în 2018, aproximativ 4% din cel global de 84,7 trilioane. Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

131 Trei dintre cele patru ţări: Pew Research Center, „The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050”, 2 aprilie 2015, p. 74.

131 80% dintre indieni sunt hinduşi: Pew Research Center, „Future of World Religions”, 95.

133 Din punct de vedere economic: Sanjay Kathuria, ed., „A Glass Half Full: The Promise of Regional Trade în South Asia” (Washington, D.C.: World Bank Group, 2018), pp. 7-9.

134 Ce au în comun aceste ţări: de pildă, Departamentul de Stat al SUA are un Birou pentru relaţii central şi sud-asiatice ai cărui oficiali de rang înalt se ocupă de Asia Centrală şi de Sud.

134 Orice discuţie legată de Asia de Sud: pentru o discuţie mai în detaliu legată de India, a se vedea Stephen P. Cohen, *India: Emerging Power* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press,

2001); şi Ramachandra Guha, *India After Gandhi: The History of the World's Largest Democracy, ediţia a doua.* (New York: Ecco, 2019). Pentru mai multe informaţii despre politica externă a Indiei, a se vedea Alyssa Ayres, *Our Time Has Come: How India Is Making Its Place în the World* (New York: Oxford University Press, 2018).

134 Rată de creştere anuală de aproximativ 7% anual: conform FMI, economia Indiei a crescut cu 7,4% în 2018, cu 8% în 2015, cu 8,2% în 2016, cu 7,2% în 2017 şi cu 7% în 2018. Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

135 Economia Indiei este: în 2018, PIB-ul Chinei a ajuns la 13,4 trilioane de dolari, de cinci ori mai mare decât PIB-ul
Indiei, care era de 2,7 trilioane de dolari. Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

135 Au pornit de la situaţii similare: în 1969, PIB-ul Indiei a fost de 58,4 miliarde, faţă de cel al Chinei, de 79,7 miliarde. în 1978, la începutul reformei economice a Chinei, economia Indiei ajungea la 137,3 miliarde, comparativ cu cea a Chinei, care era de 149,5 miliarde de dolari. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD? end= 1979&locations=lN-CN&start= 1960.

135 A continuat să fie ţinută în frâu de corupţie: „Fighting Corruption în India: A Bad Boom", *Economist,* 15 martie 2014.

135 Infrastructura defectuoasă: Sheoli Pargal şi Sudeshna Ghosh Banerjee, More Power to *India: The Challenge oj Electricity Distribution*

(Washington, D.C.: World Bank, 2014).

135 Birocraţie politică şi legală: „The Constant Tinkerer: Narendra Modi Is a Fine Administrator, but Not Much of a Reformer”, *Economist,* 24 iunie 2017.

135 PIB per capita de numai 2 000 de dolari: FMI a raportat PIB-ul Indiei per capita în valoare de 2 036 de dolari în 2018, plasând-o pe poziţia 147 din lume, mai mic decât al Nigeriei, Sâo Tomé şi Principe, Djibouti, Nicaragua şi Ghana. Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

135 Speranţa de viaţă s-a dublat: Preetika Rana şi Joana Sugden, „Indiâs Record Since Independence”, *Wall Street Journal,* 15 august 2013.

135 Gradul de alfabetizare: Rana şi Sugden, „Indiâs Record Since Independence”.

135 India a făcut un efort imens: Organisation for Economic Cooperation and Development, „Promoting Strong and Inclusive Growth în India”, 2017.

135 200 de milioane de indieni: U.S. Energy Information Administration estimează că 19% din populaţia Indiei (240 de milioane de oameni) nu aveau acces la electricitate în 2013. U.S. Energy Information Administration, „Country Analysis Brief: India” 14 iunie 2016, p. 2.

135 Lipsa accesului la servicii de salubritate şi la toalete: Water Aid, „Out of Order: The State of the World’s Toilets 2017”, p. 9. în 2014, prim-ministrul Narendra Modi a afirmat că toţi indienii vor avea acces la servicii de salubritate până la sfârşitul lui octombrie 2019 şi, în consecinţă, a

lansat o campanie de construire de toalete în valoare de 20 de miliarde de dolari. P.R. Sanjai, „Worlds Biggest Toilet-Building Spree Is Under Way în India”, Bloomberg, 30 iulie 2018.

137 O democraţie puternică:: Ashutosh Varshney, „India’s Democracy at 70: Growth, Inequality, and Nationalism”, *Journal of Democracy 28,* nr. 3 (iulie 2017), pp. 41-51; Christophe Jaffrelot, „India’s Democracy at 70: Toward a Hindu State?”, *Journal of Democracy 28,* nr. 3 (iulie 2017), pp. 52-63; Eswaran Sridharan, „India’s Democracy at 70: The Shifting Party Balance”, *Journal of Democracy 28,* nr. 3 (iulie 2017), pp. 76-85.

137 Pakistanul, al cărui nume; Pentru cei interesaţi de o privire mai atentă asupra economiei şi dezvoltării politice a Pakistanului, Anatol Lieven, *Pakistan: A Hard Country* (New York: PublicAfîairs, 2011); Omar Noman, *Pakistan: A Political and Economic History Since 1947* (London: Kegan Paul, 1990); Stephen P. Cohen, *The Idea of Pakistan* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 2004); şi Ian Talbot, *Pakistan: i,* ed. rev. (London: Oxford University Press, 2015).

137 O zecime din cea a Indiei: în 2018, Pakistanul a avut un PIB de 312,6 miliarde de dolari, faţă de cel al Indiei de 2,717 triliarde de dolari, ceea ce face ca economia Indiei să fie de circa 10 ori mai mare decât cea a Pakistanului. Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

137 Puţin peste 1 500 de dolari: FMI-ul a raportat PIB-ul Pakistanului *per capita* la 1 555 de dolari în 2018. Fondul Monetar Internaţional,

„World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

137 Puterea reală este deţinută: C. Christine Fair, „Why the Pakistan Army Is Here to Stay: Prospects for Civil Governance”, *International Affairs 87,* nr. 3 (mai 2011), pp. 571-588; Cohen, *Idea of Pakistan;* Husain Haqani, *Pakistan: Between Mosque and Military* (Washington, D.C.: Carnegie Endowment, 2005).

137-138 Exporturi (vestimentare): Refayet Ullah Mirdha, „Bangladesh Remains the Second Biggest Apparel Exporter”, *Daily Star (Bangladesh), 2* august 2018.

138 Comerţul SUA cu Bangladesh: U.S. Census Bureau, „Services: Annual Revision”, 6 iunie 2019.

138 Bangladesh a suferit de: pentru mai multe detalii, a se consulta Aii Riaz, *Bangladesh: A Political History Since Independence* (London: 1. B. Tauris, 2016).

138 Istoria modernă a regiunii: cele mai bune cărţi legate de istoria modernă a regiunii sunt John Keay, *India:* A *History: From the Earliest Civilisations to the Boom of the Twenty-first Century,* ediţia a doua (London: HarperPress, 2010); Ian Talbot, A *History of Modern South Asia: Politics, States, Diasporas* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2016); şi Sugata Bose & Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy,* ediţia a patra (London: Routledge, 2018).

139 Un milion de oameni: Yasmin Khan, The Great Partition: *The Making of India and Pakistan,* ediţia a doua (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2017). Alte lucrări pe această temă includ: Patrick French, *Liberty or Death: India’s Journey*

to Independence and Division (London: Harper Collins, 1997); Nisid Hajari, *Midnights Furies: The Deadly Legacy oj India's Partition* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2015).

139 Nu reprezintă un factor de stabilitate: despre conflictul indo-pakistanez recomand Myra MacDonald, *Defeat Is an Orphan: How Pakistan Lost the Great South Asian War* (London: Hurst, 2016).

139 Caşmir a fost centrul: Pentru mai multe detalii despre acest conflict, a se vedea Stephen P. Cohen, „India, Pakistan, and Kashmir", *Journal of Strategic Studies 25,* nr. *4* (2002), pp. 32-60; International Crisis Group, „Steps Towards Peace: Putting Kashmiris First", 3 iunie 2010.

139 **Conflictul din 1971:** pentru mai multe informaţii despre acest război şi despre crearea Bangladeshului, a se vedea Warren Bass, *The Blood Telegram: Nixon, Kissinger, and a Forgotten Genocide* (New York: Alfred A. Knopf, 2013), Philip Oldenburg, „A *Place Insufficiently Imagined": Language, Belief and the Pakistan Crisis of 1971,* în *Journal of Asian Studies 44,* nr. 4 (august 1985), pp. 711-733.

140 Unul dintre cei mai mari destinatari: Herring, *From Colony to Superpower,* p. 713.

140 India a testat pentru prima dată un dispozitiv nuclear: mai multe despre programul nuclear al Indiei aici – George Perkovich, *Indias Nuclear Bomb: The Impact on Global Proliferation* (Berkeley: University of California Press, 1999).

141 Arsenalul nuclear cu cea mai rapidă creştere din lume: Gregory D. Koblentz, *Strategic Stability în the Second Nuclear Age* (New York: Council on Foreign Relations, 2014), pp. 1418.

142 Afganistanul are şi el: pentru mai multe despre Afganistan, a se vedea Ahmed Rashid, *Descent into Chaos: The U.S. and the Disaster în Pakistan, Afganistan, and Central Asia* (New York: Viking, 2008); Ahmed Rashid, *Pakistan on the Brink: The Future of America, Pakistan, and Afganistan* (New York: Viking, 2012). Pentru a înţelege mai bine perioada premergătoare atentatului de la 11 septembrie 2001, a se vedea Steve Coli, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afganistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001* (New York: Penguin Books, 2004).

145 Construiesc relaţii mai puternice cu India: conform Departamentului de apărare al SUA în „Indo-Pacific Strategy Report", publicat la 1 iunie 2019, ca şi rebotezarea U.S. Pacific Command ca U.S. Indo-Pacific Command.

145 Al patrulea cel mai mare buget militar din lume: în 2018, bugetul militar al Indiei era în jur de 66,5 miliarde de dolari, al patrulea din lume, după Arabia Saudită (67,6 miliarde), China (250 de miliarde) şi Statele Unite (649 de miliarde). Stockholm Internaţional Peace Research Institute, „SIPRI Military Expenditure Database, 1949-2018".

Orientul Mijlociu

147 Orientul Mijlociu: următoarele ţări aparţin acestei regiuni, aşa cum o definim în acest capitol – Algeria, Bahrain, Egipt, Iran, Irak, Iordania, Israel, Kuwait, Liban, Libia, Maroc, Oman, Teritoriile palestiniene, Qatar, Arabia Saudită, Siria, Tunisia, Emiratele Arabe Unite, Yemen.

148 450 de milioane: Banca Mondială a

comunicat o
populaţie totală a regiunii de 449 de milioane de locuitori în 2018. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=Zq.

149 PIB-ul regiunii: Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

149 Dependent de venituri: Conform Băncii Mondiale, „aproximativ 14%, MENA [Orientul Mijlociu şi Africa de Nord] avea cea mai mică cotă de exporturi care nu se bazează pe petrol şi cea mai mare pondere a exporturilor de petrol – între 60 şi 80%”. World Bank Group, „MENA Economic Monitor: Economic Transformation” (aprilie 2018), p. 11.

149 Mai mult de jumătate din totalul exporturilor: conform Băncii Mondiale, în Orientul Mijlociu şi Africa de Nord exporturile de petrol reprezintă 56% din exportul de produse, comparativ cu 12% mondial. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.FUEL.ZS.UN?locations=Zq-lW& view=chart.

149 Educaţia pe care o primesc este slabă: Programul de dezvoltare al ONU, „Arab Human Development Report 2016: Youth and the Prospects for Human Development în a Changing Reality” pp. 74-85.

149 Rata şomajului la tineri este mult peste: conform Programului de dezvoltare al ONU, „Rata şomajului printre tineri este una dintre cele mai distinctive trăsături ale pieţei de muncă arabe. A

fost de două ori mai ridicată decât în alte regiuni globale încă de la începutul anilor 1990. Rata şomajului în rândurile tinerilor va continua să crească, ajungând la 29,1% în Orientul Mijlociu şi la 30,7% în Africa de Nord până în 2019 – în alte regiuni, rata şomajului ajunge la maximum 18%". Programul de dezvoltare al ONU, „Arab Human Development Report 2016: Youth and the Prospects for Human Development în a Changing Reality", p. 80.

150 Participarea la economie a fetelor şi femeilor: Conform OECD, „în ciuda îmbunătăţirilor aduse educaţiei femeilor, forţa de muncă feminină rămâne foarte scăzută, doar 22%, faţă de 50% în ţările OECD". Organisation for Economic Cooperation and Development, *The Pursuit of Gender Equality: An Uphill Battle* (Paris: OECD Publishing, 2017), p. 238.

150 O majoritate zdrobitoare: conform Freedom House, numai 5% din populaţia din Orientul Mijlociu şi din Africa de Nord trăieşte în ţări catalogate ca „libere" (cei care locuiesc în Israel sau Tunisia) , în vreme ce 12% locuiesc în ţări „parţial libere", iar restul de 83% locuiesc în ţări „lipsite de libertate". Numai două din cele optsprezece ţări ale regiunii sunt catalogate de Freedom House drept libere, în vreme ce aceeaşi organizaţie include douăsprezece ţări în categoria „lipsite de libertate" şi patru ţări ca „parţial libere". Freedom House, *Freedom în the World 2018: Democracy în Crisis,* pp. 16-17.

150 Condusă de monarhii ereditare: opt din cele zece monarhii mondiale sunt în această regiune – Bahrain, Iordania, Kuwait, Maroc, Oman, Qatar, Arabia Saudită şi Emiratele Arabe Unite.

150 Conjunctură şi controverse: Bernard Lewis, *Islam and the West* (Oxford: Oxford University Press, 1994); Edward W. Said, *Orientalism* (New York: Pantheon Books, 1978).

151 Rezervele de petrol mondiale: regiunea deţine 51,4% din rezervele mondiale de petrol, 37,5% din producţia totală de petrol şi 44,7% din rezervele mondiale de gaz. British Petroleum, „Statistical Review of World Energy" (2018).

151 Aproape jumătate dintre atacurile teroriste: conform Programului de dezvoltare al ONU, „numai în 2014, regiunea a cumulat 45% dintre atacurile teroriste din lume". United Nations Development Programme, „Arab Human Development Report 2016: Youth and the Prospects for Human Development în a Changing Reality", p. 174.

153 Conflictul israeliano-palestinian: pentru o bună introducere în conflictul iraeliano-palestinian recomand memoriile lui Ari Shavit, *My Promised Land: The Triumph and Tragedy of Israel* (New York: Spiegel & Grau, 2013), precum şi Thomas Friedman, *From Beirut to Jerusalem* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1989) şi David K. Shipler, Arab and Jew: *Wounded Spirits în a Promised Land* (New York: Broadway Books, 2015).

153 Declinul Imperiului Otoman: pentru cei interesaţi de Imperiul Otoman, recomand Bernard Lewis, *The Emergence o] Modern Turkey, ediţia a treia* (New York: Oxford University Press, 2002); Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (London: Routledge, 1993).

155 Războiul din 1967 dintre Israel şi vecinii arabi: pentru o istorie a Războiului de Şase Zile, a

se vedea Michael Oren, Six Days of War: *June 1967 and the Making of the Modern Middle East* (New York: Presidio Press, 2003).

157 Discuţiile de la Oslo: Acordul de la Oslo din 1993 poate fi găsit la ecf.org.il /issues/issue/236. Acordul Oslo II din 1995 poate fi găsit aici: ecf.org.il/media _items/624.

159 Pentru a răsturna un prim-ministru: Stephen Kinzer, *All the Shahs Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror* (Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2003). Pentru o perspectivă revizionistă a acestui episod, a se vedea Ray Takeyh, „What Really Happened în Iran: The CIA, the Ouster of Mosaddeq, and the Restoration of the Shah", Foreign Affairs, iulie/august 2014.

160 O revoluţie pentru a detrona Şahul: pentru mai multe detalii despre revoluţia iraniană, a se vedea James Buchan, *Days of God: The Revolution în Iran and Its Consequences* (New York: Simon & Schuster, 2012).

160 A instituit un sistem teocratic unic: pentru mai multe informaţii despre politica iraniană actuală, a se vedea Ray Takeyh, *Guardians of the Revolution: Iran and the World în the Age of the Ayatollahs* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

161 A costat vieţile a aproape un milion de oameni: Westad, *Cold War,* p. 565.

161 Invadarea şi ocuparea Kuwaitului: pentru mai multe informaţii despre Războiul din Golf, a se vedea Rick Atkinson, *Crusade: The Untold Story of the Persian Gulf War* (New York: Houghton Mifflin, 1993); Michael R. Gordon, *The Generals*

War: The Inside Story of the Conflict în the Gulf (New York: Little, Brown, 1995).

162 Există numeroase analize: Haass, *War of Necessity, War of Choice;* Michael J. Mazarr, *Leap of Faith: Hubris, Negligence, and Americas Greatest Foreign Policy Tragedy* (New York: PublicAffairs, 2019).

162 Un conflict care s-a dovedit foarte scump: despre războiul din Irak şi cel din Afganistan, a se vedea Dexter Filkins, *The Forever War* (New York: Alfred A. Knopf, 2008).

162 Un război al unei alegeri: Haass, *War of Necessity, War of Choice,* p. 278.

163 Numită Primăvara Arabă: pentru mai multe informaţii despre proteste şi mişcările democratice, a se vedea Steven A. Cook, False Dawn: *Protest, Democracy, and Violence în the New Middle East* (New York: Oxford University Press, 2017).

164 500 000 de sirieni şi-au pierdut viaţa: Megan Specia, „How Syria's Death Toii Is Lost în the Fog of War", *New York Times,* 3 aprilie 2018.

169 Joint Comprehensive Plan of Action: textul integral al acordului se află aici 2009-2017.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/.

Africa

171 49 de ţări: în acest capitol, ţările pe care le considerăm în această regiune, sub numele „Africa", mai precis, „Africa Subsaharianã" sunt: Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Capul Verde, Camerun, Republica Central Africană, Ciad, Comore, Republica Democrată Congo, Republica Congo, Coasta de Fildeş,

Djibouti, Guineea Ecuatorială, Eritreea, Eswatini, Etiopia, Gabon, Gambia, Ghana, Guineea, Guineea- Bissau, Kenya, Lesotho, Liberia, Madagascar, Malawi, Mali, Mauritania, Mauritius, Mozambic, Namibia, Niger, Nigeria, Rwanda, Săo Tomé şi Principe, Senegal, Seychelles, Sierra Leone, Somalia, Africa de Sud, Sudanul de Sud, Sudan, Tanzania, Togo, Uganda, Zambia şi Zimbabwe.

171 Africa aflată Ia sud de Sahara: Pentru o mai amplă perspectivă asupra regiunii, a se vedea Richard Dowden, *Africa: Altered St ates, Ordinary Miracles* (New York: Public Affairs, 2009); S.N. Sangmpam, *Ethnicities and Tribes în Sub-Saharan Africa: Opening Old Wounds* (New York: Palgrave Macmillan, 2017); Jean-François Bayart, *The State în Africa: The Politics oj theBelly, ediţia a doua* (New York: Polity, 2009).

173 Cu mult înainte ca europenii să fi ajuns aici: pentru mai multe informaţii despre Africa precolonială, a se vedea Cheikh Anta Diop, *Precolonial Black Africa* (New York: Lawrence Hill Books, 1987).

174 Război costisitor care a durat opt ani: Martin Evans, *Algeria: France s Undeclared War* (Oxford: Oxford University Press, 2012).

174 Să pună bazele unei bune guvernări: Crawford Young, *Fhe Postcolonial State în Africa: Fifty Years of Independence, 1960-2010* (Madison: University of Wisconsin Press, 2012).

175 Apartheid sau separatism: pentru mai multe despre această perioadă, a se vedea Nancy L. Clark şi William H. Worger, *South Africa: Fhe Rise and Fall of Apartheid, ediţia a treia* (New York: Routledge, 2016); Allister Sparks, *Fhe Mind oj*

South Africa (New York: Alfred A. Knopf, 1990); Joseph Lelyveld, *Move Your Shadow: South Africa, Black and White* (New York: Penguin Books, 1986). Recomand, de asemenea, Alan Paton, *Cry, the Beloved Country* (New York: Scribner, 1948), un roman care ne poate învăţa la fel de multe ca o carte de istorie.

175 Mişcări politice şi militare: pentru mai multe despre lupta împotriva apartheid-ului, a se vedea Stephen R. Davis, *Fhe ANCs War Against Apartheid: Umkhonto we Sizwe and the Liberation of South Africa* (Bloomington: Indiana University Press, 2018).

176 Nelson Mandela, un activist anti-apartheid: recomand autobiografia lui Mandela, *Long Walk to Freedom,* pentru o foarte bună relatare despre această perioadă a istoriei sud- africane. Nelson Mandela, *Long Walk to Freedom: Fhe Autobiography of Nelson Mandela* (Boston: Back Bay Books, 1995).

176 Cu decenii în urmă am scris: Richard N. Haass, *Conflicts Unending: Fhe United States and Regional Disputes* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1990).

177 Doar câteva procente : în 2018, PIB-ul total al regiunii a fost de 1,58 trilioane de dolari, respectiv 1,9% din PIB-ul mondial de 84,7 trilioane de dolari. A se vedea Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

177 Numărul absolut de africani: Banca Mondială estimează că procentul de africani care trăiesc la limita sărăciei a scăzut de la 57% în 1990 la 43% în 2012. în acelaşi timp, Banca

Mondială estimează că, din 1990 până în 2012, numărul de oameni care locuiesc în sărăcie extremă în Africa a crescut cu mai mult de o sută de milioane. Kathleen Beegle et al., „Poverty în a Rising Africa” (Washington, D.C.: World Bank Group, 2016), p. xi.

177 400 de milioane de oameni: conform Băncii Mondiale, în 2012, 389 de milioane de africani trăiau cu mai puţin de 1,90 dolari pe zi. Beegle et al., „Poverty în a Rising Africa”, p. 4.

177 Jumătate din populaţia mondială: conform Băncii Mondiale, aproape 600 de milioane din cei 1,1 miliarde de oameni care, la nivel mondial, nu au acces la electricitate sunt din Africa Subsaharianã. World Bank Group, Africa’s Pulse 17 (aprilie 2018) p. 59.

177 Colectarea taxelor este minimă: McKinsey Global Institute, „Lions on the Move II: Realizing the Potential of Africa’s Economies” (septembrie 2016), pp. 103-112.

178 Corupţia este extinsă: Thomas Isbell, „Efficacy for Fighting Corruption: Evidence from 36 African Countries”, *Afrobarometer Policy Paper* nr. 41, iulie 2017.

178 Gradul de alfabetizare s-a îmbunătăţit: Beegle et al., „Poverty în a Rising Africa”, pp. 86-88.

178 Comerţul intra-african este neglijabil: conform unui raport recent, exporturile intra-africane au reprezentat 16,6% din totalul exporturilor în 2017, faţă de 68,1 % în Europa, 59,4% în Asia şi 55,0% în Americi. United Nations Conference on Trade and Development, Economic Development în Africa Report 2019 (Geneva:

United Nations, 2019), p. 19.

178 Exporturile sunt mai ales în zona resurselor energetice: produsele de extracţie (petrol, minereuri etc.) reprezintă 50% din totalul exporturilor Africii către restul lumii, în vreme ce exporturile de produse de manufactură reprezintă numai 20%. United Nations Conference on Trade and Development, Economic Development în Africa Report 2019, p. 23.

178 Infrastructura este inadecvată: conform unui raport recent, „Africa are mai puţini kilometri de drum decât avea acum treizeci de ani şi are cel mai mare cost pe transportul de bunuri şi produse din lume”. United Nations Conference on Trade and Development, Economic Development în Africa Report 2019, p. *6.*

178 Printre primele o sută: McKinsey Global Institute, „Global Flows în a Digital Age: How Trade, Finance, People, and Data Connect the World Economy”, aprilie 2014.

179 Politica de vize: Africanii au nevoie de vize pentru a călători în mai mult de jumătate dintre ţările continentului. McKinsey Global Institute, „Lions on the Move 11”, p. 123.

179 Speranţa de viaţă: Banca Mondială raportează că speranţa de viaţă în Africa Subsahariană este de 60,8 ani. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LEOO.IN?locations=ZG.

179 Rata mortalităţii infantile: Beegle et al., „Poverty în a Rising Africa”, pp. 91-92. Conform Băncii Mondiale, rata morţii la naştere în Africa Subsahariană a scăzut de la 987 (cu 100 000) în 1990 la 547 în 2015. Baza de date a Băncii

Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SH.STA.MMRT?locations=ZG. Similar, decesele infantile au scăzut în Africa Subsaharianăde la 108 (la 1 000 de naşteri) în 1990 la 52 în 2017. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?loca tions=ZG.

179 Au ajuns să fie controlate: Beegle et al., „Poverty în a Rising Africa”, pp. 91-93.

179Africa este afectată de boli neinfectioase: Mitchell E. Daniels Jr. şi Thomas E. Donilon, *The Emerging Global Health Crisis: Noncommunicable Diseases în Low- and Middle-Income Countries* (New York: Council on Foreign Relations, 2014).

179 Cea mai tânără populaţie: ONU, Departamentul de relaţii economice şi sociale, Divizia populaţiei, „World Population Prospects 2019: Highlights” (2019).

179 Se estimează că se va dubla: ONU, Departamentul de relaţii economice şi sociale, Divizia populaţiei, „World Population Prospects 2019: Highlights” (2019).

179 Devine din ce în ce mai urbanizată: Somik Vinay Lall et aL, Africa’s Cities: Opening Doors to the World (Washington, D.C.: World Bank, 2017).

181 Democraţia câştigă teren: pentru o relatare comprehensivă a democraţiei pe continent, a se vedea Nic Cheeseman, *Democracy în Africa: Successes, Failures, and the Struggle for Political Reform* (New York: Cambridge University Press, 2015).

181 Mai mult de jumătate din toţi africanii: Freedom House, Freedom în the World 2018:

Democracy în Crisis, pp. 17-19.

181 Este încă prematur: „The March of Democracy Slows „ Economist, 20 august 2016; Larry Diamond, „Facing Up to the Democratic Recession „, *Journal of Democracy 26,* nr. 1 (2015), pp. 141-155.

181 800 000 de victime: ONU, „Report of the Independent Inquiry into the Actions of the United Nations During the 1994 Genocide în Rwanda", 15 decembrie 1999, p. 3, www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27- 4E9C-8CD3 CF6E4FF96FF9%7D/POC%20S19991257.pdf.

181 Mai mult de o cincime din populaţia Africii: Nigeria are o populaţie de 196 de milioane şi Africa de Sud are 58 de milioane. împreună, aceste două ţări au 23,6% din populaţia totală a regiunii, care este de 1,078 miliarde de oameni. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZG- NG-ZA.

181 Mai mult de 45% din veniturile sale din economie: conform FMI, PIB-ul Africii de Sud a fost de 368 de miliarde de dolari în 2018, pe când cel al Nigeriei a fost de 397 de miliarde de dolari. împreună, cele două economii reprezintă 46,6% din veniturile totale ale Africii sub-sahariene, care a fost de 1,643 trilioane de dolari. A se vedea Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

181 Africa de Sud post-apartheid: pentru mai multe detalii, a se vedea John Campbell, *Morning în South Africa* (Lanham, Md.: Rowman &

Littlefield, 2016).

182 Nigeria a fost o colonie britanică: pentru mai multe detalii despre Nigeria, a se vedea John Campbell, *Nigeria: Dancing on the Brink, ediţie revizuită şi adăugită* (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2013); John Campbell şi Matthew T. Page, *Nigeria: What Everyone Needs to Know* (New York: Oxford University Press, 2018); şi Stephen Ellis, *This Present Darkness: A History of Nigerian Organized Crime* (New York: Oxford University Press, 2016).

Americile

185 Include treizeci şi opt de ţări: pentru acest capitol, următoarele ţări sunt incluse în regiune: Antigua şi Barbuda, Argentina, Aruba, Bahamas, Barbados, Belize, Bolivia, Brazilia, Canada, Chile, Columbia, Costa Rica, Cuba, Curasao, Dominica, Republica Dominicană, Ecuador, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Jamaica, Mexic, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, St. Kitts şi Nevis, St. Lucia, St. Maarten, St. Vincent şi Grenadin, Suriname, Trinidad Tobago, Statele Unite, Uruguay şi Venezuela.

185 Trei pătrimi din resursa economică: FMI a raportat un PIB al Statelor Unite de 20,49 trilioane de dolari în 2018, pe când celelalte ţări ale regiunii au avut un PIB total de 6,96 trilioane de dolari. Astfel, Statele Unite reprezintă 75% din veniturile totale din economie ale regiunii. Fondul Monetar Internaţional, „World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

187 Trei dintre primele zece ţări: British Petroleum, „Statistical Review of World Energy” (2018).

187 China: o sursă bună pentru investiţiile Chinei în regiune este Dialogues China-Latin America Finance Database, care poate fi accesată la www.thedialogue.org/map_list/.

193 Rezultatul războiului: pentru mai multe detalii despre acest conflict, a se vedea Lawrence D. Freedman, „Reconsiderations: The War of the Falkland Islands, 1982”, *Foreign Affairs* (toamnă 1982).

194 Absenţa relativă a mizei geopolitice: : o carte care merită să fie citită pentru tipul de provocări ale regiunii este Michael Reid, *Forgotten Continent: The Battle for Latin Americas Soûl* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2009).

194 Producţia de petrol a scăzut: Conform U.S. Energy Information Administration (EIA), în aprilie 2019, producţia Venezuelei a scăzut la cel mai mic nivel din ianuarie 2003, când o grevă naţională a oprit toate operaţiunile companiilor petroliere deţinute de stat. U.S. EIA, „Venezuelan Crude Oii Production Falls to Lowest Level Since January 2003”, 20 mai 2019.

194 Hiperinflaţia face ravagii: Rapoartele FMI indică o rată a inflaţiei în Venezuela de 10 000 000%. Fondul Monetar

[3]

Internaţional, „World Economic Outlook Database” (aprilie 2019).

194 Zeci de mii de oameni: conform înaltului Comisariat pentru refugiaţi al ONU, patru milioane de venezueleni au fugit din ţară. în cele şapte luni de după noiembrie 2018, un alt milion de venezueleni au părăsit ţara. UNHCR, „Refugees and Migrants from Venezuela Top 4

Million „.

194 Pune presiuni mari pe vecini: conform înaltului Comisariat pentru refugiaţi al ONU, Columbia găzduieşte 1,3 milioane de refugiaţi venezueleni. UNHCR, „Refugees and Migrants from Venezuela Top 4 Million".

194 Argentina s-a străduit să găsească lideri: Luigi Manzetti, „Accountability and Corruption în Argentina During the Kirchners' Era", *Latin America Research Review 49>* nr. 2 (2014), pp. 173-195.

194 Rata criminalităţii: International Crisis Group, „Mafia of the Poor: Gang Violence and Extrtion în Central America", 6 aprilie 2017.

194 Determinându-i pe oameni să părăsească ţările: conform unui raport recent, „îngrijorările legate de siguranţă joacă un rol central în motivaţia individuală de a migra" şi aproape 30% dintre adulţii din Triunghiul de Nord s-au gândit la migraţie în ultimul an, din cauza lipsei de siguranţă. Ben Raderstorf et al., „Beneath the Violence: How Insecurity Shapes Daily Life and Emigration în Central America", Dialogue, 8 octombrie 2017, p. 8.

PARTEA A TREIA – Epoca globalizării

Globalizarea

201 Globalizarea se referă la: Pentru apărarea globalizării, Martin Wolf, *Why Globalization Works* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2004); Jagdish Bhagwati, *În Defense oj Globalization* (Oxford: Oxford University Press, 2007). Pentru o perspectivă mai sceptică, Joseph Stiglitz, *Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-globalization în the Era of Trump* (New York: W.W. Norton, 2018).

203 1,5 bilioane de turişti: World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/ST.INT.DPRT

203Numărul de refugiaţi ajunge azi Ia: : conform înaltului Comisariat al ONU pentru Refugiaţi, din iunie 2019, peste tot în lume au existat 25,9 milioane de refugiaţi. A se vedea www.unhcr.org/en-us/figures-at-a-glance.html.

204Top un trilion de dolari pe an: Organisation for Economic Cooperation and Development, „OECD International Direct Investment Statistics 2018" (Paris: OECD Publishing, 2019).

204 Comerţul a atins o valoare: World Trade Organization, World Trade Statistical Review2019, p. 8.

204 De şapte ori mai mare: WTO estimează că totalul comerţului de bunuri este de aproximativ 2,5 triliarde de dolari în 1987 şi de 2,9 triliarde în 1988, o şeptime din nivelul actual. A se vedea www.data.wto.org.

204 De aproape o sută de ori mai mare decât acum cincizeci de ani:: WTO estimează că totalul comerţului de

bunuri era la nivelul de 18 miliarde de dolari în 1967 şi 242 de miliarde în 1968, aproximativ o optzecime din nivelul actual. A se vedea www.data.wto.org.

205 5% din populaţia lumii: Statele Unite au o populaţie de aproximativ 330 de milioane de oameni, care reprezintă circa 4,3% din populaţia globală de 7,6 miliarde de oameni.

Terorismul şi contraterorismul

211 Terorismul este definit ca: Pentru cei interesaţi să afle mai multe despre terorism,

lucrarea canonică este cea a lui Bruce Hoffman, Inside Terrorism, ediţia a treia (New York: Columbia University Press, 2017).

213 Armata republicană irlandeză provizorie: pentru cei interesaţi de mişcarea teroristă din Irlanda de Nord, a se vedea Richard English, *Armed Struggle: The History of the IRA* (Oxford: Oxford University Press, 2003).

213 Organizaţia de eliberare palestiniană: pentru cei interesaţi de terorismul palestinian, a se vedea Barry Rubin, *Revolution Until Victory? The Politics and History of the PLO* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996).

214 Cel mai recent val de terorism internaţional: Există o bogată literatură legată de al-Qaeda şi ISIS, dar câteva dintre cărţile pe care le-aş recomanda sunt: Wright, *Looming Tower; Daniel Byman, Al Qaeda, the Islamic State, and the Global Jihadist Movement: What Everyone Needs to Know* (Oxford: Oxford University Press, 2015); Joby Warrick, *Black Flags: The Rise of ISIS* (New York: Anchor Books, 2016).

215 Aproximativ douăzeci de mii de oameni: Universitatea Maryland gestionează baza de date a terorismului global, care urmăreşte evenimentele teroriste din toată lumea, începând cu 1970, incluzând informaţii despre mai mult de 180 000 de atacuri. Naţional Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START), Global Terrorism Database, www.start.umd.edu/gtd.

215 Peste 26 000 numai în 2017: Erin Miller, „Global Terrorism în 2017” (College Park, Md.: START, 2018), www.start.umd.edu/pubs/START_GTD_Overview2

017_ July2018.pdf.

217 Vor exista întotdeauna indivizi care vor fi nemulţumiţi: Naţional Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, Global Terrorism Database, www.start.umd.edu/gtd.

218 Provocarea e care guvernele: Pentru mai multe resurse despre contraterorism şi despre politica SUA privitoare la acesta, a se vedea Paul R. Pillar, *Terrorism and US. Foreign Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 2001); Peter L. Bergen, *The Longest War: The Enduring Conflict Between America and Al-Qaeda* (New York: Free Press, 2011).

Proliferarea nucleară

220 Există o perspectivă:: Cel mai celebru susţinător al acestei perspective este Kenneth Waltz, care a argumentat că, dacă mai multe ţări ar avea armament nuclear, lumea ar fi mult mai stabilă, deoarece ţările nu s-ar ataca una pe cealaltă, riscând o reacţie de retaliere. Waltz scria: „Am găsit numeroase motive care mă fac să cred că existenta mai multor state nucleare ar oferi un viitor mai promiţător lumii”. Kenneth Waltz, „The Spread of Nuclear Weapons: More May Better”, *Adelphi Papers,* nr. 171 (London: Internaţional Institute for Strategic Studies, 1981). Pentru dezbaterile legate de această perspectivă, a se vedea Scott D. Sagan şi Kenneth N. Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate* (New York: W.W. Norton, 1995).

221 Crearea unor condiţii de reţinere: astfel de cercetători invocă deseori precedente istorice, cum ar fi Criza rachetelor cubaneze, când Fidel Castro a provocat Uniunea Sovietică să atace Statele Unite cu arme nucleare, acceptând faptul

că însăşi Cuba va fi distrusă şi fiind dispus să plătească acest preţ pentru a vedea continuând comunismul. James G. Blight şi Janet M. Lang, „How Castro Held the World Hostage”, New York Times, 25 octombrie 2012. S-a spus că Mao Zedong i-ar fi raportat prim-ministrului indian, Jawaharlal Nehru: „Dacă e să vină ce e mai rău dintre rele [războiul nuclear] şi jumătate din umanitate ar muri, cealaltă jumătate ar trăi şi imperialismul ar fi stârpit, întreaga lume ar fi atunci socialistă.” Pentru Mao, războiul nuclear ar grăbi tranziţia spre socialism. Margaret MacMillan, *Nixon and Mao: The Week That Changed the World* (New York: Random House, 2007), p. 132.

222-223 NPT stipulează: Articolul I din NPT afirmă că „fiecare stat nuclear parte a acestui tratat îşi ia responsabilitatea de a nu transfera spre niciun destinatar arme nucleare sau alte dispozitive nucleare explozive, nici direct, nici indirect; ele nu vor asista, încuraja sau determina în niciun fel state nenucleare să producă sau să obţină prin alte mijloace arme nucleare sau dispozitive nucleare explozive – sau să deţină controlul asupra unor arme nucleare ori dispozitive nucleare explozive”. Textul NPT este disponibil aici: www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text/.

223 Stabileşte principiul: Articolul **VI** al statelor NTP spune că „fiecare parte a Tratatului de faţă îşi asumă că va demara, cât mai curând, negocieri în bună credinţă cu privire la mijloace eficiente legate de încetarea cursei înarmării nucleare şi la descurajarea înarmării nucleare, pe baza unui

tratat general şi complet de dezarmare, sub control internaţional strict şi eficient”.

224 Statele au folosit atacurile cibernetice: Cel mai celebru este atacul Statelor Unite şi al Israelului împotriva programului nuclear iranian. David E. Sânger, *Confront and Conceal: Obamas Secret Wars and Surprising Use of American Power* (New York: Crown, 2012), pp. 141-225.

227 Memorandumul din 1994 de la Budapesta: Memorandumul afirmă că „Federaţia Rusă, Marea Britanie, Irlanda de Nord şi Statele Unite îşi reafirmă obligaţia de a se înfrâna de la ameninţarea cu sau uzul violenţei împotriva integrităţii teritoriale şi independenţei politice a Ucrainei şi că niciuna dintre armele lor nu va fi folosită vreodată împotriva Ucrainei, altfel decât în situaţia autoapărării conform Cartei Naţiunilor Unite”. Textul integral poate fi găsit aici: www.securitycouncilreport.org/atf/

227 Acest lucru ar presupune: Există un întreg sub domeniu al teoriei înfrânării şi strategiei nucleare, dar cel mai bun volum dedicat este cel al lui Lawrence Freedman, *The Evolution oj Nuclear Strategy,* ediţia a treia (New York: Palgrave Macmillan, 2003).

229 John E Kennedy a prezis: în 1960, în timpul celei de-a treia dezbateri prezidenţiale între candidaţii John F. Kennedy şi Richard M. Nixon, Kennedy a afirmat că „există indicii, datorită noilor invenţii, că zece, cincisprezece sau douăzeci de naţiuni vor avea capacitate nucleară – inclusiv China Roşie – până la finalul mandatului prezidenţial din 1964”. Commission on Presidential Debates, „October 13, 1960 Debate

Transcript”, https://www.debates.org/voter-education/debate- transcripts/october-13-1960-debate-transcript/.

Schimbările climatice

231 Schimbarea climatică globală: Pentru cei care vor să afle mai multe despre schimbarea climatică, un volum cu care să începeţi este cel al lui Elizabeth Kolbert, *Field Notes from a Catastrophe: Man, Nature, and Climate Change* (New York: Bloomsbury, 2015). Pentru mai multe informaţii despre ştiinţa din spatele schimbării climatice, a se vedea Jeffrey Bennett, *A Global Warming Primer: Answering Your Questions About Science, the Consequences, and the Solutions* (Boulder, Colo.: Big Kid Science, 2016).

232 Valori medii ale temperaturii: Din 1901, suprafaţa planetei s-a încălzit cu aproximativ 0,7-0,9 grade Celsius în fiecare secol, dar această rată a schimbării s-a dublat aproape începând cu 1975, ajungând la 1,5-l,8 grade Celsius în fiecare secol. Jessica Blunden, Derek S. Arndt, şi Gail Hartfield, ed.., „State of the Climate în 2017”, *Bulletin of the American Meteorological Society 99,* nr. 8 (2018), p. 12.

232 O creştere a temperaturii medii a oceanelor: Un studiu recent a adus la lumină faptul că oceanele se încălzesc cu 40% mai rapid decât estimase ONU în urmă cu cinci ani. Kendra Pierre-Louis, „Ocean Warming Is Accelerating Faster Than Thought, New Research Finds”, *New York Times,* 10 ianuarie 2019.

232 Semn clar al topirii gheţarilor:: John Schwartz şi Henry Fountain, „Warming în Arctic Raises Fears of a "Rapid Unraveling’ of the

Region”, *New York Times,* 11 decembrie 2018.

232 Creşterea nivelului mărilor: în 2017, nivelul mediu al mărilor era cu 3 inchi peste media din 1993 – cea mai mare medie anuală înregistrată vreodată de un satelit (1993- prezent). Era al şaselea an consecutiv şi al douăzeci şi şaselea în ultimii patruzeci de ani când media creşterii nivelului mării s-a mărit comparativ cu anul precedent. Rebecca Lindsey, „Climate Change: Global Sea Level”, Climate.gov, 1 august 2018.

232 O creştere a concentraţiei: De pildă, nivelurile dioxidului de carbon sunt azi mai mari decât oricând în ultimii 800 000 de ani, iar această creştere se datorează combustibililor fosili pe care oamenii îi folosesc pentru a obţine energie. Rebecca Lindsey, „Climate Change: Atmospheric Carbon Dioxide”, Climate.gov, 1 august 2018.

232 A doua decadă: Henry Fountain şi Nadja Popovich, „2019 Was the Second-Hottest Year Ever, Closing Out the Warmest Decade”, *New York Times,* 15 ianuarie 2020.

232 Este accelerată:: Lindsey, „Climate Change: Global Sea Level”.

233 Creşterea nivelurilor mărilor şi inundaţiile: Amy M. Jaffe, „UN Climate Report Highlights Extreme Risk to Many Regions”, cfr.org, 12 octombrie 2018.

233 Suprafeţe masive ale ţărilor vor deveni: Pentru această perspectivă, a se vedea David Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth: Life After Warming* (New York: Tim Duggan Books, 2019).

233 Bangladeshul pare că va fi una: O creştere a temperaturii cu mai mult de 1,5 grade Celsius ar putea însemna că, spre mijlocul secolului, mai

mult de 50 de milioane de locuitori ai Bangladeshului ar trebui să îşi părăsească ţara. Amy M. Jaffe, „Un Climate Report Highlights Extreme Risk to Many Regions”.

233 Deficite de hrană şi de apă: Christopher Flavelle, „Climate Change Threatens the Worlds Food Supply, United Nations Warns”, New York Times, 8 august 2019. Un rezumat al raportului ONU poate fi găsit aici: www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2019/08/4.-SPM_Approved_Microsite_FINAL.pdf.

233 Probleme de securitate naţională: Preşedintele Barak Obama, în Strategia pentru securitate naţională din 2015, a menţionat schimbarea climatică drept un risc strategic important pentru interesele SUA. în Strategia pentru securitate naţională (NSS) spunea: „Schimbarea climatică este o ameninţare urgentă şi în creştere la adresa securităţii noastre naţionale, contribuind la tot mai desele dezastre naturale, la fluxurile de refugiaţi şi la conflictele care se ivesc în jurul resurselor de bază ca mâncarea şi apa.” Preşedintele Barack Obama, „National Security Strategy of the United States of America”, februarie 2015, obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_na tional_ securi ty_strategy_2.pdf.

234 Consumul aproape s-a triplat: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition” p. 79,

234 China şi India în mod deosebit: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition” p. 67,

234 Acest tip de conbustibil: British Petroleum „BP Energy Outlook: 2019 Edition”, p. 29.

234 Petrolul generează aproximativ o treime: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition”, 79.

235 Despăduririle sunt o cauză importantă:: Frances Seymour, „Deforestation Is Accelerating, Despite Mounting Efforts to Protect Tropical Forests. What Are We Doing Wrong?”, World Resources Institute, 26 iunie 2018, www.wri.org/blog/2018/06/deforestation-accelerating-despite- mounting-efforts-protect-tropical-forests.

235 Responsabil pentru emisiile de carbon: Estimările diferă, dar recunoaşterea defrişărilor ca o problemă reală este o perspectivă comună. Intergovernmental Panel on Climate Change, Climate Change 2007 – Mitigation of Climate Change: Working Group III Contribution to the Fourth Assessment Report of the IPCC (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

235 Amplu acceptată de oamenii de ştiinţă: Raportul special al Intergovernmental Panel on Climate Change care analizează impactul încălzirii globale cu 1,5 grade Celsius peste nivelurile de temperatură din epoca preindustrială conţine referinţe la 2 500 de lucrări ştiinţifice şi reprezintă un consens. Intergovernmental Panel on Climate Change, Global Warming of 1.5°C: An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C Above Pre-industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, în the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty

(Geneva: World Meteorological Organization, 2018). întregul raport poate fi accesat aici: at www.ipcc.ch/srl5/.

235 O mica majoritate: Profesorul pensionat de la MIT, Richard Lindzen, de pildă, este un sceptic al schimbării climatice şi a scris o scrisoare deschisă preşedintelui Donald Trump, în 2017, argumentând că „din 2009, guvernele Statelor Unite au luat măsuri cu privire la schimbările climatice, măsuri care nu sunt deloc întemeiate ştiinţific". Zahra Hirji, „Climate Contrarian Gets Fact-Checked by MIT Colleagues în Open Letter to Trump", *Inside Climate News,* 6 martie 2017.

237 Creşterea eficienţei energetice: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 15.

237 O treime din creşterea de un grad Celsius: Conform Agenţiei internaţionale a energiei (IEA), „emisia de CO2 generată de arderea de cărbune a fost responsabilă de mai mult de 0,3°C din creşterea globală anuală de 1°C a temperaturii solului, peste cea a epocii preindustriale. Din cauza acestui fapt, cărbunele este cea mai vastă sursă a creşterii globale a temperaturii". IEA, „Global Energy & CO2 Status Report: The Latest Trends în Energy and Emissions în 2018", www.iea.org/geco/emissions/.

237 China – aproape jumătate: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 103.

237 Energia în 2040: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 79.

241 Astfel de paşi, numiţi adaptare: Pentru mai multe detalii despre strategiile de adaptare, a se

vedea Alice C. Hill şi Leonardo Martinez-Diaz, *Building a Resilient Tomorrow* (New York: Oxford University Press, 2019).

241 Astfel de acţiuni (numite geoinginerie): Pentru mai multe informaţii despre geoinginerie, a se vedea Oliver Morton, *The Planet Remade: How Geoengineering Could Change the World* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2016).

241 Convenţia internaţională din 1978: Cunoscută, formal, sub denumirea de Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification
Techniques. Textul integral poate fi găsit aici: treaties.un.org/doc/Treaties/1978/10/19781005%2000- 39%20 AM/Ch_XXVl_01p.pdf.

Migraţia

243 „internally displaced persons”, în engl. în orig. (n. ed.)

243 Defineşte un migrant: Organizaţia Internaţională a ONU pentru migranţi, „Who is a Migrant? „ https://www.iom.int/who-is-a-migrant.

243 **„Care trăieşte temporar sau permanent”:** Organizaţia educaţională, ştiinţifică şi culturală a ONU, „Information Kit: United Nations Convention on Migrants’ Rights” (2005), unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000143557.

244 **Aproximativ 250 de milioane de migranţi internaţionali:** Conform ONU, „numărul migranţilor internaţionali, pe glob, a continuat să crească rapid în ultimii ani, ajungând la 258 de milioane în 2017, de la 220 de milioane în 2010 şi 173 de milioane în 2000”. ONU, Department of Economic and Social Affairs, Population Division,

Internaţional Migration Report 2017: Highlights, disponibil aici: www.un.org/en/development/desa/population/migration/publi cations/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlight s.pdf.

244 Majoritatea pleacă voluntar: Spre finalul lui 2016, au fost 25,9 milioane de refugiaţi şi cereri de azil, la nivel mondial, echivalentul a 10,1% din numărul total al migranţilor internaţionali. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Internaţional Migration Report 2017: Highlights, p. 7.

244 Tind să se îndrepte spre ţări: Ţările cu venituri mari găzduiesc două treimi din totalul migranţilor internaţionali şi au atras 64 de milioane din cei 85 de milioane de migranţi din întreaga lume, din perioada 2000-2017. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Internaţional Migration Report 2017: Highlights, 4.

244 Aproximativ 50 de milioane de migranţi: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Internaţional Migration Report 2017: Highlights, p. 6.

244 71 de milioane de oameni: Conform înaltului comisariat al ONU pentru refugiaţi, din iunie 2019 au fost 70,8 milioane de persoane care au fost strămutate forţat peste tot pe glob. A se vedea www.unhcr. rg/en-us/figures-at-a-glance.html.

244 26 de milioane de refugiaţi: Din cele 25,9 milioane de refugiaţi, 5,5 milioane sunt refugiaţi palestinieni, în vreme ce 20,3 milioane de refugiaţi provin din alte părţi ale lumii. A se vedea www.unhcr.org/en-us/figures-at-a-glance.html.

245 Statele Unite ale Americii: pentru cei interesaţi de istoria politicii de imigrare a Statelor Unite, a se vedea Daniel J. Tichenor, Dividing Lines: The Politics of Immigration Control în America (Princeton, NJ.: Princeton University Press, 2002); Susan E Martin, *A Nation of Immigrants* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

245 Mai mulţi imigranţi decât oricare altă ţară: Statele Unite găzduiesc 50 de milioane de migranţi, 19% din totalul mondial şi mai mulţi decât oricare altă ţară. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Internaţional Migration Report 2017: Highlights, p. 6.

245 **Un milion de oameni obţin statutul de rezidenti permanenţi:** Statele Unite au oferit statutul de rezident permanent la circa 1,13 milioane de oameni în 2017 (578 000 erau nou-veniţi, 549.000 au fost rezultatul unei ajustări a statutului anterior), 1,18 milioane în 2016 şi 1,05 milioane în 2015. Din 2001 până în 2017, cel puţin un milion de oameni au obţinut legal statutul de rezident permanent în Statele Unite, anual, vreme de paisprezece din cei şaptesprezece ani studiaţi. U.S. Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, 2017 Yearbook of Immigration Statistics, p. 5.

245 Reunificări familiale: Din cele 1,13 milioane de oameni care au obţinut legal statutul de rezidenţi permanenţi în Statele Unite în 2017, 516 500 l-au primit fiind rude apropiate ale unor cetăţeni americani, în vreme ce

232 200 au primit acest statut fiind „sponsorizaţi” de familii. U.S. Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, 2017 Yearbook of Immigration Statistics, p. 18.

245 Până la *7%:* Nu mai mult de 7% din vizele care se emit pot fi către cetăţenii unei ţări independente, pe parcursul unui an fiscal. Pentru rudele îndepărtate, procentul anual este de 2%. A se vedea www.uscis.gov/tools/glossary/country-limit. Pentru o imagine extinsă a politicii curente de imigrare a SUA, a se vedea William A. Kandel, „A Primer on U.S. Immigration Policy”, Congressional Research Service, 22 iunie 2018, fas.org/sgp/crs/homesec/R45020.pdf.

245 Unii dintre ei intră pe baza: în 2017, 137 900 de oameni au primit statut legal de rezidenţi permanenţi în SUA datorită unor preferinţe ale angajatorilor: muncitori, persoane cu studii avansate şi abilităţi excepţionale, investitori şi aşa mai departe. U.S. Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, 2017 Yearbook of Immigration Statistics, p. 18.

245 **Cetăţeni americani naturalizaţi:** în 2017, 987 000 de oameni au depus cereri pentru naturalizare. U.S. Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, 2017 Yearbook of Immigration Statistics, p. 52.

245 O sursă majoră de inovare şi de talent: Jennifer Hunt şi Marjolaine Gauthier-Loiselle, „How Much Does Immigration Boost Innovation?”, *National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper 14312,* septembrie 2008; J. David Brown et al., „Immigrant Entrepreneurs and Innovation în the U.S. High-Tech Sector”, *1ZA Institute of Labor Economics Discussion Paper No.*

12190, februarie 2019.

245 Aproape 45% dintre companii: New American Economy Research Fund, „New American Fortune 500 în 2019: Top American Companies and Their Immigrant Roots”, 22 iulie 2019.

245 Pot concura şi înlocui: Cea mai bună prezentare a acestei perspective se poate găsi în cartea lui George J. Borjas, *We Wanted Workers: Unraveling the Immigration Narrative* (New York: W.W. Norton, 2016).

246 Cel mai mare de la al Doilea Război Mondial încoace: înaltul comisariat al ONU pentru refugiaţi, *Global Trends: Forced Displacement în 2018,* www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf.

246 Aproape s-a dublat în ultima decadă: în 2008, la nivel global, existau 42 de milioane de oameni care au fost strămutaţi, cifră care a explodat la 70,8 milioane în 2018. Populaţia refugiată – excluzând palestinienii – aproape s-a dublat începând din 2012, sărind de la 15,5 milioane la 20,4 milioane. înaltul comisariat al ONU pentru refugiaţi, *Global Trends: Forced Displacement în 2018;* înaltul comisariat al ONU pentru refugiaţi, 2008 *Global Trends: Refugees, Asylum-Seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons,* www.unhcr.org/4a375c426.pdf.

246 85% dintre refugiaţii de pe tot globul: înaltul comisariat al ONU pentru refugiaţi, Global Trends: Forced Displacement în 2018, p. 18.

246 60% dintre refugiaţii actuali: Excluzând palestinienii, 20,4 milioane de refugiaţi în toată lumea – 6,7 milioane din Siria, 2,7 milioane din

Afganistan şi 2,3 milioane din Sudanul de Sud. înaltul comisariat al ONU pentru refugiaţi, *Global Trends: Forced Displacement în 2018,* p. 3.

247 Refugiaţii sunt definiţi: Convenţia din 1951 referitoare la statutul refugiaţilor, Articolul 1, Secţiunea A, Paragraful 2.

250 Turcia, Pakistanul, Uganda şi Sudanul: în 2018, Turcia a găzduit 3,7 milioane de refugiaţi, Pakistanul 1,4 milioane, Uganda 1,2 milioane şi Sudanul 1,1 milioane. înaltul comisariat al ONU pentru refugiaţi, *Global Trends: Forced Displacement în 2018,* p. 3.

250 Definit într-un document al ONU din 1998: Francis M. Deng, „Report of the Representative of the Secretary-General
Mr. Francis M. Deng, Submitted Pursuant to Commission Resolution 1997/39, February 11, 1998”, https://digitallibrary.un.org/record/251017.

Internetül, spaţiul cibernetic şi securitatea cibernetică

254 Aproape 300 de miliarde de e-mailuri: Radicati Group, „Email Statistics Report, 2019-2023”, februarie 2019.

255 Miliarde de senzori şi dispozitive: Ericsson estimează că până în 2022 vor fi aproximativ 29 de miliarde de dispozitive conectate, dintre care 18 miliarde vor avea de-a face cu internetül lucrurilor. Ericsson, „Internet of Things Forecast”, www.ericsson.com/en/mobility-report/internet-of-things- forecast.

255 Aceleaşi drepturi ale omului online ca şi offline: în 2016, Consiliul drepturilor omului al ONU a emis o rezoluţie care „afirmă că aceleaşi

drepturi pe care oamenii le au offline trebuie protejate şi online, mai ales libertatea de exprimare”. Textul complet al rezoluţiei se află aici: undocs.org/A/HRC/32/L.20.

254 Statele Unite şi China au căzut de acord: Cauza integrală spune: „Statele Unite şi China agreează ca guvernul nici uneia dintre ţări să nu poarte sau să sprijine conştient furtul cibernetic de proprietate intelectuală, inclusiv secrete comerciale sau alte informaţii confidenţiale de afaceri, cu scopul de a oferi avantaje competitive unor companii sau sectoare comerciale”. Casa Albă, „Fact Sheet: President Xi Jinpings State Visit to the United States”, 25 septembrie 2015.

254 „Internet of Things” în engl. în őrig., (n. ed.)

255 O poziţie generală în Statele Unite: Dustin Volz, „China Violated Obama-Era Cybertheft Pact, U.S. Official Says”, *Wall Street Journal,* 8 noiembrie 2018; David E. Sanger şi Steven Lee Myers, „After a Hiatus, China Accelerates Cyberspying Efforts to Obtain U.S. Technology”, *New York Times, 29* noiembrie 2018; Ken Dilanian, „Chinas Hackers Are Stealing Secrets from U.S. Firms Again, Experts Say”, NBC News, 9 octombrie 2018.

255 Guvernul Statelor Unite în 2011: Casa Albă, „International Strategy for Cyberspace: Prosperity, Security, and Openness în a Networked World”, mai 2011, https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/internationalstrategy_cyberspace.pdf.

255 Internetül deja pare să se fragmenteze: Adam Segal, „When China Rules the Web: Technology în Service of the State”, *Foreign*

Affairs, septembrie/octombrie 2018.

255 Descris ca „splinternet”: Pentru mai multe detalii despre fragmentarea internetului şi crearea unor interneturi distincte, a se vedea Scott Malcomson, *Splinternet: How Geopolitics and Commerce Are Fragmenting the World Wide Web* (New York: OR Books, 2016); „Lost în the Splinternet”, Economist, 5 noiembrie 2016.

255 închiderea platformelor de socializare: Max Fisher, „Sri Lanka Blocks Social Media, Fearing More Violence”, *New York Times,* 21 aprilie 2019.

256 îmbunătăţirea guvernării globale: Pentru cei interesaţi de provocările pe care le deschid ameninţările cibernetice celor care stabilesc politicile şi cele mai bune strategii de răspuns la ele, a se vedea Richard A. Clarke şi Robert K. Knake, *The Fifth Domain: Defending Our Country, Our Companies, and Ourselves în the Age of Cyber Threats* (New York: Penguin Press, 2019).

257 Au purtat astfel de atacuri cibernetice: Sanger, Confront and Conceal, pp. 141-225.

257 Pentru a întrerupe programul nuclear şi de rachete al Coreei de Nord: David E. Sanger şi William J. Broad, „Trump Inherits a Secret Cyberwar Against North Korean Missiles”, *New York Times, 4* martie 2017.

257 Unul dintre cele mai sofisticate arsenaluri cibernetice: David E. Sanger, David D. Kirkpatrick şi Nicole Perlroth, „The World Once Laughed at North Korean Cyberpower. No More”, *New York Times,* 15 octombrie 2017.

257 „Convenţia de la Geneva digitală”: Preşedintele Franţei, Emmanuel Macron, a lansat Paris Call for Trust and Security în Cyberspace în

noiembrie 2018, care cerea dezvoltarea unor principii comune pentru securizarea spaţiului cibernetic. Până acum, şaizeci şi sase de ţări au semnat documentul, nu însă şi China, Rusia şi Statele Unite.

257 Reguli şi norme internaţionale: Pentru mai multe detalii despre încercările de a crea reguli globale, a se vedea Adam Segal, The Hacked World Order: How Nations Fight, Trade, Maneuver, and Manipulate în the Digital Age (New York: PublicAffairs, 2017).

258 Dezacorduri puternice cu privire la aceste probleme: Laurens Cerulus şi Mark Scott, „Europe Seeks to Lead a New World Order on Data", Politico, 7 iunie 2019.

258 Politica de descurajare: Pentru o discuţie despre atacuri cibernetice, război cibernetic şi dificultatea înfrânării acestora sau aceea a răspunsului la ele, a se vedea David E. Sanger, *The Perfect Weapon: War, Sabotage, and Fear în the Cyber Age* (New York: Crown, 2018); Fred Kaplan, *Dark Territory: The Secret Hstory of Cyber War* (New York: Simon & Schuster, 2016); şi Jason Healey, ed., *A Fierce Domain: Conflict în Cyberspace, 1986-2012* (Washington, D.C.: Cyber Conflict Studies Association, 2013).

Sănătatea globală

261 Sănătatea globală este considerabil mai bună: Pentru cei interesaţi să afle mai multe despre sănătatea globală, recomand Randall M. Packard, *A History of Global Health: Interventions into the Lives of Other Peoples* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016); Angus Deaton, *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality* (Princeton, N.J.: Princeton University

Press, 2013).

261 Costurile legate de sănătate şi crizele: Daniels şi Donilon, *Emerging Global Health Crisis,* p. 15.

261 Aproape 10% din veniturile economiei globale: Cheltuielile globale cu sănătatea au ajuns la 8 triliarde de dolari în 2016, respectiv 8,6% din economia globală. Global Burden of Disease Health Financing Collaborator Network, „Past, Present, and Future of Global Health Financing: A Review of Development Assistance, Government, Out-of-Pocket, and Other Private Spending on Health for 195 Countries, 19952050”, Lancet, 24 aprilie 2019.

262 18% din PIB: U.S. Centers for Medicare & Medicaid Services raportează că cheltuielile Statelor Unite cu sănătatea au ajuns la 3,5 triliarde de dolari în 2017, adică 17,9% din PIB. Centers for Medicare & Medicaid Services, „National Health Expenditures 2017 Highlights”, www.cms.gov/Research- Statistics-Data-and-Systems/Statistics-Trends-and- Reports/NationalHealthExpendData/Downloads/highlights.pdf.

262 Se pot aştepta să ajungă la 72 de ani: Speranţa de viaţă la naştere a ajuns, în lume, la 72,6 ani în 2019. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, „World Population Prospects 2019: Highlights”, p. 2.

262 Se pot aştepta să ajungă la 80 de ani: Speranţa de viaţă este de peste 80 de ani în Chile, Costa Rica, Slovenia, Portugalia, Germania, Grecia, Finlanda, Belgia, Danemarca, Austria, Marea Britanie, Franţa, Coreea de Sud, Canada,

Luxemburg, Olanda, Noua Zeelandă, Irlanda, Australia, Israel, Spania, Italia, Suedia, Norvegia, Islanda, Japonia şi Elveţia. în Statele Unite, speranţa de viaţă este de numai 78,6 ani. OECD Health Statistics, „Life Expectancy at Birth”, data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-birth.htm.

262 Longevitatea medie este de două ori mai mare: James C. Riley, „Estimates of Regional and Global Life Expectancy, 1800-2001”, *Population and Development Review 31,* nr. 3 (septembrie 2005), pp. 537-543.

262 Femeile trăiesc cu câţiva ani mai mult: Speranţa actuală de viaţă a femeilor este de 75 de ani, faţă de 70,2 ani – speranţa de viaţă a bărbaţilor. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, „World Population Prospects 2019: Highlights”, p. 29.

262 50 de milioane de vieţi de copii au fost salvate: World Bank, *Levels and Trends în Child Mortality: Estimates Developed by the UN Inter-agency Group for Child Mortality Estimation (IGME) – Report 2015* (Washington, D.C.: World Bank Group, 2015).

263 Cazurile de poliomielită au scăzut: Cazurile au scăzut de la aproximativ 350 000 în 1988 la 33 de cazuri raportate în 2018 – o scădere de 99%. în consecinţă, Organizaţia Mondială a Sănătăţii estimează că mai mult de 18 milioane de oameni pot azi să meargă, oameni care altfel ar fi fost paralizaţi. Organizaţia Mondială a Sănătăţii, „Fact Sheet: Poliomyelitis”, 22 iulie 2019, www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/poli

omyelitis.

263 Oameni care decedează din cauze generate de SIDA: UNAIDS, „Global HIV & AIDS Statistics – 2019 Fact Sheet”, www.unaids.org/en/resources/fact-sheet.

263 Incidenţa malariei şi a pojarului: Institute for Health Metrics and Evaluation, Financing Global Health 2016: *Development Assistance, Public and Private Health Spending for the Pursuit of Universal Health Coverage* (Seattle: IHME, 2017), p. 39.

263 Speranţa de viaţă în câteva ţări africane: Speranţa de viaţă este sub 55 de ani în Sierra Leone, Republica Central Africană, Ciad, Nigeria, Coasta de Fildeş. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN.

263 Cartea de faţă a apărut în prima jumătate a anului 2020, aşadar nu conţine date şi informaţii legate epidemia cu noul coronavirus, COVID 19, care a primit numele oficial de SARS- CoV-2 (n. ed.)

263 Speranţa de viaţă medie în Africa Subsahariană: Speranţa de viaţă în Africa Subsahariană este, în medie, de 61,1 ani, cu 10 ani sub media globală de 72,6. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, „World Population Prospects 2019: Highlights”, p. 29.

263 Reprezintă o puternică îmbunătăţire: în 1960, regiunea avea o speranţă de viaţă puţin peste 40 de ani. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LEOO.IN?locations=ZG.

263 Este mult mai uşor ca boala să se

răspândească: Lance Saker et aL, *Globalization and Infectious Diseases: A Review oj the Linkages* (Geneva: UNICEF/UNDP/World Bank/ WHO Special Program for Research and Training în Tropical Diseases, 2004); Tong Wu et al., „Economic Growth, Urbanization, Globalization, and the Risks of Emerging Infectious Diseases în China: A Review", Ambio 46 (2017), pp. 18-29; Douglas W. MacPherson et al., „Population Mobility, Globalization, and Antimicrobial Drug Resistance", *Emerging Infectious Diseases 15,* nr. 11 (2009), pp. 1727-1732.

263 Populaţiile refugiate au devenit vulnerabile: De pildă, din cauza războiului din Yemen şi a strămutării populaţiei, ONU a raportat aproape jumătate de milion de cazuri de holeră în ţară în primele şase luni ale anului 2019. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, „Yemen: Over 460K Cases of Cholera Registered to Date This Year", 8 iulie 2019.

263 Organisme rezistente la medicamente: U.S. Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, „Antibiotic Resistance Threats în the United States, 2013", www.cdc.gov/drugresistance/threat-report-2013/pdf/ar-threats-2013-508.pdf.

264 Cel puţin 50 de milioane de oameni au murit: Douglas Jordan, „The Deadliest Flu: The Complete Story of the Discovery and Reconstruction of the 1918 Pandemic Virus", U.S. Centers for Disease Control and Prevention, www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/reconstruction-1918- virus.html.

265 Neinfecţioase sau, altfel spus, boli necontagioase: Pentru mai multe despre bolile

neinfecţioase, a se vedea Thomas J. Bollyky, *Plagues and the Paradox of Progress: Why the World Is Getting Healthier în Worrisome Ways* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2018); Daniels şi Donilon, *Emerging Global Health Crisis.*

265 în 1990, trei dintre primele şapte cauze: Institute for Health Metrics and Evaluation, *Rethinking Development and Health: Findings from the Global Burden of Disease Study* (Seattle: IHME, 2016), p. 29.

265 38 de milioane sau 68%: Organizaţia Mondială a Sănătăţii, *Global Status Report on Noncommunicable Diseases 2014* (Geneva: World Health Organization, 2014), p. xi.

265 Până în 2030, se estimează despre bolile neinfecţioase: ONU, „Report to the Secretary-General: Prevention and Control of Non-communicable Diseases”, 19 mai 2011.

266 Eforturi globale în domeniul sănătăţii: Pentru o imagine de ansamblu asupra acestui aspect, a se vedea David P. Fidler, „The Challenges of Global Health Governance”, Council on Foreign Relations Working Paper, mai 2010, www.cfr.org/report/challenges-global-health-governance.

266 îi lipseşte autoritatea necesară: Pentru mai multe detalii despre neajunsurile OMS, a se vedea Laurie Garrett, „Ebolăs Lessons: How the WHO Mishandled the Crisis”, *Foreign Affairs,* septembrie/octombrie 2015; Suerie Moon et al., „Will Ebola Change the Game? Ten Essential Reforms Before the Next Pandemic. The Report of the Harvard-LSHTM Independent Panel on the Global Response to Ebola”, *Lancet 386,* nr. 10009

(2015).

266-267 „Realizarea de către toate popoarele”: World Health Organization, „Constitution of the World Health Organization”, Capitolul 1, Articolul 1, apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=L

267 Primesc numai câţiva cenţi la fiecare dolar: în 2018, numai 2% (778,3 milioane de dolari) din asistenţa pentru
dezvoltarea sănătăţii au fost alocaţi bolilor necontagioase, deşi acestea reprezentau 62,1% din povara globală a bolilor. Institute for Health Metrics and Evaluation, *Financing Global Health 2018: Countries and Programs în Transition* (Seattle: IHME, 2019), p. 86.

267 De două ori mai multe morţi premature: Institute for Health Metrics and Evaluation, Global Burden of Disease Database (2017), ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool.

Comerţul şi investiţiile

269 Comerţul la nivel international: Pentru o istorie a comerţului, a se vedea William J. Bernstein, *A Splendid Exchange: How Trade Shaped the World* (New York: Atlantic Monthly Press, 2008). Pentru discuţii mai ample legate de comerţ, a se vedea Wolf, Why Globalization Works. Pentru o discuţie accesibilă despre politica de investiţii şi comercială a SUA, a se vedea Douglas A. Irwin, *Clashing over Commerce: A History of US Trade Policy* (Chicago: University of Chicago Press, 2019); şi Craig VanGrasstek, *Trade and American Leadership: The Paradoxes of Power and Wealth from Alexander Hamilton to Donald Trump* (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press,

2019).

269 Comerţul este un lucru bun: Pentru mai multe informaţii despre o apărare accesibilă şi convingătoare a comerţului, a se vedea Jason Furman, „Trade, Innovation, and Economic Growth” (explicaţii de la Brookings Institution, 8 aprilie 2015); U.S. Council of Economic Advisers, „The Economic Benefits of U.S. Trade”, mai 2015.

269 Locurile de muncă din domeniul exportului tind să fie mai bine plătite: Andrew B. Bernard et al., „Firms în International Trade”, *Journal of Economic Perspectives 21*, nr. 3 (2007), pp. 105-130; David Riker, „Do Jobs în Export Industries Still Pay More? And Why?”, *Manufacturing and Services Economics Brief no. 2* (International Trade Administration, U.S. Department of Commerce, 2010).

272 Fenomenul este cunoscut ca: Pentru mai multe detalii legate de cum anume lanţurile de aprovizionare globale dau o nouă formă comerţului, a se vedea Organisation for Economic Cooperation and Development, „Trade Policy Implications of Global Value Chains” noiembrie 2015; Organisation for Economic Cooperation and Development, „Making Trade Work for All”, OECD *Trade Policy Papers, nr. 202* (Paris: OECD Publishing, 2017).

272 Există cercetări care indică: Organisation for Economic Cooperation and Development, „Making Trade Work for Al”, p. 9.

278-279 Proprietate intelectuală de valoare, furată: Chuin- Wei Yap et al., „Huawei’s Yearslong Rise Is Littered with Accusation of Theft and Dubious Ethics”, *Wall Street Journal, 25* mai 2019;

Aruna Viswanatha, Kate O'Keeffe şi Dustin Volz, „U.S. Accuses Chinese Firm, Partner of Stealing Trade Secrets from Micron”, *Wall Street Journal,* 21 noiembrie 2018; Eric Rosenbaum, „1 în 5 Corporations Say China Has Stolen Their IP Within the Last Year: CNBC CFO Survey”, CNBC, 1 martie 2019; Office of the U.S. Trade Representative, „Findings of the Investigation into China’s Acts, Policies, and Practices Related to Technology Transfer, Intellectual Property, and Innovation Under Section 301 of the Trade Act of 1974”, 22 martie 2018.

280 Scăzând de la mai bine de 20%: O lucrare recentă estima că nivelul mediu al taxelor cu care s-a intrat la prima rundă a negocierilor din 1947 era în jur de 22%. Chad P. Brown şi Douglas A. Irwin, „The GATT’s Starting Point: Tariff Levels Circa 1947”, *NBER Working Paper 21782, decembrie 2015.* World Trade Organization a raportat că taxele medii aplicate în 2018 erau de circa 9%. World Trade Organization, *World Trade Statistical Review 2019* (Geneva: World Trade Organization, 2019), p. 73.

280 Runda de negocieri de la Doha: Pentru o discuţie a negocierilor de la Doha, a se vedea Will Martin şi Aaditya Mattoo, ed., *Unfinished Business? The WTO’s Doha Agenda* (Washington, D.C.: World Bank, 2011).

280 „General Agreement on Tariffs and Trade”, în engl. în orig. (n. ed.)

280 „World Trade Organization”, în engl. în orig. (n. ed.)

280 Volumul comerţului mondial: Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/topic/trade.

280 „most favored nation”, în engl. în orig. (n.

ed.)

281 Comerţul international de bunuri: Baza de date a Băncii Mondiale, [1] data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS.

281 Volumul global al comerţului de bunuri: World Trade Organization, *World Trade Statistical Review 2019,* p. 8.

281 Numărul de acorduri regionale comerciale: World Trade Organization, „Regional Trade Agreements Database”, rtais.wto.org/Ul/PublicMaintainRTA Home.aspx.

282 Tratatul de comerţ liber nord-american: Pentru o introducere comprehensivă în NAFTA, a se vedea M. Angeles Villarreal şi Ian F. Fergusson, „The North American Free Trade Agreement (NAFTA)”, *Congressional Research Service,* 24 mai 2017, fas.org/sgp/crs/row/R42965.pdf.

282 Un beneficiu general pentru toate cele trei ţări: Pentru o perspectivă a primilor douăzeci de ani ai NAFTA şi a beneficiilor pe care acordul le-a adus Statelor Unite, Canadei şi Mexicului, a se vedea Caria A. Hills, „NAFTAs Economic Upsides: The View from the United States”, *Foreign Affairs,* ianuarie/februarie 2014.

282 Unsprezece ţări din Americi şi Asia: Cei unsprezece membri ai CPTPP sunt Australia, Brunei, Canada, Chile, Japonia, Malaysia, Mexic, Noua Zeelandă, Peru, Singapore şi Vietnam.

282 „North American Free Trade Agreement”, în engl. în orig. (n. ed.)

282 „Comprehensive and Progressive Agreement Transpacific Partnership” în engl. în orig. (n. ed.)

283 Apariţia inteligenţei artificiale: Pentru mai

multe informaţii despre cum noile tehnologii pot altera peisajul pieţei muncii, a se vedea Edward Alden şi Laura Taylor-Kale, *The Work Ahead: Machines, Skills, and U.S. Leadership în the Twenty-first Century* (New York: Council on Foreign Relations, 2018).

284 Investiţiilecare depăşesc graniţele: Philip R. Lane and Gian Maria Milesi-Feretti, „International Financial Integration în the Aftermath of the Global Financial Crisis”, *IMF Working Paper No. 17/115,* 10 mai 2017.

284 A crescut de mai mult de o sută de ori: Investiţia străină directă era de circa 13,26 miliarde de dolari în 1970 şi a crescut la 1,3 triliarde în 2018. United Nations Conference on Trade and Development STAT, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx.

Valuta şi politica monetară

287 Cunoscută drept politică monetară: Politica monetară este foarte greu de înţeles fără a face apel la câteva manuale şi la învăţarea anumitor ecuaţii şi relaţii destul de tehnice. Pentru o bună perspectivă a politicii monetare alese de cele mai mari bănci, în timpul crizei financiare, aş recomanda Neil Irwin, *The Alchemists: Three Central Bankers and a World on Fire* (New York: New American Library, 2014). Pentru o perspectivă mai largă a problemelor cu care se confruntă economia globală, aş recomanda Martin Wolf, *The Shifts and the Shocks: What We’ve Learned – and Have Still to Learn —from the Financial Crisis* (New York: Penguin Books, 2015).

Pentru o discuţie despre ce se întâmplă când o politică monetară nu dă rezultatele scontate, a se vedea studiul lui Liaquat Ahamed dedicat Marii Depresiuni, *Lords of Finance: The Bankers Who Broke the World* (New York: Penguin Press, 2009).

289 Fondul Monetar Internaţional: Pentru o privire concisă cu privire la ideile care fundamentează FMI-ul, James M.
Boughton, „The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution”, *IMF Working Paper,* mai 2004.

289 Conferinţa de la Bretton Woods: Pentru cei interesaţi de această conferinţă esenţială, care a dat o nouă formă ordinii economice post-al Doilea Război Mondial şi de dezbaterile care s-au născut în timpul conferinţei, a se vedea Benn Steil, *The Battle of Bretton Woods: John May- nard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of a New World Order* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2013).

290-291 Rolul dolarului: Literatura din jurul rolului dolarului în economia globală este extrem de mare, dar câteva articole cu care se poate începe sunt Richard N. Cooper, „The Future of the Dollar”, *Peterson Institute for International Economics,* septembrie 2009; Barry Eichengreen, „The Dollar Dilemma: The Worlds Top Currency Faces Competition”, *Foreign Affairs,* septembrie/octombrie 2009.

291 Conform FMI: IMF Data, „Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER)”, ultima actualizare la 28 iunie 2019.

295 Bun mai ales pentru Statele Unite: Un studiu

a încercat să cuantifice costurile şi beneficiile de a fi o rezervă globală de valută şi a concluzionat că, datorită faptului că dolarul este o rezervă globală de valută, Statele Unite au câştigat între 40 şi 70 de miliarde de dolari anual – altfel spus, între 0,3 şi 0,5% din PIB-ul Statelor Unite. McKinsey Global Institute, „An Exorbitant Privilege? Implications of Reserve Currencies for Competitiveness”, decembrie 2009.

296 O criptomonedă sau o combinaţie: Mark Carney, „The Growing Challenges for Monetary Policy în the Current International Monetary and Financial System” (discurs susţinut la Jackson Hole Symposium, 23 august 2019), www.bankofengland.co.uk/speech/ 2019/mark-carney- speech- at-jackson-hole-economic-symposium-wyoming.

296 China este prima care ne vine în minte: Reçurent, cercetătorii se întorc asupra întrebării dacă valuta Chinei, yuan- ul, sau RMB, poate sau chiar va înlocui dolarul ca valută internaţională. Câteva articole care merită citite în legătură cu acest subiect sunt: Sebastian Mallaby şi Olin Wethington, „The Future of the Yuan: China’s Struggle to Internationalize Its Currency”, *Foreign Affairs,* ianuarie/februarie 2012; *Financial Times Special Report,* „The Future of the Renminbi”, *Financial Times,* 29 noiembrie 2015; Benn Steil şi Emma Smith, „The Retreat of the Renminbi”, *Project Syndicate, 22* iunie 2017.

297 Ţările europene au încercat: „Europe Struggles to Protect Iran Trade aş US Reimposes Sanctions”, *Financial Times,* 5 noiembrie 2018; „European Companies Will Struggle to Defy America on Iran”, *Economist,* 8 noiembrie 2018.

Dezvoltarea

299 Dezvoltarea este un termen folosit foarte des: Pentru o perspectivă optimistă asupra dezvoltării globale, a se vedea Charles Kenny, Getting Better: *Why Global Development Is Succeeding – and How We Can Improve the World Even More* (New York: Basic Books, 2011). Pentru o perspectivă mai sceptică, a se vedea William Easterly, The White Man's Burden: *Why the Wests Efforts to Aid the Rest Have Done So Much III and So Little Good* (Oxford: Oxford University Press, 2006). Alte resurse utile cu privire la dezvoltare, a se consulta Paul Collier, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

299 Banca Mondială respinge această distincţie: Banca Mondială şi-a anunţat decizia în raportul din 2016, *World Development Indicators,* şi elimină încet aceşti termeni precum „lume în dezvoltare" şi „ţări în curs de dezvoltare". Banca Mondială, *World Development Indicators 2016* (Washington, D.C.: World Bank, 2016), p. iii.

299 Ţările sunt astfel catalogate: Economiile cu venituri mici sunt acelea care au un GNI *per capita* de mai puţin de
1,045 dolari în 2014. Economiile cu venituri medii sunt cele care au un GNI *per capita* între 1,046 şi 4,125 dolari. Economiile cu venituri medii spre mari au un GNI *per capita* de 4,126-12,735 dolari. Economiile cu venituri ridicate sunt cele care au un GNI per capita de 12,736 dolari sau mai mare. Banca Mondială, *World Development Indicators* 2016, p. xii i.

299 PIB-ul *per capita* **este între:** Baza de date a

Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD.

301 O gamă de factori sociali: O carte importantă care a dus la această schimbare în raportarea la PIB ca principal indice de măsură al dezvoltării şi luarea în considerare a „abilităţilor” a fost Amartya Sen, Development aş Freedom (New York: Anchor Books, 1999). Sau, după cum o afirmă Programul de dezvoltare al ONU: „Dezvoltarea umană înseamnă extinderea libertăţilor astfel ca toţi oamenii să poată urma acele alegeri pe care le consideră valoroase. Astfel de libertăţi au două aspecte fundamentale – libertatea de a fi bine, reprezentată de funcţionalităţi şi abilităţi, libertatea de a acţiona, reprezentată de afirmare şi autonomie.” Programul de dezvoltare al ONU, *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone* (New York: United Nations, 2016), p. 1.

301 Conform ultimelor date HDI: United Nations Development Programme, *Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update* (New York: United Nations, 2018).

301 „Human Development Index”, în engl. în orig. (n. ed.)

302 Oamenii care locuiesc în sărăcie extremă: Banca Mondială, *Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle (Washington,* D.C.: World Bank, 2018), pp. l-2.

303 A scăzut de la 66% în 1990: World Bank Poverty &
Equity Data

Portal: povertydata.worldbank.org/poverty/country/CHN.

303 Populaţia lumii era alfabetizată: fan Luiten van Zanden et al., ed., *How Was Life? Global Well-Being Since 1820* (OECD Publishing, 2014), p. 20.

303 **Mai mult de 85% din populaţia lumii:** UNESCO Institute for Statistics Data, data.uis.unesco.org/index.aspx? queryid= 166&lang=en.

303 S-a îmbunătăţit cu circa douăzeci şi cinci de ani: Riley, „Estimates of Regional and Global Life Expectancy, 18002001”

303 A fost mai mare de triplu din 1950 până în 2010: Din 1950 până în 2010, o persoană obişnuită a lumii dezvoltate şi-a crescut anii de educaţie de la 2,0 la 7,2. Banca Mondială, *World Development Report 2018: Learning to Realize Educations Promise* (Washington, D.C.: World Bank, 2018), pp. 4-5.

303 îmbunătăţirea accesului la instalaţii sanitare: United

Nations Development Pogramme, Human Development Report 2016: Human Development for Everyone, p. 3.

303 Mai mult de 7,5 miliarde de abonamente de telefonie

mobilă: International Telecommunication Union, 2018 Global and Regional Information and Communication Technologies (ICTs) Dataset, www.itu.int/en/ITU D/Statistics/Pages/stat/default.aspx.

304 3,9 miliarde sau puţin peste jumătate din populaţia planetei: International Telecommunication Union, „ITU Releases 2018

Global and Regional ICT Estimates: For the First Time, More than Half of the Worlds Population Is Using the Internet", 7 decembrie 2018; International Telecommunication Union, 2018 Global and Regional Information and Communication Technologies (ICTs) Dataset.

304 Doi din cinci adulţi africani nu pot: Beegle et al., „Poverty în a Rising Africa", p. 86.

304 Aproape 900 de milioane de oameni: Organizaţia Mondială a Sănătăţii şi Fondul pentru copii al ONU, *Progress on Drinking Water, Sanitation, and Hygiene: 2017 Update and SDG Baselines* (Geneva: World Health Organization and the United Nations Childrens Fund, 2017), p. 4.

304-305 Aproape un miliard de oameni: United Nations Development Programme, Human Development Indices and Indicators: *2018 Statistical Update* (New York: United Nations, 2018).

305 Primii 10% deţin 85%: Kathleen Elkins, „How Much Money You Need to Be Among the Richest 10 percent of People Worldwide", CNBC.com, 7 noiembrie 2018.

308 Ajutor pentru dezvoltare sau asistenţă: Nicholas **D.** Kristof, „Aid: Can It Work?", *New York Review of Books,* 5 octombrie 2006.

309 Companiile trebuie să poată avea încredere: Accentul pe crearea unor instituţii corecte este cunoscut şi sub denumirea de abordare institutionalistă a dezvoltării. Cea mai

J

bună expunere a acestei abordări – şi una dintre cele mai bune cărţi despre dezvoltare – este cea a lui Daron Acemoglu şi James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity,*

and Poverty (New York: Crown Business, 2012).

310 **„Millennium Development Goals”, în engl. în orig. (n. ed.)**

310 **Recordul a fost amestecat:** United Nations, „The Millennium Development Goals Report 2015”, disponibil aici: https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/ MDG%202015%20rev%20(July %201) .pdf.

311 „Sustainable Development Goals”, în engl. în orig. (n. ed.)

PARTEA A PATRA – Ordine şi haos

315 **The Anarchical Society:** Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order în World Politics,* ediţia a patra (New York: Columbia University Press, 2012).

Suveranitate, autoguvernare şi balanţa puterilor

319 **Respect pentru suveranitate:** Pentru **o** perspectivă mai detaliată cu privire la conceptul de suveranitate, a se vedea
Robert Jackson, *Sovereignty: The Evolution of an Idea* (Cambridge, U.K.: Polity Press, 2007); Stephen D. Krasner, *Sovereign y: Organized Hypocrisy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1999). Pentru o perspectivă asupra dezbaterilor legate de suveranitate în Statele Unite, de la fondarea lor, şi cum conceptul şi discuţia au evoluat în diferite medii politice, a se vedea Stewart Patrik, *The Sovereignty Wars: Reconciling America with the World* (Washington, D.C: Brookings Institution, 2018).

321 **O dezbatere care continua:** Referitor la această dezbatere, care se referă îndeobşte la responsabilitatea de a proteja, a se vedea Power,

„Problem from Hell” şi Kofi Annan, „Two Concepts of Sovereignty”, *Economist,* 16 septembrie 1999.

321 Genocidul, definit ca: Articolul II al Convenţiei din 1948 pentru prevenirea şi pedepsirea crimei ca genocid defineşte genocidul ca „oricare dintre următoarele acte înfăptuite cu intenţia de a distruge, în întregime sau în parte, un grup naţional, etnic, rasial sau religios: (a) Uciderea membrilor grupului; (b) Vătămarea serioasă, fizică sau mintală, a membrilor grupului; (c) înrăutăţirea deliberată a condiţiilor de viaţă ale grupului care are ca scop distrugerea fizică, integrală sau în parte, a grupului; (d) Impunerea de măsuri care au scopul de a opri naşterile într-un anumit grup; (e) Transferul forţat al copiilor unui grup într-un alt grup”. Textul Convenţiei este disponibil aici: https://www.un.org/en/genocide prevention/documents/atrocity-crimes/Doc.l_Convention%20on%20the%20 Prevention%20and%20Punishment%20of%20the %20Crime%2 0of%20 Genocide.pdf.

321 Doctrina R2P: Adunarea Generală a ONU, „Resolution Adopted by the General Assembly on 16 September 2005” (A/RES/60/1), undoes.org/A/RES/60/1.

321 Aproximativ 500 000 de sirieni şi-au pierdut viaţa: Specia, „How Syria’s Death Toll Is Lost în the Fog of War”.

322 A influenţat rezultatul alegerilor prezidenţiale din 2016: Office of the Director of National Intelligence, „Assessing Russian Activities and Intentions în Recent US Elections”.

323Autodeterminare sau noţiunea: Pentru o perspectivă excelentă a conceptului de

autodeterminare, a se vedea Margaret Moore, ed., *National Self-Determination and Secession* (Oxford: Oxford University Press, 1998); Alfred Cobban, *The Nation State and National Self-Determination* (New York: Crowell, 1970). Pentru o discuţie legată de dezbaterile legate de autodeterminare în trena celui de-al Doilea Război Mondial, a se consulta Margaret MacMillan, *Paris 1919: Six Months That Changed the World* (New York: Random House, 2002).

324Respectarea principiului egalităţii: Textul integral poate fi găsit aici: www.un.org /en/sections/un-charter/un-charter- full-text/.

325 Acordurile de la Camp David din 1978: Textul integral este disponibil la avalon.law.yale.edu/20th_century/campdav.asp.

Alianţe şi coaliţii

327Au întărit sau au subminat alianţele: A se vedea Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1987).

328 „Un singur lucru”: Churchill a avut acest comentariu la Chequers, la 1 aprilie 1945: winstonchurchill.org/uncategorised/quotes-slider/2014-11-3- 16-25-06/.

330 „Domolire” a fost termenul: Bouverie, *Appeasement.*

330Alianţele Americii cu ţările: Pentru detalii despre felul în care America a construit alianţe cu Asia, a se vedea Victor D. Cha, *Powerplay: The Origins of the American Alliance System în Asia* (Princeton, N.J.: Princeton University Press,

2016).

331 Şi-a exprimat scepticismul: Drew Middleton, „The de Gaulle Nuclear Doctrine Is Alive în Paris”, *New York Times, 6* mai 1981.

331 Articolul 5 al cartei: Articolul 5 al Tratatului Nord- Atlantic spune: „Părţile agreează că un atac armat asupra unuia sau mai multor membri din Europa sau America de Nord va fi considerat un atac împotriva tuturor şi, astfel, toţi membrii sunt de acord că, dacă un astfel de atac se produce, fiecare dintre ei, exercitând drepturile individului sau colective la autoapărare recunoscute prin Articolul 51 al Cartei Naţiunilor Unite, va asista Partea sau Părţile astfel atacate, acţionând, individual sau concertat cu celelalte Părţi, aşa cum consideră a fi necesar, inclusiv prin apelul la forţă armată, pentru a reface şi menţine securitatea în regiunea Nord-Atlantică”

Societatea internaţională

336 Mai mult de 40% din ţările lumii: Freedom House, *Freedom în the World 2018: Democracy în Crisis,* p. 2.

337 Teoria „păcii democratice”: Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones şi Steven E. Miller, ed., *Debating the Democratic Peace* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1996).

337 Democraţii imature sau iliberale: Fareed Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad, ediţie revizuită* (New York: W.W. Norton, 2007).

337 Argumentul este: Cu puţin înainte de Primul Război Mondial, Norman Angell a popularizat acest argument în cartea sa *Fhe Great Illusion.* Norman Angell, *The Great Illusion:* A *Study of the*

Relation of Military Power to National Advantage (New York: G.P. Putnams Sons, 1910).

339 „întâlnirea faţă în faţă”: Biograful lui Churchill, Sir Martin Gilbert, a notat că, în timpul unei călătorii la Washington, în 1954, Churchill ar fi afirmat asta încercând să convingă Congresul american să aibă întâlniri la nivel înalt cu Uniunea Sovietică. Internaţional Churchill Society, Finest Hour 122 (primăvara 2004), p. 12, https://winstonchurchill.org/publications/finest- hour/finest- hour-122/around-and-about-26/.

342 „Internaţional Criminal Court”, în engl. în orig. (n. ed.)

343 O mare parte a legilor: Despre dreptul internaţional şi apelul la forţă, a se consulta Louis Henkin et al., *Right* v. *Might* (New York: Council on Foreign Relations Press, 1991).

343 Când un război poate fi justificat: Despre teoria războiului just, a se vedea Michael Walzer, *Just and Unjust Wars* (New York: Basic Books, 1977).

344 *Jus post bellum:* Gary J. Bass, „Jus Post Bellum”, *Philosophy and Public Affairs 32,* nr. 4 (toamnă 2004), pp. 384412.

Războaiele dintre ţări

348 „Creşterea puterii ateniene”: Thucydides, *The Peloponnesian War* (Rex Warner, trad.), (New York: Penguin Books, 1954), p. 49.

348 Unii observatori ar argumenta că: Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* (New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2017).

348 Violenţa trebuie să ducă la cel puţin o mie de vieţi pierdute: De pildă, aceasta este

măsurătoarea pe care o face *Correlates of War Project,* care compilează date legate de război. Datele sunt disponibile aici: www.correlatesofwar.org/data-sets.

349 Circa nouă milioane de soldaţi: Merriman, *History o] Modern Europe,* p. 923, p. 1102.

350 Continuarea politicii prin alte mijloace: Cari von Clausewitz, *On War,* ed. şi trad. Michael Howard şi Peter Paret (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1976).

350 Un declanşator comun al războaielor între ţări: Bryan A. Frederick, Paul R. Hensel şi Christopher Macaulay, „The Issue Correlates of War Territorial Claims Data, 1816-2001", *Journal of Peace Research 54,* nr. 1 (2017), pp. 99-108; Monica Duffy Toft, „Territory and War", *Journal of Peace Research 51,* nr. 2 (2014), pp. 185-198.

355 A dus la 500 000 de morţi: Specia, „How Syria's Death Toll Is Lost în the Fog of War".

355 Cheltuielile militare continuă să crească: Stockholm International Peace Research Institute, „SIPRI Military Expenditure Database 2019", www.sipri.org/databases/milex.

355 Un trend de durată sau o aberaţie: Pentru o dezbatere legată de această perspectivă, a se vedea Nils Petter Gleditsch et al., „The Decline of War", *International Studies Review 15,* nr. 3 (2013), pp. 396-419.

355 Unii judecă acest trend: Steven Pinker, „Violence Vanquished", *Wall Street Journal,* 24 septembrie 2011.

355 Sunt mai puţin virulent: Pentru o respingere mai amplă a tezei lui Pinker, a se vedea Lawrence Freedman, „Stephen Pinker and the Long Peace: Alliance, Deterrence, and Decline", *Cold War*

History 14, nr. 4 (2014), pp. 657-672.

Instabilitatea internă
şi războaiele din interiorul ţărilor
*?

357Nu există dovezi clare: David Armitage, *Civil Wars: A History of Ideas* (New York: Alfred A. Knopf, 2017).

3581,5 miliarde trăiesc în state fragile: OECD, *International Engagement în Fragile States: Cant We Do Better?* (Paris: OECD Publishing, 2011), doi.org/10.1787/9789264086128-en.

358Un stat slab, dintr-un stat care eşuează: Gerald B. Helman şi Steven R. Ratner, „Saving Failed States”, *Foreign Policy* (iarna 1992-1993), pp. 3-20.

359Ţările vulnerabile: pentru elaborări suplimentare ale acestor teme, a se vedea Acemoglu şi Robinson, *Why Nations Fail.*

360Războaiele civile sunt mai frecvente: leffrey Dixon, „What Causes Civil Wars? Integrating Quantitative Research Findings”, *International Studies Review 11,* nr. 4 (decembrie 2009), pp. 707-735.

361Alte trăsături sugerează: Dixon, „What Causes Civil Wars?”

363 Războaiele civile care au luat sfârşit prin negocieri: Monica Duffy Toft, „Ending Civil Wars: A Case for Rebel Victory?” *International Security 34,* nr. 4 (primăvara 2010), pp. 7-36.

363 Seminţele stabilităţii: Edward N. Luttwak, „Give War a Chance”, *Foreign Affairs,* iulie/august 1999, pp. 36-44.

Ordinea liberală a lumii

367 General Agreement on Tariffs and Trade, în engl. în orig. (n. ed.)

369 Multe s-au spus şi scris: Pentru o apărare a ordinii liberale a lumii, a se vedea Daniel Deudney şi G. John Ikenberry, „Liberal World: The Resilient Order”, Foreign Affairs, iulie/august 2018; G. John Ikenberry, Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2011). Pentru o perspectivă mai sceptică, Graham Allison, „The Myth of the Liberal Order: From Historical Accident to Conventional Wisdom”, Foreign Affairs, iulie/august 2018. Acest capitol final face referire la eseul meu „How a World Order Ends: And What Comes în Its Wake”, Foreign Affairs, ianuarie/februarie 2019.

373 Statele Unite vor trebui să: Am scris destul de mult pe această temă în cartea mea *Foreign Policy Begins at Home: The Case for Putting Americas House în Order* (New York: Basic Books, 2013).

374 Cheltuielile cu apărarea reprezentau un procent din PIB mult mai mare; Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) urmăreşte cheltuielile militare ca procent din PIB – începând cu 1949 şi până în prezent. în timpul Războiului Rece (1949-1991), bugetul SUA pentru apărare ajungea la o medie de aproximativ 7,3% din PIB. în 1952 şi 1953, bugetul apărării a ajuns la 13% din PIB. în 2018, bugetul pentru apărare a fost de 3,2% din PIB – sau mai puţin de jumătate din media din timpul Războiului Rece. A se vedea, „SIPRI Military Expenditure Database”, https://www.sipri.org/databases/milex.